

Eugen Denize



Relațiile ROMÂNNO - SPANIOLE

până la începutul secolului al XIX-lea



Eugen Denize

**Relațiile româno-spaniole până la începutul
secolului al xix-lea**

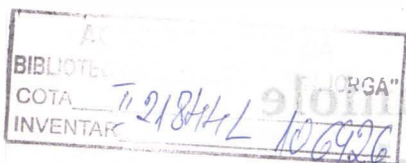
EUGEN DENIZE

Relațiile româno-spaniole până la începutul secolului al XIX-lea

Editura  etatea
de Scaun

Editor: Dan Mărgărit

Coperta: Andrei Mărgărit



Editat cu sprijinul Agenției Naționale pentru Cercetare Științifică

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DENIZE, EUGEN

**Relațiile româno-spaniole până la începutul secolului
al XIX-lea / Denize Eugen – Târgoviște : Cetatea de Scaun, 2006**

ISBN (10) 973-7925-80-7 ; ISBN (13) 978-973-7925-80-0

94(498 :460)

© Târgoviște, 2006, **Editura Cetatea de Scaun**, marcă comercială
a S.C. **Editura Logos S.R.L.**, Târgoviște, str. Mr. Spirescu, bl. C4,
sc. C, ap. 2, jud. Dâmbovița;

Tel./Fax.: 0245 214692; GSM: 0721 209519;

www.cetateadescaun.ro e-mail: margas2002@yahoo.com

Cuprins

Introducere.....	7
Capitolul I:	
<i>Imaginea Spaniei în spațiul românesc.....</i>	<i>13</i>
Capitolul II:	
<i>Imaginea românilor în Spania.....</i>	<i>57</i>
Capitolul III:	
<i>Relații economice.....</i>	<i>111</i>
Capitolul IV:	
<i>Relațiile lui Iancu de Hunedoara cu Alfons al V-lea de Aragón și lupta antiotomană la mijlocul secolului al XV-lea.....</i>	<i>127</i>
Capitolul V:	
<i>Relațiile Spaniei cu Țările Române în secolul al XVI-lea.....</i>	<i>153</i>
Capitolul VI:	
<i>Epoca lui Mihai Viteazul.....</i>	<i>199</i>
Capitolul VII:	
<i>Spania și Țările Române în secolul al XVII-lea.....</i>	<i>223</i>
Capitolul VIII:	
<i>Relațiile româno-spaniole în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea.....</i>	<i>239</i>

Introducere

În îndelungata și zbuciumată sa istorie poporul român a evoluat și a fost influențat, într-o măsură foarte importantă, de factorii externi, de contextul politic internațional. De la momentul tragic al retragerii aureliene din 271 și până la întemeierea statelor feudale românești în secolul al XIV-lea, spațiul românesc a fost supus unor numeroase năvăliri ale popoarelor migratoare (ostrogoți, vizigoți, vandali, huni, gepizi, avari, slavi, pecenegi, cumani, uzi, unguri, tătari), năvăliri care, pe lângă anumite aspecte pozitive ce nu pot fi contestate, au avut, în esență, un efect negativ asupra evoluției poporului român. Românii, ruși complet de romanitate, adică de lumea căreia îi aparțineau, au trebuit să ducă o viață de supuși pe propriul lor pământ și au fost împiedicați, vreme de mai bine de un mileniu, să-și formeze propriile lor state, cu toate că apăruseră numeroase formațiuni prestatale pe întregul teritoriu locuit de ei.

Abia în secolul al XIV-lea, atunci când presiunea externă s-a diminuat într-o oarecare măsură, s-au putut întemeia statele feudale românești, Țara Românească și Moldova. Același proces a fost stopat sau deviat în alte teritorii românești, cum ar fi Dobrogea și Transilvania, unde evoluția către coagulare statală a formațiunilor prestatale românești a fost împiedicată și, în cele din urmă, curmată de ocupația străină. Imediat după întemeiere, Țara Românească și Moldova, la fel ca și Transilvania în timpul stăpânirii ungare și după prăbușirea regatului feudal maghiar în prima jumătate a secolului al XVI-lea, au devenit factori activi ai relațiilor politice internaționale, principalele lor obiective de politică externă fiind apărarea independenței și apoi a autonomiei interne, precum și menținerea integrității teritoriale amenințată, aproape în permanență, de tendințele expansioniste ale statelor vecine mult mai puternice decât ele. Pentru atingerea acestor obiective, esențiale pentru propria lor supraviețuire, statele românești au fost obligate să ducă o politică externă energică și inteligentă în același timp, să practice cu îndemânare principiile echilibrului de putere în zona geografică în care se aflau. Din această cauză ele au fost obligate să mențină relații permanente și intense cu statele din imediata lor vecinătate, unele dintre acestea dispărând de-a lungul timpului, dar fiind imediat înlocuite cu altele, în general la fel de agresive, dacă nu chiar și mai agresive și mai însetate de cuceriri teritoriale. Acest lucru nu vrea să însemne că toate statele vecine au avut întotdeauna un

comportament agresiv față de români, de foarte multe ori stabilindu-se cu ele relații de cooperare atât pe plan politic, cât și pe plan economic și comercial. Relațiile cu statele vecine sau din imediata apropiere nu au avut pentru statele românești o unică dimensiune, aceea a luptei de apărare. Ele au fost multidimensionale, au cunoscut multe variații și schimbări de-a lungul perioadei de care ne ocupăm în această lucrare, au fost o permanentă îmbinare de colaborare și confruntare, de fapt au fost asemănătoare cu relațiile politice internaționale de la nivelul întregului nostru continent.

În primele decenii după întemeiere, statele feudale românești au întreținut relații strânse, dar nu întotdeauna cordiale, cu vecinii din această perioadă, țările bulgare, Ungaria, Polonia, Imperiul otoman, dar și cu state din vecinătatea apropiată, precum Serbia, Imperiul bizantin, hanatul tătar din Crimeea și cu posesiunile genoveze din Marea Neagră, mai ales cu Caffa. În secolul al XV-lea, evoluțiile istorice din spațiul nostru geografic au făcut ca statele românești să aibă doar trei vecini, toți puternici, și anume, Imperiul otoman, statul cel mai agresiv și cel mai periculos, deoarece se afla într-o perioadă de puternică ascensiune politică și militară, Ungaria și Polonia, la care pot fi adăugați tătarii din Crimeea ca vasali și element de presiune al turcilor nu numai asupra Țărilor Române, dar și asupra Poloniei, Lituaniei și a marelui cnezat al Moscovei. Țările bulgare, Serbia, Imperiul bizantin cu toate rămășițele sale și coloniile genoveze din Marea Neagră dispar înghițite de vigouroasa expansiune otomană.

În aceste condiții, domnitorii români, pe lângă incontestabilele lor calități de comandanți militari, au făcut și dovada unor calități deosebite politice și diplomatice, reușind să mențină, cu mari eforturi, echilibrul de putere din zonă, cu toate că evoluția istorică făcea ca balanța să încline tot mai mult de partea turcilor. Personalități precum Mircea cel Bătrân, Alexandru cel Bun, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul sunt cele mai reprezentative în acest sens. Pentru a-și atinge obiectivele de politică externă, domnitorii români au fost însă obligați să-și extindă aria de relații internaționale, să depășească cercul vecinilor și să apeleze la colaborarea unor puteri mai îndepărtate. Astfel, se stabilesc relații destul de intense cu statele italiene, mai ales cu papalitatea, Veneția, Genova și regatul napolitan, ultimul legat de regatul aragonez prin persoana lui Alfons al V-lea cel Mărinimos, cu marele cnezat al Moscovei, cu Albania lui Skanderbeg, cu Burgundia și chiar cu statul turcoman al „oii albe” condus de Uzun Hasan, rivalul oriental cel mai temut al turcilor. Din păcate, rezultatele tuturor acestor relații diplomatice, politice și, uneori, chiar militare, nu au adus rezultatele așteptate, ele neputând să împiedice creșterea puterii Imperiului otoman.

Secolul al XVI-lea a adus o însemnată schimbare strategică în zona Europei Centrale, schimbare cu consecințe importante pentru Țările Române, provocată de prăbușirea statului feudal maghiar, stat depășit de istorie, și înlocuirea lui cu pașalâcul otoman de Buda, dar și cu apariția în zonă a Imperiului habsburgic, care își manifesta clar intențiile de a reface Ungaria ca o parte componentă a sa. În această situație, Țările Române și-au văzut posibilitățile de manevră diplomatică mult diminuate, au fost prinse tot mai mult în axa de interese polono-otomană, axă ce funcționa încă de la mijlocul secolului al XV-lea, și s-au văzut supuse unei intensificări fără precedent a presiunii otomane.

Apariția în orizontul lor politic a Imperiului habsburgic și dorința de a diminua, pe cât posibil, presiunea otomană a determinat factorii politici din toate cele trei Țări Române să-și îndrepte atenția și speranțele în această direcție. Din nefericire, totul s-a dovedit a fi o iluzie. Habsburgii nu luptau cu turcii pentru a elibera popoarele stăpânite de aceștia, ci pentru a le cucerii. Era vorba de lupta dintre două mari puteri pentru dominație în centrul și sud-estul Europei. Dar acest lucru nu-i împiedica pe austrieci să creeze și să întrețină în rândul popoarelor aflate sub dominație otomană iluzia că ei ar putea să le fie eliberatori.

Din păcate, această iluzie a fost pentru Țările Române necesară și tragică în același timp. A fost necesară deoarece, dacă doreau să scape de dominația otomană sau, cel puțin, să o diminueze, Țările Române nu mai aveau, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, la cine să apeleze pentru a primi ajutor în această direcție decât la Habsburgi și ele vor face acest lucru în repetate rânduri. Acest fapt explică și tragismul iluziei. Habsburgii, în dorința lor de expansiune, încurajau orice ar fi provocat dificultăți adversarilor lor turci, inclusiv pe români atunci când aceștia erau dispuși să se ridice la luptă antiotomană. Dar, de cele mai multe ori, atunci când lupta începea ei nu acordau nici un fel de ajutor celor care îndrăzniseră să-l sfideze pe sultan. Aceasta nu pentru că nu ar fi dorit să sprijine o astfel de luptă, ci pentru simplul motiv că nu dispuneau de resursele necesare ca să o facă. Atunci când, totuși, o făceau și se hotărau să intre în luptă cu turcii, ei își manifestau clar tendințele expansioniste, dorind să cucerească, în primul rând, Transilvania, iar dacă s-ar fi dovedit posibil, și Moldova și Țara Românească. Așa s-au petrecut lucrurile la mijlocul secolului al XVI-lea, atunci când Transilvania a fost invadată de trupele lui Castaldo, precum și la sfârșitul aceluiași secol și la începutul celui următor, atunci când invazia s-a repetat sub comanda lui Basta. Printre victimele iluziei necesare și tragice a apropierei de Habsburgi s-au numărat mari personalități ale istoriei noastre din secolul al XVI-lea, precum Radu de la Afumați, Petru Rareș și Mihai Viteazul, care nu au putut ocoli destinul crud

impus de istorie. Atunci când Habsburgii vor deveni însă destul de puternici ca să-i înfrângă pe turci, la sfârșitul secolului al XVII-lea și în cel următor, departe de a-i elibera pe români, ei vor cuceri mai bine de jumătate din spațiul românesc și anume, Transilvania, Banatul, Bucovina și, temporar, Oltenia.

Secolul al XVIII-lea a adus o nouă schimbare importantă de situație strategică pentru Țările Române. Acum Polonia decade, încet dar sigur, până la dispariția totală din 1795, locul ei fiind luat de Rusia, țară care devine o mare putere și un element esențial al echilibrului politic european. La fel ca și Imperiul habsburgic cu două secole mai devreme, Rusia îndeplinește același rol în raport cu spațiul românesc. Contextul era, totuși, altul, Țările Române nemaiavând capacitatea de a înfrunta deschis Imperiul otoman după mijlocul secolului al XVII-lea. Atunci când au încercat să o facă, în timpul lui Dimitrie Cantemir, care a apelat la Rusia lui Petru cel Mare și a obținut ajutorul militar cerut, evenimentele s-au încheiat cu o nouă tragedie pentru români, căroră Poarta le-a impus regimul fanariot, regim care a afectat negativ toate sferele de manifestare ale vieții românești. La fel ca și Habsburgii, și Rusia, după ce a modificat raportul de putere cu Imperiul otoman, a început să cucerească, sub pretextul eliberării creștinilor ortodocși asupriți de musulmani, teritoriu după teritoriu, ajungând până la granițele spațiului românesc, unde, în 1812, a cucerit Basarabia, adică aproape jumătate din teritoriul Moldovei. Ar fi cucerit și mai mult dacă interesele altor mari puteri europene nu i-ar fi impus granița pe Prut.

Din toate cele spuse până aici apare evident faptul că relațiile externe ale Țărilor Române au avut în vedere, în primul rând, statele vecine sau din zone foarte apropiate, state care le puteau influența în cel mai înalt grad situația internă și internațională. Dar acest lucru nu a împiedicat, ci dimpotrivă, a facilitat stabilirea unor contacte cu țări mai îndepărtate de pe continentul nostru, tocmai în speranța aducerii unor corective în sens favorabil în situația lor. Astfel au fost relațiile stabilite cu statele italiene, cu Franța, Anglia, Țările de Jos, Suedia, Spania și alte câteva state. Aceste relații au avut o importanță mai mare sau mai mică, în funcție de epoca istorică pe care o avem în vedere, în funcție de situația internă și internațională a Țărilor Române, precum și în funcție de capacitatea acestor parteneri ai lor de a influența situația politică internațională.

Relațiile româno-spaniole din epoca pe care o avem în vedere în această lucrare se înscriu în cadrul acestui tip de relații externe. Ele nu au avut un caracter continuu, ci s-au stabilit în anumite momente, atunci când cele două popoare au avut nevoie unul de celălalt și au avut și capacitatea necesară de a intra în contact direct unul cu celălalt. Ele au avut la bază interesul comun al luptei antiotomane, dar au fost frânate de obiectivele

divergente ale celor două părți în cadrul acestei lupte. Dacă pentru români, pentru toate cele trei Țări Românești, idealul de cruciadă își păstrase, parțial, valabilitatea, în sensul în care lupta antiotomană trebuia să fie o luptă de apărare a libertății și integrității lor teritoriale, o luptă de eliberare pentru acele popoare supuse dominației otomane, pentru Spania, devenită principala putere a conglomeratului de state conduse de Habsburgi și principala putere din Europa Occidentală, unde își instaurase o adevărată preponderență politică și militară, lupta antiotomană era lupta dintre două mari puteri pentru supremație în Europa, în Marea Mediterană și chiar în lume.

Astfel, relațiile româno-spaniole au putut cunoaște momente de vârf, cum ar fi cele din timpul lui Iancu de Hunedoara, Petru Rareș și Mihai Viteazul, dar și îndelungate perioade de stagnare sau de întrerupere totală. Cu toate acestea, ele au reprezentat una din direcțiile politicii externe a Țărilor Române ce nu poate fi trecută cu vederea, mai ales în secolul al XVI-lea, dar și în secolele cealalte. Un studiu special consacrat acestor relații nu a fost realizat până în momentul de față în istoriografia română și nici în cea spaniolă. Din această cauză am considerat că este necesar, pentru mai buna cunoaștere a politicii externe generale a Țărilor Române până la începutul secolului al XIX-lea, dar și pentru mai buna cunoaștere a politicii externe spaniole din aceeași perioadă, să ne oprim atenția asupra lor și să oferim cititorilor o lucrare cât mai completă în acest sens.

Exprimându-ne convingerea că nu am epuizat tot ce putea fi spus pe această temă și că arhivele mai ascund încă destule materiale inedite care vor putea completa în viitor această lucrare, nutrim speranța că rodul muncii noastre va provoca interesul și va fi bine primit atât de cititorul pasionat de istorie, cât și de specialistul aflat permanent în căutarea rigurozității științifice și a noului în domeniul său specific de activitate.

Capitolul I

Imaginea Spaniei în spațiul românesc

Pe teritoriul vechii Dacii, datorită unor condiții istorice specifice, o dată cu retragerea stăpânirii romane dispare și organizarea statală, situație care se va perpetua multe secole și care va influența negativ toate formele de manifestare ale culturii. În aceste condiții vitrege, primele informații referitoare la Spania apar abia în secolul al XII-lea în Transilvania, care, prin structurile sale social-economice, politice și religioase era mai apropiată de realitățile Europei apusene. În acest secol, pe la 1179, câțiva călugări, plecați din mănăstirea burgundă de la Pontigny, au înființat la Igriș, pe malul stâng al Mureșului, la est de Cenad, o abație filială a ordinului cistercit, iar curând după aceea o altă abație filială la Cârța. Se pare că în biblioteca abației de la Igriș au ajuns, așa cum rezultă din manuscrisul latin nr. 12 al bibliotecii Universității din Montpellier¹, două lucrări ale lui Isidor din Sevilla (570-636), și anume, *Volumine uno Ysidorus Sententiarum* (Isidorus Hispalensis, *Sententiae*, PL, LXXXIII, 537-738) și *Volumine uno Soliloquiarum libri duo* (Isidorus Hispalensis, *Synonyma*, PL, LXXXIII, 825-868).

Cunoștințele despre Spania devin mai consistente în secolul al XV-lea, atunci când se stabilesc primele contacte politice directe româno-spaniole, în timpul lui Iancu de Hunedoara și Alfons al V-lea de Aragon și Neapole, care au schimbat mai multe solii între ei și au încheiat chiar un tratat antiotoman².

Abia în secolul al XVI-lea însă, informațiile referitoare la Spania și la locuitorii ei receptate în Țările Române devin mai consistente și mai sistematice. Astfel, un cărturar umanist sas ai cărui înaintași au emigrat din Transilvania stabilindu-se în Țările de Jos, Maximilianus Transylvanus (1490-1538), a petrecut mulți ani în Spania, în calitate de secretar al lui Carol Quintul, și s-a înrudit chiar cu familia nobilă spaniolă Haro³. Aici el

¹ Radu Constantinescu, Emil Lazea, *O bibliotecă monastică în Transilvania pe la 1200*, în "Studii. Revistă de Istorie", tom 29, nr. 6, 1969, p. 1150.

² A se vedea capitolul IV al acestei lucrări.

³ Despre viața și activitatea lui Maximilianus Transylvanus a se vedea Francisc Pall, *Maximilianus Transylvanus, autor al relatării despre expediția lui Magellan*, în "Anuarul Institutului de istorie din Cluj", VII, 1964, pp. 35-95; idem, *Maximilian Transylvanus, auteur du récit de l'expédition de Magellan*, în "Nouvelles Études

și-a scris principala sa lucrare, sub forma unei epistole adresate protectorului său, Matthäus Lang, cardinal de Salzburg, lucrare în limba latină, care a văzut lumina tiparului la Köln, în 1523, cu titlul *De Moluccis insulis...*⁴.

În această lucrare, care constituie cel mai vechi izvor tipărit, temeinic informat, despre expediția lui Magellan, apar interesante informații și despre epopeea expansiunii maritime a Spaniei. Astfel, în legătură cu tratatul hispano-portughez de împărțire a pământurilor recent descoperite, încheiat în 1494 la Tordesillas, autorul ne spune următoarele: „Acum treizeci de ani începând spaniolii către apus și portughezii către răsărit să caute și să cerceteze pământuri noi și necunoscute, pentru ca să nu se împiedice unul pe altul, serenissimii regele catolic și regele Portugaliei, cu autoritatea (cum cred) a înaltului pontifice Alexandru al VI-lea, împărțiră lumea în acest chip: drept către răsărit de la insulele Hesperide, care acum se numesc ale Capului Verde, la o depărtare de 360 de leghe să se tragă două linii, una către miazănoapte și cealaltă către miazăzi, care trecând prin amândouă polurile lumii să se unească și să împartă lumea în două părți egale, și tot ceea ce s-ar descoperi în partea de răsărit, pornind de la această linie, să aparțină portughezilor și tot ce s-ar descoperi în partea dinspre apus, să fie al castilienilor”⁵.

Puțin mai departe este menționată descoperirea Mexicului de către spanioli: „...spaniolii navigând către miazăzi și apoi către apus au găsit continent și insule mari și nenumărate cu belșug de aur și perle și alte bogății. Și în vremea din urmă au găsit o foarte mare cetate mediterană numită Temis-titan, așezată pe lagună ca și Veneția...”⁶.

Această lucrare a făcut cunoscut împreună cu numele autorului și numele Transilvaniei, din care provenea acesta, cercurilor largi ale intelectualității europene, în care a stârnit un viu interes, și a pătruns și în bibliotecile cărturarilor din Țările Române. Ea a fost cunoscută și de

d'Histoire”, publiées à l'occasion du XII^e Congrès des sciences historiques, Viena, 1965, pp. 141-152; Lucian Roșu, *The Romanian Humanist Maximilianus Transylvanus at the Court of Charles Vth*, în vol. *România în istoria universală*, III, 1, coordonatori I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Iași, 1988, pp. 17-19.

⁴ Titlul lucrării în traducere românească este următorul: *Despre insulele Moluca și încă despre alte minunății pe care noua călătorie pe ape a castilienilor (...) le-a scos la iveală; epistola lui Maximilian Transylvanul către prea veneratul cardinal de Salzburg...*, în Colonia, în stabilimentul lui Eucharius Cervicornus, în anul 1523, luna ianuarie, apud *Cu Magellan în jurul lumii. Relatarea lui Antonio Pigafetta și alte izvoare contemporane*, ed. P. A. Georgescu, București, 1962, p. 181.

⁵ *Ibidem*, p. 189.

⁶ *Ibidem*.

învățatul secui István Székely (m. 1563), care a utilizat-o în prima cosmografie universală scrisă în limba maghiară și tipărită la Cracovia în 1559 cu titlul de *Chronica ez vilagnac yeles dolgairol* (Cronică despre întâmplările de seamă ale lumii)⁷.

Informații interesante despre istoria Spaniei întâlnim și la marele umanist de origine română din Transilvania, Nicolaus Olahus (1493-1568), care, în celebra sa lucrare *Hungaria*, scrisă la Bruxelles în 1536, se referă pe larg la expediția lui Atila în apusul Europei și la împrejurările în care s-a desfășurat marea bătălie de pe Câmpiile Catalaunice, prilej cu care face dese mențiuni la Spania vizigotă. Olahus arată că vizigoții, înfrânți și urmăriți de huni, s-au retras la sudul Dunării, dar alungați și de aici au trecut în Italia, pe care au devastat-o, după care „...și-au așezat sălașurile, la început în Galia Aquitanică, iar apoi în Hispania”⁸. Atila, ajuns până în Galia „...trimite, fără prudență, a treia parte a armatei sale pentru a devasta hotarele Hispaniei, după care încearcă zadarnic să obțină alianța lui Teodoric, regele Hispaniilor și al Galiei Aquitane”⁹. În schimb, alianța vizigoților este obținută de romani, căci „...regele Teodoric, mișcat de amintirea vechii dușmării, promite să devină aliat al lui Aëtius contra hunilor”¹⁰. Olahus a mai făcut câteva sumare mențiuni referitoare la Spania și la descoperirile geografice ale spaniolilor în Lumea Nouă și într-o cuvântare improvizată pe care a adresat-o împăratului Carol Quintul (1516-1556) la 1 octombrie 1530, la Augsburg¹¹, dar cunoștințele sale despre Spania și lumea spaniolă erau, suntem siguri de aceasta, mult mai vaste.

Tot în această perioadă apare o altă operă originală, scrisă de învățatul sas transilvănean Johannes Honterus (1498-1549) și intitulată *Rudimenta Cosmographica*. Tipărită prima dată la Cracovia în 1530, lucrarea este reeditată la Brașov în 1542, apărând în versuri hexametrice și îmbogățită cu noi noțiuni. Ediția este însoțită de 16 hărți și planșe, gravate artistic, și de stema xilogravată a Brașovului. Majoritatea hărților executate de Honterus sunt copii de pe hărți deja publicate, numai hărțile Germaniei,

⁷ F. Pall, *Maximilian Transylvanus, autor al relatării...*, p. 87.

⁸ Nicolai Olahi metropolite Strigoniensis, *Hungaria et Atila sive de originibus gentis, regni Hungariae situ, habitur, opportunitatibus et rebus bello paceque ab Atila gestis. Libri duo nunc primum ex codice caesareo. Olahi manu emendato coniunctim editi*, Vindobonae, Typis Joannis Thomae Trattner, MDCCLXIII (1763), pp. 5-6.

⁹ *Ibidem*, p. 114.

¹⁰ *Ibidem*, p. 118.

¹¹ Nicolaus Olahus, *Corespondență cu umaniști batavi și flamanzi*. Cuvânt înainte, antologie, note și bibliografie de Corneliu Albu. Traducerea textelor din limba latină de Maria Capoiănu, București, 1974, p. 61.

Panoniei și Daciei sunt opere proprii¹². Printre hărțile ce însoțesc textul, prima pentru continentul european este cea care înfățișează Peninsula Iberică, intitulată *Lusitania, Hispania*¹³. Pe harta generală a globului pământesc sunt amintite și America de Nord și cea de Sud, insulele Cuba și Haiti¹⁴, toate descoperite de spanioli. Textul versificat al cosmografiei, care este, după opinia generală, primul „Atlas Minor” din Europa Centrală și de Sud-Est¹⁵, conține două interesante referințe despre Lumea Nouă, deși aceasta nu este amintită în mod direct¹⁶.

Cosmografia lui Honterus a fost publicată în mai multe ediții la Basel, Zürich, Anvers și în alte orașe, până la sfârșitul secolului al XVI-lea¹⁷, și a constituit, de asemenea, un manual după care se învăța geografia la școala din Brașov, între elevii căreia s-a numărat și secretarul lui Mircea Ciobanul, domnul Țării Românești (1545-1552; 1553-1554; 1558-1559), numit Demetrios¹⁸, care a avut, astfel, posibilitatea să cunoască, măcar și parțial, Spania și Lumea Nouă descoperită de spanioli.

Următoarele mențiuni despre spanioli le întâlnim în câteva lucrări ale lui Iacob Heraclide Despotul (Despot Vodă), cel care a cutreierat aproape întreaga Europă, ajungând, în cele din urmă, pe tronul Moldovei (1561-1563)¹⁹. Viața sa aventuroasă l-a purtat și în rândul armatelor lui Carol Quintul, alături de care a participat la bătălia de la Renty, din 1554, și la asediile orașelor Hesdin și Théroutanne, unde s-a remarcat prin calitățile

¹² Aurel Cotu, *O carte rară: Johann Honterus – Rudimenta Cosmographica*, în vol. *Târgoviște, cetate a culturii românești. Lucrările sesiunii științifice din 21-23 decembrie 1972, Partea I, Studii și cercetări de bibliologie*, București, 1974, p. 242.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Gernot Nussbächer, *Johannes Honterus. Sein leben und Werk im Bild*, Bucurest, 1973, pp. 17-18 și 49.

¹⁵ Wilhelm Benacher, *Die Atlantes minores des 16. und des ersten Viertels des 17. Jahrhunderts*, în „Kartographische Nachrichten“, 12, 1962, pp. 59-61.

¹⁶ Johannes Honterus, *Rudimenta cosmographica. Elementele cosmografiei: Brașov 1542*. Text original latin și traducere românească de Valeriu Căliman, cu o introducere de Paul Binder și Gernot Nussbächer, Cluj-Napoca, 1988, pp. 72-73 și 76-77; Bernhard Capesius, *Deutsche Humanisten in Siebenbürgen*, ed. a II-a, Bucurest, 1974, p. 97.

¹⁷ G. Nussbächer, *op. cit.*, p. 18.

¹⁸ *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 1038; Paul Cernovodeanu, Ion Stanciu, *Imaginea Lumii Noi în Țările Române și primele lor relații cu Statele Unite ale Americii până în 1859*, București, 1977, pp. 16-18.

¹⁹ Émile Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos, Seigneur de Samos, Marquis de Paros, Comte palatin et Prince de Moldavie*, Paris, 1889; Adina Berciu-Drăghicescu, *O domnie umanistă în Moldova. Despot Vodă*, București, 1980.

sale militare, ce nu vor rămâne nerăsplătite²⁰, și unde a avut posibilitatea să cunoască îndeaproape organizarea armatei spaniole și modalitățile ei de luptă. După această nouă experiență, Despot Vodă s-a dovedit a fi un talentat scriitor militar, precum și un excelent cunoscător al artei militare, scriind și publicând la Anvers o lucrare referitoare la evenimentele militare la care participase. Lucrarea, dedicată viitorului rege al Spaniei, Filip al II-lea (1556-1598)²¹, se intitulează *De Marini quod Terovanam vocant atque Hesdini expugnatione*.

Această scriere a fost realizată sub forma unui dialog între Hercule și Nestor. Într-una din replici, Nestor, făcând apologia lui Carol Quintul, are și câteva referiri la Spania și la puterea ei: „...în secolul de față e un bărbat cu drept cuvânt și cel mai puternic și cel mai fericit dintre toți câți au fost vreodată, care negreșit caută să-și tragă vița din ai noștri și este și demn de a fi alături de ei. Se numește Carol V, împăratul Romei. Imperiul său se întinde mult în toate părțile pământului și colosala sa putere e cunoscută nu numai în regatele Germaniei, Spaniei, Italiei, Belgiei, întregii Africe și în celelalte insule, al căror număr nu se mai știe, ci se lățește până la marginile Indiei occidentale, necunoscută veacurilor anterioare și aflată prin virtutea, curajul și norocul lui”²². Astfel de afirmații îi erau necesare lui Despot Vodă dacă avem în vedere scopul său, acela de a obține cât mai multe privilegii din partea împăratului.

Puțin mai târziu, Despot Vodă a scris alte două lucrări cu caracter militar, care ne permit să-l înscriem în rândul teoreticienilor militari ai secolului al XVI-lea²³. Prima dintre acestea se intitulează *Artis militaris liber primus in que universalia omnium certaminum genera tractantur etc.*, se află în manuscris la Varșovia, fiind o copie după originalul de la Viena, intitulat *Artis militaris libri quatuor* și este dedicată regelui Maximilian al Boemiei,

²⁰ La 22 octombrie 1555, la Bruxelles, Carol Quintul îi acorda lui Despot Vodă o diplomă de privilegii (Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I, București, 1929, pp. 151-158, doc. 200).

²¹ Dedicția sună astfel: “Philippo Angliae, Franciae Napolisque regi, fidei defensori, Hispaniarum principi longe potentissimo”. (É. Legrand, *op. cit.*, p. XXXIX).

²² Scurtă și adevărată povestire despre luarea Terovanei și a Hesdinului, despre lupta de la Renty și despre toate cele cu schimbări de noroc petrecute între imperiali și franci până la acest an 1555, de marchizul Iacobu Basilicu, Despota Samosului. Traducere de P. Rășcanu, în *Arhiva Istorică a României*, tom II, București, 1865, p. 71.

²³ Constantin Marinescu, Jacques Basilicos “*Le Despot*”, Prince de Moldavie, 1561-1563, *écrivain militaire*, în *Mélanges d’Histoire Générale*, vol. II, Cluj, 1938, pp. 319-320.

²⁴ *Ibidem*, p. 340.

iar a doua este un opuscul intitulat *De arte militaria liber*, dedicat ducelui Albert de Prisia.

În aceste scrieri, Despot Vodă dă dovadă de o cunoaștere profundă a formelor de organizare și a metodelor de război folosite de armatele occidentale, printre care și cele spaniole. Astfel, în *De arte militaria liber* el se referă la procedeul de luptă, folosit mai ales de spanioli și italieni, pe care-l numește *encamisada* și care consta într-o permanentă hărțuire a inamicului pe timpul nopții: „Encamisada este hărțuiala nocturnă care se face sub formă de alarme în timpul cât dușmanul doarme.... Spaniolii și italienii sunt foarte pricepuți la aceasta. Ea se face numai cu pedestrașii”²⁴. În *Artis militaris libri quatuor*, descriindu-se aceeași formă de hărțuială nocturnă, se arată că, uneori, este folosită și cavaleria: „obișnuiesc să-l atace pe dușman chiar și în timpul nopții cu călăreții, dar nu pentru a lupta, ci numai pentru a-l obosi și a fi dată alarma”²⁵.

Tot în secolul al XVI-lea o scurtă mențiune despre spanioli, aflați, de data aceasta, ca mercenari chiar în armata lui Despot Vodă, pe pământul Moldovei, întâlnim la călugărul cronicar Azarie, care a scris în slavonă o istorie a Moldovei cuprinzând evenimentele de la anul 1552 și până la urcarea în scaun a lui Petru Șchiopul, în 1574. Ajungând la momentul căderii lui Despot, cronicarul arată că el „....fără să judece, a trimis pe toți oștenii lui de frunte, nemți, unguri, spanioli, leși și alții și parte din sfat și din oameni, și i-a încredințat să le fie de căpetenie Tomșa, neștiind ce fel este. Și puțini dintre ei știau despre cele ce se puseseră la cale. Iar când au ajuns la Ciuhru, pe neașteptate și fără veste au năvălit asupra ungurilor și asupra celorlalți, câți erau din limbi de altă credință și i-au bătut și i-au învins și nici măcar un vestitor despre nenorocire n-a scăpat”²⁶.

Deși prezența mercenarilor spanioli din armata lui Despot, la fel ca și a celor din armata lui Castaldo care a răvășit Transilvania la mijlocul aceluiași veac²⁷, a provocat numeroase nemulțumiri și conflicte cu localnicii, ea a contribuit, indiscutabil, la o mai bună cunoaștere reciprocă a celor două popoare prin contactul nemijlocit pe care l-a prilejuit.

În secolul al XVII-lea, problemele culturii românești capătă o complexitate tot mai mare datorată atât creșterii generale a activității culturale și înmulțirii domeniilor de creație, cât și contactului cu un număr mai însemnat de medii de cultură străine. Impunerea treptată a limbii

²⁵ *Ibidem*, p. 353.

²⁶ *Cronica lui Azarie*, în *Cronicle slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ioan Bogdan*, ediție revăzută și completată de P.P. Panaitescu, București, 1959, pp. 143-144.

²⁷ A se vedea capitolul al V-lea al acestei lucrări.

vorbite de popor ca limbă a culturii scrise constituie fenomenul cultural dominant al epocii. Această efervescență culturală și contactul tot mai strâns cu spiritualitatea europeană au facilitat pătrunderea în cultura și creația românească a unor informații tot mai bogate despre Spania, conținutul lor rămânând însă, și în această epocă, predominant istoric, informațiile de natură geografică, economică, culturală, religioasă etc., fiind încă reduse la număr.

Grigore Ureche (1590-1647)²⁸, cel care deschide șirul marilor cronicari români, autorul *Letopisețului Țării Moldovei*, amintește o singură dată de spanioli; atunci când ne înfățișează armata de mercenari cu care Despot Vodă a pătruns în țară: „Ci măcar că deodată au alinat lucrul, iară mai apoi Dispot de iznoavă mai bine s-au gătit, lu/nd într-ajutoriu pre Albrihtu Laschii și au intrat în țară cu nemții, cu șvezii și cu spanioli și cu leși și cu cazaci”²⁹.

Investigarea trecutului Moldovei întreprinsă de Grigore Ureche a fost dusă mai departe de Miron Costin (1633-1691)³⁰, care, în *Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron vodă încoace* continuă opera predecesorului său până la sfârșitul domniei lui Ștefăniță Lupu (1661). Și în această cronică întâlnim numai o singură mențiune despre Spania, referitoare la acordarea unei rente din veniturile napolitane de către Filip al IV-lea (1621-1665), regelui polon Vladislav al IV-lea (1632-1648): „Deci, întâi Hișpanul o sumă de bani i-au orânduit la crăiia de la Neapoli, că să rudiiia Vladislav cu împăratul nemțescu și cu craiul Hișpanii, fiind feciori dentr-o nepoată a împăratului nemțăscu”³¹.

Informații mult mai numeroase și mai interesante despre poziția geografică, despre poporul și istoria Spaniei, întâlnim în ultima operă a cronicarului, *De neamul moldovenilor*, scrisă între 1686 și 1691. Parcurgând lucrarea aflăm că țărmurile Spaniei sunt scăldate de apele oceanului: „...Marea Ocheanul, care încongiură pământul, începând din părțile despre miazănoapte, ocheanul ce încungiură Englitera, și tot acela ochean și despre

²⁸ Pentru viața și opera lui Grigore Ureche a se vedea Dumitru Velciu, *Grigore Ureche*, București, 1979.

²⁹ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 173.

³⁰ Pentru viața și opera lui Miron Costin a se vedea Dumitru Velciu, *Miron Costin. Interpretări și comentarii*, București, 1975; Enache Puiu, *Viața și opera lui Miron Costin*, București, 1975; Mircea Scarlat, *Introducere în opera lui Miron Costin*, București, 1976.

³¹ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, în idem, *Opere*. Ediție critică, cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 126.

apus, pe după Hispania și Portugalia”³² și că ea este despărțită de Africa printr-o strâmtoare „...până se scură și Marea Albă în Ocean la Hispania; dencolo Africa, dencoace Evropa; Hispania de Evropa, Fesul, dencolo de Marea Albă, de Africa”³³.

Miron Costin ne oferă date interesante privitoare și la istoria Spaniei, arătând că ea a fost stăpânită de romani: „De care colonii a lor este plină lumea, și la Asia, adecă Anadolul, și la Africa, căriia zicem noi Barbarezii, și la Hispania...”³⁴, și că, la fel ca și alte posesiuni ale acestora, era condusă de senatori: „Hispania, Englitera, Franțozii, Nemții până la apa Renului, Italia, țările grecești, toate țările Ierusalimului, Anadolul, ostroavele, tot cu senatorii Râmului se otcârnuia...”³⁵. El mai știa, de asemenea, că Traian, cuceritorul Daciei, era originar din Spania: „Traian, împăratul pământului, al șaptelea după Avgust Chesariul, de neamul său spaniol...”³⁶. Despre Spania contemporană lui ne informează doar că stăpânea sudul Italiei: „...Neapolis crăia supt craii Hispaniei...”³⁷.

În legătură cu populația Peninsulei Iberice, Miron Costin considera că ea alcătua un singur popor, deși denumirile sub care era cunoscut el erau foarte diverse: „Așea Hispanii, Iverii, Țeltiverii, Portugalii, iară tot un neam sunt”³⁸.

La sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor, în perioada domniei lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714), cultura a cunoscut o puternică dezvoltare în Țara Românească, la fel ca și în întreg spațiul românesc. Cel mai strălucit exponent al culturii brâncovenești a fost, fără nici o îndoială, stolnicul Constantin Cantacuzino (1640-1716)³⁹.

³² Idem, *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*, în idem, *Opere*, ed. cit., p. 252.

³³ *Ibidem*, p. 262.

³⁴ *Ibidem*, p. 258.

³⁵ *Ibidem*, p. 253.

³⁶ *Ibidem*, p. 255.

³⁷ *Ibidem*, p. 246.

³⁸ *Ibidem*, p. 268.

³⁹ Pentru viața, opera, erudiția și spiritul umanist al stolnicului Constantin Cantacuzino a se vedea, printre altele, Ramiro Ortiz, Nicolae Cartoian, *Un grande erudito romeno a Padova: lo “Stolnic” Constantin Cantacuzino*, Bucurest, 1943, 93p.; I. Ionașcu, *Din viața și activitatea stolnicului Constantin Cantacuzino (1640-1716)*, în “Studii. Revistă de Istorie”, tom 19, nr. 4, 1966, pp. 633-650; Virgil Cândea, *Stolnicul Constantin Cantacuzino, omul politic – umanistul*, în *ibidem*, pp. 651-666; idem, *Stolnicul între contemporani*, București, 1971; Corneliu Dima-Drăgan, *Le stolnic Constantin Cantacuzène*, în “Revue Roumaine d’Histoire”, tome X, no. 5, 1971, pp. 853-868; idem, Silvia Bacăru, *Constantin Cantacuzino Stolnicul*, București, 1971; Radu Ștefan Ciobanu, *Pe urmele stolnicului Constantin Cantacuzino*, București, 1982;

Informații interesante despre Spania găsim în principală lucrare a acestuia, *Istoria Țării Românești*, operă pe care împrejurările vitrege l-au împiedicat să o termine. Stolnicul ne transmite câteva date sumare despre cucerirea și distrugerea de către Scipio Emilianus a orașului răsculat Numația (133 d. H): „Așa Numanții cetății marei și frumoasei în Spania Știpionu Emyliu, și minunatului pe atunce Corinthului în Elada Mummius au făcut, den temelie sfărâmându-le și risipindu-le, pentru că supuse fiind lor, iale să hicleniia și ucidea pe romani”⁴⁰. Și el cunoștea originea spaniolă a împăratului Traian: „...Ulpie Traian, carele să trăgea de neam spaniol...”⁴¹, iar atunci când vorbea despre apariția statelor feudale occidentale pe ruinele Imperiului roman de Apus, includea în acest proces și Spania: „Dupe aceia deci s-au osebit spaniolii, franțozii, nemții și în scurt toate alalte țări și părți ale apusului, crai ai lor punându-și și domni și alte răspublice făcându-se adecâte mai de obște lucrurile lor otcârmuindu-și, nu unul numai samoderjeț să poruncească...”⁴².

Pe lângă aceste informații cu caracter istoric, Cantacuzino face și o interesantă comparație lingvistică între limba română și celelalte limbi romanice, în care include și spaniola: „...dachii aceia carii era, învățând de la romani limba letinească, pentr-atâtea ai lor supuși fiind, și cu dânsa deprinzându-se, o făcuse apoi că iaste a lor de moșie și o au ținut. Carea duple aceia mai pe urmă stricând-o într-acest feliu au venit și au rămas, precum și astăzi iaste; așa făcând cum și ispanii, și galii, și italienii, adecâte spaniolii, franțozii și frâncii, că așa le zic ei, au făcut. Care neamuri ei încă până astăzi n-au a lor limbă, de feliul lor osebită, nici cea veche, ce oarecând vreodată vor fi avut nu să știe, ei dintr-a romanilor țin, rău și grozav stricând-o”⁴³.

O mărturie elocventă a nivelului cunoștințelor despre Spania pe care le poseda stolnicul Cantacuzino o constituie chiar biblioteca sa de la mănăstirea Mărgineni, bibliotecă ce reflectă momentul penetrației masive a

Paul Cernovodeanu, *Préoccupations en matière d'histoire universelle dans l'historiographie roumaine au XVII et XVIII siècles*, I, în “Revue Roumaine d'Histoire”, tome IX, no. 4, 1970, pp. 683-684.

⁴⁰ Constantin Cantacuzino Stolnicul, *Istoria Țării Rumânești*, ediție critică de Damaschin Mioc, studiu introductiv de Damaschin Mioc și Eugen Stănescu, București, 1991, p. 70.

⁴¹ *Ibidem*, p. 65.

⁴² *Ibidem*, p. 105.

⁴³ *Ibidem*, p. 87.

elementelor de cultură umanistă în Țara Românească⁴⁴ și conține și câteva prețioase cărți ale unor autori spanioli.

Astfel, printre cărțile de medicină se află o expunere sinoptică a scrierii *De luminaribus et diebus criticis*, a medicului evreu spaniol Abraham Abenhezra⁴⁵. La capitolul lucrărilor de filosofie se remarcă cele ale filosofului arab, născut la Córdoba, Abu-l-Walid ben Rushd (Averroes) (1126-1198), *Metaphysica...*, cum *Averrois Cordubensis duplici expositione*, apărută la Veneția în 1560, și *De substantia orbis*⁴⁶. Apoi, tot aici puteau fi întâlnite lucrările lui Francisco Murcia de la Luna, profesor la Universitatea Alcalá de Henares, *Selecta circa libros Aristotelis de Coelo* și comentarii la operele lui Aristotel, *De Anima* și *De generatione et corruptione*⁴⁷, precum și cele ale iezuitului andaluz Francisco Toledo (Franciscus Toletus), *Introductio in dialecticam Aristotelis*, editată de Giunta, la Veneția, în 1587, și *Amplissima commentaria una cum quaestionibus in universam Aristotelis logicam*, editată de același Giunta, în 1596⁴⁸. Biblioteca stolnicului de mândrea, de asemenea, și cu una din operele celebrului frate dominican Domenico Báñez, cunoscutul duhovnic al Sfintei Teresa din Ávila, *Commentaria et quaestiones in duos libros Aristotelis Stagiritae de generatione et corruptione*, publicată de aceiași tipografi Giunta, la Veneția, tot în 1596⁴⁹.

Printre cărțile cu conținut religios aparținând unor autori spanioli s-au numărat culegerea de predici *Canciones de tempore quae a Pascha dominicae resurrectionis ad festum usque sacratissimi Corporis Christi habentur*, a faimosului confesor Luis de Granada, apărută la Lyon, în 1598⁵⁰, ediția venețiană din 1604 a lucrării lui Diego de Vega (Didacus de la Vega), *Canciones quadragesimales super septem Poenitentiales psalmos*⁵¹, lucrarea lui San Ildefonso din Toledo, intitulată *De perpetua virginitate et parturitione beatae Mariae*⁵², lucrarea lui Nicolò de Arnaya, *Compendio delle meditationi del*

⁴⁴ C. Dima-Drăgan, *Un catalog necunoscut al bibliotecii stolnicului Constantin Cantacuzino*, în "Revista arhivelor", VII, 2, 1964, p. 286.

⁴⁵ Mario Ruffini, *Biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino*, București, 1973, p. 63.

⁴⁶ *Ibidem*, pp. 97-98.

⁴⁷ C. Dima-Drăgan, *Biblioteca unui umanist român, Constantin Cantacuzino Stolnicul*, București, 1967, pp. 139-140; idem, *Un catalog necunoscut...*, p. 296; M. Ruffini, *op. cit.*, pp. 109-112.

⁴⁸ C. Dima-Drăgan, *Biblioteca unui umanist roman...*, p. 148; M. Ruffini, *op. cit.*, p. 100.

⁴⁹ M. Ruffini, *op. cit.*, p. 102.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 162.

⁵¹ *Ibidem*, p. 160; C. Dima-Drăgan, *Un catalog necunoscut...*, pp. 302-303; idem, *Biblioteca unui umanist român...*, p. 216.

⁵² M. Ruffini, *op. cit.*, p. 172.

P. Luigi de la Puente, tradusă în limba italiană de Tiberio Putignano și apărută la Veneția în 1613⁵³, cea a lui Francisco Maciel, *Expositiones selectae sanctorum patrum, doctorumque classicorum in totum historiale utriusque Sacrae Paginae*, apărută la Neapole în 1634⁵⁴ și cea a părintelui iezuit Manuel de Nájera, *Prediche per le domeniche dell'Avvento e di tutte le altre fino a Quaresma, insieme con alcune feste più principali*, tradusă în italiană de Gerolamo Brusoni și apărută la Veneția în 1658⁵⁵.

Existența acestui mare număr de cărți spaniole în biblioteca de la Mărgineni demonstrează, cu toată puterea, faptul că stolnicul Constantin Cantacuzino poseda o bună cunoaștere a culturii și spiritualității spaniole, că în vastele sale preocupări intelectuale Spania nu era ocolită.

La curtea lui Constantin Brâncoveanu, adevărat focar de cultură umanistă, cunoștințele despre Spania au pătruns, probabil, pe căi și prin mijloace foarte diferite. Una dintre aceste modalități a fost alcătuirea unor calendare românești de predicție, după modelul celor occidentale. Calendarele în sine au constituit una dintre cele mai frumoase pagini din istoria culturii românești. Înainte de apariția calendarelor românești, în Țările Române au pătruns calendare străine. Ele veneau din occident, din Italia, din Austria și din alte țări, prin mijlocirea negustorilor ardeleni, precum și de la slavii înconjurători⁵⁶. Calendarele italiene au avut, indiscutabil, cea mai mare circulație în epoca domniei lui Brâncoveanu.

În anul 1693, un oarecare Ioan Romanul, pe numele său italian Giovanni Candido Romano⁵⁷, închină lui Constantin Brâncoveanu un „calendar ce să chiamă Foletul Novel”. Calendarul era „întors după limba francească în rumânească”, adică tălmăcit din italienește, și reprezintă, până acum, cel dintâi calendar românesc alcătuit după un model apusean. El a fost redactat anual, până în 1704. Curiozitatea și goana după calendare se explică numai prin caracterul aproape în întregime politic al „prognosticelor” din ele⁵⁸. Astfel, ele slujeau ca un fel de ghid în țesătura de intrigi a politicii dintre statele Europei, fiind, oarecum, și o prezentare sumară, indirectă, a acestei politici, în care comandanții, treburile oștirilor, necazurile principilor și înrudirile dintre ei prin femei ocupau atenția tuturor. Ioan Romanul – Ioan Frâncul, autorul profețiilor dedicatorii de la

⁵³ C. Dina-Drăgan, *Biblioteca unui umanist roman...*, p. 204.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 227.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 229; M. Ruffini, *op. cit.*, pp. 158-159.

⁵⁶ Mircea Tomescu, *Calendarele românești. 1733-1830. Studiu și bibliografie*, București, 1957, pp. 9-11.

⁵⁷ M. Ruffini, *op. cit.*, pp. 93-94; idem, *L'influenza italiana in Valacchia nell'epoca di Constantin Vodă Brâncoveanu*, Milano, f.a., p. 61.

⁵⁸ Emil Vărtosu, *Introducere la Foletul Novel*, București, 1942, pp. V-VII.

aceste calendare, atâtea câte s-au păstrat – pagini de o deosebită valoare, prin pateticul și ideile din ele – rezumă, indirect, ideile care stăpâneau, în veacul său, la noi – și în Orientul ortodox – pe Constantin Brâncoveanu, curtea domnească, biserica și pe toți cei ce prin curiozitatea instinctivă, prin știința lor de carte, prin preocupările și legăturile cu străinătatea, prin situația lor socială, erau în măsură să cunoască și să se preocupe de acest fel de idei.

În ceea ce privește sensul cuvintelor „frânțești calendare”, încă Odobescu a arătat că este vorba neîndoios de calendarele scrise în limba „frâncă”, adică italiană⁵⁹, iar pentru identitatea frânc-italian adăugăm și pasajul următor, scos din calendarul pe 1704: „Italia va avea mari innoiri, și într-însa vor fi mari schimbări, iar eu nu voi să le spun (Sunt Frânc, și vă ajung!)”⁶⁰.

În *Foletul Novel* informații referitoare la Spania apar pentru anii 1693 și 1703. Cele din 1693 sunt foarte scurte, dar surprind exact situația în care se afla Spania, caracterizată printr-o decădere pe toate planurile și prin apatie și indolență, devenite cronice, ale cercurilor conducătoare în frunte cu regele – fantomă, Carol al II-lea (1665-1700). La 25 ianuarie în calendar se consemnează: „Craiul de Spania, dulce doarme”. Puțin mai târziu, la 10 aprilie, aflăm că: „În Catalonia, oarece mișcări. Spania, să zăbovește în nimic și doarme; însă multă sumă de bani trimeate către Italia”. Știrile următoare devin aproape invariabile: „Craiul de Spania, gândește un lucru de nimica” (7 iunie), „Și, în Spania, toți dorm” (7 iulie), „Craiul de Spania, o furtună îl dășteaptă către ceva, dar iar se întoarce a dormi” (25 septembrie), „Împăratul, gândește de campania cea viitoare, pentru că sunt multe a găti. Spaniolii, vor da oarecare ajutoriu, dară puțin” (17 noiembrie)⁶¹. Toată această situație, reală, pe care o înfățișează calendarul lui Brâncoveanu, se petrecea într-un moment în care Spania

⁵⁹ A. I. Odobescu, *Foletul Novel și Kalendarele lui Constantin Vodă Brâncoveanu*, în „Revista Română”, I, București, 1861, pp. 657-678; I. G. Sbiera, *Mișcări culturale și literare la Românii din stânga Dunării în răstimpul de la 1504-1714. (Frânturi din cursul manuscris asupra istoriei limbii și literaturii românești)*, Cernăuți, 1897, pp. 269-270; Constantin V. Obedeianu, *Grecii în Țara Românească cu o privire generală asupra stărei culturale până la 1717 de.... Cu o scrisoare a D-lui Gr. G. Tocilescu*, București, 1900, pp. 777-781; Ramiro Ortiz, *Per la storia della cultura italiana in Rumania*, București, 1916, pp. 198-204; N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, I, București, 1929, pp. 180-182, 186-187; N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, ed. a II-a, vol. II, București, 1928, p. 47; M. Ruffini, *L'influenza italiana in Valachia...*, pp. 61-64.

⁶⁰ *Foletul Novel. Calendarul lui Constantin Vodă Brâncoveanu (1693-1704)*, ediție Emil Vărtosu, București, 1942, p. 159.

⁶¹ *Ibidem*, pp. 6-13.

facea parte din liga de la Augsburg și era angajată într-un greu război cu Franța, război care presupunea o încordare a tuturor forțelor, dar ea nu mai era capabilă să facă acest efort.

Informații mai substanțiale despre Spania găsim în calendarul pentru anul 1703, an în care ea era răvășită de crâncenul război de succesiune. Și aceste informații sunt exacte și redau într-o formă deosebit de plastică dezastrele care s-au abătut asupra țării:

„Aceasta iaste Spania. Acea mare țară, care are hotarul, spre Răsărit și Amiazăzi, Mediteranium, spre Apusul, Ochiian, și spre Miază-Noapte, acei prea nalți munți care sunt numiți, de gheografi, Pirenei.

Vezi, câte învăluituri, câte navele de cetăți, câte jafuri, cât sunt făcut robi, care ca niște miei nevrând să se împreune cu împreunarea aceea de obște, de pe pohta altora.

Pentru care lucru, mulți den ei vin la scaun, alții gonit în munți striini, și alții ca niște vite închise între niște grajduri, și aceasta iaste să nu zăticnească pe aceia care s-au întors iară de voia lor la acea împreunare.

Dară, nici cu acesta nu lipsescu, alte vite de țară streine departe de aceștia 40 000 de miluri, cari vor da bine a cunoaște țăriia lor și, cu rădicarea, caznicii de acea țară a rădica capul asupra mai marilor lor, și cu aducerea multă pagubă, însăși ei singuri, a multe locuri lângă mare.

Aceștea, dară, colegat cu alții, nu vor slăbi legea lor, dară mai mult o vor întări, și așa vor aduce mari pagube cetățenilor despre Apus”⁶².

Tot în calendarul pe 1703 întâlnim și zodiile sub care se află diferite țări, Spania fiind trecută sub cea a „Săgetătorului”⁶³.

Pătrunderea elementelor de cultură spaniolă la curtea lui Brâncoveanu este atestată și de mărturia călătorului german Georg Franz Kreybich⁶⁴ care, asistând în 1698 la nunta lui Ilinca, fiica domnitorului, cu paharnicul Scarlat, fiul dragomanului Alexandru Mavrocordat, arată că printre dansurile ce le-a văzut aici au fost și unele spaniole.

În Transilvania secolului al XVII-lea, cunoștințele depre Spania continuă tradiția deja existentă aici, dar, în același timp, cunosc o amplificare considerabilă prin receptarea unor noi informații.

În oprea istoricului Wolfgang Bethlen (1639-1679), intitulată *Historia de rebus Transsylvanicis*, sunt cuprinse evenimentele desfășurate între 1526 și 1609, cu referiri interesante la expediția lui Castaldo, care a inclus și o masivă participare a mercenarilor spanioli. Din lucrare aflăm că generalul imperial „...cu aproximativ șapte mii de soldați, atât călăreți, cât și

⁶² *Ibidem*, pp. 119-120.

⁶³ *Ibidem*, p. 117.

⁶⁴ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, București, 1983, p. 228.

pedestrași, dintre germani și spanioli, lăsând în urmă Agria la 25 iunie și, evitând trupele lui Balassa, intră pe alt drum, unde se aflau Andrei Báthory de Ecsed, Toma Nádasdy, Ștefan Losonczi, bărbați de mare putere, cu trupe gata pregătite de luptă”⁶⁵. După ce imperialii au devenit stăpâni pe Transilvania, apărarea Lugojului a fost încredințată unei garnizoane spaniole condusă de Bernardo de Aldana, iar la asaltul Lipovei spaniolii s-au remarcat prin priceperea și curajul de care au dat dovadă, fiind primii care au pătruns în oraș⁶⁶.

După ce sunt descrise principalele evenimente care au marcat prezența imperialilor în Transilvania, autorul ne informează despre felul în care spaniolii au părăsit meleagurile noastre: „În acea vreme soldații lui Ferdinand, neprimindu-și plata, s-au răsculat peste tot în Ungaria și Transilvania și au început să plece: patru mii de spanioli, disprețuind autoritatea lui Castaldo și pe comandanții lor, au plecat pe drumul spre Viena și, atacând poporul nenorocit, s-au dedat la incendii, jafuri și răpiri”⁶⁷. Se poate observa, prin urmare, că prezența mercenarilor spanioli în Transilvania la mijlocul secolului al XVI-lea, deși a contribuit la o mai bună cunoaștere reciprocă, nu a putut lăsa, datorită comportării brutale a acestora, o amintire prea plăcută în memoria locuitorilor de aici.

Un alt istoric transilvănean, sas de origine, Laurențiu Töppelt (Toppeltinus) de Medgyes (1640-1670), în lucrarea *Origines et occasus Transylvanorum*, publicată la Lyon în 1667, face câteva referiri la Spania și la trecutul ei. Chiar în introducere, el arată că dedică mica sa lucrare „...drept mulțumire francezilor și vecinilor spanioli”⁶⁸.

Citându-l pe scriitorul german Petrus Bertius, Toppeltinus transmite câteva interesante informații despre Spania vizigotă. Astfel, despre nobilimea spaniolă el ne spune că o mare parte din ea „...se mândrește cu originea gotică a descendenței sale.... Din această cauză în al cincilea Conciliu de la Toledo, la articolul trei, se stabilește că nimeni nu poate fi ales în demnitatea regală în afară de nobilimea de origine gotică”⁶⁹.

Tot de la Toppeltinus aflăm lucruri interesante și despre un vechi obicei spaniol legat de îngroparea războinicilor care stabilea înfigerea în pământ a unui număr de sulite egal cu acela al dușmanilor doborâți de

⁶⁵ Wolfgang Bethlen, *Historia de rebus Transsylvanicis*, Cibinii, vol. I, 1782, p. 483.

⁶⁶ *Ibidem*, pp. 497-498, 505-507.

⁶⁷ *Ibidem*, pp. 563-564.

⁶⁸ Laurențiu Toppeltinus de Medgyes, *Origines et occasus Transsylvanorum seu erutae nationes Transsylvaniae, earumque ultimi temporis revolutions, historica narratione, breviter comprehensae*, Viennae Austriae, MDCCLXII (1762), în introducere *Auctor lectures S. P. D.*, pagini nenumerate.

⁶⁹ *Ibidem*, pp. 25-26.

mort: „Odinioară la hispani era obiceiul de a se înfige atâtea sulițe câți dușmani fuseseră omorâți”⁷⁰.

Istoricul transilvan face o interesantă paralelă între evoluția lingvistică de pe teritoriul fostei Dacii și cea din celelalte țări stăpânite de romani, paralelă care va fi cunoscută atât de Miron Costin, cât și de stolnicul Constantin Cantacuzino. Iată ce ne spune el în acest sens: „Ceea ce s-a întâmplat, se spune adesea, că dacii și-au îmbibat limba cu cuvinte latine, în timpul cât au fost sub stăpânirea romană, iar limba pe care au folosit-o aproape două sute de ani cât au stăpânit romanii Dacia, și-au însușit-o și reținut-o, care după aceea a degenerat în aceste greșeli, dar nu numai la aceștia, ci adesea și la gali, itali și hispani, încât aceste popoare au nu numai limba veche indigenă, ci și pe cea luată de la romani, acea limbă foarte coruptă”⁷¹.

Parcursul lucrării lui Toppeltinus ne demonstrează faptul că el cunoștea, pe lângă obiceiurile și istoria Spaniei, și cultura spaniolă, deoarece folosește frecvent pasaje întregi din lucrările lui Alfonso Chacón și Laurentius Ramirez Hispanus.

Un loc aparte deține în cadrul istoriografiei transilvane, prin bogăția de informații de o însemnătate deosebită pentru istoria Țărilor Române, *Cronica Transilvaniei* (1608-1665), scrisă de notarul sighișorean Georg Kraus (1607-1679). Informațiile care privesc Spania sunt scurte și se referă la participarea armatelor spaniole, ca aliante ale împăratului, în cadrul războiului de treizeci de ani (1618-1648). Ele apar, în majoritatea cazurilor, corelate cu acțiunile principelui Transilvaniei, Gabriel Bethlen (1613-1629), care s-a aflat în timpul acestui război în tabăra antihabsburgică.

În 1621, Gabriel Bethlen atacă și cucerește Bratislava, punând stăpânire, totodată, și pe coroana regală a Ungariei, aflată aici. Împăratul Ferdinand al II-lea (1619-1637) ar fi dorit să reacționeze, dar aflăm din *Cronică* că „...nu avea ce să mai facă, deoarece, pe de o parte, se găsea în luptă cu boemii, iar pe de altă parte căpeteniile oștirii sale, contele Tilly și Don Cordua, un spaniol, aveau de lucru cu marchizul de Durlach, comandantul danez la Wimpfen, pe râul Neckar. Acesta a fost bătut și împrăștiat în același an după multe bătălii, de contele Tilly și de Don Cordua”⁷². Peste doi ani, în 1623, Bethlen atacă din nou, ajungând până la Tmava și nici de data aceasta împăratul nu i s-a putut opune, deoarece armatele lui Tilly și Don Cordua se aflau angajate pe alte fronturi.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 115.

⁷¹ *Ibidem*, pp. 53-54.

⁷² Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei. 1608-1665*, traducere de Gh. Duzinchevici și R. Reus-Mârza, București, 1965, p. 52.

Din această cauză „...când oastea imperială din Moravia a aflat de starea lucrurilor și întârzierea lui Tilly și a lui Don Cordua, se temu zi de zi și ceas de ceas de un atac neprevăzut al lui Gabriel Bethlen. Prin urmare se retrase din Moravia în Boemia și în ținutul de dincolo de râul Enns”⁷³.

Din aceeași *Cronică* a lui Kraus aflăm că în 1644 „...împăratul însuși nu putea să se aștepte la vreun ajutor în bani și oaste nici de la spanioli, nici de la papă și nici de la principii italieni, deoarece spaniolii nu avuseseră cu un an înainte nici măcar mijloacele trebuincioase pentru a face față francezilor, olandezilor și portughezilor în Catalonia și Flandra”⁷⁴.

Iată deci, câteva date sumare, dar foarte exacte, care demonstrează o bună cunoaștere a istoriei Spaniei cu implicațiile ei la nivel continental, și care, în mod sigur, erau vehiculate de cercuri mai largi ale intelectualității transilvănene, Kraus fiind doar unul dintre membrii acesteia.

Instaurarea regimului turco-fanariot în Moldova și Țara Românească și a celui habsburgic în Transilvania nu a reprezentat o deviere în dezvoltarea firească a culturii românești și, cu atât mai puțin, o înstrăinare culturală a poporului român. Accesul la cultura scrisă, mai larg încă din secolul al XVII-lea față de epocile precedente, cunoaște o extindere treptată, dovedită de existența unui număr tot mai mare de dieci și grămătică, de înmulțirea școlilor, de frecvența copiere și traducere a unor opere, de tot mai numeroșii știutori de carte care iscălesc în acte etc.

Între aspectele progresului cultural al secolului al XVIII-lea un loc fundamental îl ocupă înmulțirea elementelor de cultură laică. Deși dezvoltarea lor este încă lentă datorită menținerii relațiilor feudale, care asigură autoritatea culturală a bisericii, ea nu este mai puțin evidentă atât în ansamblul literaturii care se citește, cât și în învățământul care se predă în școli.

În aceste condiții asistăm la o adevărată „explozie” a informațiilor referitoare la Spania, numărul și diversitatea lor luând o amploare fără precedent mai ales în Moldova și în Țara Românească.

Un exemplu elocvent în acest sens îl constituie biblioteca familiei Mavrocordat⁷⁵, în cadrul căreia constatăm existența mai multor cataloage editoriale, în limbile latină, franceză și italiană, apărute între 1721 și 1725, care au servit la completarea ei, cataloage care cuprind și cărți în limba

⁷³ *Ibidem*, p. 57.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 119.

⁷⁵ Pentru biblioteca Mavrocordaților a se vedea, printre altele, Nicolae Iorga, *Știri nouă despre biblioteca Mavrocordaților și despre viața muntenească în timpul lui Constantin Mavrocordat*, în *“Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”*, s. III, t. VI, 1927, pp. 135-170; V. Mihordea, *Biblioteca domnească a Mavrocordaților. Contribuții la istoricul ei*, în *ibidem*, s. III, t. XIII, 1940, pp. 359-419.

spaniolă sau scrise de autori spanioli⁷⁶. Pe un astfel de catalog, care a servit pentru vânzarea la licitație a două mari colecții enciclopedice aparținând lui Paul și Alexandre Peteau și lui François Monstrat, Nicolae Mavrocordat a notat marginal titlurile care-i lipseau și urmau să fie achiziționate, printre acestea numărându-se și interesanta lucrare a spaniolului Alfonso Chacón (Ciacconius), *Historia utriusque Belli Dacici, a Trajano Caesare gesti, ex Simularchis quae in Columna ejusdem Romae visuntur*, în ediția ei romană din 1616⁷⁷.

Același Nicolae Mavrocordat a făcut o însemnare în paginile unei alte lucrări, *Bibliographia Historico-Politico-Philologica curiosa*, a lui Johannes Henricus Doeclerus, apărută la Frankfurt, în 1677, însemnare care menționează *Itinerarul* celebrului călător spaniol din secolul al XII-lea, Benjamin din Tudela, despre care se precizează: „Lectu heb(raic)um lat(inum) dignum”(Vrednic de citit (textul) ebraic-latin). Cartea lui Benjamin, tipărită de Elzevir, la Leyda, în 1633, a păstrat până astăzi autograful voievodal: „Ex libris Io Nicolai Maurocordati de Scarlatti Princ(ipis) olim M(oldaviae) nunc Val(achiae). A(nno) 1722”⁷⁸.

Interesul pentru cărțile spaniole manifestat de acest domnitor este dovedit și de catalogul cărților bibliotecii de la mănăstirea Văcărești, publicat de Nicolae Iorga în colecția Hurmuzaki, catalog care la punctul 97 enumeră mai multe ediții ale *Noului Testament*, dintre care una în limba spaniolă⁷⁹.

Primul dintre autorii secolului al XVIII-lea care ne reține atenția este Nicolae Costin (1660-1712)⁸⁰, educat în școlile polone și având o formație intelectuală foarte asemănătoare cu cea a tatălui său, Miron Costin. Lucrarea sa de căpetenie este *Letopiseșul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*, operă de erudiție, bazată pe izvoare latine, maghiare și polone. Lipsit de marele talent al tatălui său, monumentală sa operă ocupă un loc relativ modest în istoriografia noastră⁸¹, dar aceasta nu scade cu nimic interesul pentru informațiile pe care ea le conține despre Spania.

Majoritatea acestor informații sunt preluate din lucrările lui Miron Costin și sunt expuse într-o formă foarte puțin modificată. Celelalte sunt rezultatul erudiției sale, dar îmbină într-o măsură destul de importantă adevărul istoric cu legendele care circulau în epocă și cu propria fantezie.

⁷⁶ C. Dima-Drăgan, *Biblioteci umaniste românești*, București, 1974, pp. 150-152.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 138.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 107.

⁷⁹ Hurmuzaki, *Documente*, XIV, 3, p. 149, doc. XCV.

⁸⁰ Ioan Șt. Petre, *Nicolae Costin. Viața și opera*, București, 1939.

⁸¹ Lucian Boia, *Evoluția istoriografiei române*, București, 1976, pp. 29-30.

De exemplu, iată ce ne spune Nicolae Costin despre formarea poporului spaniol și despre migrațiile pe care le-a cunoscut Peninsula Iberică:

„Iverii den Asiia, carii au în țările lor de agiunsu de toate mademurile, și cu acelea toți să zăbăvăscu; pentru aceia au și porecla, că Iveri să înțăleg, de pre lătinie, săpători. Acește toți pe urmă, Iverii cu domnul lor Irachie, precum mărturisescu unii, au mersu cu vasă pre Marea Adriei și pre Marea Albă, den Asiia, pen Țara Grecească la Ișpania, unde au pus Irachie la strâmtorile mării doi stâlpi, care despartu Ișpania de Mavritania și de Africa. Și văzând Iverii în Ișpania ca și în țara lor, munți bogați de mademuri aur și argintu și hier precum scris Iustin carte XLIV, s-au așezat acolo și acea parte a Ișpanii o au numit Iveria, pre numele lor. Acestea pre urmă împreunându-se cu Franțozii, ce să chema nainte Galateni și Țelteni, făcându-săși împreunându-să den douo niamuri unul, adecă tot un neam, li-au zis Țilteberi, cum s-ar zice Țilti și Iveri; și așa Iverii den Asiia, și den Ișpania Țiltiberi să chiamă; den Toval, ficiorul lui Afet se trag.

Așezatu-s-au pre urmă multe niamuri în Ișpania, cum era în vremile vechi, de-și căuta oamenii locuri mai bune de traiu, de să muta dentr-un loc la altul. Că Africanii, Arapii, Mavritanii, Cartaghenii, Râmlenii, Frâncii, Goții, Ghepidii, Franțozii, Țimbrii, Hunii sau Ungurii, Vandalii, Elanii și alți strămoși a Franțozilor, Nemților, Slovacilor și Liteveni, ades să rădica de mergea într-acele părți a Apusului, ca la locuri calde și bogate și de odihnă. Și care niam era mai puternic, acela să așaza. Că așa era de dinste bișugul acelor locuri, pentru mademurile aurului, argintului în Ișpania, cât Hanibal Cartaghenul, până au stăpânit acolo, în tot anul lua câte 12 buți de aur venit dentr-acei munți, precum mărturisescu de acestea Plinie și Iustin”⁸².

În ciuda evidentelor erori de ordin istoric, datorate creditului acordat unor legende, informațiile furnizate de cronicar sunt exacte în ce privește situarea geografică, bogățiile și clima Spaniei.

Nicolae Costin cunoștea, și a consemnat și în cronica lui, interesul deosebit manifestat în Spania față de Columna lui Traian, interes materializat, printre altele, în opera lui Alfonso Chacoón, despre care ni se spun următoarele: „Calimpiiari apoi cu cheltuiala lui Filip al doile, craiu a Ișpanii, au săpat slovele, și pe urmă cu meșteșug de Alfonsu Țicaon tipograful, au făcut table 131, scrisă acea istorie și le-au trimis pentr-alte țări întru pomenirea lui Traian Hișpanul, împăratul Râmului”⁸³.

⁸² Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*, ed. Ioan Șt. Petre, București, 1942, pp. 82-83.

⁸³ *Ibidem*, p. 134.

Alte câteva informații din cronică ne vorbesc despre războaiele în care a fost implicată Spania la începutul secolului al XVI-lea: „Într-acestaș an (1500-n.n.) mari războaie s-au făcut în Italia, bătăndu-se Hispanii cu Franțozii pentru crăiia Neapole”⁸⁴, iar despre asediul Vienei din 1529 aflăm că „...împăratul cu oștile au mărșu dreptu la Beciu și bătăndu-l cu tot feliul de arme o lună întriașă, apărat fu de Salmaș Hispanul cu mare vitejie”⁸⁵.

La începutul secolului al XVIII-lea, Nicolae Costin efectuează, după o versiune latină, prima traducere în limba română a unei opere aparținând unui autor spaniol. Este vorba de *Ceasornicul domnilor*, tradus după celebra lucrare a lui Antonio de Guevara (1480-1545)⁸⁶, predicatorul lui Carol Quintul, intitulată *Libro aureo del gran emperador Marco Aurelio con el Reloj de Principes*, apărută la Valladolid în 1529⁸⁷.

Antonio de Guevara a fost cel mai citit scriitor al vremii sale, principala sa operă a cunoscut tot atâtea ediții cât și *Biblia* și a fost tradus în aproape toate limbile europene⁸⁸. Prin concepțiile sale, Guevara este un umanist, un adept nemărturisit al lui Erasmus, dar prin stilul său încărcat și prin retorica sa căutată, el se numără printre premergătorii barocului⁸⁹. Indiscutabil însă, el poate și trebuie să fie socotit ca un progresist al vremii sale prin simplul fapt că a înregistrat realității dureroase ale societății spaniole din secolul al XVI-lea, pe care le-a mutat în timp și spațiu pentru a le arăta contemporanilor. Răspândirea prodigioasă a operei sale a însemnat un asentiment general la ideile de pace, omenie, cultură, viață patriarhală, după care tânjea o Europă pustiită de războaie, de persecuții religioase, de molime și privațiuni.

Alegând această operă pentru a o traduce în românește, Nicolae Costin nu a acționat la întâmplare, ci a răspuns unor comandamente care

⁸⁴ *Ibidem*, p. 308.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 380.

⁸⁶ Pentru detalii asupra vieții, activității și epocii în care a trăit Antonio de Guevara a se vedea teza de doctorat a lui Agustín Redondo, *Antonio de Guevara (1480?-1545) et l'Espagne de son temps. De la carrière officielle aux oeuvres politico-morales*, Lille, 1978, 883 p.

⁸⁷ M. Gaster, *Geschichte der rumänischen Litteratur*, p. 283, publicată în colecția de filologie romanică condusă de Gustav Gröber, *Grundriss der romanischen Philologie*, vol II, partea a 3-a Strassburg, 1901; Nicolae Cartoian, «*Ceasornicul domnilor*» de N. Costin și originalul spaniol al lui Guevara, în «*Revista Istorică Română*», III, nr. 2-3, 1933, p. 164; Gabriel Ștrempel, *Introducere la Antonio Guevara, Ceasornicul domnilor*, traducere din limba latină de Nicolae Costin, București, 1976, p. VIII.

⁸⁸ Ángel Valbuena Prat, *Historia de la literatura española*, ed. a V-a, vol. I, Barcelona, 1957, p. 473.

⁸⁹ J. García López, *Historia de la literatura española*, ed. a VI-a, Barcelona, 1961, p. 174.

i-au fost impuse de momentul cultural pe care-l traversa Moldova vremii sale, moment caracterizat printr-o largă deschidere spirituală, printr-o mare receptivitate față de valorile autentice ale culturii universale și, în același timp, printr-un înalt grad de adaptare a acestor valori la realitățile și nevoile autohtone.

Cronicarul moldovean nu a tradus opera lui Guevara după originalul spaniol, ci s-a folosit de una din versiunile latine apărute în Polonia (Piotrkow – 1612, Cracovia – 1615 și 1636) pe care a avut posibilitatea să le cunoască încă din timpul studiilor făcute aici, traducerea și sistematizarea *Ceasornicului* fiind de mult terminate la data înlocuirii lui Dimitrie Cantemir cu Nicolae Mavrocordat⁹⁰. El cunoștea *Ceasornicul* chiar înainte de alcătuirea *Letopiseșului Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*, pe care l-a scris între 1700 și 1712⁹¹, și deci nu l-a putut traduce la îndemnul și în folosul protectorului său, Nicolae Mavrocordat⁹², care nici măcar nu știa românește în primii ani de domnie⁹³. Pe de altă parte, în vasta bibliotecă a familiei Mavrocordat exista, în mod sigur, un exemplar italianesc al *Ceasornicului*, tradus de Mambrino Roseo da Fabriano și apărut la Veneția în 1544, și este posibil să se fi aflat și o versiune latinească a aceleași lucrări⁹⁴, ceea ce exclude posibilitatea interesului lui Nicolae Mavrocordat pentru o traducere românească.

Ceasornicul domnilor, cu mulțimea elementelor pedagogice incluse în paginile sale, poate fi socotit o carte de educație pentru vlăstarele voievodale, dar și o carte care se adresează unui public mai larg⁹⁵. Din această cauză, Nicolae Costin nu a înțeles să facă o traducere servilă după cartea lui Guevara, ci a căutat să selecționeze și să regrupeze materialul scriitorului spaniol într-un plan propriu, care să răspundă interesului și dorinței de cunoaștere a cititorului din Moldova. Acesta este, de fapt, și marele merit al traducerii sale. Din totalul de 153 de capitole ale ediției latinești, el a tradus doar 85, eliminând mai ales pe acelea cu un caracter dogmatic, catolic, care nu puteau interesa pe cititorul ortodox din Moldova, iar ultimele 15 capitole le-a aranjat într-o carte separată care reprezintă, având în vedere selecția și gruparea generală a materialului, o unitate mai logică decât maniera de dispunere din lucrarea lui Guevara.

⁹⁰ G. Ștrempel, *op. cit.*, p. XXXIV.

⁹¹ *Ibidem*, pp. XXXV-XXXVI; N. Costin, *op. cit.*, p. 9, n. 1.

⁹² G. Ștrempel, *op. cit.*, p. XXXVII.

⁹³ Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, partea I, București, 1942, p. 218.

⁹⁴ N. Cartoian, *art. cit.*, p. 161; G. Ștrempel, *op. cit.*, p. XXXVII.

⁹⁵ N. Cartoian, *art. cit.*, în "Revista Istorică Română", III, 1933, nr. 4, p. 342; G. Ștrempel, *Introducere*, p. LIII.

Mutând capitolele dintr-o carte în alta, schimbându-le ordinea pentru a lega mai strâns idei înrudite, tăind capitole întregi de erudiție greoaie care nu erau la nivelul și pe gustul contemporanilor săi, Nicolae Costin a izbutit, pe de o parte, să dea prelucrării sale o mai mare unitate, iar pe de altă parte să o adapteze mediului său moldovenesc. În această muncă de remaniere și adaptare stă originalitatea lui.

Tot de la începutul secolului al XVIII-lea s-a păstrat un interesant manuscris românesc cu caracter geografico-istoric, care reprezintă traducerea unei lucrări străine, atât autorul, cât și traducătorul fiind însă necunoscuți⁹⁶. Din păcate, începutul manuscrisului s-a pierdut, păstrându-se doar sfârșitul primului capitol al cărui subiect este tocmai Peninsula Iberică. Informațiile despre Spania se referă în exclusivitate la puternica scădere demografică suferită în secolul al XVII-lea ca urmare a permanentelor războaie din Europa și din alte continente: „Acestiașă să tâmplă și Hispaniei care pentru așa multe și așa depărtate oști care pururea duce, să sărăcește și slăbește așa de tare în oameni că târgurile și lăcașurile ei rămân pline numai cu muiri, că dă în tot anul însă tot mii de oșteni întru ales, și în vârstă tare și nu se mai întorcu la casele sale dintr-o sută de acia zece și aceștia carii se întorcu puțini, mai toți înfrânți și bătrâni, se fac cu acestea. Crăia aceia nu numai pre sine să pierde singură, ci și feciorii săi care s-ar putea naște dintr-însa. Și așa rămâne Hispania ca cum ar fi poveste aceia, care mulți buni dau și nici un folos nu au.... Și așa pururea scad pe-ncet, măcar că Caștelii au pe Mediolan, pe Napolitan, pe Sețilia, pe Sardeia, neamuri foarte cu credință aceștii Coroane”⁹⁷.

Opera cea mai vastă, mai variată și de mai întinse perspective din cultura românească veche este, fără nici o îndoială, aceea a lui Dimitrie Cantemir (1673-1723)⁹⁸. Deși realizată în cea mai mare parte a ei în afara hotarelor țării, mai cu seamă în timpul șederii în Rusia a fostului domnitor al Moldovei, această operă nu reprezintă o rupere de tradițiile culturale create de înaintașii din secolul al XVII-lea, ci dimpotrivă, continuarea și ridicarea lor la un grad mai înalt, de neatins pentru cultura noastră până la

⁹⁶ Biblioteca Academiei Române (în continuare B.A.R.), ms. 3515, 176 f. Datat în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, el a făcut parte din biblioteca lui Grigore Tocilescu.

(G. Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești – B.A.R. 3101 – 4413*, vol. III, București, 1987, p. 154).

⁹⁷ B.A.R., ms. 3515, f. 1r. – 1v.

⁹⁸ Pentru viața și opera lui Dimitrie Cantemir a se vedea, printre altele, P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958; Petru Vaida, *Dimitrie Cantemir și umanismul*, București, 1972; Ecaterina Țarălungă, *Dimitrie Cantemir. Contribuții la un portret*, București, 1989.

jumătatea secolului al XIX-lea. Într-o viață mult mai scurtă decât a stolnicului Constantin Cantacuzino, Cantemir a reușit să realizeze o operă care nu numai că îl impune pe primul plan în cultura românească a secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, dar îi conferă un loc pe deplin meritat și în cultura europeană a vremii.

În vasta operă a marelui cărturar întâlnim, după cum era de așteptat, referiri interesante și la istoria Spaniei. Astfel, în *Hronicul vechimei româno-moldo-vlahilor*, a cărui variantă latină a fost redactată în 1717 pentru Academia din Berlin, iar cea românească, de patru ori mai întinsă, între anii 1719-1722, apar informații privitoare la istoria veche a Spaniei și la formarea statului vizigot.

Cantemir consemnează și el legenda după care o parte a troienilor înfrânți au ajuns, conduși fiind de Hercule, pe pământul Spaniei: „...patruzeci de ani nainte Irachias (sau precum i-au mutat numele latinii, Hercules) mai avusese războiu cu Troadenii, și cetate Troada izbândind pre împăratul lor, pre Laomedont încă omorâse și fără samă de Troadeni robind, i-au dus cu sine în Ispanie și în Franția...”⁹⁹. Tot în legătură cu istoria veche a Spaniei, Cantemir ne informează despre originea spaniolă a lui Traian, cuceritorul Daciei: „Ulpius Traian, precum scrie Victor, fost-au născut în cetate Țudertina, iară Dion și Evtropie scriu, să fie folosit din Italica, care iaste în Ispania...”¹⁰⁰, despre noul stăpân al Spaniei după împărțirea Imperiului roman înfăptuită de Dioclețian: „...iară Constantin la Ispania s-au orânduit”¹⁰¹, și despre originea, tot spaniolă, a împăratului Teodosius I cel Mare: „...iară Grațian văzând, că într-atâta primejdie, ce vinisă împărăția cu Gothii, și socotind că singur în toate părțile să ajungă, și să chivernisească nu va pute, au trimis la Theodosie (carile apoi s-au numit cel mare), și de la Ispanie aducându-l, l-au luat soție la împărăție, let 379”¹⁰².

Despre Spania vizigotă Cantemir consemnează următoarele: „Așa Ispanii ce sunt? fără numai Gothi? Cari pe la anul 414 în Ispania intrând, pre această de acum a Ispanii crăie au întemeiat”¹⁰³. El ne spune că goții „...așa veri războae pre Dunăre, veri trecători au avut, toate mai sus de Dachia au fost, spre părțile țării Ungurești, și pe acolo trece la Italia, la Gallia, la Ispania, și de acolo și la Africa”¹⁰⁴, și că „Arcadie murind, au

⁹⁹ Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei româno-moldo-vlahilor*, ed. Gr. G. Tocilescu, București, 1901, pp. 90-91.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 193.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 232.

¹⁰² *Ibidem*, p. 258.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 12.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 273.

stătit la împărăția răzsăritului fiul lui Theodosie, fiind cocon numai de opt ani; într-acăruia unul dintâi Alaric domnul Gotthilor (după cum însămnază Calvizie) sculându-se cu mulțime de Gotthi, Alani și Șvezi, și lăsând acmu Gallia deșartă, și pustie, au intrat în Ispanie”¹⁰⁵.

O altă lucrare fundamentală a lui Dimitrie Cantemir, *Historia incrementorum atque decrementorum Aulæ Othomanicæ* (Istoria creșterii și descreșterii imperiului otoman), redactată între 1714 și 1716, oferă câteva date interesante cu privire la luptele turco-spaniole desfășurate în secolul al XVI-lea. Astfel, suntem informați că în 1535 spaniolii, împreună cu alți creștini, participă la o campanie antiotomană în Bosnia: „...pe acest timp un număr considerabil de Moldoveni, Poloni, Boemi, Germani și Spanioli se întrunesc în mod voluntar, fac o invazie în Bosnia și împresoară Sulia”¹⁰⁶. Apoi este consemnată alianța antispaniolă dintre Francisc I, regele Franței, și Soliman Magnificul, alianță care a provocat o intensificare a ciocnirilor turco-spaniole: „Soliman, care credea că nu trebuie să refuze nici o rugare a aliatului său, trimite pe Carli Elibeg cu o flotă mare contra Spaniei. Elibeg negăsind nici o rezistență pe mare, devastează coastele spaniole și unele insule de prin prejur; adună spoliațiuni imense, face o mulțime de captivi, și pune foc la tot ce n-a putut lua cu sine. Această procedere a fost cauza că Spaniolii temându-se că Elibeg le poate face încă și mai mare stricăciune, și-au retras trupele din tot locul și le-au trimis în contra lui...”¹⁰⁷.

Din aceeași lucrare aflăm câteva date despre puternica răscoală a moriscilor din Alpujarras (1568-1571) și pericolul unei intervenții otomane care plana asupra Spaniei: „În anul Hegirei 978, Saracenii care au rămas în Spania, și care suferiseră deja foarte mult sub domnia creștinilor, au apucat armele, au ocupat Garba și au proclamat de rege al lor pe Mansur din familia Beni Achmer. Și mai mult: ei au atacat cu vigoare pe Spanioli, i-au învins și le-au cauzat multe și mari pierderi. Cu toate acestea, ei vedeau bine că sunt cu mult mai slabi decât ca să poată rezista lung timp puterii Spaniolilor; așa au trimis delegați la Selim, rugându-l să le dea ajutor contra acestora, ca împotriva unui inamic comun al musulmanilor”¹⁰⁸.

Despre bătălia de la Lepanto (7 octombrie 1571), Cantemir ne spune că a fost una din cele mai mari înfrângeri navale suferită de turci în întreaga lor istorie: „...cel mai mare dezastru pentru otomani, ce au putut ei resimți de la pierderea încercată sub Ildirim Baiazid și până în ziua de astăzi”¹⁰⁹.

¹⁰⁵ *Ibidem*, pp. 275-276.

¹⁰⁶ Idem, *Istoria Imperiului Otoman. Creșterea și scăderea lui*, traducere de Iosif Hodosiu, vol. I, București, 1876, p. 290.

¹⁰⁷ *Ibidem*, pp. 311-312.

¹⁰⁸ *Ibidem*, pp. 327-328.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 330.

În ansamblu, informațiile pe care le întâlnim în lucrările lui Dimitrie Cantemir, cu referire la Spania, sunt mult mai exacte și mai prelucrate, sub aspect istoric, decât cele furnizate de predecesorii săi și demonstrează încă o dată marea sa erudiție și putere de sinteză.

Ultimul mare cronicar moldovean, Ion Neculce (1672-1743)¹¹⁰, în principala sa lucrare, *Letopisețul Țării Moldovei*, scrisă spre sfârșitul vieții și cuprinzând evenimentele de la 1661 până la 1743, face și el câteva scurte referiri la istoria Spaniei din zilele sale. Neculce consemnează faptul că la congresul de pace de la Carlowitz (1699), Austria nu a putut ajunge la o înțelegere cu Franța tocmai datorită succesiunii spaniole care se întrezărea la orizont: „Numai cu franzojii nemții nu s-au putut aședza, ș-au rămas tot să să bată. Pentru crăiia Țării Spaniei nu s-au putut învoi”¹¹¹. În 1700, o dată cu moartea ultimului Habsburg spaniol, Carol al II-lea (1665-1700), a început un îndelungat și devastator război de succesiune în care principalii competitori erau Franța și Austria. Despre acest eveniment și urmările lui pentru Spania, *Letopisețul* lui Neculce ne spune următoarele: „Atunce pre acee vreme, cu câțiva ani mai nainte, să tot bâte Franțojul cu Neamțul pentru Țara Șpaniei, care de care să o iei, să o stăpânească, neavând craiu....Văzând așe, stătut-au și alți mediaturi între dâșii și le-au făcut pace, împărțind Țara Șpaniei în doao dreptu. Și pre unde le-au venit hotarăle, risipit-au cetăți și târguri, de le-au stricat, și au făcut pace”¹¹². Bineînțeles, prin această împărțire a Spaniei trebuie să înțelegem faptul că ea și-a pierdut toate posesiunile din Europa.

O ultimă mențiune pe care Neculce o face despre Spania se referă la participarea ei la războiul de succesiune a Poloniei (1733-1735) și la cucerirea regatului napolitan: „Deci au și sculat pe craiul Șpanii fără veste cu oasti și s-au coborât în Italia de-au luat câțiva cetăți de Anapole, cari le ține Neamțul”¹¹³.

Câteva informații despre Spania secolului al XVIII-lea apar și în *Cronica Ghiculeștilor*, redactată de un anonim în timpul domniei în Moldova a lui Matei Ghica (1753-1756) și cuprinzând evenimentele dintre anii 1695 și 1754. Despre participarea Spaniei la războiul de succesiune pentru tronul polon ni se spune că „...oștile spaniole și franceze aflate acolo (în Italia – n.n.) au găsit prilej să facă fără împotrivire tot ce au vrut, deoarece tabăra

¹¹⁰ C. Paradais, M. Paradais, *Știri de istorie universală în opera cronicarului Ion Neculce*, în « Cercetări istorice », 1972, pp. 83-99 ; Valeriu Cristea, *Introducere în opera lui Ion Neculce*, București, 1974.

¹¹¹ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. Iorgu Iordan, București, 1955, p. 210.

¹¹² *Ibidem*, p. 316.

¹¹³ *Ibidem*, p. 361.

împăratului împreună cu comandantul suprem, principele Eugen, se afla la Rin”¹¹⁴. Pacea încheiată la sfârșitul războiului a fost favorabilă Spaniei deoarece: „Peste cele două Sicilii, adică peste Neapole și Messina, a fost pus rege Don Carlos, fiul cel mic al regelui Spaniei”¹¹⁵.

Aceași *Cronică* vorbește despre participarea Spaniei la războiul de succesiune la tronul Austriei (1740-1748) și despre conflictul său cu Anglia în termenii următori: „Pe de altă parte, și Spania se pregătea împotriva Italiei, dar a fost împiedicată să pornească împotriva Italiei în anul acela (1745 – n.n.) atât pe uscat de către regele Sardiniei, pe care cu toate făgăduielile date nu reușiseră să-l atragă în alianța lor, cât și pe mare de flota engleză, care a fost pusă anume să păzească acel canal ca nu cumva oștile spaniole să izbutească să treacă în Italia”¹¹⁶.

Și în cronicile din Țara Românească de la începutul secolului al XVIII-lea întâlnim informații despre Spania, dar ele sunt mult mai puțin numeroase și mai fragmentare decât cele pe care ni le oferă cronicile moldovene contemporane.

Astfel, la Radu Greceanu (1655-1723), autorul unei cronici de curte despre domnia lui Constantin Brâncoveanu, unica informație despre Spania se reduce la consemnarea, indirectă, a pretențiilor pe care împăratul Carol al VI-lea (1711-1740) le avusese odinioară la tronul acestei țări: „Venit-au la Octomvrie 18 dzile și această veste de la Beciu cum că și acel ales Carol al VI-lea Craiul Ișpanii, carele dupe reposarea fratelui lui Iosif, puternicul Împărat al Romanilor de toți Electorii și de tot celălalt Sfat alegându-se...”¹¹⁷.

Cronica anonimă a Țării Românești, care poate fi considerată drept cea mai de seamă realizare literară a istoriografiei cronicărești muntene, conține și ea doar o singură informație despre Spania, referitoare la războiul de succesiune de la începutul secolului al XVIII-lea: „Întru aceste vremi murind craiul de la Șpania, mare vrajbă s-au făcut între franțezi și între nemți vrând fieștecarele dintre dânșii să ia crăiea Șpaniei și multe războaie au avut neamțul cu franțozul pentru acea țară. Însă cea după urmă

¹¹⁴ *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, text grecesc însoțit de traducerea românească cu prefață, introducere, glosar și indice. Ediție îngrijită de Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cioran, București, 1965, p. 357.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 359.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 515.

¹¹⁷ Radu logofătul Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu Voievod (1688-1714)*, studiu introductiv și ediție critică de Aurora Ilieș, București, 1970, p. 135.

tot franțozu au biruit și au pus pe un nepot al lui craiu la scaunul Spaniei, de dânsul asculta”¹¹⁸.

Câteva ecouri despre istoria Spaniei găsim și la Radu Popescu (1655-1729), continuatorul *Cronicii Bălenilor*¹¹⁹ și autorul ei în formă finală cu titlul *Istoriile domnilor Țării Românești*. O informație se referă la descoperirea Americii, iar alte trei la domnia lui Filip al V-lea (1700-1746).

Despre descoperirea Americii, Radu Popescu ne spune că: „America, Lumea cea Noao, o au aflat Criștov Columb, călugăr frâncesc, cu cheltuiala Șpaniolului”¹²⁰, iar informațiile despre Filip al V-lea se referă la anii 1724 și 1725, și anume, la abdicarea sa temporară¹²¹, la ruperea proiectelor matrimoniale franco-spaniole și la încheierea tratatelor de la Viena, cu împăratul Carol al VI-lea¹²².

Urmărind apariția mențiunilor referitoare la Spania în cronicile românești din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, observăm că ele se încadrează în două tendințe majore ale istoriografiei noastre dintotdeauna și anume, înscrierea istoriei românești în contextul larg al istoriei universale și permanenta nevoie de actualitate.

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea de un deosebit interes s-a bucurat în Țara Românească tratatul de geografie al lui Hrisant Notara (m. 1751), patriarh al Ierusalimului din 1707, care și-a petrecut mulți ani din viață pe pământul românesc și a întreținut strânse legături cu Cantacuzinii, Brâncovenii și Mavrocordații. El a tipărit în 1716, la Paris, din îndemnul lui Scarlat Mavrocordat, fiul cel mai vârstnic al lui Nicolae vodă, domnul Moldovei și al Țării Românești¹²³, tratatul intitulat *Introductio ad geographiam et spheram* (Introducere la învățătura geografiei și a sferei pământului).

În această lucrare, înaintea textului, se află un planiglob foarte frumos executat, în emisfera estică fiind trecută și Peninsula Iberică în dreptul căreia apare numai denumirea Spaniei, cea a Portugaliei fiind

¹¹⁸ *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 până la martie 1717*. Cronică anonimă, ediție Constantin Grecescu, București, 1959, p. 107.

¹¹⁹ Pentru *Cronica Bălenilor* a se vedea A. A. Vasilescu, *Un cronicar bizantin utilizat de autorul istoriilor domnilor Țării Românești*, în „Convorbiri literare”, XLVIII, 1914, pp. 1085-1092 și 1254-1270; Demostene Russo, *Studii istorice greco-române*, București, 1939, p. 99; P. P. Panaitescu, *Începuturile istoriografiei în Țara Românească*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. V, București, 1962, p. 221.

¹²⁰ Radu Popescu vornicul, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ediție Constantin Grecescu, București, 1963, p. 35.

¹²¹ *Ibidem*, p. 272.

¹²² *Ibidem*, p. 282.

¹²³ P. Cernovodeanu, I. Stanciu, *op. cit.*, pp. 32-33.

omisă¹²⁴. Tratatul lui Hrisant Notara s-a bucurat de trecere în învățământul pentru elevii academiei domnești¹²⁵, dar a fost studiat și aparte. El a slujit nu numai lui Nicolae Mavrocordat ca inspirație pentru epigrama sa dedicată descoperirii Americii de către Critofor Columb, alcătuită în versuri iambice într-o greacă savantă, elogiind temerara acțiune a navigatorului genovez¹²⁶, dar este întâlnit și în biblioteca unui mare negustor din Iași, Grigore Anton Avramie¹²⁷, de la sfârșitul veacului al XVIII-lea.

O mare circulație au avut-o în Țările Române, la sfârșitul secolului al XVII-lea și în secolul al XVIII-lea, traduceri (se cunosc 12 manuscrise) efectuate după *Cronica Kievului* sau *Sinopsisul istoriei rusești*, care cuprindea o istorie a slavilor răsăriteni până la încorporarea Kievului, în secolul al XVII-lea, în statul moscovit¹²⁸. Această scriere apărută la Kiev în 1674, reprezintă o prelucrare destul de liberă după cunoscuta *Cronică* a lui Nestor și după alte letopisește ruse, grecești și poloneze, atribuită de istoriografia ucraineană lui Inokentie Gizel, egumen al Lavrei Pecerska din Kiev.

În partea introductivă a *Cronicii* se află capitolul intitulat *De trei părți ale lumii* care, în subcapitolul *De Evropa*, conține o înșiruire a tuturor țărilor de pe continentul nostru, printre care sunt amintite și „...Ispania, Aragonia, Castelia...”¹²⁹.

În fine, tot în prima jumătate a secolului al XVIII-lea a pătruns în Țara Românească și apoi în Moldova, în variantă slavă, cu numele *Deziderie*, romanul mistic spaniol *Espejo de religioso*, scris de un anonim în secolul al XVI-lea. Romanul spaniol a fost tradus în polonă, prin intermediul unei versiuni latine, de medicul de curte al lui N. Radziwill, Gaspar Wilkowski, și s-a publicat prima oară la Cracovia, în 1589,

¹²⁴ Chrysanthi Notara..., *Introductio ad geographiam et spheram...*, Paris, 1716.

¹²⁵ Ariadna Camariano-Cioran, *Academiile domnești din București și Iași*, București, 1971, p. 184.

¹²⁶ *Bibliothèque grecque vulgaire*, ed. E. Legrand, vol. III, Paris, 1881, p. 223. A se vedea și Victor Papacostea, *Manuscrise grecești din arhive străine referitoare la istoria românilor*, în „Revista arhivelor”, serie nouă, IV (1961), nr. 2, pp. 285-286.

¹²⁷ Mihail Caratașu, *Catalogul bibliotecii unui mare negustor din veacul al XVIII-lea: Grigore Anton Avramie*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, serie nouă, XII (1972), p. 196.

¹²⁸ P. P. Panaitescu, *Istoria Slovenilor în românește în secolul al XVII-lea*, în „Revista Istorică Română”, X, 1940, pp. 80-129; Anca Irina Ionescu, *Date noi cu privire la circulația traducerilor românești ale „Sinopsisului kievean”*, în „Romanoslavica”, XIX, 1979, pp. 77-82; G. Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești B.A.R. 1 – 1600*, vol. I, București, 1978, pp. 120-121.

¹²⁹ B.A.R., ms. 476, f. 4r.

în tipografia lui A. Piotrkowski. Traducerea din limba polonă în cea slavonă a fost efectuată la Moscova, în 1688, de către ierodiaconul Theofan, o copie după această traducere fiind făcută, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, de starețul Vasile de la mănăstirea Poiana Mărului din apropierea Buzăului¹³⁰. Manuscrisul care cuprinde romanul face parte dintr-un manuscris slav miscelaneu, ocupă filele 38-112 și poartă titlul *Deziderii sau calea către iubirea lui Dumnezeu și către desăvârșirea vieții creștinești*. Din limba spaniolă pe limba italiană, franceză, germană, niderlandă și latină iar de pe aceasta și pe limba poloneză s-a tradus de Aspar Vilgovschi. Acum însă, din limba polonă pe limba slavă pentru temătorii de Dumnezeu și a doritorilor monahi, ca viața lor în gândirea către Dumnezeu și a dragostei de muncă a-și petrece, s-a tradus de către ierodiaconul Theofan, în orașul de scaun Moscova, în mănăstirea Minunea Arhistratigului Mihail, în anul de la facerea lumii 7196, iar de la nașterea după trup a Cuvântului lui Dumnezeu 1688 luna noiembrie¹³¹.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea el a fost tradus și în limba română, *Formolarnica Vedomostie a sfintii Mănăstiri Dobrușca pe anul 1809*, care se păstrează în Arhiva Mitropoliei Moldovei, menționând între cărțile românești manuscrise, la foaia 19, și: „O carte scrisă cu mâna Desiderie”¹³². Autorul acestei traduceri este probabil să fi fost Paisie, stareț al mănăstirilor Secu și Neamț, mort la 1794¹³³. Romanul *Deziderie* a putut fi tradus în diferite limbi și a pătruns în medii religioase variate, printre care și cel ortodox, datorită faptului că nu avea un conținut specific catolic, ci general mistic. Cu toate acestea, el a fost un bun mesager al culturii și civilizației spaniole inclusiv în spațiul românesc.

¹³⁰ Paul Mihail, *Două manuscrise necunoscute din secolul al XVIII-lea*, în „Romanoslavica”, X, 1964, pp. 457-466.

¹³¹ *Ibidem*, p. 459.

¹³² *Ibidem*, p. 462; I. C. Chițimia, *Les livres populaires dans les littératures slaves et la littérature roumaine. Leur fonction littéraire nationale et l'importance en plan universel*, în « Romanoslavica », XVI, 1968, p. 268.

¹³³ Traducerea românească a fost publicată de Paul Mihail și Zamfira Mihail cu titlul

*O traducere românească inedită a scrierii spaniole « Deziderie », în « Mitropolia Olteniei », XXIV, nr. 7-8, iulie-august 1972, pp. 585-628; XXV, nr. 7-8, iulie-august 1973, pp. 626-644; XXVI, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1974, pp. 114-124 și nr. 5-6, mai-iunie 1974, pp. 483-495; XXVII, nr. 7-8, iulie-august 1975, pp. 572-586; XXVIII, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1976, pp. 87-105; idem, *Geneza manuscrisului românesc « Desiderie », sec. al XVIII-lea, din Biblioteca Arhiepiscopiei Craiovei – fond « Mitropolitul Firmilian », în ibidem, XXXI, nr. 1-3, ianuarie-martie 1979, pp. 113-136.**

O dată cu mijlocul secolului al XVIII-lea asistăm la o creștere considerabilă a numărului de traduceri românești efectuate, în special, prin intermediare grecești, rusești sau polone, după lucrări apărute în Europa apuseană. O astfel de lucrare este *Cosmografia adecă isvodirea lumii...*, care ni s-a păstrat într-o copie, încheiată la 1 august 1774, realizată de Anatolie, ierodiacon la episcopia Râmnicului¹³⁴. Traducerea acestei lucrări a fost efectuată de Nicolae Costin după cartea intitulată *Theatrum sviata wazytkiego*, apărută la Cracovia în anul 1659, tălmăcire din limba italiană a operei lui Giovanii Botero Benese, *Le Realtioni universali*, apărută, în prima formă, în trei părți, la Veneția, în 1596¹³⁵. Chiar la începutul lucrării se află o amplă descriere a Spaniei și a regiunilor care o alcătuiesc, descriere care conține interesante date de natură geografică, climatică, economică și chiar istorică.

Despre poziția geografică și pământul Spaniei ni se spun următoarele: „Țara cea dintâi în Evropa, Hispania, care așa au socotit Plinius dându-i loc întâi de pe Italie, potrivește-să cu pusearea ei unei piei de bou întinsă. În loc de hotar are munții Pirineilor, care o împart de la Franția și de la Ochian și care aceia care merge pre supt Ghenua, în care hotar sunt ca la 2580 mile italienești. Iaste Hispania mai mult cu munți și aduce lipsă de apă, că acolo nu sunt ape multe, nici ploi dăse.... Și pentru că ce sunt munții groaznici, pentru aceia nu e îndestulare prea mare și târgurile nu sunt mari și sălașurile oamenilor rari”¹³⁶.

Clima țării este blândă și plăcută: „Văzduh are sănătos, răcoros, despre miazănoapte și despre munți, iar despre ochian blând și despre Marea Mediteraneului adecă Marea Albă”¹³⁷, iar bogățiile ei sunt numeroase și variate: „Untdelemn să face acolo după țara Caștelii cei Noao. Averile ei iaste grâul, untdelemnul, vinurile, ceara, mierea, zahărul, șofranu și multe feliuri de poame, și așa sunt de sățioase că să hrănesc toate țările despre miazănoapte cu dânsule și iaste cu untdelemnul, cu năramzile, cu lămaile, cu fenețele, cu chitre mai mari și mai mici. Carnea iaste acolo foarte aleasă, și mai vârtos de mascuri. Greu iaste a spune câtă îndestulare de pește iaste acolo pre lângă mare, mai ales la Andalocia, la Portugalia, la Galiția, la Viscalia”¹³⁸.

¹³⁴ B.A.R., ms. 1267. A se vedea și ms. 1556 și ms. 3515 (G. Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești...*, vol. I, pp. 272, 367-368 și vol. III, p. 154).

¹³⁵ N. A. Ursu, Nicolae Costin, *traducător al geografiei universale a lui Giovanni Botero*, în „Revista de istorie și teorie literară”, XXXIX, nr. 3-4, 1991, pp. 365-379.

¹³⁶ B.A.R., ms. 1267, f. 3v.

¹³⁷ *Ibidem*, f. 4r.

¹³⁸ *Ibidem*.

O altă lucrare cu caracter istorico-geografic, intitulată *Pentru descoperirea a multor împărății și locuri care s-au descoperit și s-au aflat de portugali*, a fost tradusă după un opuscul apărut în Occident în 1740 și s-a păstrat în două copii, una aproape contemporană, de pe la 1750, iar alta de la sfârșitul secolului sau începutul celui următor¹³⁹. În ceea ce privește Spania, lucrarea înfățișează expedițiile de cucerire a Mexicului și Perú-ului, precum și călătoria lui Magellan în jurul lumii, apărând însă și o interesantă mențiune despre realizarea unității spaniole de către Regii Catolici: „Ferdinand, craiul Aragoniei, și Isavella, crăiasa Castiliei, uniia atunci prin a lor însoțire și nuntă toată Ispania, deosebindu-se numai crăia Granadiei, ce să stăpânea la acea vreme de maomiteni. Care stăpânire le-au și rădicat-o Ferdinand îndată după a sa nuntă cu Isavella. Această împreunare prin nuntă a lui Ferdinand și a Isavellei au pricinuit toată mărimea Ispaniei”¹⁴⁰.

În Țările Române a mai circulat și un alt text în manuscris intitulat *Gheografie noao* și tradus după lucrarea lui Gheorghe Fațas apărută în trei volume la Veneția, în 1760¹⁴¹. Tălmăcirea românească s-a păstrat în două copii, una din 1780 la episcopia Romanului, datorată unui călugăr, iar cealaltă dascălului Alexandru Athanasie¹⁴², alcătuită în iulie 1786 la comanda și pe cheltuiala boierului Iordache Darie din Dărmănești.

În această lucrare, Spania și Portugalia sunt cuprinse într-un capitol separat, „tăietura a 6 a”, și se bucură de o amănunțită descriere geografică, atât fizică, cât și economică¹⁴³. După ce sunt prezentate coordonatele geografice ale Peninsulei Iberice, se trece la înșiruirea tuturor regiunilor pe care le cuprinde Spania, fiind menționate și principalele orașe din fiecare¹⁴⁴. Apoi se discută originea numelui țării, spunându-se: „Unii zic că numele acesta se trage de la un craiu a Ispaniei ce-i zicea Ispanos, iar alții zic că se trage din cuvântul grecesc spanea adecă lipsă, pentru că locul iaste cu puțin norod. Dar mai de crezut iaste aceasta, că fiindcă latinii numia pe Sivilie, Ispanie ca un scaon ce era au dat numele la tot locul”¹⁴⁵.

¹³⁹ *Ibidem*, ms. 3533 și ms. 2864 (G. Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești. B.A.R. 1601-3100*, vol. II, București, 1983, p. 391; P. Cernovodeanu, I. Stanciu, *op. cit.*, p. 38).

¹⁴⁰ B.A.R., ms. 3533, f. 22v. și ms. 2864, f. 19r.

¹⁴¹ N. A. Ursu, *Nașterea terminologiei științifice românești*, București, 1962, p. 161; A. Camariano-Cioran, *op. cit.*, p. 185.

¹⁴² Arhivele Statului Iași, ms. 121 și B.A.R., ms. 2349; P. Cernovodeanu, I. Stanciu, *op. cit.*, p. 40.

¹⁴³ B.A.R., ms. 2349, f. 195v. – 209r.

¹⁴⁴ *Ibidem*, f. 195v. – 202r.

¹⁴⁵ *Ibidem*, f. 202v.

Despre clima Spaniei ni se spune că este foarte caldă: „Cum din luna lui maiu și pân la avgust se supără lăcuiitorii atâta de căldură cât să primejduiesc la moarte nu mai puțin de vor umbla...” și ni se comunică și antipodul ei pe glob: „Locul ce stă împotriva Ispaniei iaste o parte a Zelandiei Noao”¹⁴⁶.

Pământul țării este în multe locuri sterp și neroditor, o parte din vină fiind atribuită și locuitorilor, care sunt considerați trândavi: „Eparhiile din mijlocul pământului sunt pline de dese păduri, munți și nisip și de tot sterpe. Altele iarăși care sunt din fire neroditoare și n-au pământ norocit pentru lipsa muncitorilor rămân înțelenite. Care poate zice niștine că se întâmplă mai laes din negrija lăcuiitorilor, pentru că la ei iaste din fire trândăvire și lenevire”¹⁴⁷. Cu toate acestea, bogățiile Spaniei sunt multe și variate: „Cele mai de frunte ce esu din Ispanie iaste vinul, untdelemnul, zaharul, medimurile, orezul, mătasa, rachiul, șofranul, anisonul, migdalele, alămăile, soponul, lâna, pieiilele de miel, tutunul și alte asemenea acestora”¹⁴⁸.

În anul 1788 a fost tradusă, prin intermediul unei versiuni ruse, interesanta lucrare a abatelui francez Joseph de la Porte (1713-1779), *Le voyageur français ou la connaissance de l'ancien et du nouveau monde*, în ediția prescurtată apărută la Paris între 1769 și 1777¹⁴⁹, al cărui titlu în limba română este *A toată lumia călătorie sau înștiințare dă lumia cea veche și cea nouă*...¹⁵⁰. În tomul IV al acestei traduceri, al cărui autor a rămas anonim, se întâlnesc câteva mențiuni despre dominația spaniolă în Filipine: „Aceste ostroave sunt găsitate de acel slăvit Magahilan, și le-au numit filipinense în cinstea lui Filip cel de-al doilea, crai al Spanii; a căror biruințe și până astăzi să povestește aici pretitindenea...”¹⁵¹

Foarte interesantă este descrierea privilegiilor și a orgoliului spaniolilor aflați în postura de stăpâni ai insulelor: „Spaniolii când se adună stau umflați de mândrie numindu-se străluciți sfetnici poruncitori și îndreptători dreptii judecăți. Aceștia au mari lefi și dregătoria lor nu să schimbă”¹⁵².

Dacă traducерile românești amintite până acum au circulat numai în copii manuscrise, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea apare și o traducere

¹⁴⁶ *Ibidem*, f. 203r.

¹⁴⁷ *Ibidem*, f. 203r. – 203v.

¹⁴⁸ *Ibidem*, f. 203v.

¹⁴⁹ Dan Simonescu, *Manuscrisele literare din biblioteca Universității Cuza Vodă din Iași*, în „Scriptum. Buletin bibliologic”, I, 1943, pp. 36-38.

¹⁵⁰ B.A.R., ms. 3771; G. Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești...*, vol. III, p. 158.

¹⁵¹ B.A.R., ms. 3771, f. 256r.

¹⁵² *Ibidem*, f. 266r.

tipărită în Principate, intitulată *De obște gheografie...*. Este o adaptarea românească efectuată de cărturarul moldovean Amfilohie Hotiniul, apiscop de Hotin¹⁵³, după lucrarea *Géographie universelle* aparținând iezuitului francez Claude Buffier (1661-1737), în ediția italiană apărută la Roma în 1775¹⁵⁴. Traducerea românească a fost tipărită la Iași în 1795.

Pe lângă informațiile geografice, climatice și economice pe care le întâlnim și în alte traduceri, cartea aceasta ne oferă câteva date interesante privind istoria, organizarea politică și administrativă, religia Spaniei: „Ispania, să împarte în 13 gubernii și toate au titlu și de crăie, căci mai de mult au avut, fieștecă, al său craiu. Și mai vârtos în vremea când o stăpânea arapii. Iară în vremea când s-au cununat craiul de Aragona, cu crăiasa de Castilie, să uniră aceste doaă, într-o stăpânire, și mai pe urmă și celelalte toate.

Craiul stăpânește cu deplină stăpânire dimpreună cu ai săi din cei mai cinstiți, și mai credincioși boeri sfetnici.

Credința acestui norod, în toate ținuturile (sau guberniile acestea) este papistăsească, și este un sinat osebit, numai pentru paza legii, ca să nu să strice, dând groaznice pedepse strâmbătorilor de lege”¹⁵⁵.

Ultimele cuvinte dedicate Spaniei se referă la întinsele sale posesiuni coloniale pe care le mai stăpânea încă la sfârșitul secolului al XVIII-lea: „...dar pentru ce să zice că ispaniolul are împărăție atât de mare, cât întru împărăția sa soarele niciodată nu apune. Să zice, căci Ispanie are stăpânire în toate cele patru părți de-a lumii. Și mai vârtos în Asie și America, de unde trage mare bogăție...”¹⁵⁶.

Tot în secolul al XVIII-lea, secol caracterizat, între altele, prin accentuarea receptivității culturii și societății românești față de valorile spiritualității universale, pătrunde în Principate și va fi chiar tradus în românește, în Moldova, un alt roman spaniol, *El Criticón* al lui Baltasar Gracián (1601-1659). Traducerea a fost făcută din îndemnul mitropolitului Moldovei, Iacov Stamate, în a doua jumătate a secolului, sub titlul *Critil și Andronicus*¹⁵⁷, titlu făurit de traducător după numele celor doi eroi ai romanului.

¹⁵³ Despre Amfilohie Hotiniul a se vedea Claudio Isopescu, *Il vescovo Amfilohie Hotiniul e l'Italia*, estratto dalla rivista “L'Europa Orientale”, fasc. IX-X, 1933; I. Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața Românilor bucovineni*, 1916, pp. 211-212.

¹⁵⁴ P. Cernovodeanu, I. Stanciu, *op. cit.*, p. 45.

¹⁵⁵ *De obște gheografie...*, Iași, 1795, p. 45.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 133.

¹⁵⁷ Dan Simonescu, *Un roman spaniol în Moldova secolului al XVIII-lea*, în “Anuarul Liceului Național Iași”, 1942-1945, p. 45.

Romanul lui Baltasar Gracián cuprindea trei părți, tipărite la Madrid, în 1651, și la Huesca, în 1653 și 1657, fiecare corespunzând vârstelor omului: tinerețea, maturitatea și bătrânețea, dintre care traducerea veche românească a reținut numai nouă capitole din prima parte. Imaginația vie a scriitorului spaniol a creat un cadru fictiv care, împreună cu plimbarea celor doi eroi, Critil și Andronicus, în lume, nu constituie decât un pretext de a biciui moravurile sociale și politice nu numai ale Spaniei secolului al XVII-lea, dar ale lumii întregi și din toate timpurile: ipocrizia, lașitatea, minciuna, demagogia, îngâmfarea etc. Pe de altă parte, Gracián dezvăluie o concepție amară despre viață, pe care o găsește plină de amăgiri și necazuri.

La noi, *El Criticón* a fost cunoscut încă din anul 1754, într-o traducere grecească făcută după versiunea franceză a lui Maunory, din 1696, de către boierul Ioan Ralis din Mitilene, fost mare stolnic. Titlul românesc al acestei versiuni este *Cel scăpat de înșelăciune sau Criticon* și ea se păstrează în două manuscrise, originalul și o copie, aflate în posesia Academiei Române¹⁵⁸. Tot după versiunea franceză a lui Maunory a fost efectuată și o altă traducere grecească cu titlul *Despre tinerețe sau despre prima vârstă a omului*, pe care o însemnare, făcută în aceeași limbă, în 1791, o califică drept „o istorie curioasă”¹⁵⁹. Versiunea lui Ioan Ralis a fost preluată întocmai de Gavriil Callonas¹⁶⁰, care a adăugat-o la partea a treia a *Pedagogiei* sale, lucrare tipărită în 1800 de nepoții săi Ignatie și Gheorghe, care a circulat și în Țările Române și a contribuit, astfel, la răspândirea operei lui Baltasar Gracián în spațiul cultural românesc.

O dovadă elocventă că povestirea lui Gracián a fost citită și apreciată de cărturarii români este faptul că din limba greacă ea a fost tradusă și în limba română, de un anonim, probabil cleric, și a fost tipărită la Iași în 1794. Traducerea românească s-a făcut după textul grecesc al lui Ioan Ralis, care avea la bază textul francez al lui Maunory și s-ar putea ca traducătorul romanului, așa cum susține Dan Simonescu¹⁶¹, să fi fost ieromonahul Gherasim de la Iași, care va ajunge mai târziu episcop al Romanului și care a mai tradus *Istoria Craiului Sfeziei Carol XII* a lui Voltaire și *Istoria Americăi* a abatelui de La Porte.

În titlul tipăriturii din 1794, realizată de tipografii Popa Mihalache și Gherasim Erodiacon, se precizează că au fost tipărite: „Pre cât s-au putut,

¹⁵⁸ *Ibidem*, p. 53; B.A.R., ms. grecești 62 și 88.

¹⁵⁹ *Ibidem*, p. 54; *ibidem*, ms. grecești 63.

¹⁶⁰ A. Camariano-Cioran, *op. cit.*, pp. 200-202.

¹⁶¹ D. Simonescu, *Un roman spaniol în Moldova...*, pp. 55-56.

noao capete până acum”¹⁶², dar ceva mai târziu au fost traduse și ultimele patru capitole din prima parte¹⁶³, precum și partea a doua a romanului lui Gracián, de data aceasta după o versiune germană, care ni s-a păstrat într-o copie manuscrisă terminată la 17 mai 1827 de copistul Ilie Ioan și având titlul *Istoria lui Critil și Andronius tălmăcită din limba nemțească în limba românească. Tomu al doile. Pentru vrâsta ominească, adică pentru al doilea al vieții omului*¹⁶⁴. Se pare că pe la 1819 și Dionisie Fotino (1777-1821) pregătea o traducere a romanului lui Gracián, cu titlul *Teatrul cel mare al Lumii*¹⁶⁵, dar moartea l-a surprins înainte de a putea realiza ceva.

Romanul lui Baltasar Gracián este una din cele mai vechi opere de spirit progresist pedagogic tradusă în limba română și pătrunderea sa în cultura noastră poate fi socotită ca un însemnat eveniment literar de la sfârșitul secolului luminilor, o expresie a gustului literar manifestat de societatea românească a epocii.

Pe lângă traducerile românești care ofereau cititorilor o imagine tot mai exactă despre Spania, informațiile privitoare la îndepărtata Peninsulă Iberică au pătruns în Țările Române și prin intermediul unor dicționare istorice și geografice în limba franceză care au circulat aici în secolul al XVIII-lea¹⁶⁶. Este vorba, printre altele, de *Nouveau dictionnaire historique portatif*, apărut la Amsterdam, în 1769, care a aparținut unui oarecare Vârnăv Spătar, și de *Dictionnaire géographique portatif*, tradus din engleză de Vosgien și apărut la Paris, în 1779, care a aparținut unui anume Ștefan Balș.

În acest sens, un moment deosebit de important în ceea ce privește formarea unei imagini românești despre Spania și despre creația cultural-științifică spaniolă se plasează în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, atunci când cancelarul Transilvaniei, contele Samuel Teleki (1739-1822), om de vastă cultură și membru al Academiei din Jena, Göttingen și Varșovia, a contribuit în mare măsură la reeditarea uneia din principalele opere ale medicului spaniol Miguel Servet (1509-1553). Este vorba de lucrarea intitulată *Christianismi restitutio*, apărută în 1553, la Viena, de sub teascurile

¹⁶² *Critil și Andronicus*, Iași, 1794, foaia de titlu (B.A.R., carte veche românească, II 594).

¹⁶³ B.A.R., ms. 5654; D. Simonescu, *Un roman spaniol în Moldova...*, pp. 56-57.

¹⁶⁴ B.A.R., ms. 2740; D. Simonescu, *Un roman spaniol în Moldova...*, p. 56; A. Camariano-Cioran, *op. cit.*, p. 202.

¹⁶⁵ Victor Papacostea, *Viețile Sultanelor, scriere inedită a lui Dionisie Fotino*, București, 1935, pp. 36-37; idem, *Date nouă despre viața și opera lui Dionisie Fotino*, în “Balcania”, VII,2, 1944, p. 311.

¹⁶⁶ N. Iorga, *Alte știri despre literatura românească în secolul al XVIII-lea*, în “Revista Istorică”, VII, nr. 4-6, 1921, p. 116.

lui Balthasar Arnoullet¹⁶⁷, dar nimicită aproape în întregime, în același an, după arderea pe rug a lui Servet, și devenită o adevărată raritate bibliofilă păstrată doar în trei exemplare¹⁶⁸, care se află la Viena, Paris și Edimburgh.

Exemplarul de la Viena a aparținut mai întâi lui Daniel Szentiványi Markos, episcop unitarian din Transilvania, care a achiziționat cartea în mai 1665, în Anglia. De la el exemplarul a trecut asupra episcopilor unitarieni care i-au urmat, până în 1780, când episcopul István Agh l-a dăruit contelui Samuel Teleki, posesor al unei renumite biblioteci. Despre lucrarea lui Servet deținută de Teleki, lumea bibliofililor a fost informată printr-un articol publicat de Johann Seivert, în revista „Ungarisches Magazin” din Bratislava, în 1781. Acest articol a provocat viul interes al împăratului Iosif al II-lea (1780-1790), la cererea căruia Teleki își va dăruia exemplarul bibliotecii din Viena, dar și al lui Christoph Gottlieb de Murr (1751-1811)¹⁶⁹, cunoscut bibliofil și polihistor din Nürnberg, care în 1784 a cerut contelui transilvan să-i trimită o copie după lucrare.

Înainte de a trimite lucrarea bibliotecii din Viena, Teleki a realizat două copii după ea, prin intermediul studentului József Vitéz din Debrețin, una pentru propria sa bibliotecă, iar cealaltă pentru de Murr, căruia i-o va trimite în 1786. Pe baza acestei copii, bibliofilul german va putea reedita, în 1790, la Nürnberg, opera lui Miguel Servet¹⁷⁰, uitând însă să amintească ajutorul pe care l-a primit din partea lui Teleki.

Dar informațiile despre Spania au ajuns în Țările Române nu numai prin intermediul unor lucrări manuscrise sau tipărite, ci au ajuns și prin intermediul câtorva spanioli care, în diverse împrejurări, s-au aflat în această perioadă pe teritoriul lor.

Astfel, după ce în secolele al XVI-lea și al XVII-lea s-au aflat în spațiul românesc mai mulți spanioli, printre care cei mai importanți, datorită mărturiilor pe care ni le-au lăsat, sunt Bernardo de Aldana, Alfonso Carrillo, Diego Galán și Duque de Estrada¹⁷¹, între 1719 și 1722, s-a aflat la București, în calitate de secretar al domnitorului Nicolae Mavrocordat, Daniel Fonseca, medicul ambasadei franceze din Constantinopol, evreu spaniol obligat să-și părăsească țara datorită

¹⁶⁷ Iosif Spielmann, Mihály Sebestyén, *Conceptiile fiziologice ale lui Miguel Servet în lumina antropologiei sale*, în culegerea de studii, note și documente *Momente din trecutul medicinei*, București, 1983, p. 114.

¹⁶⁸ *Ibidem*, p. 127.

¹⁶⁹ *Ibidem*, p. 128. Pentru biblioteca contelui Samuel Teleki a se vedea Maria Turzai, *Un trésor de l'époque des lumières en Transylvanie: la bibliothèque de Samuel Teleki à Târgu Mureș*, în « Revue Roumaine d'Histoire », tome V, no. 2, 1966, pp. 341-354.

¹⁷⁰ I. Spielmann, M. Sebestyén, *art. cit.*, pp. 129-131.

¹⁷¹ Pentru toți acești călători spanioli a se vedea capitolul al II-lea al acestei lucrări.

persecuțiilor religioase la care a fost supus. El îl cunoscuse anterior, în capitala Imperiului otoman, pe Dimitrie Cantemir, iar în 1726 va sprijini de Grigore al II-lea Ghica să obțină tronul Moldovei¹⁷². Deși reprezenta Franța și nu Spania, prin multiplele sale legături cu domnitorii Țărilor Române și cu anturajul lor, Fonseca a contribuit, indiscutabil, la o mai bună cunoaștere a țării sale de origine pe meleagurile noastre.

În deceniile trei și patru ale secolului al XVIII-lea, în cadrul politicii de colonizare dusă de împăratul Carol al VI-lea în Banat, au fost așezați aici și câteva sute de spanioli, militari și civili, în general foști susținători ai lui din Italia, plecați de aici datorită pierderii regatului napolitan de către Habsburgi. Ei au fost instalați la Timișoara, Panciova, Becicherec, Lugoj, Lipova, Caransebeș, Ciacova etc., preconizându-se într-o vreme chiar construirea unui oraș spaniol pentru ei lângă Becicherec, proiect abandonat ulterior¹⁷³. O parte a lor va părăsi Banatul, dar cei mai mulți vor rămâne aici și vor fi asimilați destul de repede de populația locală.

Dintr-o relatare a misionarului catolic în Moldova, Giovanni Hrisostomo de Giovanni, datată la 9 aprilie 1762, aflăm că, printre puținii catolici care se găseau în acel moment la Iași, se numărau și câțiva spanioli, dezertori, probabil, din armatele imperiale: „În ziua de astăzi catolicii din Moldova sunt în număr de aproximativ șase mii, și în Iași se află numai o sută șazeci și șase, cea mai mare parte dintre aceștia sunt dezertori italieni, germani, francezi și spanioli și câțiva fugari de alte naționalități”¹⁷⁴.

În 1782 se afla la București, așa cum ne informează un raport al lui Raicevich din 16 august același an, un fost iezuit spaniol numit Manuel de Arrieta y Berrio. Raportul ne spune că domnitorul Nicolae Caragea (1782-1783) nu putea înțelege cum de predecesorul său, Alexandru Ipsilanti, îl adusese ca profesor pentru fiii săi pe acest spaniol, un om foarte rău, care lui îi provoca dezgust și de care s-ar fi scăpat de mult dacă nu ar fi fost protejat de consulul Rusiei¹⁷⁵. Același Arrieta y Berrio se afla peste un an la Iași, unde spera, fără nici o îndreptățire însă, așa cum ne informează

¹⁷² V. Mihordea, *Un agent al Țărilor noastre: Daniel Fonseca*, în „Revista Istorică”, XXIX, nr. 1-6, 1943, pp. 93-131.

¹⁷³ Iosif E. Naghiu, *Coloniști spanioli în Becicherecul Mare*, în „Revista Arhivelor”, VI, 1944-1945, pp. 315-316; Aurel Țintă, *Colonizările habsburgice în Banat. 1716-1740*, Timișoara, 1972, pp. 141-148.

¹⁷⁴ G. Călinescu, *Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII*, în „Diplomatarium italicum”, I, 1925, p. 204.

¹⁷⁵ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. I-II, București, 1901, p. 327; Hurmuzaki, *Documente*, XIX,1, p. 36, doc. XXXVII.

cancelistul austriac Oechsner¹⁷⁶, să primească o misiunea oficială din partea domnitorului Alexandru Mavrocordat (1782-1783).

La începutul secolului al XIX-lea Țările Române primesc din nou vizita unor spanioli, de data aceasta reprezentanți oficiali sau semioficiali ai Spaniei. Astfel, în 1801, diplomatul Don Ignacio María del Corral y Aguirre, numit ambasador al Spaniei la Constantinopol, a trecut prin București, unde a fost primit chiar de domnitorul Alexandru Moruzi (1799-1801)¹⁷⁷, iar în 1807 călătorul spaniol Ali-Bey ei Abbassi, pe adevăratul său nume Domingo Badía y Lablicht (1766-1818)¹⁷⁸, a trecut, de asemenea, prin Țara Românească, lăsându-ne și o interesantă descriere a capitalei.

Sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor se caracterizează și pe plan cultural, atât în Transilvania, cât și în Principate, prin închegarea treptată a ideologiei naționale, reflectând interesele păturilor progresiste din societatea românească aflată în procesul de trecere de la feudalism la modernitate. Această ideologie nu poate fi înțeleasă decât în cadrul culturii europene și al efortului burgheziei de a-și constitui propria cultură pe baze naționale. Se simte tot mai mult nevoia unor contacte permanente cu noua cultură europeană, într-o epocă în care economia românească este influențată tot mai activ de economia capitalistă europeană.

În condițiile avântului cultural de la începutul secolului al XIX-lea, informațiile despre Spania devin tot mai numeroase, mai variate și mai exacte.

În rândurile următoare vom înfățișa numai o parte din aceste informații, și anume, pe celea care ni s-au părut mai semnificative.

În anul 1800, apărea la Viena prima reprezentare cartografică a pământului aparținând unui român și anume *Atlas sau Hartă cuprinzând tabele geografice depline a sferei uscatului și apei și o tablă parțială a Valahiei, lucrat pentru iubitorii de învățătură de către Gheorghe, fiul prea renumitului arhon mare vornic Răducanu Golescu, cu ale cărui cheltuieli s-a și tipărit*, cu un portret al lui Alexandru Moruzi, domnul Moldovei și al Țării Românești, prin îndreptarea lui Antim Gazi Meliotul și execuția tehnică a gravorului

¹⁷⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, I-II, p. 327, n. 2; Hurmuzaki, *Documente*, XIX, 1, p. 109, doc. XCIV.

¹⁷⁷ V. Papahagi, *Un diplomat spaniol la București în 1801: Don Ignacio María del Corral y Aguirre*, București, 1947, pp. 32-33, anexe, doc. XIII.

¹⁷⁸ Al. Ciorănescu, *Le voyage à Bucarest d'Ali-Bey Abbassi*, în « *Revue Historique du Sud-Est Européen* », no. 4-6, 1935, p. 150. Pentru descrierea Bucureștiului a se vedea *Voyages d'Ali Bey el Abbassi en Afrique et en Asie pendant les années 1803, 1804, 1805, 1806 et 1807*, tome III, Paris, 1814, pp. 405-406.

Karl Schindelmayer¹⁷⁹. Harta lui Gheorghe sau Iordache Golescu (1770-1848) se înfățișează ca o planșă mare de 93 x 120 cm., conținând în centru cele două emisfere ale pământului, înconjurată de alte 29 de hărți mai mici. Legenda și denumirile hărții sunt trecute în limba greacă. În Europa este menționată și „Ispania” cu principalele ei orașe: Toledo, Merida, Madrid, Zaragoza, Oviedo, Cordoba, Granada, Sevilla, Burgos, Cartagena, insulele Baleare și strâmtoarea Gibraltar¹⁸⁰.

Câteva informații despre Spania, destul de fragmentare, întâlnim și la reprezentanții Școlii Ardelene. Astfel, Gheorghe Șincai (1754-1816)¹⁸¹ în monumentală sa lucrare *Hronica românilor și a mai multor neamuri*, apărută parțial în *Calendarul de la Buda* pe anii 1808 și 1809, face câteva referiri la istoria spaniolă. El ne spune că: „...Vallia tot întru acest an (418 – n.n.) au pus temeiul crăimei vizi-gothicești în Tolosa”¹⁸², iar puțin mai târziu „...Evric, craiul vizigothilor, care în anul 466 omorîsă pre frate-său, Theodoric al doilea, răpindu-i crăia, și pre romani îi lepădasă din Șpania, în anul acesta (470 - n.n.) au încongiurat Arvernul, în Gallia”¹⁸³.

Din aceeași lucrare aflăm câteva amănunte și despre înființarea și principiile de organizare ale ordinului iezuit: „...aceștea au fost un cin călugăresc urzit de S. Ignăție Loiola, șpaniolul, cu puțin după ce au încetat Martin Luter, în anul 1517, a-și semăna eresul, în care cin nu se priimea alții, fără numai aceia carii erau au foarte de mare talent, au de mare viță și bogat neam, au prea frumoși”¹⁸⁴.

Un alt mare exponent al Școlii Ardelene, Petru Maior (1760-1821)¹⁸⁵, a făcut în câteva din lucrările sale o interesantă paralelă lingvistică între limba română și cea spaniolă. Astfel, în *Dialogu pentru începutul limbei*

¹⁷⁹ I. Bianu, N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, vol. II, București, 1910, pp. 420-421, nr. 630; N. Bănescu, *Viața și scrierile marelui vornic Iordache Golescu*, Vălenii de Munte, 1910, p. 104; P. Cernovodeanu, I. Stanciu, *op. cit.*, pp. 47-48.

¹⁸⁰ B. A. R., H III 337 și H 869 B XXI 3.

¹⁸¹ I. Lungu, *Școala Ardeleană. Mișcare ideologică națională iluministă*, București, 1978, pp. 122-125; Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai. Viața și opera*, București, 1965; Serafim Țuicu, *Pe urmele lui Gheorghe Șincai*, București, 1983.

¹⁸² Gheorghe Șincai, *Hronica românilor*, în idem, *Opere*, ediția Florea Fugariu, tom I, vol. I, București, 1967, p. 117.

¹⁸³ *Ibidem*, p. 139.

¹⁸⁴ *Ibidem*, tom II, vol. II, București, 1969, p. 402.

¹⁸⁵ I. Lungu, *op. cit.*, pp. 126-130; Nicolae Albu, *Date noi privitoare la viața și activitatea lui Petru Maior*, în „Revista arhivelor”, 1971, nr. 4, pp. 575-593; Maria Protase, *Petru Maior, istoricul: concepție și metodă*, în „Studii. Revistă de Istorie”, tom 24, nr. 2, 1971, pp. 253-264; Ioan Chindriș, *Petru Maior și epoca sa*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj-Napoca”, tom 27, 1985-1986, pp. 19-30.

române. Între nepotu și unchiu, apărut la Buda, în 1819, el arată următoarele: „...vedem că limba română nu numai în multe cuvinte, care sau nicecum nu sunt în limba latină, sau cu altă față se află, ei și în ȣesitura ei cea dinlontru se lovește cu limba spaniolă, cu a frâncilor și mai vârtos cu limba italiană”¹⁸⁶.

Originea comună a celor două limbi este invocată foarte clar de Petru Maior și într-o altă lucrare, apărută în același an și intitulată *Ortografia română sau latino-valahică*.... De la început, el ne avertizează că atunci „...când pe parcursul acestei lucrări zic că un cuvânt sau altul pleacă de la un anumit cuvânt latin, italian, spaniol, și poate francez, nu vreau să dau de înȣeles că românii au adoptat acel cuvânt din limba latină învâȣată sau din sus-pomenitele dialecte, ci invoc numai comuniunea sau înrudirea”¹⁸⁷.

Aceste afirmaȣii confirmă, cu toată puterea, faptul că Petru Maior a fost un remarcabil exponent al lingvisticii din vremea sa, cel puțin la fel de strălucit ca și poliglotul spaniol Hervás y Panduro¹⁸⁸, iar lucrările sale demonstrează o bună cunoaștere a limbii și culturii spaniole, ne dovedesc, încă o dată, nivelul destul de înalt pe care informaȣiile și cunoșȣinȣele despre îndepărtata țară din Peninsula Iberică îl atinseseră în rândurile intelectualității românești.

Un alt aspect important al formării imaginii Spaniei și a spaniolilor în cultura și spiritualitatea românească îl constituie continuarea, și la începutul secolului al XIX-lea, a traducerilor din literatura spaniolă sau de inspiraȣie iberică, pe linia deschisă de Nicolae Costin la începutul veacului anterior.

Astfel, pe la 1800, Constantin Negruzzi, împreună cu un personaj rămas anonim, au tradus, după o versiune franceză, celebrul roman spaniol *Celestina*, traducere care se păstrează în trei copii manuscrise aflate în posesia Academiei Române, una cu titlul *Selestina. Poveste ispaniolească*, alta cu titlul *Ȣelestina* și ultima intitulată chiar *Celestina*¹⁸⁹, iar puțin mai târziu, în 1815, Beldiman Alecu a tradus romanul *Raymund et Mariane, nouvelle*

¹⁸⁶ Petru Maior, *Dialogu pentru începutul limbei române. Între nepotu și unchiu*, în idem, *Scrieri*, ediȣie Florea Fugariu, București, 1976, vol. II, p. 305.

¹⁸⁷ Idem, *Ortografia română sau latino-valahică*, în *ibidem*, p. 254.

¹⁸⁸ Pentru activitatea lui Hervás y Panduro și, mai ales, pentru preocupările sale de limbă română a se vedea articolul lui D. Găzdaru, *Limba română în opera unui poliglot spaniol din secolul XVIII*, extras din „Arhiva”, XXXVIII, 1931, 19p.

¹⁸⁹ B. A. R., ms. 452, 474 și 4365; Ramiro Ortiz, *Per la storia dei contatti ispano-rumeni (1710-1932)*, în „Archivum Romanicum”, XVIII, no. 4, 1934, p. 600; G. Băiculescu, Al. Duȣu, Dorothea Sassu-Timerman, *Echos ibériques et hispano-americains en Roumanie. Bibliographie littéraire sélective*, Bucarest, 1959, p. 70.

portugaise, după versiunea franceză a lui d'Ussieux, apărută la Frankfurt și Leipzig, în 1778, căreia i-a dat titlul de *Istoria lui Raimundu, scoasă din „Decameron a Franței”*¹⁹⁰. Acțiunea acestui roman se desfășoară la Messina aflată sub dominație aragoneză, apoi în insula Mallorca și la curtea de la Lisabona și face parte din literatura stoică preromantică de inspirație iberică¹⁹¹.

În fine, o ultimă traducere a unei opere literare spaniole efectuată în această perioadă de la începutul secolului al XIX-lea a fost realizată de logofătul Scarlat Barbul Tâmpenaul după celebrul roman picaresc *Lazarrillo de Tormes* al scriitorului Diego Hurtado de Mendoza (1503-1575). Lucrarea, al cărui titlu românesc era *Întâmplările lui Lazarilă Torma. Tălmăcită după limba franțuzească în cea Rumânească, de Scarlat Barbul Tâmpenaul treti Logofăt. Noă tipărire. Tomul întâie. București. În tipografia de la Cișmeaoa lui Mauroghene*¹⁹² 1828¹⁹³, reprezenta o prelucrare mijlocită de versiunea franceză a abatelui De Charnes (1678) și, deși pregătită pentru tipar încă din 1828, nu a putut apărea decât în 1839¹⁹⁴.

La începutul secolului al XIX-lea a circulat în manuscris, mai ales în Moldova, o traducere anonimă intitulată *A tot de opștii istorii a lumii*, realizată după o ediție prescurtată a sintezei istoricului german Julius August Remer (1738-1803), *Handbuch de allgemeinen Geschichte*, tipărită în trei volume, la Viena, în 1783-1786 și conținând o istorie universală din antichitate și până la 1783. Traducerea anonimă s-a păstrat în două copii manuscrise, una datând de pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, iar cealaltă fiind alcătuită între 14 noiembrie 1813 și 6 iunie 1814 la cererea serdarului Tudurache¹⁹⁵.

În această traducere, informațiile despre Spania sunt destul de sumare, dar ne rețin atenția aprecierile făcute în legătură cu expansiunea spaniolă din Lumea Nouă. Se arată foarte clar că stăpânirea Spaniei pe noul continent nu se baza pe nici un drept: „Ei nu au avut nici un feliu de dreptate la aceste stăpâniri al domnilor și al năroadelor cele streine;

¹⁹⁰ B. A. R., ms. 457.

¹⁹¹ R. Ortiz, *art. cit.*, p. 601.

¹⁹² G. Ionescu, *Spicuirii din trecutul tipografiei*, București, 1907, p. 159; G. Urzică, *Almanahul Graficei Române*, Craiova, 1926, p. 189.

¹⁹³ B. A. R., ms. 4380.

¹⁹⁴ Alexandru Marcu, *Contribuție la soarta romanului picaresc în literatura română*, în vol. *Fraților Alexandru și I. I. Lapedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București, 1936, pp. 449-450.

¹⁹⁵ P. Cernovodeanu, *Préoccupations en matière d'histoire universelle dans l'historiographie roumaine au XVII^e et XVIII^e siècles*, III, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tome X, no. 4, 1971, pp. 719-720.

ce iubire de stăpânire, patima iubirii de dobânzi și iubire de argint, nu i-au lăsat pre ei ca să facă altă hotărâre”¹⁹⁶.

Papalitatea este acuzată că a cedat Spaniei și Portugaliei pământurile descoperite ca și cum acestea ar fi fost proprietatea ei, iar spaniolii sunt blamați cu hotărâre pentru comportarea lor nemiloasă față de băștinași: „Iar ei această lesnire a lor le-au făcut-o spre rău; au întâmpinat pre acele împăcemite și cu bune socotele năroade, care nu vre să să lase să fie supt giugul lor trăitori, cu strajnică cumpline, au omorât mai multe milioane dintru dânșii, îi trage cu sila cu această feliu de sălnicii la lege creștinească”¹⁹⁷.

Printre consecințele manifestate în Europa ca urmare a expansiunii spaniole, traducerea amintește ceea ce astăzi se numește „revoluția prețurilor”: „Cele nenumărate bogății cari i-au venit de acolo au adus în Efrogpa bani mai mulți și pombă, dar și preț mai mare la toate cele trebuincioase și desfrânare mai mare”¹⁹⁸.

Deși traducerea, efectuată după o lucrare germană, reflectă poziția inamicilor Spaniei și ai catolicismului, făcându-se ecoul așa-numitei „legende negre” antispaniole, totuși ea redă exact aspectele negative ale expansiunii spaniole în America, mai ales oprimarea cruntă la care au fost supuși autohtonii.

Aspectul permanentei goane după aur a spaniolilor îl găsim reflectat și într-un calendar românesc apărut la Buda în 1817. În acest calendar se publică o istorioară în care se spune că indienii credeau la început că Dumnezeu spaniolilor este aurul. De aceea, pentru a scăpa de spanioli, s-au hotărât să capteze bunăvoința acestui Dumnezeu și, în acest scop, au făcut un butoi, l-au umplut cu aur și l-au așezat într-un templu unde aduceau zilnic ofrande. Dar totul a fost în zadar, căci de spanioli nu au putut scăpa¹⁹⁹.

La începutul secolului al XIX-lea s-a remarcat activitatea plină de abnegație a dascălului și negustorului brașovean Nicola Nicolau (1760-1829)²⁰⁰, care, dispunând de capitalul necesar, a tipărit la Buda mai multe lucrări cu profil didactic și moralizator, destinate celor dornici să-și îmbogățească cunoștințele, dar mai ales tineretului spre a-și desăvârși educația.

¹⁹⁶ B. A. R., ms. 1375, f. 193r.

¹⁹⁷ *Ibidem*, f. 193v.

¹⁹⁸ *Ibidem*, f. 194r.

¹⁹⁹ Mircea Tomescu, *Calendare românești. 1733-1830. Studiu și bibliografie*, București, 1957, p. 71.

²⁰⁰ Nicolae Albu, *Un distins cărturar al timpului său – dascălul brașovean Nicola Nicolau*, în „Revista de pedagogie”, XVI, nr. 11, 1967, pp. 74-78.

Printre aceste lucrări s-a aflat și *Gheografia sau scrierea pământului*, o prelucrare a cunoscutului manual *Géographie universelle* a iezuitului francez Claude Buffier, care mai fusese însă tradusă în românește și tipărită la Iași de către Amfilohie Hotiniul, în 1795. În această situație, informațiile furnizate de Nicolau despre Spania repetă, aproape întocmai, pe cele din tipăritura de la Iași. Apare însă și un mic adaos privitor la capitala Spaniei, în care se spun următoarele: „Cetatea cea mai mare din Spania, unde iaste și scaunul Crăimei, se numește Madrit. Are porți 15. Case mari 7389. Besearici 77. Mânăstiri 72. Spitaluri (case de bolnavi) 19 și lăcuiitori are numai 150 000, întru care se numără neameșii (spahii) 8 600...”²⁰¹.

Același Nicola Nicolau a tălmăcit și adaptat în românește, prin intermediul unei versiuni germane tipărite la Viena, în 1806-1807, lucrarea literatului francez Pierre Blanchard (1772-1856), *Le Plutarque de la jeunesse*, apărută în patru volume, la Paris, în 1803. Din această lucrare numai primele două tomuri au apucat să vadă lumina tiparului la Buda, în 1817, sub titlul *Plutarh Nou sau pe scurt scrierea vieților celor mai vestiți bărbați și mueri a toate neamurile din multe vremi*²⁰². În cel de-al patrulea tom, rămas în manuscris, se află biografiile câtorva mari personalități istorice spaniole, precum Francisco Jiménez de Cisneros (1436-1517), Gonzales de Córdoba (1453-1515) și Bartolomé de Las Casas (1474-1566).

Despre Cisneros, arhiepiscop de Toledo, ni se spune că: „...fu unul dintre cei mai mari bărbați ai Spaniei. Talenturile care arată el până când avea cea de obște episcopie, tot un felu de cinstire pricinuiră lui, ca și cuvioșia viețuirii sale. Gonsalvă și el puseră temeiul spre mărimea patriei lor”²⁰³. Printre marile lui merite sunt enumerate și cele de ordin cultural: „Pricinui universitatea de la Alcala, făcu mai bune orânduile pentru copilele cele de mai bune familii și în 12 ani prin mari cheltuiiale lăsă a să lucra Biblia cea vestită care poartă numele lui...”²⁰⁴.

Gonzalo de Córdoba este prezentat ca principalul artizan al marilor victorii obținute de spanioli în Italia, victorii care i-au adus un mare renume: „Aceasta ajunse la vrednicia unui mare conetable și cuprinderea a mai multor vuvozii, numindu-l pe el „el gran Capetano”, căpitanul cel mare. Unde numele lui se auzea, oaste îndată se aduna, însă numele lui se socotea ca o oaste”²⁰⁵.

²⁰¹ *Gheografia sau scrierea pământului*, vol. I, Buda, 1814, p. 7.

²⁰² P. Cernovodeanu, *Préoccupations...*, V, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tome XIII, no. 1, 1974, pp. 89-91.

²⁰³ B. A. R., ms. 3221, f. 55v.

²⁰⁴ *Ibidem*, f. 57r. – 57v.

²⁰⁵ *Ibidem*, f. 61r.

În privința lui Las Casas, personalitatea lui reține atenția, în primul rând, prin atitudinea sa plină de umanism și înțelegere față de băștinașii din Lumea Nouă: „Râvna lui cea mare spre întoarcerea indienilor la creștinătate, curând iar îl mână la America și sufletul său cel simțitoriu îl făcu spre apărătoriuul celor nenorociți, carii să întâmpina de Spania foarte fără milă.... În mijlocul acestor fără de milă oameni, singur Las Casas rămase cu omenire”²⁰⁶.

Un capitol substanțial dedicat istoriei Spaniei se află și în *Prescurtarea istoriei universale*, lucrare tradusă de Grigore, egumenul mănăstirii Sfântul Ioan cel Mare, tipărită la București, în 1826-1827, în patru tomuri și închinată marelui vornic Mihail Dimitrie Ghica. Traducerea s-a făcut după *Rudiments de l'histoire des peuples les plus célèbres, tout anciens que modernes*, scrisă de literatul și filologul francez Louis Domairon (1745-1807) și publicată la Paris în 1801, prin intermediarul grecesc completat la zi și editat la Viena, în 1812, de Anastasie Staghiritul²⁰⁷.

Informațiile privitoare la Spania sunt cuprinse în tomul al patrulea, între paginile 30 și 43, și urmăresc desfășurarea istoriei sale din momentul prăbușirii stăpânirii romane și până la invazia napoleoniană din 1808. Ele erau, în general, cunoscute în țările române, dar aici sunt prezentate mult mai exact și sistematizat din punct de vedere cronologic. Interesante prin ineditul lor sunt mențiunile care apar despre împrejurările declanșării acțiunii franceze din 1808. Iată ce ni se spune în acest sens: „Iar despre prigonirile și turburările ce s-au urmat în urmă între tată (Carol al IV-lea – n.n.) și fecior (Ferdinand al VII-lea – n.n.), de unde și cum au luat început, alt nimic nu știm fără numai că oastea Franțezilor care au stăpânit Portugalia la 1807 era risipită prin multe cetăți în Ișpania; și că Carol într-acele turburări au lăsat scaunul la fiul său, carele s-au numit Ferdinand VII, închizându-se dar acesta de Napoleon la Baiona, au dat scaunul iarăși la tatăl său; iar tatăl acestuia, după războiul cel groaznic din Madrid de la 1808 au vestit comandir oștilor sale pre Murat, și că în cele de pre urmă au ridicat Napoleon toată familia împărătească și au trimes-o la Franța, orânduind pre fratele său Iosif împărat Ispanii”²⁰⁸.

Ultimele mențiuni referitoare la Spania în perioada de care ne ocupăm le întâlnim în *Cronica Banatului* scrisă de Nicolae Stoica de Hațeg (1751-1833) în anii 1826-1827, cu unele reveniri asupra ei până în 1829.

²⁰⁶ *Ibidem*, f. 76r. – 78v.

²⁰⁷ N. Iorga, Lucien Repey și cele d'întâi istorii universale în românește, în „Revista Istorică”, VI, nr. 7-9, 1920, pp. 129-131; A. Camariano-Cioran, *op. cit.*, p. 180; P. Cernovodeanu, I. Stanciu, *op. cit.*, p. 76.

²⁰⁸ *Prescurtarea istoriei universale...*, tom IV, București, 1827, pp. 42-43.

În această *Cronică* apar numeroase referiri la istoria universală, printre care și la cea spaniolă, majoritatea dintre ele integrate deja în cultura românească prin intermediul altor scrieri. Interesante și noi sunt cele care privesc revoluțiile spaniolă și latinoamericană, evenimente pentru care autorul, aparținând mediului bisericesc, dă dovadă de puțină înțelegere, cutremurându-se în fața răsturnării sistemului de valori cu care era obișnuit. Iată cum descrie el aceste mari evenimente: „Spaniolii siluiră călugării, preoții fără femei, a să însura, precum și portugalii. Mănăstiri, biserici vândură, călugări însurară, cu constituții lui Bonaparte urmară. Și iată și acestea și republica Mexico, în America, așijderea de 5 ani nu să împacă. Pricina-s oamenii stricați, cu libertate, egalitate, univerzalmonarhia, fără domn, fără de liturghie”²⁰⁹.

În ansamblu, se poate constata că informațiile pătrunse pe diferite căi, în spațiul românesc au permis conturarea unei imagini destul de exacte despre Spania și spanioli, mai ales începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când timpul scurs între derularea evenimentelor istoriei spaniole și receptarea lor în cultura noastră se scurtează tot mai mult. Imaginea Spaniei și a spaniolilor, așa cum apare și evoluează de-a lungul mai multor secole, demonstrează cu toată puterea continuitatea liniilor de forță ale culturii românești, unitatea ei permanentă pe întreg teritoriul locuit de români și receptivitatea deosebită față de valorile autentice ale culturii și spiritualității europene și universale.

²⁰⁹ Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, ed. Damaschin Mioc, ed. a II-a, Timișoara, 1981, p. 311.

Capitolul II

Imaginea românilor în Spania

În Peninsula Iberică dezagregarea stăpânirii romane a fost urmată, destul de repede, de constituirea unei noi forme statale și anume, regatul feudal timpuriu al vizigoților, care va prelua și menține, într-o măsură destul de importantă, cunoștințele și tradițiile culturale ale perioadei romane. Această evoluție va face ca informațiile și cunoștințele despre spațiul românesc și locuitorii lui să apară destul de timpuriu în Spania medievală, sub forma unor mențiuni scrise și a unor reprezentări cartografice referitoare la Dacia.

Primele informații medievale spaniole cu privire la teritoriul țării noastre sunt furnizate de Isidor din Sevilla (Isidorus Hispalensis) (570-636). Acesta, fiu al unui guvernator din Spania, ajunge până la înalta demnitate ecleziastică de episcop al Sevillei și este autorul unei mari enciclopedii medievale intitulată *Etymologiae*, în care sunt expuse sub formă de explicații de cuvinte toate cunoștințele științifice înregistrate până la el. Cu privire la Dacia, Isidor a rezumat tot ceea ce se cunoștea despre ea în vremea sa: "Prima Europae regio Scythia Inferior, quae a Maeotidis paludibus incipiens inter Danubium et Oceanum septentrionalem usque ad Germaniam porrigitur; quae terra generaliter propter barbaras gentes, quibus inhabitatur, Barbarica dicitur. Huius pars prima Alania est quae ad Maeotidis paludes pertingit; post hanc Dacia, ubi et Gothia"¹ (subl. n.). Elementul original al operei sale constă în recunoașterea apartenenței Daciei la întinsa zonă a "Barbariei", cuprinsă între Dunăre și "Oceanus" (Marea Baltică), în opoziție cu teritoriul Romaniei². Nu apare nici un element despre o Dacie sud-dunăreană.

¹ „Prima regiune din Europa este Scitia Inferioară, care începând de la mlaștinile Meotide aflate între Dunăre și Oceanul nordic, se întinde până la Germania; acest pământ se află, în general, lângă populațiile barbare, de care este locuit, fapt pentru care se numește Barbarica. Prima parte a acestuia este Alania care se află în mlaștinile Meotide; după aceasta se află Dacia, unde este și Gotia” (subl. n.) (Isidorus Hispalensis, *Etymologiae*, XIV, 4, 3, ed. Lindsay, Oxford, 1966).

² Adolf Armbruster, *Evoluția sensului denumirii de „Dacia”. Încercare de analiză a raportului între terminologia politico-geografică și realitatea și gândirea politică*, în „Studii. Revistă de Istorie”, tom 22, nr. 3, 1969, p. 428.

Tot Isidor din Sevilla a fost autorul, sau cel puțin posesorul, unui mapamond care-i poartă numele, păstrat în Biblioteca Vaticanului. Este un mapamond realizat în vremea sa după modelele lui Orosius și Honorius³. Pe mapamond, lumea cunoscută de autor este reprezentată într-o formă ovală înconjurată de "Oceanus". În interior se află cele trei continente, câteva mări, golfuri, insule, râuri, Dunărea înfățișată ca o diagonală ce străbate Europa spre răsărit, care pomește de la "Fons Danubii", din munții de la nordul Italiei, și se varsă în "Pontus Euxinus" prin șapte guri. În sudul Dunării găsim menționate Panonia, Dania și Dalmația, iar la nord Germania Inferior, Scithia, Gothia, *Dacia* (subl. n.), Alania, Scithia Inferior⁴. În mod neîndoielnic, Isidor din Sevilla sau oricare altul ar fi fost autorul acestui mapamond a folosit ca principal izvor referitor la Dacia opera marelui învățat spaniol al antichității târzii, Paulus Orosius, *Historiarum adversum paganos libri VII*, în care acesta plasează Dacia în nordul Dunării și arată că după distrugătoarele invazii germanice ea a rămas cu aceeași populație ca și înainte⁵.

Următoarea informație referitoare la teritoriul țării noastre apare în Spania spre sfârșitul secolului al VIII-lea și este datorată învățatului călugăr Beatus. Este o hartă a pământului pe care acesta a lucrat-o pentru comentariul său la *Apocalipsă*, terminat în anul 789. Originalul s-a pierdut, dar se păstrează zece copii diferite din secolele X – XIII, independente unele de altele și variate ca tratare și ca bogăție de material⁶. Cele mai importante copii sunt harta de la mănăstirea Saint Sévère din Gasconia, realizată în secolul al XI-lea și păstrată la Biblioteca Națională din Paris, și harta de la Torino, aflată într-un codex din secolul al XII-lea. Prima este mult mai bogată în date, mai artistic și mai exact lucrată față de harta de la Torino, care este extrem de sumară și de simplificată, acoperită în bună parte cu munți desenați în formă de movile întregi sau secționate⁷. În harta de la Saint Sévère, numele Dacia este scris înghesuit deasupra literei inițiale din Europa, mai aproape de ocean și către munții din care izvorăsc atât primul afluent estic al Dunării, cât și cele trei fluvii ce se varsă în Marea Neagră, munți care în evul mediu purtau denumirea generală de Rhiphaei, obârșia

³ Marin Popescu-Spineni, *România în istoria cartografiei până la 1600*, vol. I, București, 1938, p. 61.

⁴ *Ibidem*, vol. II, pp. 62-63, H. 19; idem, *România în izvoare geografice și cartografice. Din antichitate până în pragul veacului nostru*, București, 1978, p. 104.

⁵ Paulus Orosius, *Historiarum adversum paganos libri VII*, Vindobonae, MDCCCLXXXII(1882), I, 2, 51-53, și VII, 7, 22.

⁶ L. Kretschmer, *Geschichte der Geographie*, Leipzig, 1912, pp. 53-54.

⁷ Al. Bărcăcilă, *Dacia și Dania în istoriografia și cartografia medievală*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. III, 1959, p. 346.

tuturor apelor de la nordul Mării Negre și înglobând, în astfel de hărți sumare, și Carpații ca ramură vestică a lor⁸. În harta de la Torino, *Dacia ubi et Gothia* este notată sub sarmați, deasupra cursului mijlociu și inferior al Dunării, acolo unde au trăit vechii daci⁹. Este aproape sigur că Beatus s-a folosit în alcătuirea hărții sale de opera lui Paulus Orosius pe care am amintit-o ceva mai înainte ca izvor de inspirație pentru Isidor din Sevilla.

După aceste prime mențiuni referitoare la spațiul românesc și la locuitorii lui urmează o perioadă destul de îndelungată de tăcere a izvoarelor spaniole, perioadă care durează până la sfârșitul secolului al XII-lea când firul cunoștințelor despre români este reluat, de data aceasta cu informații despre vlahii sud și nord-dunăreni.

Pe la 1160, evreul spaniol Benjamin din Tudela, localitate aflată în nordul Spaniei, în Navarra, începe o lungă călătorie cu scopuri religioase și comerciale, care se va încheia în 1173 și în timpul căreia el va străbate Peninsula Balcanică, Persia, Turkestan, Palestina, Egipt, Sicilia și multe alte locuri. El avea de gând să scrie o operă mai întinsă, dar reîntors în Spania moartea l-a surprins mai înainte de a-și putea realiza această intenție, astfel că de pe urma călătoriei sale nu au rămas decât unele sumare impresii, schițate sub formă de itinerar, localitate cu localitate, cuprinzând uneori și foarte interesante date etnografice. În Peninsula Balcanică, semnalând localitățile pe unde trăiau evreii și descriind, totodată, și ale neamuri din sudul Dunării, Benjamin din Tudela face referiri și la vlahii din Tesalia: „Aici începe *Vlahia* (subl.n.) ai cărei locuitori sălășluiesc în munți. *Neamul acesta poartă numele de vlahi* (subl.n.). În iuțeală sunt asemenea cu căprioarele și coboară din munți în ținutul grecilor ca să facă hoție și jaf. Nimeni nu poate să-i înfrunte cu război și nici un rege nu-i poate birui și ei nu urmează legea creștină. Își pun nume evreiești și unii dintre ei mărturisesc să fi fost evrei și pe evrei îi numesc frații lor. Când pun mâna pe câte unul îl pradă dar nu-l ucid, așa cum omoară pe greci”¹⁰. În același itinerar se află și o mențiune referitoare la teritoriile românești de la nordul Dunării. Este vorba de pasajul în care, descriind Constantinopolul, Benjamin spune că în acel oraș veneau negustori din toată lumea: din Babilonia, Media, Persia, Egipt, Rusia, Ungaria, *Patzinakia* (subl.n.), Kazania, Lombardia, și Spania¹¹. Prin Patzinakia se înțelege, evident, țările de la

⁸ *Ibidem*, p. 348.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *The Travels of Rabbi Benjamin of Tudela*, în *Contemporaries of Marco Polo*, ed. Manuel Komroff, London, 1923, p. 263. O foarte interesantă explicație a afirmațiilor lui Benjamin din Tudela o oferă B. P. Hasdeu în *Relațiunea rabinului ovreescu Benjamin despre Românii din Macedonia*, în *Arhiva istorică a României*, tom II, 1865, p. 25.

¹¹ *The Travels of Rabbi Benjamin of Tudela...*, p. 264.

nordul Dunării, care fuseseră ocupate ceva mai înainte de către pecenegi, numiți și paținachi¹².

În secolul al XIII-lea, românii sunt menționați în opera lui Rodrigo Jiménez de Rada (1180-1247), intitulată *Chronica Hispaniae ab origine prima* și scrisă în 1243 la îndemnul regelui Ferdinand al III-lea al Castiliei (1217-1252). El alcătuiește prima listă medievală a popoarelor și limbilor europene contemporane în care apar și românii ca realitate etnică și lingvistică bine conturată în Europa răsăriteană. Toate limbile romanice din occident sunt incluse în marea familie a limbii latine. Dintre ele, singură limba română apare separat, împreună cu bulgara, ceea ce se explică prin întrebuițarea limbii slavone în biserică. Îndată însă ce Rodrigo Jiménez de Rada enumeră popoarele sud-est europene, românii, *Blaci* (subl.n.) apar independent de celelalte popoare din acest spațiu¹³.

Începând cu secolul al XIV-lea, informațiile despre români devin tot mai frecvente în Spania. Astfel, catalanul Ramón Lull (1235-1315), scolastic și erudit, întemeietorul mănăstirii cu colegiu Miramara, din insula Mallorca, în lucrarea scrisă în 1303, la Montpellier, *Disputatio fidei et intellectus contra saracenos* (Discuția între credință și judecată contra musulmanilor), atribuie Rațiunii personificate următoarele cuvinte: „...chiar acum sunt creștini schismatici, ca grecii, iacobiții, nestorienii, *vlahii* (*Blanqui* – subl.n.) și rușii, care cred fiecare că legea lor e cea adevărată, nu a latinilor, și pe care credința nu poate în nici un fel să-i convertească tot prin credință fără ajutorul intelectului cunoscător al adevărului, fără de care catolicismul nu poate să se întindă și peste acești pseudo-creștini trăitori în neștiință...”¹⁴. Mențiunea se referă la vlahii nord-dunăreni, aflați în acea perioadă sub dominația tătarilor, și arată dorința predicatorului catalan pentru realizarea unei misiuni catolice de convertire a schismaticilor vlahi¹⁵. Prin această referință se vede cât de importantă era poziția românilor și ce rol ar fi putut juca ei în propaganda catolică.

Începutul secolului al XIV-lea este marcat de o viguroasă acțiune a mercenarilor catalani și aragonezi, așa-numiții „almogavari”, în Asia Mică

¹² D. Găzdaru, *Românii în monumente literare și istorice din evul mediu*, în „Cuget românesc”, IV, p. 94.

¹³ Arno Borst, *Der Turmbau von Babel. Geschichte der Meinungen über Ursprung und Vielfalt der Sprachen und Völker*, vol. II, 2, Stuttgart, 1959, pp. 762-764, cu rectificarea din vol. IV, p. 2091, apud A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, 1972, p. 36.

¹⁴ A. Sacerdoțeanu, *Vlahii din 1303 în opera lui Ramón Lull*, în „Revista Istorică”, XVII, nr. 4-6, 1931, pp. 71-72.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 72-73; idem, *Considerații asupra istoriei românilor în evul mediu*, București, 1936, p. 250.

și Peninsula Balcanică, la început în alianță cu bizantinii împotriva turcilor, iar apoi pe cont propriu împotriva bizantinilor. Foarte curând această expediție, începută ca o aventură a unui grup de mercenari rămași fără ocupație, s-a transformat într-o acțiune puternic susținută de regalitatea catalano-aragoneză, acțiune care exprima, în ultimă instanță, tendințele expansioniste, comerciale și politico-militare, ale catalanilor în Mediterana Orientală și care se va încheia cu formarea a doua state catalane, ducatele Atenei și Neopatriei, ce vor supraviețui până la sfârșitul secolului al XIV-lea.

Expediția mercenarilor catalani și aragonezi în Peninsula Balcanică a fost un prilej de contact direct între aceștia și vlahii din Tesalia, la început în condiții de confruntare deschisă¹⁶, iar mai târziu în condiții de conviețuire pașnică și, probabil, de schimburi comerciale¹⁷. În același timp, ea a fost un prilej pentru o mai bună cunoaștere a românilor sud-dunăreni, dar și a celor de la nord de Dunăre, în Spania secolului al XIV-lea și a celor următoare.

Peripețiile ibericilor în Balcani au fost pe larg relatate de cronicarul catalan Ramón Muntaner (1265-1336) în lucrarea sa de mari proporții *Crònica o descripció dels fets e hazanyes del inclyt Rey Dom Jaume Primer d'Aragó, de Mallorques e de Valencia, compte de Barcelona e de MuntPELLER e de molts de ses descendents*, scrisă pe la 1325 și tipărită pentru prima dată la Valencia în 1558. Înșirând provinciile Imperiului bizantin, Muntaner menționează în cronică sa: „...regatul Artei și acela al Vlahiei...”¹⁸, iar apoi, descriind drumul catalanilor din Casandria spre Moreea, arată marile

¹⁶ Georgios Pachymeres în principala sa lucrare, *Istoriei compuse*, referindu-se la lupta de la Apros, din 1305, în care bizantinii au fost înfrânți de catalani, îi amintește pe vlahii care se aflau voluntari în armata bizantină (*Fontes historiae Daco-romanae*, vol. III, *Scriitori bizantini (sec. XI-XIII)*, ed. de Alexandru Elian și Nicolae Șerban Tanașoca, București, 1975, p. 499).

¹⁷ În socotelile lui Thibaut de Cépy, ajuns pentru puțin timp în fruntea mercenarilor catalani (1308-1310) în calitate de reprezentant al lui Carol de Valois (1270-1325), patronul lor nominal, întâlnim referiri la grâul obținut din Vlahia (Tesalia) pentru turci și turcopoli, aliați ai almogavarilor: „...Donné et payé a messire Oviti, patron d'une nave de Gênes, pour porter le pain des Turcs et Turcoples de la Blaquie jusques à Ruraine, au Royaume de salonique” (J. A. Bachon, *Collection des chroniques nationales françaises du treizième au seizième siècle*, tome II, Paris 1862, pp. 352-356).

¹⁸ R. Muntaner, *Crònica o descripció dels fets e hazanyes...*, Valencia, 1558, cap. 29, apud V. Papahagi, *Catalani și valahi în Europa sud-orientală a secolului al XIV-lea*, în „Revista Istorică”, XXXII, nr. 1-12, 1946, p. 60.

greutăți îndurate de ei la trecerea prin Vlahia „...care este cea mai aspră țară din lume”¹⁹.

Amintirea isprăvilor catalane în Balcani va depăși însă cu mult limitele secolului al XIV-lea. Astfel, în secolul al XVI-lea, aragonezul Jerónimo Zurita y Castro (1512-1580), cronicar oficial al Aragonului și secretar al regelui Filip al II-lea (1556-1598), se folosește de cronica lui Muntaner și de opera istorică a lui Nicefor Gregoras pentru a povesti expediția catalanilor în Orient, în lucrarea *Anales de la corona de Aragón*, apărută la Zaragoza, în 1562. Înșirând țările din Europa răsăriteană în epoca acestei expediții el afirmă că: „Valahia era cuprinsă în Moesia Inferioară și corespundea cu regiunile pe care le străbate Dunărea, acolo unde se varsă în mare”. Zurita pomenește pe bulgari, sclavoni și valahi printre popoarele „...pervertite și atinse de corupția grecilor care erau schismatici și inamici ai bisericii catolice”. Mai departe vorbește de „Angelo señor de la Valaquia” și ne spune că „...după cum afirmă Muntaner, Compania s-a dus în Moreea, îndurând greutăți în trecerea prin regiunea numită Valahia, care este dintre cele mai aspre din lume, în provincia foarte muntoasă și puternică a Tesaliei”²⁰.

În secolul al XVII-lea, *Cronica* lui Muntaner este reluată de un alt istoric spaniol, Francisco de Moncada (1586-1635), care publică în 1623, la Barcelona, lucrarea intitulată *Expedición de los Catalanes y Aragoneses contra Turcos y Griegos dirigida a Don Juan de Moncada, arzobispo de Tarragona, por Don Francisco de Moncada, conde de Osona, su sobrino*²¹. Acesta observă confuzia lui Zurita cu privire la Valahia și încearcă să lămurească situația țării pe care Muntaner o numește „Blaquia” și să se informeze asupra locuitorilor săi. „Drumul pe care l-au apucat ai noștri a fost prin partea muntoasă a provinciei Tesalia, numită Vlahia, pe care au fost siliți să o străbată în parte. Zurita, când vorbește de drumul pe care l-a făcut această armată, se înșală spunând că țara prin care a trecut se numea Valahia, pentru că nu a fost informat că există o provincie numită Vlahia, căci Muntaner, de care s-a folosit, o numește Vlahia, iar Zurita, ignorând numele și corectându-l pe Muntaner, o numește Valahia, întemeiat pe asemănarea de nume, însă ai noștri nu au ajuns nici la o sută de leghe de Valahia. Vlahia trebuie să i se zică, deoarece este, după cum spune Nicetas la sfârșitul istoriei sale, ținutul muntos al Tesaliei și se potrivește cu drumul

¹⁹ R. Muntaner, *L'Expedició dels catalans a Orient (Extrect de la „Chrónica”)*, Barcelona, 1926, p. 178.

²⁰ Jerónimo Zurita, *Anales de la Corona de Aragón*, cartea 6, cap. 1, 10 și 11, apud V. Papahagi, *art. cit.*, pp. 74-75.

²¹ Léonce de Lavergne, *Historiens espagnols. Mendoza, Moncada, Melo*, în „Revue des Deux Mondes”, Paris, 1842, tome XXXII, no. 4, p. 303.

pe care l-au făcut catalanii și cu numele pe care i-l dă Muntaner”²². Moncada este primul erudit care a arătat că aceia care au opus rezistență catalanilor, în trecerea lor prin „Vlahia” erau chiar locuitorii vlahi ai munților tesalieni și consideră că una din cele mai mari isprăvi săvârșite în această expediție a fost „deschiderea unui drum prin această țară plină de oameni iscușiți și viteji”²³.

După opera lui Moncada se orientează și istoricul Narciso Feliú de la Peña y Farell, care afirmă la 1709 că „după ce au părăsit Tesalia, catalanii au trecut prin munții Vlahiei” și menționează printre dușmanii ducelui de Atena pe „principele vlahilor”²⁴.

Întorcându-ne la secolul al XIV-lea, fenomenul care ne reține atenția îl reprezintă apariția cartografiei maiorchezo-catalane, care are la bază școala cartografică genoveză, dar care răspunde, în același timp, necesităților tot mai acute generate de expansiunea mediteraneană a regatului catalano-aragonez. Spre deosebire de hărțile genoveze, cele maiorchezo-catalane sunt mai puțin precise în ceea ce privește zona Orientului Mijlociu, iar pentru Marea Neagră ele se limitează, de cele mai multe ori, la copierea unor reprezentări cartografice mai vechi, ceea ce se explică prin condițiile politice care au împiedicat, în mare măsură, accesul direct al catalanilor pe țărmurile ei.

Pentru noi, cartografia maiorchezo-catalană este importantă deoarece majoritatea producțiilor ei menționează localitățile de pe țărmul românesc al Mării Negre, unele dintre ele având și referiri cu privire la interiorul teritoriului românesc. Astfel, portulanul lui Angelino Dulcert, considerat ca fiind inițiatorul cartografiei maiorchezo-catalane, menționează următoarele localități de la țărmul Mării Negre: *Catricsi* (Balci), *Gavarna* (Cavarna), *Caiacra* (Caliacra), *Lasilucico* (Capul Șabla), *Pangala* (Mangalia), *Constanza* (Constanța), *Zinauarda* (Cernavodă), *Grosea* (Hârșova ?), *St(ra)uico* ?, *Lasp(er)a* ?, *San Zorzo* (Sf. Gheorghe), *Salina* (Sulina), *Vecina* (Vicina), *Lichostoma* (Chilia), *Farconayre* (Vâlcov?), *Mau(r)o Castro* (Cetatea Albă)²⁵. Același portulan are o mică legendă și pentru Transilvania, însemnată prin șapte castele: „Regio Septem Castro. Hoc est

²² Francisco de Moncada, *Expedición de los Catalanes y Aragoneses contra Turcos y Griegos*, Barcelona, 1623, cap. 62, apud V. Papahagi, *art. cit.*, pp. 75-76.

²³ *Ibidem*, apud *ibidem*, p. 77.

²⁴ Narciso Feliú de la Peña y Farell, *Anales de Catalunya*, Barcelona, 1709, tomo II, cartea 12, cap. 8, apud V. Papahagi, *art. cit.*, p. 78.

²⁵ M. Popescu-Spineni, *România în istoria cartografiei până la 1600*, vol. I, pp. 76-77.

p(ar)s Tra(n)silvana, Q(uae) a Theotonicis dicit(ur) Septe(m) Cast(r)a, Ungari v(er)o vocant Ergiul”²⁶.

Pe baza portulanului lui Dulcert, un călugăr franciscan spaniol, rămas anonim, a scris, pe la mijlocul secolului al XIV-lea, o curioasă carte de călătorie intitulată *Libro del conocimiento de todos los reinos y tierras y señorios que son por el mundo y de las señales y armas que han cada tierra y señirío por si y de los reyes y señores que los poseen escrito por un franciscano español a mediados del siglo XIV* și care nu reprezintă altceva decât transpunerea geografiei statice a portulanului lui Dulcert în geografie dinamică²⁷.

Pentru teritoriul țării noastre cartea amintește de Vicina și de Transilvania. Despre prima autorul ne spune următoarele: „Am plecat de acolo din regatul Mesember (Mesembria – n.n.) și m-am dus pe țărmul Mării celei Mari la un mare oraș numit Vicina care se învecinează cu Burgacia (Bulgaria – n.n.). În această Vicina se unesc nouă râuri care toate intră în Marea cea Mare. Primul se numește Turbo, al doilea Danubio, al treilea Dacia, al patrulea Drinago, al cincilea Pingo, al șaselea Raba, al șaptelea Rabessa, al optulea Ur, al noulea Vecina. Aceaste nouă râuri fac înaintea acestui oraș Vecina niște mlaștini foarte mari. Acest oraș Vecina este capitala regatului și are ca emblemă un steag alb cu semne roșii”²⁸. Pasajul demonstrează o mare confuzie geografică în legătură cu rețeaua hidrografică a Dunării, amestecându-se afluenții adevărați cu nume de râuri fanteziste, dar, în același timp, scoate în evidență importanța Vicinei, considerată ca un fel de capitală a regiunilor de la gurile Dunării..

Franciscanul spaniol plasează greșit și Transilvania, atât din punct de vedere geografic, la nord de Marea Neagră, între Nistru și Nipru, cât și din punct de vedere politic, sub dominația hanului tătar: „...am intrat apoi în regatul Silvano care se numește Septem Castra, iar grecii îi spun Horjimi, care este în întregime înconjurat de două râuri foarte mari, care se numesc unul Turbo (Nistru – n.n.) și celălalt râul Lusim (Nipru – n.n.). În acest regat se află un mare regat numit Sarax (Sarai – n.n.). Regele de aici are ca emblemă un steag verde cu un iatagan roșu”²⁹.

În ciuda acestor evidente și supărătoare confuzii, *Libro del conocimiento* a contribuit, prin răspândirea pe care a avut-o, la cunoașterea, cel puțin parțială, în Spania a teritoriului locuit de români.

²⁶ Niculae Grămadă, *Vicina Izvoare cartografice. Originea numelui. Identificarea orașului*, în „Codrul Cosminului”, I, 1924, p. 448.

²⁷ G. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, Bucurest, 1935, p. 66.

²⁸ *Libro del conocimiento...*, Colección Telémaco, vol. VI, Madrid, f.a., pp. 116-117.

²⁹ *Ibidem*, p. 120.

În a doua jumătate a secolului al XIV-lea și la începutul secolului al XV-lea au fost realizate, tot pe baza portulanului lui Dulcert, mai multe hărți catalane: atlasul lui Abraham Cresques (1375), mapamondul anonim catalan (cca. 1400), harta lui Mecia Viladestes (1413), care reiau toate, cu privire la spațiul românesc, informațiile modelului de care s-au folosit, cu unele modificări nesemnificative³⁰. Tot din această perioadă datează și harta maiorchezului Guglielmo Solari (1385) care, deși nu face parte din rândul hărților ce au urmat modelul lui Dulcert, ne oferă, totuși, date și informații foarte asemănătoare³¹.

În continuare cartografia maiorchezo-catalană și cea spaniolă, în ansamblu, au cunoscut o puternică dezvoltare cauzată de marile descoperiri geografice la care navigatorii spanioli au participat din plin, dar, cu toate acestea, cunoștințele privitoare la Mediterana Orientală și la țărmurile Mării Negre au rămas, cu foarte mici excepții, la nivelul celor din faza inițială. Astfel, harta lui Juan de la Cosa (1500), unul din cei mai mari cartografi spanioli din perioada marilor descoperiri geografice, redă așezările românești de la Marea Neagră în felul următor: *Carbona, Taliasca, Laxiloxio, Pangala, Costance, Lestravixo, Lesprezo, Giorde, Licostoma, Solina, Falconaira, Mo(n)castro*³², iar peste mai bine de o jumătate de secol o altă hartă, realizată de Juan Martines (1568), reia aceste informații cu modificări puțin importante³³. Mai mult decât atât, un portulan spaniol anonim din același secol, reprezentând Mediterana orientală, plasează Transilvania la sud de Țara Românească, în dreptul Munților Balcani³⁴.

În ciuda caracterului limitat al informațiilor pe care le furnizează și, uneori, a unor evidente și supărătoare confuzii geografice, hărțile spaniole, prin numărul lor destul de mare³⁵ și prin circulația pe care au avut-o,

³⁰ N. Grămadă, *La Scizia minore nelle carte nautiche del Medio Evo (Contribuzione alla topografia storica della Dobrogea)*, în „Ephemeris dacoromana”, IV, 1930, p. 222.

³¹ Idem, *Vicina. Izvoare cartografice...*, p. 452; Silvia Baraschi, *Izvoare scrise privind așezările dobrogene de pe malul Dunării în secolele XI-XIV*, în „Revista de Istorie”, tom 35, nr. 2, 1981, pp. 334, 340 și 342.

³² N. Grămadă, *La Sacizia minore nelle carte nautiche...*, pp. 225-226.

³³ Victor Eskenazy, *Izvoare cartografice medievale despre teritoriul românesc. Observații pe marginea unei lucrări recente*, în „Revista de Istorie”, tom 33, nr. 4, 1980, p. 765.

³⁴ Fernand Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, vol. I, Paris, 1966, ilustrația nr. 5.

³⁵ Repertoriul hărților nautice medievale, până în secolul al XVII-lea, care conțin țărmurile Mării Negre, printre care se află și cele maiorchezo-catalane și spaniole, a fost realizat de N. Grămadă în *La Scizia minore nelle carte nautiche del Medio Evo...*, pp. 248-256. În aceeași lucrare, la p. 236, este amintită o hartă a Turciei europene, care include și Țările Române realizată în 1784 de Don Tomás López din Madrid.

au contribuit într-o măsură considerabilă la îmbogățirea cunoștințelor despre Țările Române în Peninsula Iberică.

Ceea ce trebuie remarcat în legătură cu imaginea Țărilor Române și a românilor în Spania până la sfârșitul secolului al XV-lea este faptul că majoritatea știrilor și informațiilor în acest sens provin din regatul catalano-aragonez, regat care, prin poziția sa geografică și prin orientarea sa politică și comercială, avea posibilități și interese mai mari de a cunoaște realitățile Orientului mijlociu și ale Europei de sud-est. Pentru celălalt mare regat spaniol, Castilia, situația era cu totul alta. Poziția sa geografică, în centrul Peninsulei Iberice, condițiile politice care impunea continuarea luptelor cu ultimul stat musulman din Peninsulă și alianța tradițională cu Franța, rivala Aragonului, au închis, practic, Castiliei accesul la Mediterană și au făcut ca numărul informațiilor despre români și spațiul românesc să fie foarte scăzut aici.

Situația aceasta s-a schimbat radical o dată cu realizarea unității politice a Spaniei în timpul Regilor Catolici, Ferdinand de Aragon și Isabela de Castilia, atunci când Spania încetează de a fi numai o simplă expresie geografică, devenind și o puternică realitate politică. Politica foarte abilă a Regilor Catolici, în care un rol deosebit a revenit alianțelor matrimoniale, a transformat Spania într-o mare putere europeană și mondială, cu interese care acopereau, practic, întreaga Europă și toate continentele cunoscute.

În aceste noi împrejurări, informațiile spaniole despre Țările Române cunosc un adevărat salt calitativ și cantitativ. Din punct de vedere calitativ asistăm la o adevărată „explozie” a informațiilor cu caracter diplomatic, informații care privesc mai ales poziția internațională a Țărilor Române și eventualele ei implicații asupra politicii externe a Spaniei³⁶. Sub aspect cantitativ, o dată cu secolul al XVI-lea informațiile despre Țările Române cunosc o proliferare remarcabilă. Pe lângă cele din corespondența diplomatică, limitate doar la anumite cercuri politice, apar o serie întreagă de avize (avisos) care se bucură de o largă răspândire în rândurile cititorilor spanioli, apar lucrări geografice și istorice, opere literare, unele tipărite, iar altele rămase în manuscris, care aduc date importante despre cadrul geografic, istoria trecută și prezentă, bogățiile spațiului românesc și, în fine, apar primii călători spanioli în Țările Române care lasă relatări scrise despre ceea ce au văzut la noi.

Alte hărți iberice care cuprind date despre teritoriul românesc sunt cea a lui Vaesequa din 1439 (M. Popescu-Spineni, *România în izvoare cartografice până la 1600*, vol. I, p. 78) și cea a lui Diego de Ribera, apărută la Sevilla în 1529 (V. Eskenazy, *art. cit.*, p. 764).

³⁶ Alexandru Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din Arhivele din Simancas* (în continuare *Documente Simancas*), București, 1940.

În rândurile care urmează ne vom opri doar asupra câtorva dintre cele mai reprezentative lucrări care demonstrează nivelul atins de informațiile despre români și spațiul românesc pătrunse în cultura și conștiința spaniolă începând cu secolul al XVI-lea.

Prima dintre aceste lucrări care ne va reține atenția aparține lui Pedro Mejia și se intitulează *Historia Imperial y Cesárea; en la qual en suma se contienen las vidas y hechos de todos los Césares emperadores de Roma: desde Julio César hasta el emperador Maximiliano; dirigida al muy alto y muy poderoso principe y señor nuestro don Philippe, principe de España y de las dos Sicilias*, apărută la Sevilla în 1545³⁷. Este, prin urmare, o istorie a vieții și faptelor împăraților de la Iulius Caesar și până la Carol Quintul, a împăraților din antichitate și din evul mediu occidental între care autorul vede o continuitate firească. Spațiul românesc și eroii săi sunt amintiți în două rânduri. Cu prilejul descrierii expedițiilor dacice ale lui Traian și cu prilejul victoriilor antiotomane repurtate de lăncu de Hunedoara.

Deosebit de semnificativ și de exact pentru epoca în care a fost scris este pasajul referitor la expedițiile lui Traian în Dacia, pasaj care stabilește, implicit, și legăturile de destin dintre spațiul românesc și cel iberic în cadrul marelui creuzet al istoriei care a fost Imperiul roman. Dar iată ce ne spune autorul spaniol despre Traian și despre daci:

„Prima sa expediție războinică a fost împotriva regelui și a locuitorilor provinciei Dacia, provincie foarte mare din care acum fac parte Valahia și Transilvania, precum și alte pământuri. Pretextul expediției a fost acela al pagubelor și războaielor pe care dacii le făcuseră romanilor în timpul domniei lui Domitian. A plecat Traian pentru acest război cu multă putere și cu o mare armată, iar regele Daciei, care se chema Decebal, a adunat pentru apărare toate forțele pe care le avea și care erau, de asemenea, foarte mari. Războiul a fost crâncen. A avut loc o mare bătălie în câmp deschis pe care Traian a câștigat-o provocând mari pierderi dușmanilor, dar suferind și el pierderi mari, deoarece lupta a fost foarte sângeroasă. Victoria fiind obținută de Traian și romanii înaintând cu repeziciune, Decebal, pierzându-și orice speranță, a trimis soli la Traian pentru a cere pace și a acceptat toate condițiile. Traian i-a cerut să predea toate instrumentele și mașinile de război pe care le avea, precum și pe cei care știau să le mânuiască, să predea pe toți dezertorii romani, să dărâme toate fortificațiile cetăților, să predea anumite pământuri ocupate deja de

³⁷ Lucrarea lui Pedro Mejia are la bază operele lui Aeneas Sylvius Piccolomini, *Historia Bohemica*, și Antonio Bonfini, *Rerum Hungaricarum decades* (Andrei Pippidi, *Imagini spaniole ale Transilvaniei. Lope de Vega și Duque de Estrada*, în vol. *Stat, societate, națiune. Interpretări istorice*, Cluj-Napoca, 1982, p. 174).

romani de-a lungul granițelor și să fie în viitor prietenul prietenilor și dușmanul dușmanilor Romei. Regele Daciei, mai mult obligat de împrejurări decât de bunăvoie, a acceptat toate aceste condiții. Datorită acestei victorii Traian a primit numele de Dacicus.... dar după câțiva ani petrecuți în liniște și odihnă, în pace generală, regele Daciei nemaiputând suporta supunerea și servitutea a început să se pregătească din nou de război. Traian, văzând acest lucru, la fel ca și senatul, l-a considerat pentru a doua oară dușman al Imperiului și a pornit din nou la război împotriva sa. În foarte scurt timp a construit peste Dunăre unul din cele mai minunate poduri din lume. După aceasta, Traian, dând dovadă de foarte multă vitejie și iscusință în purtarea războiului, a cucerit întreaga Dacie, deși era foarte populată și întinsă. Decebal, regele dacilor, fiind în pericol de a cădea prizonier, și-a luat singur viața iar capul său a fost dus la Roma”³⁸.

Despre Iancu de Hunedoara același Pedro Mejia ne spune că era „...un căpitan foarte viteaz și faimos datorită victoriilor pe care le obținuse împotriva turcilor”³⁹. Deosebit de importantă a fost ultima sa victorie, aceea de la Belgrad, din 1456. În condițiile în care toată creștinătatea era foarte speriată de turci după ce aceștia cuceriseră Constantinopolul „...victoria lui Iancu de Hunedoara i-a obligat pe turci să nu mai atace pentru un timp Ungaria și Italia și să-și îndrepte atenția asupra insulelor din Arhipelag (Marea Egee – n.n.) și a teritoriilor mai apropiate”⁴⁰.

O altă lucrare ce se oprește pe larg asupra faptelor lui Iancu de Hunedoara este aceea a lui Vasco Diaz Tanco, numită *Libro intitulado palinodia de la nephanda y fiera nación de los Turcos y de su engañoso arte y cruel modo de guerrear, y de los imperios, reynos y provincias que han subjectado y poseen con inquieta ferocidad*, apărută în 1547 într-un loc nespecificat⁴¹. Este un fel de istorie a Imperiului otoman, a tradițiilor, obiceiurilor și modului de viață al turcilor, dar mai ales a războaielor pe care ei le purtaseră până în acel moment și a cuceririlor pe care le făcuseră. Evident, Iancu de Hunedoara ocupă un loc central în galeria personalităților care au luptat împotriva turcilor, încercând și reușind să le oprească înaintarea spre

³⁸ Pedro Mejia, *Historia Imperial y Cesárea; en la qual en suma se contienen las vidas y hechos de todos los Césares emperadores de Roma: desde Julio César hasta el emperador Maximiliano: dirigida al muy alto y muy poderoso principe y señor nuestro don Philippe, principe de España y de las dos Sicilias*, Sevilla, 1545, f. 71-72.

³⁹ *Ibidem*, f. 404.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 409.

⁴¹ Despre această lucrare a se vedea J. Ch. Brunet, *Manuel du libraire et de l'amateur de livres*, vol. II, Paris, 1860, p. 679; Carol Göllner, *Turcica. Die europäischen Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts*, vol. I, MDI – MDL (1501-1550), București, Berlin, MCMLXI (1961), p. 408, nr. 873.

inima Europei. După ce descrie pe larg bătălia de la Vama, din 1444⁴², arătând că înfrângerea nu s-a datorat voievodului Transilvaniei, ci regelui Ungariei, Vladislav I (1434-1444), care nu a respectat consemnele tactice ale celui dintâi, Diaz Tanco se oprește asupra mării victorii de la Belgrad. Dar iată ce ne spune: „După puține zile de odihnă, orgoliosul sultan Mehmed a hotărât să cucerească Belgradul și a plecat imediat în campanie cu o armată de două sute de mii de oameni. Dar aici, datorită bunei apărări organizată și condusă de Iancu de Hunedoara, tatăl regelui Matia, a fost înfrânt. Astfel încât, mândrul și crudul Mehmed, rănit, a fost constrâns să-și părăsească artileria și o mare parte din armată și să se retragă cu multă rușine. Numai calul bun pe care-l avea a reușit să-l salveze”⁴³.

Deosebit de importante pentru subiectul abordat de noi sunt memoriile lui Bernardo de Aldana, mercenar spaniol care, începând cu anul 1548, a luptat împotriva turcilor pe fronturile din Ungaria, iar în 1551 a participat la cucerirea Transilvaniei de către armatele imperiale conduse de generalul napolitan Gian Batista Castaldo⁴⁴.

Nu știm exact nici data și nici locul nașterii sale, dar știm că a fost fiul lui Francisco Villela și al Mariei de Oviedo, originari din Alcántara⁴⁵. Primele informații despre Aldana îl înfățișează deja căpitan de infanterie în Italia în 1539⁴⁶. În 1546, îl întâlnim în Germania căpitan de archebuzieri

⁴² Vasco Diaz Tanco, *Libro intitulado palinodia de la nephanda y fiera nación de los Turcos y de su engañoso arte y cruel modo de guerrear, y de los imperios, reynos y provincias que han subjectado y poseen con inquieta ferocidad*, f.l., 1547, f. 11-12v.

⁴³ *Ibidem*, f. 15r. – 15v.

⁴⁴ Pentru cucerirea Transilvaniei de către armatele imperiale conduse de Castaldo, în 1551, și participarea spaniolilor la acest eveniment a se vedea capitolul V al acestei lucrări.

⁴⁵ Antonio Rodríguez Villa, *Introducción la Expedición del maestre de campo Bernardo de Aldana a Hungría en 1548, escrita por frey Juan Villela de Aldana, su hermano, clérigo de la Orden de Alcántara*, Madrid, 1878, p. 11; *Diccionario Enciclopédico Espasa*, tomo I, Madrid, 1989, p. 399.

⁴⁶ Este vorba de scrisoarea trimisă de Aldana, la 19 aprilie 1539, din Milano, unchiului său Pedro Barrantes Maldonado, scrisoare publicată de Pascual de Gayangos în *Memorial Histórico Español*, vol. X, Madrid, 1857, pp. 526-528. În acest volum, care este, de fapt, tomul al doilea din *Ilustraciones de la Casa de Niebla*, de Alonso Barrantes Maldonado, Pascual de Gayangos a inclus în *Apendicele A un Extras din memoriile acestui autor*, culese în secolul al XVIII-lea de către Fabian Antonio de la Cabrera y Barrantes, în care se află nu numai câteva informații biografice despre Bernardo de Aldana, ci și șase scrisori ale sale adresate unchiului său Pedro Barrantes Maldonado, trei dintre ele referitoare la expediția din Ungaria și Transilvania, și una, foarte întinsă, a fratelui său mai mare, frey Juan Villela de Aldana, călugăr la Alcántara, care l-a însoțit pe Bernardo în această expediție.

călare. Aici el conducea o companie de 140 de archebuzieri și era plătit cu 70 de scuți pe lună⁴⁷. În 1548, așa cum rezultă chiar din titlul memoriilor sale, este trimis, în fruntea unor trupe spaniole, pe frontul antiotoman din Ungaria, unde va rămâne până la sfârșitul lui mai 1551 când, sub comanda lui Castaldo, își începe participarea la expediția din Transilvania⁴⁸. După retragerea precipitată de la Lipova, din august 1552, el a fost acuzat de lașitate și trădare, a fost arestat, averea i-a fost confiscată și timp de trei ani și jumătate, până la începutul lui 1556, a fost purtat din închisoare în închisoare și din proces în proces, până când Ferdinand de Austria s-a îndurat de el și l-a grațiat, scoțându-l de sub orice fel de acuzare⁴⁹. În același an, împăratul Carol Quintul l-a numit căpitan general al artileriei din Piemont și Lombardia⁵⁰, calitate în care a participat la expediția din nordul Africii, din 1560, atunci când a fost cucerită insula Gelves (Djerba). Din nefericire, în timpul acestei acțiuni, a fost capturat de turci și a murit ca prizonier pe o galeră în timpul drumului spre Constantinopol⁵¹.

Bernardo de Aldana, datorită vieții sale aventuroase și pline de vicisitudini, nu a găsit timpul necesar pentru a-și așterne pe hârtie amintirile despre expediția sa din Ungaria și Transilvania din anii 1548-1552. În schimb, el a trimis fratelui său, Juan Vilella de Aldana, care participase alături de el la această expediție, toate informațiile de care dispunea, precum și toate copiile scrisorilor adresate împăratului, regelui romanilor sau altor personaje importante ale vremii⁵². Fratele său, călugăr la Alcántara, a făcut ceea ce Bernardo nu a reușit, adică a scris memoriile expediției din Ungaria și Transilvania din 1548-1552, chiar dacă titlul se referă doar la Ungaria și la anul 1548: *Expedición del maestro de campo Bernardo de Aldana a Hungría en 1548 escrita por frey Juan Vilella de Aldana, su hermano, clérigo de la Orden de Alcántara*. Ele s-au păstrat într-un manuscris

⁴⁷ Pascual de Gayangos în *Memorial Histórico Español*, X, pp. 487-491; A. Rodríguez Villa, *op. cit.*, p. 12.

⁴⁸ *Expedición del maestro de campo Bernardo de Aldana en 1548, escrita por frey Juan Vilella de Aldana, su hermano, clérigo de la Orden de Alcántara*. Publicada ahora por primera vez, abreviada y precedida de una Introducción por Antonio Rodríguez Villa, pp. 28-30, 77-78.

⁴⁹ *Ibidem*, pp. 100-106.

⁵⁰ A. Rodríguez Villa, *op. cit.*, p. 21.

⁵¹ *Ibidem*, pp. 22-23; *Diccionario Enciclopédico Espasa*, I, p. 399.

⁵² A. Rodríguez Villa, *op. cit.*, p. 16.

miscelaneu din Biblioteca mănăstirii regale de la Escorial, datând din secolul al XVI-lea, între filele 177 și 234 și având cota V.II.353.

Memoriile, evident, cuprind numai acele fapte și întâmplări la care mercenarul spaniol a luat parte în mod nemijlocit. Este vorba de începutul campaniei lui Castaldo de la sfârșitul lui mai 1551, de înlăturarea de pe tronul principatului a Isabellei și a fiului său Ioan al II-lea Sigismund, de bătăliile pentru cucerirea Timișoarei și a Lipovei, de pregătirea asasinării și de asasinarea cardinalului Martinuzzi, de cucerirea celor două orașe menționate de către turci, de arestarea lui Aldana, acuzat de trădare. Din memorii reiese foarte clar și faptul, important credem noi, al permanentei stări de tensiune și de rivalitate dintre Aldana și Castaldo. Această rivalitate manifestată la vârful conducerii militare a armatei imperiale de mercenari ce invadase Transilvania nu a fost un caz izolat. Ea s-a manifestat pe scară largă și în rândul altor cadre de comandă ale acestei armate, dar și ale altor armate imperiale, fiind unul din elementele importante care au provocat, în cele din urmă, eșecul întregii politici a împăratului Carol Quintul. În fine, fiind vorba de niște memorii, este destul de ușor de sesizat elementul de subiectivitate pe care-l conțin, fapt care nu trebuie să ne mire. Toate acțiunile lui Aldana sunt bune, bine cumpănite, justificabile cu ușurință. El este un militar cinstit și drept, refuză să devină părtaș la orice fel de ticăloșie, se opune asasinării lui Martinuzzi, avertizează asupra pericolului otoman, se luptă cu vitejie împotriva turcilor, dar, în cele din urmă, cade victimă invidiei și dușmăniei lui Castaldo. Bineînțeles că pentru istoric nu este greu să discearnă ceea ce este adevărat de ceea ce este fals din toate aceste informații întâlnite în memorii.

Din memoriile lui Aldana vom oferi cititorilor câteva pasaje referitoare la cucerirea Lipovei de către imperiali, în toamna lui 1551, și la cucerirea Timișoarei de către turci, în vara lui 1552, evenimente esențiale pentru cariera eroului nostru, dar și pentru destinul expediției imperiale din Transilvania. Iată ce se spune despre Lipova: „După ce au ajuns la Lipova, Fratele⁵⁴ a trimis să-l cheme; dar Aldana nu a dorit să meargă fără permisiunea generalului său, ceea ce a provocat un mare inconvenient în privința folosirii artileriei; deoarece nimeni nu era capabil să-i dirijeze tirul în lipsa unei recunoașteri corespunzătoare a terenului și, deși existau unguri care fuseseră înăuntrul cetății, aceștia nu sunt curioși să privească la astfel de lucruri și nici să le ia în considerare. Luptându-se cu foarte puțin folos datorită felului defectuos în care Giannbatista (Castaldo – n.n.)

⁵³ A se vedea și P. Miguélez, *Catálogo de los Códices Españoles de la Biblioteca del Escorial, I, Relaciones históricas*, Madrid, 1917, pp. 55-56, nr. XXIII.

⁵⁴ Gheorghe Martinuzzi.

așezase armata, s-a urcat acesta pe un deal care domina Lipova, unde se afla instalată tabăra noastră, și intrând în cortul său s-a așezat să mănânce și cum nu rămăsese nimeni alături de spanioli care să le impună respect așa cum ar fi trebuit, cu mult înainte de timpul potrivit și în ciuda ineficienței artileriei, spaniolii au trecut la atac, așa cum au procedat de multe ori în situații asemănătoare, iar persoanele importante care se aflau în față, cum ar fi căpitanul Francisco de Aldana, nepotul lui Aldana, și Don Antonio de Encenillas, deși au încercat să-i oprească pe soldați, le-a fost imposibil; văzând că nu mai este nimic de făcut, au trecut dincolo de artilerie și au sărit în tranșea făcută de turci, aceștia lăsându-i să pătrundă fără împotrivire deoarece rămăneau acolo ca și închiși și astfel puteau să-i ucidă fără nici un risc; și astfel căpitanului Aldana și lui Encenillas și altor soldați spanioli care au intrat după ei în tranșee le-au tăiat capetele după ce i-au omorât cu salve de muschetă și aceeași soartă au avut-o și mulți alții care, datorită locului îngust, veneau pe rând, căci pe acolo nu se putea ataca în alt fel.

Lipova a fost cucerită cu ocazia unui alt atac, dar guvernatorul său s-a retras în fortăreață împreună cu 1 500 de turci. Atunci, Giannbatista și Fratele au trimis să-l cheme pe Aldana pentru a o cuceri. Acesta a venit, dar a văzut că fortăreața, pe lângă faptul că era foarte puternică și bine apărată de la natură, era întărită cu multă pricepere de mâna omului, iar el nu dispunea de artileria necesară și nici de muniții. În afară de aceasta, Giannbatista îl încurca pe Aldana în fiecare zi, instalând artileria după bunul său plac și susținând că fortăreața se va preda datorită foamei. Între timp au avut loc și multe altercații între Frate și Giannbatista asupra felului în care trebuia atacată fortăreața, primul susținând că pașa de la Buda și beilerbeii Rumeliei veneau cu o mare armată pentru a elibera Lipova, dar totuși, înainte de sosirea acestora, au cucerit fortăreața acordând apărătorilor săi bune condiții de predare. Aceștia, răzbiți de foame, s-au predat, mai ales că și Aldana era pregătit să lanseze un nou atac...”⁵⁵.

Cu totul alta era situația la Timișoara în vara anului următor, 1552, când turcii declanșaseră o puternică contraofensivă în fața căreia imperialii nu aveau suficiente resurse umane și materiale pentru a rezista cu succes. Iată ce ne spune Aldana despre soarta acestui oraș: „Ahmet Pașa, beilerbeii, și Uzun Pașa au ajuns la Timișoara, la 26 iunie 1552, cu întreaga lor armată și Aldana, văzându-se fără provizii și lipsit de oameni și că Giannbatista nu-i trimitea nimic, i-a scris regelui Maximilian despre situația în care se afla, și între timp nu înceta să-i hărțuiască pe soldații turci care se aflau în apropiere de Lipova. În acest timp, cei din Timișoara se apărau cu

⁵⁵ Biblioteca del Real Monasterio del Escorial, Ms. V II 3, f. 202r. – 204v.

vitejie, dar după un anumit timp s-au văzut la mare strâmtoare și au trimis la Lipova un soldat spaniol, numit Antonio de Represa, îmbrăcat ca un sârb, care i-a povestit lui Aldana situația dezastruasă în care se aflau. Acesta, fără să-l oprească, l-a trimis în Transilvania, pentru ca să-l informeze pe Giannbatista, care nu a trimis însă nici un fel de ajutor, Aldana nemaștiind ce să creadă despre cineva care-și abandona în acest fel serviciul datorat suveranului său. În cele din urmă, Timișoara s-a predat turcilor la 26 iulie...”⁵⁶.

Informații destul de numeroase și de variate despre istoria românilor se pot întâlni și în lucrarea lui Vicente Rocca, intitulată *Historia en la qual se trata de la origen y guerras que han tenido los Turcos, desde su comienço hasta nuestros tiempos; con muy notables successos que con diversas gentes y naciones les han acontecido; y de las costumbres y vida dellos*, apărută la Valencia în 1556⁵⁷. Pe lângă luptele cu turcii din vremea lui Mircea cel Bătrân, trei personalități ale istoriei românilor au reținut atenția lui Vicente Rocca și anume: Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare. Evident, informațiile lui Vicente Rocca nu sunt de primă mână, ci provin, mai ales, din diferite surse italiene, dar și germane, nu sunt informații noi în mod absolut, dar sunt noi în ceea ce privește imaginea românilor în Spania, ceea ce ne interesează și este important pentru studiul nostru.

Primele mențiuni care apar în lucrare despre români se referă la expedițiile lui Baiazid I (1389-1402) și sunt destul de neclare și de inexacte. Ni se spune, astfel, că „...după trei ani (de la cucerirea Bulgariei –n.n.) a plecat cu un mare număr de soldați în direcția României, în părțile Traciei, și a pus capăt și de această dată Valahiei, care se numea Dacia, și unei mari părți din Transilvania și Rascia (Serbia – n.n.) care sunt popoare ce astăzi se numesc Bossina (Bosnia – n.n.)”⁵⁸. Este vorba, probabil, de expediția otomană îndreptată împotriva țării Românești în 1397 și încheiată, ca și cea din 1394, cu o înfrângere. Cât privește confuzia în legătură cu Transilvania,

⁵⁶ *Ibidem*, f. 207v. – 208r.

⁵⁷ Despre această lucrare a se vedea *Catlogue de la bibliothèque Riant, redigé par L. de Germont et L. Polain*, vol. II, Paris, 1899, p. 286, no. 3512; H. Thomas, *Short title Catalogue of books printed elsewhere in Europe before 1601. Now in the British Museum*, London, 1921, p. 127; J. S. Diaz, *Los Turcos (1498-1617)*, Madrid, 1959, p. 87; C. Göllner, *op. cit.*, vol. II, MDLI-MDC (1551-1600), București, Baden-Baden, MCMLXVIII (1968), p. 53, nr. 956.

⁵⁸ Vicente Rocca, *Historia en la qual se trata de la origen y guerras que han tenido los Turcos, desde su comienço hasta nuestros tiempos; con muy notables successos que con diversas gentes y naciones les han acontecido; y de las costumbres y vida dellos*, Valencia, 1556, f. 35r.

Serbia și Bosnia este vorba de o eroare evidentă care nu mai necesită comentarii.

Despre Iancu de Hunedoara cititorul spaniol putea afla următoarele dacă citea lucrarea lui Vicente Rocca: „Acest cavaler s-a născut dintr-un nobil sărac valah, chemat Butho (Voicu – n.n.), mama sa era greacă (ortodoxă – n.n.). Datorită vitejiei și norocului care l-a însoțit permanent în luptele cu turcii, regele Ungariei l-a făcut voievod al Transilvaniei, care este o demnitate foarte importantă”⁵⁹. Cu această ocazie este făcută și o sumară descriere a Transilvaniei, cu destul de multe inexactități, dar care are meritul de a o distinge net de Ungaria și de a o încorpora spațiului românesc: „Provincia Transilvania este foarte bogată și posedă din abundență toate cele necesare traiului. Are nouă orașe principale și pentru război poate să strângă o armată de o sută de mii de oameni. Aproape întreaga țară este înconjurată de munți. Transilvania este formată din trei părți: Valahia, Seculia și a treia parte se numește Moldova”⁶⁰.

Vicente Rocca ne oferă cea mai întinsă și mai documentată prezentare a lui Vlad Țepeș din întreaga literatură istorică spaniolă pe care am putut-o consulta. Despre viteazul voievod al Țării Românești și despre lupta sa antiotomană el scrie următoarele: „În același an (1462 – n.n.) sultanul s-a hotărât să plece din Adrianopol spre Moreea și pentru a-și avea asigurat spatele l-a trimis pe Mehmed Pașa (de fapt Mahmud Pașa – n.n.) cu treizeci de mii de turci să facă toate cele necesare pentru a păzi un punct de trecere peste Dunăre. Acesta a ajuns la granița Valahiei și, la o anumită oră a serii, a atacat un castel, l-a cucerit și jefuit după bunul său plac și s-a întors la Dunăre în fruntea avangardei. Restul armatei sale mergea foarte încet datorită cantității mari de pradă, și a vrut Dumnezeu ca Dracula să se afle în acel moment prin apropiere cu o armată de cinci mii de oameni. Aflând despre cele petrecute s-a luat după turci și i-a atacat cu atâta vitejie că din cincisprezece mii câți erau, au scăpat cu viață abia cinci mii. Mehmed Pașa, crezând că voievodul Valahiei are o armată cu mult mai mare, a început să fugă și a provocat o spaimă atât de mare printre turci încât ei se gândeau cu toții să treacă în Asia. Și aflând sultanul despre aceasta s-a întors din Moreea, unde făcuse mult rău creștinilor, însoțit de o mare armată. Imediat a declanșat atacul împotriva lui Dracula care, între timp, trimisese toate femeile, copiii și bătrânii în locuri bine ascunse din munți. După aceasta, împreună cu armata sa, i-a atacat pe turci noaptea, cu multă vitejie, și le-a provocat multe pagube, iar apoi s-a retras. Acest război de hărțuială a durat aproape două luni, timp în care armata sultanului a

⁵⁹ *Ibidem*, f. 38r.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 38v.

început să fie afectată și de numeroase molime și să sufere de foame și de sete deoarece apa din fântâni era otrăvită. Din această cauză sultanul a fost nevoit să se întoarcă acasă înfrânt și cu multă rușine”⁶¹. Se observă, prin urmare, că avem o relatare imparțială în care Vlad Țepeș nu este prezentat ca un tiran însetat de sânge, ci ca un demn apărător al țării și al poporului său, autorul spaniol reușind să evite capcanele propagandei lui Matia Corvin declanșată împotriva domnitorului român, ceea ce nu mulți alții au reușit să facă.

În fine, tot la Vicente Rocca apar și câteva informații, destul de sumare, referitoare la Ștefan cel Mare și anume cu privire la anul 1484, atunci când sultanul Baiazid al II-lea (1481-1512) a reușit să cucerească cele două importante cetăți moldovene din sud, Chilia și Cetatea Albă⁶².

A doua jumătate a secolului al XVI-lea este marcată de apariția și a altor lucrări care conțin referiri interesante despre români și istoria lor. Astfel, în 1572 apărea la Sevilla lucrarea lui Fernando de Herrera intitulată *Relación de la guerra de Cipro y successo de la batalla naval de Lepanto*, în care se aduc laude luptei pline de eroism a domnitorilor români împotriva turcilor⁶³.

Indiscutabil însă, cea mai interesantă și importantă lucrare spaniolă din această perioadă din punctul de vedere al subiectului abordat de noi, este cea scrisă de teologul spaniol Alfonso Chacón (Ciaconius, Ciaconus) (1540-1599). Ea apare la Roma, în 1576, și poartă titlul *Historia utriusque belli dacici a Traiano Caesare gesti ex simulachris quae in Columne eiusdem Romae visuntur collecta*. Lucrarea este dedicată regelui Spaniei, Filip al II-lea, comparat de autor cu împăratul Traian, și cuprinde 130 de planșe realizate de F. Villamena, înfățișând imaginile de pe Columna traiană însoțite de un text cu numeroase referiri la vechea Dacie⁶⁴. În introducere, Chacón justifică subiectul lucrării în felul următor: „Între monumentele antichității care se păstrează întregi în oraș și care, desigur, sunt foarte puține, nimic nu este

⁶¹ *Ibidem*, f. 55r. – 55v.

⁶² *Ibidem*, f. 71r. – 71v.

⁶³ Josefina López Sanmartin, *Spania și România (De la Unirea Principatelor – 1859 – până la stabilirea de relații diplomatice hispano-române – 1881)*, în „Studii. Revistă de Istorie”, tom 23, nr. 6, 1970, p. 1136; cf. C. Göllner, *op. cit.*, II, p. 301.

⁶⁴ M. Macrea, *Un disegno inedito del Rinascimento relativo alla Colonna Traiana*, în „Ephemeris dacoromana”, VII, 1937, pp. 100 și urm.; A. Armbruster, *Romanitatea românilor...*, p. 115; Ion Miclea, Radu Florescu, *Decebal și Traian*, în vol. *Strămoșii românilor. Vestigii milenare de cultură și artă*, București, 1980, p. 11.

mai nobil sau mai frumos decât Columna lui Traian..."⁶⁵. În textul care însoțește imaginile de pe Columnă apar interesante referiri la poziția geografică a Daciei și la locuitorii ei: „Dacia a fost odinioară un regat cu o așezare foarte întărită, așezat dincolo de Dunăre și străbătut prin mijloc de râul Tibisco (Timiș – n.n.); provinciile care se cuprind în ea se numesc astăzi Transilvania, Valahia și Moldova. Față de ea partea sarmată, care pentru noi este Rusia și Podolia, este despărțită de fluviul Tyras (Nistru – n.n.), după cum scriu vechii geografi. Pe de altă parte, față de Moesia Inferioară, care astăzi este Serbia și Bosnia, este despărțită în întregime de Istro (Dunărea – n.n.). Înconjurul ei se întindea, după autorii Dion, Ammianus Marcellinus și Sextus Ruffus, pe un milion de pași..."⁶⁶. Despre daci, Chacón afirmă categoric că ei formau unul și același popor cu geții: „Daci unus populos eodemque cum Getis fuere..."⁶⁷.

În continuare sunt făcute interesante aprecieri despre crâncenele războaie daco-romane, despre dârzenia dacilor, despre modul lor de a lupta, armament, îmbrăcăminte obiceiuri și multe alte aspecte care, toate la un loc, dau o mare valoare lucrării și ne demonstrează nivelul înalt la care ajung cunoștințele despre români și spațiul românesc în Spania secolului al XVI-lea. Reeditarea lucrării lui Chacón în 1585 și 1616⁶⁸ este o dovadă evidentă a calității ei și a interesului pe care l-a provocat în rândul cititorilor.

Mențiuni referitoare la români, de data aceasta cu caracter lingvistic, întâlnim și în lucrarea umanistului spaniol Andres de Poça, *De la antigua lengua, poblaciones y comarcas de las Españas en que de passo se tocan algunas cosas de la Cantabria*, apărută la Bilbao, în 1587. Referindu-se la limba și la populația bască, Poça include în marea familie a limbilor romanice și limba română, spunând că „...din limba latină au rezultat cele care se folosesc astăzi în Italia, Spania, Franța și Valahia”⁶⁹.

Sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea au reprezentat un moment de vârf în ceea ce privește informațiile despre români ajunse în Spania. Acest lucru s-a datorat, în primul rând, marii

⁶⁵ Alfonso Chacón, *Historia utriusque belli dacici a Traiano Caesare gesti ex simulachris quae in Columna eiusdem Romae visuntur collecta...*, Romae. Apud Franciscum Zanettum et Bartholomeus Tosium socios, Anno Domini MDLXXVI (1576), p. 4.

⁶⁶ *Ibidem*, pp. 7-8.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 8.

⁶⁸ Jean Graesse, *Trésor des livres rares et précieux...*, Dresda, 1859, tome II, p. 155.

⁶⁹ Andres de Poça, *De la antigua lengua, poblaciones y comarcas de las Españas en que de passo se tocan algunas cosas de la Cantabria*, Bilbao, 1587, f. 13r. Cf. A. Armbruster, *Romanitatea românilor...*, pp. 123-124; Werner Bahner, *Forme, idei, evoluții în literaturile popoarelor romanice*, București, 1982, p. 111.

personalități a lui Mihai Viteazul, domnitorul care a dat puternice lovituri dominației otomane în Europa și a realizat prima unire a tuturor românilor, fapte cu un puternic ecou pe întregul continent⁷⁰. Spania, interesată de orice acțiune menită să micșoreze puterea turcilor⁷¹, a primit cu bucurie știrile transmise despre marile victorii ale lui Mihai, victorii care, prin amploarea lor fără precedent, au reușit să spargă ecranul propagandistic pe care principele Transilvaniei, Sigismund Báthory, încercase să-l pună între domnitorul român și marile puteri creștine.

Urmărind evoluția relațiilor dintre Țările Române și Spania la cumpăna veacurilor al XVI-lea și al XVII-lea⁷², precum și evoluția informațiilor despre români și spațiul românesc ajunse în Spania în această perioadă, dar și mai târziu, în cursul veacului al XVII-lea, se poate constata, cu destulă ușurință, felul în care a apărut și a evoluat receptarea figurii marelui nostru domnitor nu numai în cercurile puterii de la Madrid, dar și în cadrul opiniei publice, al culturii spaniole a vremii.

Analiza atentă a acestor informații, mai ales a celor cu caracter diplomatic⁷³, asupra cărora ne vom opri atenția pe larg într-un alt capitol al acestei lucrări, ne determină să ajungem la două concluzii foarte importante după părerea noastră: pe de o parte cercurile politice conducătoare de la Madrid, în frunte cu regii Filip al II-lea și Filip al III-lea, cunoșteau foarte bine calitățile și importanța luptei antiotomane condusă la Dunărea de Jos de Mihai Viteazul, dar, pe de altă parte, nu s-au îndepărtat niciodată de optica și poziția curții imperiale din Praga, imitând, am putea spune, permanent, atitudinea acesteia față de viteazul nostru domnitor. Evident, alianța tradițională dintre cele două ramuri ale Casei de Austria, spaniolă și austriacă, avea prioritate în fața oricărui alt tip de alianță.

Încă de la sfârșitul anului 1594 și începutul lui 1595, la Madrid se știa despre ridicarea la luptă a lui Mihai Viteazul, dar marea majoritate a

⁷⁰ C. Göllner, *Faima lui Mihai Viteazul în Apus. Broșuri contemporane*, în „Anuarul Institutului de istorie Națională din Cluj”, VIII, 1939-1942, Sibiu, 1942, pp. 193-296; idem, *Michael der Tapfere im Lichte des Abenlandes. Berichte „Neuer Zeitungen”*, Hermanstadt, 1943, 243p.; Emilia Poștăriță, *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, în „Revista arhivelor”, an LVIII, vol. XLIII, nr. 3, 1981, pp. 337-350; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, vol. I-IV, coordonatori Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Gheorghe Bandoc, Mircea Mușat, București, 1982-1986, și vol. V, coordonatori Tudor Bucur, Eugenia Ciocan, Maria Dragomir, București, 1990.

⁷¹ J. Sánchez Montes, *Franceses, protestantes, turcos. Los españoles ante la política internacional de Carlos V*, Pamplona, 1951, pp. 181-184; M. Fernández Álvarez, *Política mundial de Carlos V y Felipe II*, Madrid, 1966, pp. 226-227.

⁷² A se vedea capitolul VI al acestei lucrări.

⁷³ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, pp. 98-203.

informațiilor plasau această luptă sub conducerea principelui catolic al Transilvaniei și viitorului cumnat al lui Filip al III-lea, Sigismund Báthory⁷⁴. Mihai apărea în aceste informații ca un simplu vasal al lui Sigismund, care a pornit la luptă numai din îndemnul acestuia. În acest context, apar însă informații transmise din Constantinopol și Adrianopol, probabil de la agenți de spionaj ai Spaniei ale căror nume ne-au rămas complet necunoscute, care indică faptul că domnul Țării Românești, departe de a fi îndemnat sau obligat de Sigismund, a delanșat lupta antiotomană din propria sa dorință și cu scopul de a-și salva țara de la constrângerile tot mai împovărătoare ale dominației Porții otomane.

Astfel, există câteva rapoarte confidentiale din aprilie și mai 1595 care arată foarte clar că Mihai a început lupta numai din propria sa dorință și că acest fapt a oferit principelui transilvan ocazia de a se erija în campion al creștinătății și în conducător al luptei antiotomane. Unul din aceste rapoarte spune că: „Mihai, voievodul Valahiei, după ce i-a ucis pe toți necredincioșii din țară, a distrus mai multe armate turcești și tătare la nordul și la sudul Dunării și acum se pregătește, cu toate puterile sale, să facă față unei foarte mari expediții de pedepsire pe care o pregătește cu înfrigurare sultanul. Poate că în aceste împrejurări principele Sigismund va întreprinde și el ceva împotriva turcilor pentru a-l ajuta pe viteazul Valah”⁷⁵. În august 1595, un alt raport din Adrianopol arăta că turcii trebuie să se afle deja în Țara Românească și că Mihai va trebui să le facă față singur, deoarece din Transilvania nu se întrevede nici o perspectivă de ajutor imediat⁷⁶. Deși există și alte rapoarte, provenite tot din Imperiul otoman⁷⁷, care prezintă lucrurile din aceeași perspectivă, curtea de la Madrid a preferat să le treacă sub tăcere, să le ignore, și să ia în considerare doar varianta propagandistică a principelui Sigismund, care-și atribuia toate meritele victoriilor antiotomane și-l trata pe Mihai ca pe un simplu executant al ordinelor sale. Nimic mai neadevărat, dar interesele politice ale Spaniei au făcut să prevaleze această atitudine.

Dar imaginea lui Mihai Viteazul în Spania nu s-a limitat doar la sfera diplomației și a politicului, ci a depășit-o cu mult. Personalitatea marelui domnitor român a fost receptată de opinia publică și de cultura spaniolă și pe alte căi, prin intermediul așa-numitelor avize (avisos), publicate de diferiți editori, prin relatări de călătorie, prin cronică și prin literatură. Mihai Viteazul, prin faptele sale, care au uimit și umplut de

⁷⁴ *Ibidem*, pp. 98-110.

⁷⁵ Biblioteca Nacional din Madrid, ms. 3832, f. 221v.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 238r.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 240r. – 246v.

admirație întreaga Europă, a contribuit în mod substanțial și la completarea și dezvoltarea imaginii românilor și a spațiului românesc, în general, în cultura europeană și în cea spaniolă de care ne vom ocupa în rândurile ce urmează.

Primele informații sosite în Spania în legătură cu marea epopee românească de la sfârșitul secolului al XVI-lea și de la începutul celui următor au în centrul lor pe principele Transilvaniei, Sigismund Báthory, privit ca inițiatorul și conducătorul luptei comune a celor trei Țări Românești, lucru care se explică prin apartenența sa la biserica romano-catolică, prin caracterul său instabil care-l făcea mai maleabil în fața dorințelor imperiale și prin căsătoria sa cu arhiducesa Maria Cristina, care l-a transformat în cumnatul moștenitorului tronului spaniol, viitorul Filip al III-lea (1598-1621).

Astfel, în 1595, Rodrigo Cabrera publică la Sevilla versiunea spaniolă a unei scrisori adresată de Mehmed al III-lea (1595-1603) lui Sigismund Báthory, intitulată *Carta de Mahomet Tercer Emperador de los Turcos, escripta al Serenissimo Sigismundo Batori, Principe de Transilvania, Moldavia, Valachia etc. Traduzida de lengua turquesca en lengua italiana en Roma, en la Estampa del Gabia, en el Año de mil y quinientos y noventa y cinco*⁷⁸. Din titlul tipăriturii se observă o extindere a suveranității lui Sigismund asupra Țării Românești și Moldovei, existentă la acea dată formal, nu și real, extindere care căuta să răpească lui Mihai Viteazul meritul victoriilor sale antiotomane. Totuși, publicația are și un merit, anume acela de a prezenta cititorilor spanioli spațiul românesc ca pe o zonă unitară sub aspect politic.

Același Rodrigo Cabrera publică în 1597, tot la Sevilla, un avis referitor la pregătirile de război ale turcilor, *Aviso del aparato de la pompa y del número de soldados con que Mehmet Rey de Turcos partio de Constantinopla para yr a la guerra de Ungría a los 20 de Junio de 1596...*⁷⁹, tradus tot din italiană. Din acest avis aflăm că: „Auzind sultanul Mehmed..., de permanentele înfrângeri suferite de armatele sale din partea celor imperiale și ale Principelui Transilvaniei, când în Ungaria, când în Transilvania și când în alte provincii, și mai ales de cele din Valahia, cu rușinoasa fugă a lui Sinan, pe vremea aceea mare vizir..., a propus în consiliu măsurile care trebuiau luate pentru a împiedica progresele creștinilor împotriva sa...”⁸⁰. Toate meritele victoriilor antiotomane, inclusiv ale marii victorii din 1595, sunt atribuite lui Sigismund și imperialilor. Despre Mihai nici un cuvânt,

⁷⁸ Dinu A. Dumitrescu, *Contribution à une bibliographie de Turcica espagnols (XVI^e-XVIII^e siècles)*, în „Revue des Études Sud-Est Européennes”, tome II, no. 1-2, 1964, pp. 232-233.

⁷⁹ *Ibidem*, pp. 235-236.

⁸⁰ Varianta italiană în *Hurmuzaki, Documente*, III,2, pp. 503-504, doc. DXL.

nici o mențiune. O singură recunoaștere, indirectă, a meritelor sale o constituie faptul că victoriilor creștine din Țara Românească li se atribuie cea mai mare importanță. Prin aceasta se atrăgea din nou atenția cititorilor spanioli asupra spațiului românesc și asupra luptei antiotomane pline de eroism a românilor, chiar dacă Mihai Viteazul era substituit de Sigismund Báthory.

Tot pe această linie se situează și avizul publicat în același an la Barcelona, de urmașii lui Pablo Melo, intitulat *Aviso de la Gran Batalla que ha passado cerca de Agria, ciudad de la Ungaria Superior, entre los exercitos de la magestad del Emperador, a el Serenissimo Principe de Transilvania, contra el gran Turco, a los 26 de Octubre 1596*⁸¹. Din nou se aduc laude nemăsurate bravurii închipuite a lui Sigismund: „...Principele Transilvaniei, care conducea avangarda noastră, a atacat plin de curaj cu oamenii săi avangarda turcilor, luând-o înaintea tuturor ca un leu feroce, a înfrânt-o repede, tăind în bucăți o foarte mare parte din ei și obligând pe ceilalți să se arunce într-o mlaștină unde s-au înecat”⁸².

Dar tot acest eșafodaj propagandistic nu putea ascunde adevărul celor interesați în continuarea cu succes a luptei antiotomane și pentru care cunoscutele ezitări și oscilații ale lui Sigismund Báthory nu ofereau nici un fel de garanții. Toată propaganda lui Sigismund se baza pe două elemente: era acceptată de împăratul Rudolf al II-lea (1576-1612), de papă și de regele Spaniei, din motivele deja menționate, și era rezultatul victoriilor lui Mihai Viteazul, ale cărui merite erau deturnate de principe în favoarea sa. Dar chiar în plină ofensivă propagandistică în favoarea lui Báthory, apar, în afară de rapoartele agenților spanioli de la Constantinopol și Adrianopol, menționate deja, aprecierile mult mai apropiate de realitate pe care le face amiralul Aragonului, Francisco de Mendoza, în urma unei misiuni diplomatice întreprinse în Polonia, în 1597, care i-a oferit posibilitatea să cunoască mai îndeaproape realitățile Europei răsăritene și sud-estice, precum și personalitatea lui Sigismund Báthory⁸³. Din relatarea amiralului

⁸¹ D. A. Dumitrescu, *art. cit.*, p. 236.

⁸² Varianta italiană în Hurmuzaki, *Documente*, III,2, pp. 499-500, doc. DXXXVIII.

⁸³ Pentru misiunea lui Fransico de Mendoza în Polonia a se vedea Joseph Mačurek, *Zápas Polska a Habsburku o pristup k Cermenu Mori na slonku 16 stol*, Praga, 1931, anexa XI, pp. 171-177; J. W. Woś, *Un episodio de las relaciones polaco-españolas al fin del siglo XVI (Del „Diario de viaje a Polonia”, de Juan Pablo Mocante)*, în „Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa”, serie III, vol. VII, 4, 1977, pp. 1383-1394; I. Toderașcu, *Transilvania și Liga Creștină. O relatare necunoscută din 1597*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, XIX, Iași, 1982, pp. 303-315; Șt. Andreescu, *O reactualizare a tratatului de la Lublau în 1596*, în *ibidem*, XX, Iași, 1983, p. 108.

aragonez aflăm despre Sigismund că se găsește într-o stare „...care se spune că nu este aptă pentru a satisface necesitățile guvernării și a altor lucruri importante...”, aducându-i-se și acuzația că este „...ușor influențabil și iute la mânie, dovadă fiind execuția sumară a vărului său Balthazar”⁸⁴.

Situația s-a schimbat radical începând din 1598, atunci când importanța capitală a luptei lui Mihai Viteazul în cadrul frontului antiotoman a devenit evidentă pentru întreaga lume creștină și atunci când Sigismund Báthory a abdicat în favoarea împăratului, facilitând, astfel, legăturile directe ale acestuia cu Țara Românească.

În acest an, Mihai Viteazul a reluat luptele cu turcii printr-o fulgerătoare campanie la sudul Dunării și, foarte curând, a avut loc apariția primului aviz spaniol în care figura marelui domnitor ocupa un loc central. Este vorba de avizul tipărit la Sevilla de același Rodrigo Cabrera, probabil la sfârșitul lui 1598 sau la începutul lui 1599, intitulat *Verdadera relación de la victoria que Michael Bayboda (de la Balachia), a alcançado contra el Gran Turco, en la toma de Nicopoli. Succedido en Octubre de 98*⁸⁵.

Următorul aviz spaniol în care apare Mihai Viteazul se datorează tot lui Rodrigo Cabrera din Sevilla și este tipărit la 19 mai 1599. Este vorba de un aviz cuprinzând două informații, una referitoare la o răscoală a nobililor catolici irlandezi împotriva reginei Elisabeta I și cealaltă, un extras dintr-o scrisoare adresată de Mihai Viteazul, la 16 octombrie 1599, din Caraca⁸⁶, arhiducelui Maximilian, în care este descrisă expediția de la sudul Dunării: „...*Traslado de una carta del señor Miguel Bayboda de Balachia que embió al serenissimo Archiduque Maximiliano, en la qual da cuenta muy por estenso de todas las empresas, que a hecho contra el Gran Turco en la Tracia y Bulgaria, desde que començo la guerra contra los Turcos hasta que bolvio a Valachia. Y assimismo se cuenta la destrucción de seys Ciudades, con otras muchas Aldes, en la Tracia y Bulgaria, que este dicho Baiboda a hecho. La copia de la qual carta vino con el ordinario de Viena de los cinco de Diziembre, del año pasado de 1598*”⁸⁷.

În prezentarea care precede textul scrisorii lui Mihai, Cabrera explică în felul următor motivele care l-au îndemnat să o publice: „Deși s-a scris și s-a tipărit cea mai mare parte a faptelor de vitejie pe care cu atât de fericit succes le-a săvârșit și le săvârșește domnul Mihai Voievodul Valahiei, în țările și statele Turcului, cu toate acestea am socotit să dau la lumină o scrisoare pe care numitul voievod a scris-o serenissimului arhiduce Maximilian, în care se expun și se relatează pe larg faptele glorioase și

⁸⁴ I. Toderașcu, *art. cit.*, pp. 305-306.

⁸⁵ D. A. Dumitrescu, *art. cit.*, p. 232.

⁸⁶ Hurmuzaki, *Documente*, III, pp. 411-412, doc. DCXXII.

⁸⁷ Cornelia Bodea, *O tipăritură spaniolă din 1599 despre campaniile lui Mihai Viteazul la sudul Dunării*, în *culegerea de studii Mihai Viteazul*, București, 1975, pp. 187-189.

pierderile aduse turcilor, semănând spaima nu numai în toată Turcia, ci de asemenea și în cetatea Constantinopolului, încât însuși marele Turc a fost constrâns să pună gardă și pază de ieniceri și spahii în cetate, de frica numitului voievod”⁸⁸.

Se poate ușor remarca, din cele spuse până aici, interesul deosebit al tipografului sevillan pentru lupta antiotomană a românilor condusă de Mihai Viteazul, dar, mai mult decât atât, interesul general cu care erau primite în Spania informații de această natură⁸⁹.

Ultimul aviz spaniol referitor la Mihai Viteazul despre care avem cunoștință, a fost tipărit în 1599, la Zaragoza, de către Juan Pérez de Valdivielso și se intitulează *Aviso. Venido por via de Roma en veynte y seys de Março, de mil y quinientos y noventa y nueve, de la felicissima victoria que nuestro Señor ha sido servido dar al Bayboda de la Valachia contra los Turcos. Con avisos de grande importancia, y buenos sucesos que se han tenido contro ellos, desde el año de mil y quinientos y noventa y cinco hasta agora, en que le han muerto passados de quinientos mil Moros; y cobrado muchissimas ciudades, que las tenia tyranizadas*⁹⁰. Acest aviz, care se ocupă, de asemenea, de campania din 1598, scoate în evidență în felul următor importanța și posibilele consecințe ale marilor victorii românești: „Și se crede că, cu ajutorul lui Dumnezeu, această victorie va fi de așa mare însemnătate încât, după ce dușmanul lasă totul, dacă Creștinătatea se adună și dă sprijin și ajutor acestui principe creștin, vom ajunge să constrângem pe acest dușman comun, făcându-i atâta pagubă, încât ceea ce pe ai lor i-a costat timp de atâția ani, ca să se facă stăpâni pe cea mai mare parte a lumii, acum s-ar recăpăta cu multă ușurință și cu izbândă deplină, deschizând drumul pentru a recâștiga orașul sfânt al Ierusalimului”⁹¹.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 189.

⁸⁹ Cele mai multe avize veneau prin Veneția. Aici, unde era o adevărată punte de legătură între Occident și Orient, se încrucișau veștile din toată lumea. Comerțul intens cu Levantul presupunea o bună cunoaștere a pregătirilor de război din Constantinopol, a mișcărilor de trupe turcești și a atitudinii Imperiului otoman față de statele creștine. Veneția era o adevărată piață de „avvisi”. Multe din aceste avize, în care apar mențiuni referitoare la Mihai Viteazul și la spațiul românesc, se află la Biblioteca Nacional din Madrid, la cota ms. 3832, *Cartas de Constantinopla*, f. 200r. – 325v. Cf. Albert Mas, *Les Turcs dans la littérature espagnole du Siècle d’Or*, tome I, Paris, 1967, p. 513.

⁹⁰ Nerva Hodoș, *Vitejiile lui Mihai Vodă apreciate în Apus (1595-1599)*, București, 1913, p. 9; D. A. Dumitrescu, *art. cit.*, pp. 237-238; Mihai Viteazul în conștiința europeană, vol. IV, *Relatări de presă*, București, 1986, pp. 145-148.

⁹¹ N. Hodoș, *op. cit.*, p. 10; Mihai Viteazul în conștiința europeană, vol. IV, p. 148.

Din păcate, aceste concluzii evidente pentru orice observator atent al evenimentelor au fost un nou strigăt în deșert, principii și regii apuseni nefiind dispuși să sprijine lupta antiotomană a Țărilor Române decât în măsura în care acesta satisfăcea propriile lor interese. Lăsând însă la o parte acest aspect, trebuie recunoscut că acest aviz, mai ales titlul sub care a apărut, are un merit important, acela de a face un act de dreptate istorică, deoarece atribuie toate victoriile antiotomane obținute începând cu anul 1595 lui Mihai Viteazul.

Valoarea tuturor acestor avize spaniole, ca și a multor altora pe care nu am avut posibilitatea să le consultăm, nu constă atât în autenticitatea și noutatea informațiilor pe care le conțin, care de multe ori se repetă într-o altă formă, cât în interpretarea lor, în rolul propagandistic, în răspândirea pe care au avut-o, în aureolarea conferită unor evenimente și eroi și, în ultimă instanță, în binemeritata faimă de care s-a bucurat Mihai Viteazul în Spania și în întreaga Europă. Chiar și atunci când aceste avize atribuie toate meritele luptei antiotomane lui Sigismund Báthory, un neadevăr corectat ulterior, ele își păstrează importanța deoarece au atras atenția opiniei publice spaniole asupra evenimentelor de la Dunărea de Jos, asupra spațiului românesc și a luptei pline de eroism a poporului nostru.

Despre epopeea românească din vremea lui Mihai Viteazul ni s-au păstrat și câteva relatări ale unor călători contemporani cu evenimentele, veniți pe pământul țării noastre tocmai din îndepărtata Spanie. Primul dintre aceștia a fost iezuitul Alfonso Carrillo (1553-1618), trimis de generalul ordinului său, Claudio Aquaviva, în Transilvania, unde a sosit în aprilie 1591, cu misiunea de a-l determina pe principele Sigismund Báthory să-i recheme pe iezuiți. Aici el va rămâne, cu unele întreruperi, până în anul 1599, va deveni confesorul și unul din principalii sfătuitori ai principelui și va juca un rol de prim ordin în complicatele intrigi politice de la curtea acestuia, precum și în dificilele tratative duse de principe cu împăratul Rudolf al II-lea și alți monarhi apuseni, printre care s-a numărat și Filip al II-lea⁹².

Începând din 1594, Carrillo a devenit unul din principalii agenți de propagandă ai lui Sigismund Báthory, căutând să atribuie acestuia meritul pentru toate victoriile antiotomane și răspândind, în același timp, calomniile la adresa voievozilor din Țara Românească și Moldova, pentru a justifica

⁹² Pentru activitatea lui Alfonso Carrillo în Transilvania și, în general, pentru întreaga sa activitate, a se vedea László Szilas, *Der Jesuit Alfonso Carrillo in Siebenbürgen. 1591-1599*, Roma, 1966, 175p. și Andrei Veress, *Carrillo Alfonz Jesuita – atya levelezése é iratai (1591-1618)* (Actele și corespondența părintelui iezuit Alfonso Carrillo), vol. I, în *Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria*, vol. XXXII, Budapesta, 1906 și vol. II, în *ibidem*, vol. XLI, Budapesta, 1913.

uzurparea drepturilor lor de cel care se și vedea în postura de suveran al Daciei⁹³. Astfel, la 6 martie 1595, Carrillo comunica din Graz, unde se afla cu scopul de a cere mâna arhiducesei Maria Cristina pentru Sigismund, victoriile anunțate de acesta la 21 februarie, una în care au pierit șase mii de turci și de tătari și alta în care au pierit douăzeci de mii, împreună cu hanul tătarilor, spunând că: „...aceasta s-a făcut numai de către transilvănenii noștri, căci ei au observat necredința acestor voievozi, și de aceea alteța sa e silită să ia măsuri din vreme, ca să nu se întoarcă iar acesta țări spre turci, chiar dacă ar fi să fie înlăturați aceia”⁹⁴. Carrillo, prin aceste afirmații, denatura cu bună știință adevărul. În ceea ce privește victoriile antiotomane ele au fost obținute de trupele lui Mihai Viteazul, în ianuarie 1595, la Putinei, Stănești, Șerpătești și lângă Rusciuc⁹⁵, domnitorul Țării Românești declanșând lupta antiotomană fără a cere aprobarea nimănui și nefiind în nici un fel, în acel moment, vasalul lui Sigismund, iar în privința Moldovei, domnitorul ei, Aron Vodă Tiranul, nu era nici el legat în vreun fel oarecare de Sigismund Báthory, deoarece aderarea sa la liga antiotomană a puterilor creștine s-a făcut prin încheierea unui tratat direct cu împăratul Rudolf al II-lea, la 16 august 1594, la Iași⁹⁶.

Situându-se tot pe această linie, Carrillo comunica, la 9 aprilie 1595, din Alba Iulia, nunțului apostolic din Praga, episcopul Speciano, că Sigismund Báthory a fost silit să-și asume titlul de „principe al celor două Valahii”, fiind convins să facă acest lucru de „boierii înșiși, care spuneau că

⁹³ Călători străini despre Țările Române, vol. III, București, 1971, p. 310. Pentru planul dacic al lui Sigismund Báthory a se vedea Gh. Pungă, *Unele considerații privind planul dacic al lui Mihai Viteazul*, în vol. *Românii în istoria universală*, III, 1, coordonatori I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Iași, 1988, pp. 498-500.

⁹⁴ A. Verres, *Carrillo Alfonz...*, I, p. 130.

⁹⁵ Idem, *Campania creștinilor în contra lui Sinan Pașa din 1595*, extras din „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. III, t. IV, București, 1925, p. 9; idem, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IV, București, 1932, pp. 190, 215; R. Constantinescu, *Lupta pentru unitatea națională a Țărilor Române. 1590-1630. Documente externe*, București, 1981, pp. 9-10; Hurmuzaki, *Documente*, IV, 2, p. 189; *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, ed. M. Guboglu, M. A. Mehmet, vol. I, București, 1966, p. 351; M. Guboglu, *Crestomație turcă. Izvoare narative privind istoria Europei orientale și centrale (1263-1683)*, București, 1977, p. 416; *Doi cântăreți greci ai lui Mihai Viteazul: Stavrinus și Palamed*, ed. N. I. Simache, T. Cristescu, București, 1945, pp. 22 și 53; E. D. Tappe, *Documents concerning Rumanian history from the British Archives*, London, 1964, p. 78; V. Atanasiu, *Mihai Viteazul. Campanii*, București, 1972, pp. 130-138.

⁹⁶ Hurmuzaki, *Documente*, III, 1, pp. 193-194, doc. CLXXXVI; Ion Ionașcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, *Tratatele internaționale ale României. 1354-1920*, București, 1975, p. 91, nr. 218.

nu pot fi siguri de aceste țări în alt chip, deoarece poporul îl va asculta mai mult pe principe când va purta acest titlu, pentru ca cei doi voievozi să nu-l poată părăsi la momentul cel mai favorabil”⁹⁷. Prin aceste afirmații, inexacte la data la care au fost făcute și, mai ales, inexacte ca fond, iezuitul spaniol anticipa asupra viitoarelor acțiuni ale lui Sigismund și, prin discreditarea voievozilor din Moldova și Țara Românească, încerca să le justifice în fața împăratului și a lumii creștine.

Carrillo va continua să transmită încă multe informații de aceeași natură spre Apus și, în ciuda falsificării evidente a situației reale din Țările Române și a preamăririi lui Sigismund Báthory, putem considera, totuși, că ele au avut și o dimensiune pozitivă, aceea de a atrage atenția puterilor apusene asupra luptei pline de eroism a Țărilor Române, principii și regii cărora li se adresa cunoscând, în general, din alte surse faptul că adevăratul ei conducător era Mihai Viteazul. De fapt și atitudinea lui Carrillo față de Mihai Viteazul va cunoaște o anumită modificare începând din 1598, atunci când Sigismund Báthory va apărea pentru toată lumea în adevărata sa lumină, iar meritele marelui nostru voievod nu vor mai putea fi negate sau trecute sub tăcere de nimeni.

Un alt spaniol ajuns pe meleagurile noastre în vremea lui Mihai Viteazul a fost Diego Galán (1575-după 1621). Devenit sclav la o vârstă fragedă, Galán a avut ocazia să participe la campania otomană din 1595 împotriva Țării Românești ca vâslaș pe una din galerele flotei comandate de renegatul scoțian Mami pașa, și a rămas la nord de Dunăre împreună cu armatele invadatoare până la marea înfrângere din toamna aceluiași an. Reîntors în Spania el și-a așternut amintirile pe hârtie, amintiri care vor vedea lumina tiparului mult mai târziu, cu titlul *Cautiverio y trabajos de Diego Galán, natural de Consuegra y vecino de Toledo, 1589 a 1600*, Madrid, 1913, 448p.⁹⁸ O parte însemnată a acestor amintiri este consacrată campaniei din 1595, campanie în timpul căreia autorul a fost încercat de puternice sentimente de frică dar, în același timp, de sentimente și mai puternice de bucurie în fața mării victorii a românilor. Scrise la un interval de timp destul de mare după derularea evenimentelor, amintirile conțin o serie de erori și exagerări inevitabile care nu le reduc însă cu nimic valoarea documentară și plăcerea lecturii.

Galán începe descrierea campaniei referindu-se la ridicarea la luptă care a provocat-o și la vitejia lui Mihai care i-a asigurat succesul, arătând

⁹⁷ A. Veress, *Carrillo Alfonz...*, I, pp. 141-142.

⁹⁸ Al Ciorănescu, *Un témoin espagnol de la campagne roumaine de 1595*, în „Revue des Etudes Roumaines”, tome IX-X, Paris, 1965, pp. 78-79. Pasajele reproduse de Al. Ciorănescu au fost traduse în limba română în *Călători străini...*, III, pp. 521-537.

că „...factorul hotărâtor al victoriei a fost prezența sa, căci prezența și victoria domnului sunt necesare pentru obținerea unor rezultate însemnate”⁹⁹. În continuare sunt descrise pregătirile de război ale turcilor, înaintarea celor patru galere ale lui Mami Pașa pe Dunăre, aspectul dezolant al țărmului otoman devastat de armatele lui Mihai în timpul campaniei de iarnă, o ambuscadă a românilor în care au fost pe punctul să piară cu toții, construirea podului de la Giurgiu¹⁰⁰.

Ajuns pe pământul Țării Românești, Sinan Pașa a înaintat până la Călugăreni, unde Mihai îl aștepta într-o pădure foarte deasă „...în care se ascunsese împreună cu puținii oameni de care dispunea și cu douăsprezece piese de artilerie..., căci nu era îndeajuns de puternic pentru a se opune furiei otomane, nici pentru a o aștepta, astfel că era silit să recurgă la șiretlicuri pentru a obține victorii mari cu prețul cel mai mic și fără a-și pune în cumpănă forțele”¹⁰¹. Domnitorul român l-a atras pe Sinan cu o parte a armatei sale dincolo de pod, într-o capcană pregătită cu grijă: „Au ieșit cu toții în sunetele unei goarne și în aceeași clipă au căzut de pretutindeni asupra turcilor care fugeau, răspândiți pe câmp, atacându-i cu atâta furie, vitejie și voință de a învinge încât i-au silit să se retragă în neorânduială; terenul rămânea în spatele lor semănat cu leșuri al căror număr depășea 10 000 și râuri de sânge curgeau din toate aceste trupuri și inundau câmpia. A voi să arăt cu de-amănuntul loviturile de săbii, brațele tăiate, capetele retezate pe care le-am văzut mai târziu, ar fi din partea mea curată îngâmfare, și exagerările cele mai mari ar rămâne mai prejos de adevăr...”¹⁰². Deși victorios la Călugăreni, Mihai a fost obligat, datorită disproporției de forțe, să se retragă din fața puhoiului otoman, acțiune pe care Galán o apreciază la justa ei valoare: „... (căci atunci când poți trage din aceasta un folos, curajul constă mai degrabă în a fugi decât în a aștepta; restul nu ar fi decât îndrăzneală care este fiica fricii și a lașității)”¹⁰³.

În continuare, Galán descrie jaful cumplit la care a fost supusă țara de către turci, dificultățile întâmpinate de aceștia în timpul ocupației și contraofensiva victorioasă a lui Mihai, sprijinită de transilvăneni și încheiată cu marea victorie de la Giurgiu. Aici, turcii care scăpaseră din asaltul asupra podului „...s-au refugiat în cetate care s-a umplut de oameni, dar nu a fost decât o amânare a sfârșitului lor, căci cetatea s-a predat după trei zile și au fost cu toții trecuți prin ascuțișul săbiilor”¹⁰⁴. Marea bucurie a

⁹⁹ Al. Ciorănescu, *Un témoin espagnol...*, p. 81.

¹⁰⁰ *Ibidem*, pp. 81-87.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 88.

¹⁰² *Ibidem*, p. 89.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 90.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 94.

domnitorului a fost provocată însă de eliberarea compatrioților robiți de turci: „...o mulțime nesfârșită de prinși a fost salvată, ceea ce a făcut voievodului mai mare plăcere decât victoria însăși”¹⁰⁵.

Marea înfrângere a turcilor a provocat bucuria robilor creștini, dar și o mare supărare în întreg Imperiul otoman, inclusiv la Constantinopol, pe care Galán îl găsește „...întristat și posomorât din pricina veștii despre înfrângerea expediției noastre”¹⁰⁶.

Relatarea călătorului spaniol este interesantă, în ciuda câtorva erori de mică importanță, deoarece desprinde esența luptei antiotomane a românilor, ne oferă date interesante despre tactica și strategia folosite de Mihai, despre armamentul ostașilor săi, despre bogățiile Țării Românești și despre condiția sclavului în lumea musulmană, dar importanța majoră a ei constă, credem noi, în transmiterea unor informații obiective despre marele nostru domnitor în cultura din îndepărtata Spanie. Față de Carrillo, contemporan cu Galán, acesta din urmă are imensul avantaj de a fi fost martor ocular al campaniei din 1595 din Țara Românească și, prin urmare, de a fi cunoscut în mod nemijlocit situația de aici. El vorbește numai despre Mihai Viteazul și nu amintește deloc de Sigismund Báthory și, deși lucrarea sa a văzut lumina tiparului mult mai târziu, suntem siguri că informațiile conținute în ea au fost transmise și pe cale orală. Același lucru credem că s-a întâmplat și cu alți martori spanioli ai campaniilor lui Mihai Viteazul, dar care, din păcate, nu ne-au lăsat mărturii scrise.

Epoca lui Mihai Viteazul a fost reflectată și de câteva cronică spaniole, dintre care cea mai importantă credem că este cea a lui Antonio de Herrera, intitulată *Historia general del mundo*, apărută în trei volume, la Madrid, între 1601 și 1612¹⁰⁷, și care prezintă evenimentele istoriei universale între anii 1559 și 1598, adică în perioada preponderenței spaniole în Europa Occidentală. Ultimul volum al acestei lucrări, cel de-al treilea, apărut în 1612, se oprește pe larg asupra evenimentelor de la Dunărea de Jos dar, din păcate, evenimentele cuprinse în el merg, așa cum am arătat, numai până la anul 1598. Este, totuși, suficient pentru a constata evoluția atitudinii Spaniei față de viteazul domnitor al Țării Românești.

Astfel, în dreptul anului 1594, după ce se arată că Sigismund Báthory a hotărât să se ridice la luptă contra turcilor și să se alieze cu împăratul Rudolf al II-lea, se spune că „...deoarece i se părea că Valahul nu proceda cinstit, a trimis trupe împotriva lui, care l-au obligat să se declare,

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ Pentru autor și opera sa a se vedea *Diccionario de historia de España*, dirigido por Germán Bleiberg, segunda edición, tomo II, Madrid, 1968, pp. 351-352.

de bunăvoie sau constrâns, împotriva turcilor și să-i gonească din țară pe toți cei care se aflau acolo”¹⁰⁸. În ciuda acestei afirmații neadevărate, Antonio de Herrera nu poate să nu recunoască importanța pe care Țara Românească și Moldova o aveau în contextul general al războiului antiotoman, importanță strategică și economică¹⁰⁹. Cele două țări, odată trecute în tabăra creștină, reprezentau o permanentă amenințare pentru flancul drept al oricărei armate otomane ce s-ar fi îndreptat spre Ungaria și lipseau Constantinopolul de produse de primă necesitate cum ar fi carnea proaspătă și sărată, untura, ceara, mierea și grâul care erau transportate, de obicei, pe Dunăre. Din această cauză recăderea lor sub dominația otomană ar fi reprezentat o mare pierdere nu numai pentru Ungaria și Germania, ci pentru toată creștinătatea.

Toate victoriile obținute de Mihai Viteazul în 1595, inclusiv cea de la Călugăreni și cele din campania de toamnă care l-au scos pe Sinan Pașa din țară și s-au încheiat cu marele succes de la Giurgiu, sunt atribuite integral lui Sigismund, ajungând să se afirme că datorită acestor victorii multă lume îl sfătuiește pe papă să se bizuie, în primul rând, pe principele transilvan și apoi pe împărat în privința luptei antiotomane¹¹⁰. Autorul nu uită să amintească nici de închinarea de la Alba Iulia din 1595: „...la șase mai au ajuns la Alba Iulia zece boieri și trei episcopi din Țara Românească, pentru a depune jurământul de fidelitate față de principele transilvan, deoarece erau hotărâți să iasă de sub stăpânirea turcească”¹¹¹.

În dreptul anului 1596 se face o largă expunere privitoare la motivele pentru care regele Spaniei ar trebui să sprijine lupta antiotomană a lui Sigismund Báthory, unul din cele mai importante fiind acela al unității de acțiune al celor trei țări românești, Transilvania, Țara Românească și Moldova, unitate realizată sub conducerea principelui transilvan și care a dus la obținerea unor numeroase victorii împotriva turcilor și a tătarilor¹¹². Afirmația, neadevărată, cu privire la meritele de conducător ale lui Sigismund este compensată de aceea, foarte adevărată, privitoare la victoriile antiotomane obținute de români ca urmare a unității lor de acțiune. Mihai Viteazul și românii pătrundeau, astfel, în conștiința spaniolilor ca un popor cu merite incontestabile în lupta contra pericolului otoman și pentru salvarea creștinătății.

¹⁰⁸ Antonio de Herrera, *Historia general del mundo*, vol. III, Madrid, 1612, p. 471.

¹⁰⁹ *Ibidem*.

¹¹⁰ *Ibidem*, pp. 550-556.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 532.

¹¹² *Ibidem*, p. 649.

Atunci când trece la descrierea evenimentelor din anul 1597, Antonio de Herrera începe, treptat, să-și schimbe atitudinea față de Mihai Viteazul. După ce expune evenimentele legate de vizita lui Mihai la Alba Iulia, când acesta a propus ca Țara Românească să devină principala bază de operațiuni militare împotriva turcilor ¹¹³, este descrisă o victorie împotriva tătarilor, atribuită de data aceasta integral, lui Mihai Viteazul: „...în acest timp a intrat în Valahia, venind prin Moldova, o armată de douăzeci de mii de cerchezi îndemnați de turci, care doreau să hărțuiască în permanență acele provincii și-și puneau speranța în mulțimea acelor barbari; voievodul Mihai le-a ieșit în întâmpinare cu zece mii de valahi și, luptând cu multă vitejie, au ucis mai mult de opt mii dintre ei, oameni ticăloși, prost înarmați și nedisciplinați, cei mai răi pe care-i putea trimite hanul tătar, care dorea să-și păstreze cele mai bune forțe și nu să le pună la dispoziția sultanului...”¹¹⁴.

Această evoluție a cronicarului devine și mai evidentă atunci când ajunge la anul 1598, ultimul an al întregii sale lucrări, și când evenimentele îi impun o completă schimbare de optică asupra meritelor lui Sigismund și ale lui Mihai Viteazul. Acum este pusă în adevărata ei lumină personalitatea lui Sigismund care, temându-se de turci și de propria sa nobilime, preferă să abdice și să părăsească Transilvania în favoarea Casei de Austria, abdicare apreciată ca un semn de slăbiciune și de lașitate¹¹⁵. În schimb, despre Mihai Viteazul ni se spune că acesta „...a pornit din nou în campanie, a străbătut o mare parte a Imperiului otoman, a distrus orașul Nicopole și sultanul a trimis împotriva lui pe Daud Pașa, care și-a strâns armata la Adrianopol și, în cele din urmă, au ajuns să se lupte, iar voievodul i-a învins pe turci, le-a luat mulți prizonieri și alte capturi de război după care s-a întors în țara sa. Și pentru a nu pierde timpul fără folos, văzând dorința de luptă a oamenilor săi, întărită de ultimele victorii, a atacat din nou pământurile turcilor înspre Belgrad, a capturat multe vite, mulți prizonieri, și a ars multe locuri. Și cu toate că turcii obișnuiesc mereu să-și diminueze înfrângerile și să-și preamărească victoriile, i s-a ordonat lui Daud Pașa și Satârgi Pașa să adune un mare număr de ieniceri, spahii și alți soldați și să încerce să-l zdrobească pe acel rebel, așa cum îl numeau ei. Abia spre sfârșitul anului au reușit aceste pașale să se lupte cu valahii, dar aceștia i-au zdrobit cu desăvârșire, astfel încât numele lui Mihai Voievod a

¹¹³ *Ibidem*, p. 718.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 729.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 740.

ajuns de spaimă pentru turci, acesta reușind ca, peste puțin timp, să zdrebească o altă trupă de cerchezi, care se întorceau din Ungaria”¹¹⁶.

Pe acest ton elogios pentru Mihai Viteazul se încheie cronica lui Herrera în ceea ce privește lupta antiotomană de la Dunărea de Jos. Ceea ce ar fi putut el să scrie dacă și-ar fi continuat lucrarea putem afla din alte izvoare spaniole inedite. Astfel, importante ni se par două rapoarte anonime, trimise la Madrid din Praga, la 15 și 20 noiembrie 1599. Era perioada în care împăratul Rudolf al II-lea, pierzând Transilvania, pe al cărui tron se urcase, după o scurtă revenire a lui Sigismund, vărul acestuia și omul polonilor, cardinalul Andrei Báthory, își puna toate speranțele de recucerire a ei în persoana lui Mihai Viteazul. Primul raport confirmă victoria lui Mihai Viteazul de la Șelimbăr și arată că s-a adeverit, de asemenea, faptul potrivit căruia cardinalul Báthory avusese o înțelegere cu voievodul Ieremia Movilă din Moldova, cu turcii și cu tătarii pentru a ataca simultan Țara Românească. De asemenea, se arată că a fost capturat un sol otoman împreună cu șaizeci de oameni și că Mihai avea intenția de a intra și în Moldova¹¹⁷.

Cel de-al doilea raport, din 20 noiembrie 1599, după ce confirmă și el victoria lui Mihai Viteazul și faptul că acesta a cucerit întreaga Transilvanie, arată că împăratul i-a acordat titlul de guvernator și căpitan general al acestei provincii, i-a trimis 25 000 de taleri pentru a-și plăti trupele, dar i l-a trimis și pe generalul Gheorghe Basta cu ceva trupe pentru a-l sprijini. Era, de fapt, manifestarea începutului neîncrederii curții imperiale din Praga în voievodul român, neîncredere ce se va accentua rapid în perioada imediat următoare. De asemenea, raportul arată că, în urma victoriilor lui Mihai Viteazul, turcii cer cu insistență pacea, dar sunt refuzați cu fermitate¹¹⁸.

Ultima parte a epopeii lui Mihai Viteazul, cea cuprinsă între anii 1599 și 1601, o întâlnim într-o altă cronică spaniolă rămasă inedită. Este vorba de lucrarea lui Antonio Fajardo y Acevedo, scrisă la sfârșitul secolului al XVII-lea sau la începutul secolului al XVIII-lea și intitulată *Relación de todo el imperio otomano dividida en ocho libros*. Cleric și autor dramatic¹¹⁹, Fajardo y Acevedo s-a folosit la alcătuirea cronicii sale de o serie de izvoare diplomatice care i-au stat la dispoziție, precum și de câteva cronici otomane și italiene, printre care putem aminti pe cele ale lui

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 748.

¹¹⁷ Biblioteca Nacional din Madrid, ms. 3832, f. 282r. – 284r.; ms. 2396, f. 21r. – 21v.

¹¹⁸ *Ibidem*, ms. 3832, f. 286r. – 287r.; ms. 2396, f. 21v. – 22r.

¹¹⁹ *Enciclopedia universal ilustrada europeoamericana*, tomo XXIII, Madrid, 1985, p. 107.

Sa'addedin, Neşri, Lazaro Soranzo, Lodovico Dolce, Vincenzo Brattuti, Antonio Caboga, Leonardo Aretino, Ottavio Sapienzio și alții¹²⁰.

În ciuda izvoarelor numeroase și variate ce i-au stat la dispoziție, descrierea pe care Fajardo y Acevedo o face ultimilor ani ai domniei lui Mihai Viteazul reflectă cu fidelitate nu atât adevărul istoric, cât mai ales punctul de vedere al curții imperiale de la Praga, preluat ca atare și de curtea de la Madrid. Totuși, nu-l putem acuza pe autor de lipsă de sinceritate, mai ales atunci când vorbește despre luarea hotărârii cu privire la asasinarea viteazului domnitor român.

Dar iată ce spune Acevedo despre evenimentele din Transilvania dintre 1599 și 1601: „...Cardinalul Báthory, cu o armată de treizeci de mii de oameni, a intrat în provincia pe care i-a cedat-o însuși Sigismund și a fost acceptat ca principe de cea mai mare parte a nobilimii. Dar peste puțin timp a fost atacat de valahi, cu o armată mai puternică, în apropiere de orașul Sibiu și, începând lupta, cardinalul a fost înfrânt și ucis. Și părându-i-se împăratului că valahul nu era prea sigur în această provincie, deoarece era grec (ortodox – n.n.) și trăise mult timp printre turci, reconsiderându-i acțiunile și sub pretextul de a-l ajuta l-a trimis în Transilvania pe Gheorghe Basta cu o puternică armată pentru a guverna provincia. Acest lucru l-a nemulțumit pe valah care spera ca, pentru serviciile sale, să obțină investitura ca principe al Transilvaniei și să o unească cu Valahia, vechiul său principat și, de aceea, a schimbat tabăra și a început din nou să caute sprijinul turcilor și, pentru a nu da de bănuț împăratului, nici polonilor și nici principelui Moldovei se prefăcea prietenul tuturor. Dar între timp scria la Constantinopol cerând ajutor și promițând turcilor să le cedeze toate cele trei provincii, scria împăratului că este gata să apere Transilvania pentru el, polonilor că o păstrează pentru ei, principelui Moldovei că dorește să încheie o alianță cu el împotriva oricui i-ar fi amenințat. Scrisorile trimise la turci au fost capturate însă de Basta, care le-a trimis împăratului. Din această cauză Consiliul imperial a hotărât să-l îndepărteze pe acel om (Mihai – n.n.), ceea ce s-a și făcut mai târziu prin executarea sa. El a fost ucis de un servitor fidel al lui Basta pe când stătea la masă și mânca”¹²¹.

Din cele scrise de Acevedo se poate ușor observa faptul că exactitatea lipsește în mare măsură în privința expunerii faptelor, dar, în același timp, nu lipsește sinceritatea asupra felului în care a fost văzut Mihai încă de la început de către curtea imperială și, prin intermediul acesteia, de curtea spaniolă de la Madrid. De asemenea, se afirmă cu toată

¹²⁰ Antonio Fajardo y Acevedo, *Relación de todo el imperio otomano dividida en ocho libros* la Biblioteca Nacional din Madrid, ms. 2793, f. 6v.

¹²¹ *Ibidem*, f. 24r. – 24v.

certitudinea și claritatea că asasinarea lui Mihai Viteazul nu a fost o întâmplare sau rezultatul unei dispute cu Basta, ci a fost consecința unei hotărâri adoptată la cel mai înalt nivel de curtea imperială.

Un ultim aspect, dar nu cel mai puțin important, al formării imaginii lui Mihai Viteazul și, în general, al reflectării spațiului și realității românești în cultura spaniolă îl constituie literatura.

Mai ales după victoriile din Malta (1565) și de la Lepanto (1571) tema turcă devine foarte frecventă în literatura spaniolă¹²². Un rol deosebit de important în implantarea acestei teme în literatura spaniolă l-a jucat Miguel de Cervantes y Saavedra (1547-1616), prin numărul de opere consacrate ei (*La Galatea*, *El amante liberal*, *El trato de Constantinopla y muerte de Selin*, *El gallardo español*, *El cautivo*, *Persiles y Segismunda* etc.) și prin momentul apariției lor, la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul celui următor¹²³, fapt ce demonstrează, după părerea noastră, și contribuția luptei antiotomane plină de eroism desfășurată de români, tocmai în acest moment, sub conducerea lui Mihai Viteazul.

Sigur că și în literatură figura lui Mihai Viteazul este estompată de cea a lui Sigismund Báthory din motivele pe care le-am mai arătat, dar, în ultimă instanță, acest lucru are mai puțină importanță deoarece personalitatea adevărată a lui Mihai era bine cunoscută atât de cercurile politice și diplomatice, cât și de opinia publică spaniolă. Important, după părerea noastră, este faptul că literatura spaniolă, prin doi din cei mai de seamă reprezentanți ai ei din Secolul de Aur, Lope de Vega și Miguel de Cervantes, a contribuit la îndreptarea atenției publicului spaniol spre spațiul românesc, spre vitejia dovedită de români în lupta antiotomană, chiar dacă Mihai este adeseori substituit prin Sigismund. De fapt, analizând literatura spaniolă consacrată temelor turcești din Secolul de Aur, istoricul francez Albert Mas ajunge la concluzia că ea a adoptat trei eroi principali pe care-i plasează în postura de campioni ai luptei antiotomane, și anume pe Tamerlan, pe Scanderbeg și pe Sigismund Báthory¹²⁴, ultimul înlocuindu-l, pe nedrept, pe Mihai Viteazul.

Astfel, marele dramaturg Lope de Vega (1562-1635), poate cel mai mare al Secolului de Aur spaniol, atât datorită cantității (2 000 de opere din care s-au păstrat 400), cât și calității creației sale, nu a scăpat din vedere lupta antiotomană de la Dunărea de Jos. El consacră spațiului românesc

¹²² A. Mas, *op. cit.*, I, p. 247.

¹²³ *Ibidem*, pp. 289-297.

¹²⁴ *Ibidem*, II, pp. 74-83.

două drame, *El Rey sin reyno*¹²⁵ și *El Prodigioso Príncipe Transilvano*¹²⁶, ultima reținându-ne atenția în rândurile următoare.

Scrisă în 1595, dar publicată la începutul secolului al XVII-lea¹²⁷ și atribuită multă vreme greșit lui Luis Vélez de Guevara¹²⁸, ea a avut ca surse de inspirație avizele care circulau în epocă¹²⁹ și, probabil, relatările lui Alfonso Carrillo¹³⁰. Drama lui Lope are ca erou principal pe Sigismund Báthory, împodobit cu toate calitățile și virtuțile unui bun creștin. Mihai Viteazul nu apare decât ici și colo, mai ales în documentele relative la evenimentele epocii, introduse de Lope în opera sa pentru a-i conferi un anumit grad de veridicitate, cu numele de „el vaivoda de Valaquia”. Doar la sfârșit, Sinan Pașa, când se înfățișează să povestească sultanului înfrângerile suferite în Țara Românească, pare să facă un portret măgulitor domnitorului român: „Furios, lat în spate, înfățișare / și statură de uriaș / ochi mari, fruntea / înaltă, păr cârlionțat, / nas lung ascuțit / încrunțat cu barbă mărunță / oacheș la față / bun de picior și strașnic călăreț / iar în atacurile ce dă / cel dintâi ce se repede / și mai adânc în vâlmășag pătrunde”¹³¹.

Interesul provocat în Spania de această dramă a lui Lope de Vega a făcut ca ea să fie reluată în diferite variante și de alți autori. Astfel, în volumul intitulat *El mejor de los mejores libros que han salido de comedias*

¹²⁵ Drama *El Rey sin reyno* a fost scrisă între 1597 și 1608 (*Ibidem*, I, pp. 413-417), publicată pentru prima dată în 1625 (Lope de Vega, *Obras*, VI, Madrid, 1896, pp. 557-598; A. Pippidi, *art. cit.*, pp. 174-175) și reeditată în 1655. Titlul ei se referă, se pare, la un contemporan, căpitanul Alonso de Contreras, dar eroul principal al piesei este Iancu de Hunedoara lăudat pentru victoriile sale antiotomane. Deși acțiunea este vag localizată, ea se petrece, în general, în Transilvania, pe jumătate legendară pentru publicul spaniol din acea vreme. Principala sursă de inspirație a acestei piese a fost cronica lui Pedro Mejia, intitulată *Historia Imperial y Cesárea....* Față de Iancu de Hunedoara, Lope de Vega are numai cuvinte elogioase, caracterizându-l ca fiind un „...om de mare curaj, care singur apără libertatea Transilvaniei împotriva turcilor”. (Lope de Vega, *Obras*, VI, p. 562). Demnă de remarcat este și cunoașterea destul de bună a evenimentelor istorice care au însoțit epoca lui Iancu de Hunedoara, cum ar fi rivalitatea sa cu regele Cehiei, Gheorghe de Podiebrad, și cu contele Ulrich de Cilly, precum și opoziția sa față de organizarea cruciadei încheiată cu dezastrul de la Varna. (*Ibidem*, pp. 569, 576-578).

¹²⁶ Lope de Vega, *Obras*, I, Madrid, 1916, pp. 369-421.

¹²⁷ A. Mas, *op. cit.*, I, pp. 387-388.

¹²⁸ Al. Popescu-Telega, *Două drame de Lope de Vega interesând istoria și literatura românilor*, extras din „Ramuri”, Craiova, 1936, p. 3.

¹²⁹ A. Mas, *op. cit.*, I, p. 514.

¹³⁰ Al. Popescu-Telega, *art. cit.*, p. 26.

¹³¹ Lope de Vega, *Obras*, I, Madrid, 1916, p. 419.

nuevas, apărut la Madrid, în 1651-1653, întâlnim opera atribuită lui Matos y Moreto, *La defensa de la fe y Príncipe Prodigioso*, prelucrare după drama lui Lope, care va fi republicată, tot la Madrid, în 1751, de Antonio Sanz. Cu titlul *El Príncipe Prodigioso*, drama a fost tipărită la sfârșitul secolului al XVII-lea, dar a fost atribuită lui Juan Pérez de Montalvan. Tot o imitație după opera lui Lope de Vega a fost și comedia *Amar sin favorecer*, scrisă de Ramón Montero și jucată în 1660¹³².

Ecouri românești au mai apărut la Lope de Vega și în poemul burlesc *Gatomaquia*, în care este menționat numele Țării Românești, tocmai pentru că el ajunsese să se impună în epocă întregii Europe prin lupta curajoasă a locuitorilor săi: „Să o ascuți pe faimoasa Gatomaquia / Astfel, din Indii și până în Valahia, / Numele și faima ta se răspândesc / și au ajuns deja în țara noastră”¹³³.

Miguel de Cervantes, considerat drept cel mai mare scriitor spaniol din toate timpurile, face și el în operele sale câteva referiri la români și la istoria lor. Astfel, în *Los trabajos de Persiles y Segismunda* (1616), el se referă în treacăt la „războaie duse de prințul Transilvaniei” împotriva turcului „vrăjmaș obștesc al neamului omenesc”, pasaj care, dată fiind aluzia pe care o conține referitoare la moartea lui Carol Quintul, trebuie să aibă în vedere atât evenimentele de la mijlocul secolului al XVI-lea¹³⁴, cât și pe cele de la sfârșitul său, binecunoscute autorului, iar în altă parte referindu-se la bătălia de la Călugăreni, spunea că aceasta „ar fi cea mai glorioasă întâmplare pe care au văzut-o prezentul sau trecutul sau pe care o va vedea viitorul”¹³⁵.

În încheiere la toate cele spuse mai sus despre imaginea lui Mihai Viteazul în Spania apare evident faptul că factorii de putere de la Madrid, la fel ca și opinia publică spaniolă a vremii, au putut cunoaște cu destulă exactitate personalitatea marelui voievod român și rolul pe care el l-a avut în luptele antiotomane desfășurate la Dunărea de Jos la sfârșitul secolului al XVI-lea. Dar la fel de evident este și faptul că Spania a acceptat să se alinieze cu multă strictețe la poziția pe care curtea imperială din Praga a adoptat-o față de Mihai Viteazul. Schimbările, de multe ori bruște și

¹³² Emilio Cotarelo y Mori, *Introducción*, la Lope de Vega, *Obras*, I, p. IX.

¹³³ N. Iorga, *Comemorarea lui Lope de Vega*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. III, t. XVII, p. 198; idem, *Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea și legăturile lor*, ed. Al. Dușu, vol. II, București, 1968, p. 266; idem, *Lope de Vega*, în *Evocări din literatura universală*, ed. Liliana Iorga-Pippidi, București, 1972, p. 54.

¹³⁴ Miguel de Cervantes, *Muncile lui Persiles și ale Sigismundei*, istorie septentrională, București, 1980, pp. 220 și 428.

¹³⁵ C. Göllner, *Michael der Tapfere...*, p. 21.

nejustificate pe deplin, ale atitudinii împăratului față de Mihai Viteazul s-au reflectat cu rapiditate mai ales în rapoartele diplomatice spaniole, dar au influențat la fel de mult și cronicile, care uneori ar fi putut beneficia de avantajul scurgerii timpului ce permite perceperea mai exactă a evenimentelor istorice. Cu toate acestea, Mihai Viteazul, prin faptul că a fost atât de bine cunoscut în Spania, a avut o contribuție majoră la mai buna cunoaștere aici atât a întregului spațiu românesc, cât și a poporului nostru, a contribuției sale la lupta antiotomană de apărare a întregii creștinătăți. Aceasta nu este, în ultimă instanță, decât o nouă dovadă a faptului că, în perioada pe care o avem în vedere, românii și spațiul locuit de ei constituiau o prezență constantă în cultura spaniolă.

O dovadă elocventă în acest sens o constituie cronicile spaniole, jurnalele de călătorie și alte tipuri de izvoare care oferă numeroase informații despre români și spațiul românesc, altele decât cele privitoare la Mihai Viteazul și la epoca sa.

Astfel, în opera lui Antonio de Herrera, *Historia general del mundo*, despre care am vorbit puțin mai sus, pe lângă numeroasele informații despre Mihai Viteazul și epoca sa, putem întâlni și alte pasaje importante referitoare la poziția geografică a Transilvaniei și la domnia lui Ion Vodă cel Cumplit.

În ceea ce privește Transilvania, importantă este distincția netă pe care o face autorul între aceasta și Ungaria. Referindu-se la numele și la poziția geografică a Ungariei el spune: „Grecii au numit Ungaria, Panonia, iar latinii Panonia Inferior, în timp ce ungurii care au venit din zona Mării Scitice, i-au schimbat numele în Ungaria. Se învecinează la apus cu Austria, râul Leite o desparte de Germania, la răsărit se învecinează cu Transilvania, iar în partea de nord cu Polonia”¹³⁶. Pentru Herrera, prin urmare, Transilvania nu reprezenta nici o parte a Ungariei și nici o continuare a regatului maghiar. Ea era o țară complet separată, la fel ca Austria, Germania sau Polonia.

Despre Ion Vodă cel Cumplit, *Historia general del mundo* oferă cititorilor, pe scurt, descrierea întregii sale epopei: „Turcul l-a trimis pe Petru (Petru Șchiopul – n.n.) cu o armată pentru a prelua tronul Moldovei și a-l alunga pe Ion Vodă. Dar acesta aflând, i-a chemat în ajutor pe cazaci și a strâns armata țării, după care i-a atacat pe turci, a căror armată era condusă, din ordinul sultanului, de către voievodul Valahiei (Alexandru al II-lea Mircea – n.n.). Și găsindu-l nepregătit l-a înfrânt, iar apoi a atacat și cucerit Brăila, înfrângând și o altă armată de douăsprezece mii de turci. Dar nu a putut să cucerească cetatea deoarece nu avea artilerie.

¹³⁶ Antonio de Herrera, *op. cit.*, vol. I, Madrid, 1601, p. 217.

După ce a atacat mai multe orașe turcești de pe țărmurile Mării Negre și ale Dunării, voievodul a aflat că este atacat de o nouă armată turcă pe care însă a învins-o repede, l-a omorât pe comandant și, după atâtea victorii, s-a dus să se odihnească în orașul Huși. Dar comandanții pe care i-a lăsat să păzească Dunărea l-au trădat, lăsându-i pe turci să treacă fluviul și spunându-i că nu sunt mai mulți de două mii. Dar când Ion Vodă s-a dus la luptă și-a dat seama că turcii erau prea numeroși și că era pierdut. Deși a luptat cu multă vitejie, din cauza lipsei artileriei, a fost obligat, în cele din urmă, să se predea turcilor, care i-au promis că îi vor lăsa viața. Dar după ce s-a predat a fost decapitat împreună cu toți apropiații săi¹³⁷.

În ciuda acestor bogate informații și a altora de același fel, în secolul al XVII-lea, datorită faptului că preponderența politică spaniolă în Occident se erodează și se prăbușește, atrăgând după sine o scădere a legăturilor și a interesului pentru zonele mai îndepărtate ale Europei, mențiunile despre români și spațiul românesc devin mai rare în cultura spaniolă. Cu toate acestea, ele nu sunt deloc neglijabile și merită să ne oprim atenția asupra lor în rândurile ce urmează.

Secolul de Aur al culturii spaniole a prilejuit și apariția unui tip uman deosebit, acela al soldatului mercenar, aventurier înzestrat și cu dorința și capacitatea de a lăsa în scris amintirea faptelor sale. S-a creat în jurul lui o adevărată literatură memorialistică cu rol de izvor istoric. Desigur, acest gen de izvoare trebuie privite cu multă atenție și cu mult spirit critic pentru a deosebi fantezia autorului de adevărul istoric. Odată separarea făcută, ele ne înlesnesc mai buna cunoaștere a unor evenimente importante, precum și pătrunderea mai adâncă în spiritul epocii.

Printre acești mercenari-scriitori spanioli s-au numărat figuri pitorești, cum ar fi Jerónimo de Pasamonte, Alonso de Contreras, Miguel de Castro, Diego Duque de Estrada și mulți alții¹³⁸. Ultimul dintre aceștia a ajuns și în spațiul românesc, în Transilvania, lăsându-ne pagini interesante și pline de farmec despre ce a făcut și ce a văzut aici. Diego Duque de Estrada¹³⁹ s-a născut la 15 august 1589 la Gand, în Flandra, fiind fiul unui

¹³⁷ *Ibidem*, pp. 616-617.

¹³⁸ José María de Cosío, *Autobiografías de soldados (siglo XVII)*, Madrid, 1956.

¹³⁹ Pentru viața și activitatea lui Diego Duque de Estrada a se vedea Manuel Serrano y Sanz, *Autobiografías y memorias*, Madrid, 1905, vol. II, pp. C-CII; Benedetto Croce, *Realtà e fantasia nelle memorie di Diego Duque de Estrada*, în „Atti della Reale Academia di Scienze Morali e Politiche”, LII, Napoli, 1928, pp. 84-108; Otis H. Green, *On Don Diego Duque de Estrada*, în „Hispania”, XV, Stanford, California, 1932, pp. 253-256; Ciriaco Pérez Bustamante, *Realidad y fantasía en las Memorias de Diego Duque de Estrada*, în „Boletín de la Universidad de Santiago de Compostela”, 17, 1933, pp. 353-373; Segundo Serrano Poncela, *El aventurero Duque*

ofițer de origine nobilă din trupele spaniole staționate în regiune. După câțiva ani de școală la iezuiți, și-a început cariera militară. A fost mai întâi copil de trupă, apoi mercenar. În 1627, aflat la Padova, a acceptat oferta principelui Gabriel Bethlen (1613-1629) și, la 22 noiembrie, pleca spre Transilvania, unde a rămas doi ani, până la începutul lui 1630¹⁴⁰. S-a angajat ulterior ca mercenar în solda împăratului Ferdinand al II-lea, iar în 1635 s-a călugărit în Sardinia, intrând în rândurile ordinului religios San Juan de Dios. Povestirea sa se oprește în anul 1646, probabil datorită morții survenită în acest an sau în anul următor.

Memoriile lui Diego Duque de Estrada se intitulează *Comentarios del desengañado de sí mismo. Vida del mismo autor*¹⁴¹. Primele cinci capitole au fost scrise în 1614, iar următoarele nouă în iarna dintre 1631 și 1632, ulterior aduse la zi pentru a vedea lumina tiparului.

Angajat de principele Transilvaniei pentru un salariu de 500 de scuzi pe an, un cal și întreținerea pentru sine și pentru doi slujitori, Duque de Estrada a părăsit Veneția la 22 noiembrie 1627. Sosea la Timișoara la 2 ianuarie 1628, De aici, prin Lugoj, Caransebeș și Orăștie, ajungea la Alba Iulia, la 22 ianuarie, și intra efectiv în serviciul lui Gabriel Bethlen. A rămas în Transilvania până după moartea lui Bethlen. La începutul anului 1630 a fost nevoit să părăsească principatul datorită unor intrigi care-i puneau viața în pericol.

Informațiile privitoare la Transilvania se întind pe 35 de file de manuscris și, cu excepția unor sumare mențiuni geografice, se referă la viața de curte de la Alba Iulia, la intrigile care se făceau și se desfășeau acolo, la protocol, la sărbătorile și balurile date de principe, la aspecte ale vieții de zi cu zi din anturajul acestuia.

Parcurgând paginile manuscrisului, două tipuri de informații ne-au reținut atenția. În primul rând cele referitoare la principele Bethlen, căruia

de Estrada, în „Revista Shell”, XI, núm. 45, Caracas, 1962, pp. 11-18; Henry Ettinghausen, *Vida y autobiografía: los Comentarios de Diego Duque de Estrada a la luz de nuevos documentos*, în „Boletín de la Real Academia Española”, tomo LII, cuaderno CCXVI, Madrid, 1979, pp. 189-199; A. Pippidi, *art. cit.*, pp. 182-185; Karlo Budor, *La Dalmacia y los Balcanes en los Comentarios de Don Diego Duque de Estrada*, în *idem, Entre España y Croacia (Disquisiciones filológicas)*, Zagreb-Dubrovnik, 1993, pp. 168-191.

¹⁴⁰ Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei. 1608-1665*, traducere de Gh. Duzinchevici și R. Reus-Mârza, București, 1965, p. 45.

¹⁴¹ Ele se păstrează la Biblioteca Nacional din Madrid, ms. 2498 și ms. 2131 și la Biblioteca Universitaria din Valencia, ms. 887. Au fost editate de Pascual de Gayangos în *Memorial Histórico Español*, tomo XII, Madrid, 1860; José María de Cosío, *op. cit.*, pp. 249-484; Henry Ettinghausen, la Madrid, în 1982.

aventurierul spaniol îi face un interesant portret fizic, la care se adaugă informații biografice mai mult sau mai puțin exacte. În al doilea rând, schițarea unui proiect de luptă antiotomană, a unei coaliții a puterilor creștine îndreptată împotriva Imperiului otoman.

Dar iată ce ne spune Duque de Estrada despre principele Bethlen: „În ceea ce privește aspectul fizic, principele era de statură înaltă, dar cu un corp foarte bine proporționat, mai ales picioarele, era puternic și îndemânatic, avea capul și fața mari, fruntea lată și netedă, ochii mari, pătrunzători și severi când era calm și cruzi când era supărat; Sprâncenele erau arcuite și stufoase, gura mare, buzele căzute, dinții mari și rari, barba înspicată și mare, pieptul și spatele late, aspect sever și grandios, un om perfect pentru călărie, mare dansator în felul său, afabil la masă, plăcut în conversație, cu o atitudine gravă în timpul audiențelor și hotărât în timpul discuțiilor din consilii”¹⁴². În ceea ce privește originea sa, iată ce putem afla: „Acesta descindea din unul din cei patru căpitani care au venit din Sciția să populeze această parte și au populat o provincie pe care au numit-o Stulia și care azi se numește Sivelia (teritoriul locuit de secui în Transilvania – n.n.), în mijlocul Transilvaniei.... A fost soldat în Ungaria unde a întreținut pe socoteala sa trei cai și, datorită vitejiei sale, principele l-a numit căpitan de cavalerie împotriva turcilor. Perioadele de armistițiu a dorit să le folosească pentru a călători; a străbătut Germania și Flandra după care, pe drumul de întoarcere, a vizitat statul venețian și o parte din Italia. A ajuns să se bucure de mare încredere din partea principelui său, care l-a trimis împotriva principelui Valahiei, pe care l-a învins de multe ori și l-a redus la situația de tributar. S-a căsătorit acest senior cu cea mai frumoasă femeie din țară, bogată și de rang înalt; datorită calităților sale a fost trimis ca ambasador la Poartă, unde a petrecut câțiva ani înconjurat de multă stimă, apreciat de sultan, cât și de principele său, pentru prudența și sfaturile sale...”¹⁴³. Despre preluarea domniei, în 1613, ni se spune că, după asasinarea lui Gabriel Báthory, Bethlen a devenit principe în mod pașnic și cu asentimentul întregii țări și al sultanului¹⁴⁴. În fine, sunt descrise ultimele clipe de viață ale principelui și ceremoniile funerare care au avut loc în anul 1629¹⁴⁵.

Un al doilea tip de informații, cel cu caracter politic, ni se pare și mai interesant decât primul, deoarece aduce în discuție o problemă vitală pentru întreg spațiul românesc, aceea a luptei antiotomane. În acest sens,

¹⁴² Biblioteca Nacional din Madrid, ms. 2498, f. 432r. – 432v.

¹⁴³ *Ibidem*, f. 433v. – 434r.

¹⁴⁴ *Ibidem*, f. 436v.

¹⁴⁵ *Ibidem*, f. 455r. – 456v.

Duque de Estrada, folosindu-se de prilejul vizitei unui ambasador venețian, ne expune, pe larg, proiectul unei largi coaliții antiotomane, proiect pe care-l atribuie principelui Bethlen. Iată despre ce este vorba. „Problema era că dacă ar fi avut încredere în împărat, așa cum nu era cazul, ar fi dorit (Bethlen – n.n.) să mă trimită în Spania ca ambasador și că, sperând să primească ajutorul Regelui Catolic, era convins că va putea să pună piciorul în Constantinopol și să-l cucerească de la turci, al căror sultan nu era acela care l-a ajutat să devină principe, ci urmașul său, cu care se afla în relații foarte rele datorită tiraniei sale. Forma și modul de realizare ale acestui proiect erau următoarele: împăratul trebuia să promită regelui Spaniei că va ataca cu armata sa în Ungaria, pe care ar putea să o cucerească cu ușurință, deoarece trupele turcești de aici nu ar fi primit ajutoare nici de la Constantinopol, nici din altă parte, pentru că principele le-ar fi oprit intrarea cu patruzeci de mii de călăreți, astfel încât, cu trecătorile tăiate și trăind așa cum trăiesc, lipsiți de toate, ar fi fost înfrânți cu ușurință; după aceea, cele două armate unite, cu toate acordurile pe care împăratul le-ar fi dorit, ar fi avut trecerea liberă spre Constantinopol, trecere pe care ar fi asigurat-o principele Valahiei, aliat cu principele nostru, amenințat și maltratată de sultan cu mari nedreptăți, care ar fi venit cu douăzeci de mii de călăreți, astfel încât armata noastră ar fi ajuns la o sută de mii de oameni și, fiind în apropierea Constantinopolului, i-ar fi fost ușor să-l cucerească. Imperiul otoman trece printr-o perioadă de disensiuni și rivalități între viziri și pașale, care erau împărțiți în mai multe facțiuni, precum și între spahii și ieniceri, prost plătiți și tiranizați și cu toții răsculați. Creștinii, atât cei liberi, cât și cei supuși, care sunt în mare număr, vor face tot ce le va sta în putință pentru a scăpa de jugul turcesc. Grecia vede deja apropiindu-se ora scuturării acestui jug și ea a cerut de multe ori ajutorul militar al regelui nostru pentru a se elibera de tirania turcească, fapt pentru care eu pot depune mărturie. Pe aici ar trebui să pătrundă Majestatea sa Catolică cu armatele, pentru a atrage cât mai multe forțe inamice, iar venețienii, cu puternica lor flotă, ar putea să recucerească ceea ce-i interesează în Dalmația și Croația, acesta fiind și scopul pentru care ambasadorul lor a venit la această curte. În continuare principele mi-a spus că i-a convocat și pe ambasadorii tătari, care sosiseră cu puține zile înainte, precum și pe cel al Persiei, dușmană foarte importantă a turcilor, care trebuia să continua războiul cu aceștia; a mai spus că, realizată această ligă, împăratul ar putea intra în Constantinopol și, la fel ca regele Spaniei, să-și pună pe cap coroana Greciei Mari; venețienii ar putea lua ceea ce-i interesează din Dalmația și Croația, iar el însuși să devină stăpânul acelor părți pe care turcii le

cuceriseră în Ungaria și să depună jurământ de fidelitate față de împărat..."¹⁴⁶.

Bineînțeles că citind acest proiect de coaliție antiotomană se poate pune, firește, întrebarea dacă el era real sau nu, știind care a fost atitudinea lui Gabriel Bethlen față de împărat în timpul războiului de treizeci de ani (1618-1648).

De asemenea, ne putem întreba dacă în cazul în care principele transilvan ar fi nutrit astfel de planuri, el ar fi putut să le facă cunoscute unui personaj destul de îndoielnic, așa cum era Duque de Estrada. De aceea considerăm că un astfel de proiect nu a existat, iar în cazul în care ar fi existat, el nu ar fi putut fi adus de către Bethlen la cunoștința unui aventurier ca Duque de Estrada care, mai mult, ar fi urmat să plece în Spania în calitate de ambasador al principelui. Credem că nu ne înșelăm spunând că întregul plan este o pură invenție a aventurierului spaniol cu scopul de a-și acorda o mai mare importanță în ochii cititorului, de a scoate în evidență cât de însemnat a fost rolul jucat de el la curtea principelui Bethlen, câtă considerație i-a fost acordată.

Dar, cu toate acestea, credem că acest joc al imaginației are, totuși, o anumită valoare de simbol. Admițând că proiectul coaliției antiotomane nu a existat deloc, faptul că el este descris cu atâtea amănunte de Duque de Estrada demonstrează că astfel de proiecte erau vehiculate destul de frecvent în Spania acelei epoci. Pe de o parte, aventurierul spaniol cunoștea faptul că astfel de proiecte existau, probabil, din abundență și că ele includeau, ca un factor hotărâtor al reușitei lor, participarea Țărilor Române, iar pe de altă parte, incluzând Transilvania și Țara Românească în proiectul său imaginar, dar destinat a fi adus la cunoștința cititorilor spanioli, el venea să confirme rolul important pe care românii l-ar fi avut de jucat în orice astfel de proiect de coaliție antiotomană. Imaginația lui Duque de Estrada nu este gratuită și ruptă total de realitate. Ea se bazează pe experiența unui militar de carieră și este întărită de cunoașterea directă a spațiului românesc și a realităților politice de aici. În acest sens putem spune că Duque de Estrada, prin acțiunile sale și prin memoriile pe care ni le-a lăsat, a contribuit, atât cât i-au permis puterile și împrejurările, la mai buna cunoaștere a Țărilor Române și a poporului român nu numai în Spania, dar și în alte țări din apusul continentului nostru.

Tot în secolul al XVII-lea, Francisco de Olivares Murillo traduce în spaniolă lucrarea italianului Sagredo, care apare în 1684, la Madrid, cu

¹⁴⁶ *Ibidem*, f. 441r. – 444v.

titlul *Memorias históricas de los monarcas otomanos*¹⁴⁷, iar în 1688 apare tipăritura intitulată *Breve y exacta descripción de los Reynos de Hungría, Dalmacia y Morea, juntamente los Principados de Transilvania, Wallachia (Moldavia), Bulgaria etc. Como también las delineaciones de las Villas y Fortalezas, sus límites, circumjacentes golfos y islas labradas en cobre por G. Bouttats.... Amberes, por Juan Bautista Verdussen, Mercader de Libros, y Gaspar Bouttats*, care conține date interesante cu caracter istoric, lingvistic, geografic, administrativ, economic și politic privitoare la Țările Române¹⁴⁸.

La sfârșitul secolului al XVII-lea sau la începutul secolului al XVIII-lea, Antonio Fajardo y Acevedo scrie lucrarea *Relación de todo el imperio otomano dividida en ocho libros*, lucrare rămasă, din păcate, în manuscris și despre care am vorbit mai sus, atunci când ne-am referit la imaginea lui Mihai Viteazul. Pe lângă informațiile istorice despre români, informații asemănătoare cu cele menționate și de alte lucrări spaniole ale vremii, aici întâlnim interesante descrieri geografice și economice ale celor trei Țări Românești.

Despre Transilvania aflăm că „...numită la început Gepida, este o parte din antica Dacie. Se învecinează cu Polonia, de care o despart Munții Carpați, la răsărit cu Valahia, separată de râul Mureș, la sud cu Dunărea, iar la apus cu Ungaria, de care o desparte râul Tisa. Această provincie este foarte fertilă, are numeroase mine de sare și produce ceară și miere din abundență”¹⁴⁹.

Despre Țara Românească ni se spune că „...a făcut și ea parte în antichitate din Dacia, fiind locuită de daci, un popor foarte războinic. Numele ei vine de la Flaccus, un proconsul roman trimis de Senat cu multă lume pentru a întemeia aici o colonie. Acest lucru pare adevărat datorită limbii pe care o vorbesc locuitorii ei, un fel de latină coruptă. Principalele orașe ale țării sunt București, Brăila, Târgoviște și Giurgiu. Turcii iau de aici mari cantități de grâu, iar capitala lor, Constantinopol, se aprovizionează aproape în totalitate din această țară. Aici se produc unt, brânză, ceară, miere, orez, făină și un fel de carne sărată și afumată pe care turcii o numesc pastramă. Țara este toată o câmpie fertilă și plină de mine la fel ca și Transilvania. De aici turcii își procurau o parte din sclavii necesari pentru galerele lor. Dar acum țara a fost eliberată de sub dominația turcilor de către Mihai, principele sau voievodul ei, iar turcii au pierdut toate aceste

¹⁴⁷ Claudio Isopescu, *Lingua, letteratura e storia romena in Ispagna*, în idem, *Saggi romeno-italo-ispanici*, Roma, 1943, p. 158.

¹⁴⁸ Un exemplar al lucrării se păstrează în fondurile Bibliotecii Academiei Române, la cota I 272 815.

¹⁴⁹ Antonio Fajardo y Acevedo, *op. cit.*, f. 14r.

beneficii”¹⁵⁰. Deși realitatea politică era alta în momentul redactării lucrării, nu este mai puțin adevărat că această eroare este compensată de importanța care se acordă epocii și faptelor lui Mihai Viteazul, considerate ca momente de răscruce în istoria Țării Românești, dar asupra acestui aspect am vorbit deja, astfel încât nu vom mai reveni aici nemaivând nimic nou de adăugat la el.

În fine, despre Moldova ni se spune că: „Dacia Transalpină, astăzi Moldova, este a treia și ultima parte din Antica Dacie. Deși dominată și ea de turci, a avut o situație mai ușoară decât a Valahiei, datorită protecției acordată de Polonia. Această parte este la fel de fertilă și de bogată ca Transilvania și Valahia și turcii luau din ea aceleași produse ca cele din Valahia, dar în cantități mai mici”¹⁵¹.

În secolul al XVIII-lea și la începutul celui următor, Spania a cunoscut o perioadă de refacere pe toate planurile, datorită reformelor iluministe aplicate de regii din dinastia de Bourbon și, mai ales, de Carol al III-lea (1759-1788), în cadrul așa-numitului despotism luminat. Una dintre consecințele acestor reforme a fost renașterea interesului pentru lumea exterioară și, implicit, înmulțirea informațiilor despre români și spațiul românesc și creșterea gradului lor de exactitate. În primele decenii ale acestui secol fenomenul de care aminteam s-a datorat, în mare măsură, reluării relațiilor politice directe ale Spaniei cu Țările Române, mai exact cu Francisc al II-lea Rákóczi, principele Transilvaniei, care, prin puternica răscoală antihabsburgică pe care a condus-o între 1703 și 1711, a adus o importantă contribuție la victoria dinastiei de Bourbon în Spania¹⁵².

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în timpul războiului ruso-turc din 1768-1774, a ajuns în Țările Române don Luis de Las Casas, colonel spaniol aflat în slujba țarinei Ecaterina a II-a. El nu ne-a lăsat o relatare directă, dar câteva din impresiile pe care le-a cules aici le putem desprinde din corespondența dintre Simón de Las Casas, fratele său și ambasador al Spaniei la Viena, și marchizul de Grimaldi. Astfel, din scrisoarea datată la 16 ianuarie 1773, aflăm că don Luis se afla în decembrie trecut la Iași, de unde îi scria fratelui său despre mișcările trupelor țariste și despre pregătirea unei mari ofensive la gurile Dunării¹⁵³. În ianuarie 1773, colonelul spaniol se afla la București, luând parte la lucrările congresului de pace și plângându-se fratelui său că scrisorile erau oprite de cenzura

¹⁵⁰ *Ibidem*, f. 15r. – 15v.

¹⁵¹ *Ibidem*, f. 16r.

¹⁵² A se vedea capitolul VIII al lucrării de față.

¹⁵³ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 295, doc. DCL.

țaristă¹⁵⁴. Într-o altă scrisoare, Las Casas informează despre maniera de aprovizionare a armatelor de ocupație, arătând că Moldova și Țara Românească erau obligate să plătească anual o contribuție de 4,5 milioane de florini, fără a mai pune la socoteală carnea și furajele care valorau și ele o jumătate de milion de florini. Căraușia și navigația se realizau, în cea mai mare parte, tot prin corvezile impuse locuitorilor¹⁵⁵. Ultimele informații pe care le avem de la Las Casas se referă la o mare victorie obținută de armatele ruse la Carasu și la bombardarea Ruscucului și Silistrei¹⁵⁶.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor întâlnim mențiuni foarte interesante despre originea limbii și a poporului român în lucrările unui poliglot spaniol, abatele Lorenzo Hervás y Panduro (1735-1809)¹⁵⁷, considerat de mulți ca unul din cei mai activi lingviști comparativi ai vremii sale.

În 1784, Hervás y Panduro a publicat la Cesena, în Italia, o lucrare foarte interesantă, pe care o va amplifica mult în versiunea spaniolă, apărută la Madrid, în 1804, cu titlul *Catálogo de las lenguas de las naciones conocidas, y numeración, división, y clases de estas según la diversidad de sus idiomas y sus dialectos*¹⁵⁸. În volumul al treilea al lucrării, la paginile 260-261, apar următoarele considerații privitoare la limba română: „Limba valahă este cea mai răspândită în cele trei provincii care alcătuiesc vechea Dacie și se numesc Valahia, Moldova și Transilvania, căci se vorbește în toată Valahia, în aproape toată Moldova și în multe locuri din Transilvania. Această limbă, cu cuvintele și structura sa gramaticală se arată foarte clar că este un dialect latin”¹⁵⁹.

În continuare, la pagina 263, Hervás y Panduro insistă asupra originii latine a poporului român arătând că: „Valahii, după părerea mea, coboară din romani sau din italieni, și despre originea lor consider că următoarele dovezi sunt suficiente, întărite fiind de originea latină a limbii valahe.

Valahii nu își dau numele de valahi, ci pe acela de români și se mândresc a fi romani.... Amintirea pe care popoarele o păstrează despre originea lor constituie fundamentul principal care demonstrează această origine; iar acest fundament este de necombătut atunci când originea se

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 297, doc. DCLIV.

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 305, doc. DCLXX.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 305, doc. DCLXXII.

¹⁵⁷ D. Găzdaru, *Limba română în opera unui poliglot spaniol din secolul XVIII*, extras din „Arhiva”, vol. XXXVIII, Iași, 1931, 19p.

¹⁵⁸ *Ibidem*, p. 7.

¹⁵⁹ *Ibidem*, pp. 8-9.

declară prin numele pe care ele însele și le atribuie. Un popor nu uită niciodată numele pe care și-l dă lui însuși”¹⁶⁰.

Pentru Hervás y Panduro, numele de valah, pe care unele popoare l-au dat românilor, constituie un argument în favoarea tezei că ei sunt de origine latină. Argumentația lui se bazează mai ales pe faptul că în unele limbi slave italienii și valahii sunt denumiți cu un nume comun: valacos, valassos etc., un indiciu că italienii și valahii au și o origine comună, latină¹⁶¹. Pentru poliglotul spaniol, demonstrarea originii latine a poporului și a limbii române venea în sprijinul afirmării originii comune și a legăturilor existente între limbile română, italiană, spaniolă, franceză și portugheză¹⁶².

În 1787 apărea, tot la Cesena, o altă lucrare a lui Hervás y Panduro, intitulată *Vocabolario poligloto con prolegomeni sopra piu di CL lingue*, care cuprindea și 61 de cuvinte uzuale românești, traduse în alte 111 limbi¹⁶³, iar în lucrarea *Saggio pratico delle lingue. Con prolegomeni, e una raccolta di orazioni dominicali in più di trecento lingue...*, apărută în același an și tot la Cesena, el reproduce rugăciunea *Tatăl nostru* în peste 300 de limbi și dialecte dintre care șapte redacții sunt în limba română, sub numerele 262-268, la grupul „Daletti latini”¹⁶⁴.

Toate aceste mențiuni pe care poliglotul spaniol le face despre limba și poporul nostru sunt pline de o extraordinară erudiție și demonstrează o profundă cunoaștere a istoriei și tradițiilor românești. Meritele lui Hervás y Panduro sunt cu atât mai mari pentru noi, prin simplul fapt că el își susține teoria despre latinitatea și continuitatea românilor într-o perioadă în care propaganda habsburgică declanșase o puternică ofensivă de negare a acestor elemente adevăruri, bazată pe lucrările pseudo-științifice ale lui Roesler, Sulzer și Engel.

Un ecou destul de puternic a avut în Spania și marea răscoală a țăranilor transilvăneni condusă de Horea, Cloșca și Crișan. Informații despre răscoală se întâlnesc în ziarul „Gaceta de Madrid”, organul de presă a curții regale, care apărea încă din 1661¹⁶⁵, precum și în corespondența adresată de ambasadorul din Viena, Domingo de Iriarte, marchizului de Floridablanca.

¹⁶⁰ *Ibidem*, p. 10.

¹⁶¹ *Ibidem*, p. 11.

¹⁶² *Ibidem*, p. 5.

¹⁶³ *Ibidem*, pp. 12-13.

¹⁶⁴ *Ibidem*, pp. 14-15.

¹⁶⁵ José A. Maravall, *La philosophie politique espagnole au XVII^e siècle*, Paris, 1965, pp. 126-135.

Știrile din „Gaceta de Madrid” referitoare la răscoala lui Horea, comparate cu știrile similare din alte periodice contemporane, se impun prin faptul că exprimă compasiune pentru suferința țăranilor iobagi din Transilvania, consideră ca legitimă ridicarea acestora împotriva nobilimii care-i asupra și admiră curajul răsculaților care au cutezat să înfrunte pentru drepturile lor însăși armatele imperiale.

În numărul din 4 decembrie 1784, se arată că răscoala s-a datorat faptului că țăranii nu au mai putut suporta „tirania nobililor” și că Horea i-a convins pe țărani să lupte pe baza unei patente imperiale scrisă cu litere de aur. Sunt consemnate și principalele revendicări ale țăranilor: amnistie generală, o cercetare amănunțită a plângerilor lor care să-i oblige pe nobili să-i trateze cu mai multă omenie, iar pe viitor să nu li se ceară nimic în plus peste cele prevăzute în ordonanțele imperiale¹⁶⁶. Numărul din 15 decembrie arată că țăranii răsculați preferau mai bine să moară decât să trăiască și mai departe asupriți, pentru că sarificiul lor va asigura urmașilor o viață demnă de niște vasali supuși și credincioși ai împăratului¹⁶⁷.

În numerele de la începutul anului 1785 apar știri privitoare la desfășurarea răscoalei și la stingerea ei treptată. Cele din 8 ianuarie și 21 februarie fac un bilanț al răscoalei arătând că 132 de castele și conace au fost incendiate, 62 de sate distruse, au fost uciși 1 500 de răsculați, 200 de nobili și 28 de soldați și ofițeri austrieci¹⁶⁸. La 22 ianuarie ziarul spaniol își informa cititorii că Horea, principala căpetenie a răsculaților, a fost prins și asupra lui „...s-a găsit un sigiliu pe care era gravată o inimă străpunsă de o sabie înconjurată de următoarele cuvinte: Horiah Rex Daciae”¹⁶⁹. Ultimele știri apar la 1 martie 1785 și descriu execuția lui Horea și Cloșca: „...ieri au fost trași pe roată iar trupurile lor dezmembrate pentru a fi expuse în locurile unde au comis cele mai mari delict”¹⁷⁰.

Informațiile transmise de Domingo de Iriarte sunt destul de asemănătoare cu cele apărute în „Gaceta de Madrid”, dar se adaugă un element suplimentar privitor la numărul total de participanți la răscoală, considerându-se că acesta ar fi fost de 19 000¹⁷¹.

La începutul secolului al XIX-lea, Țările Române primesc din nou vizita unor călători spanioli. Primul dintre aceștia a fost Ignacio María del Corral y Aguirre, numit în mai 1800 ambasador al Spaniei

¹⁶⁶ Constantin Șerban, *Știri despre răscoala lui Horea într-un ziar spaniol*, în „Revista de Istorie”, tom 27, nr. 10, 1974, p. 1528, anexe, doc. 1.

¹⁶⁷ *Ibidem*, p. 1530, anexe, doc. 3.

¹⁶⁸ *Ibidem*, p. 1532, anexe, doc. 9 și pp. 1533-1534, anexe, doc. 12.

¹⁶⁹ *Ibidem*, pp. 1531-1532, anexe, doc. 8.

¹⁷⁰ *Ibidem*, p. 1535, anexe, doc. 16.

¹⁷¹ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, pp. 332-333, doc. DCCLII.

la Constantinopol și care, după o îndelungată așteptare la Viena, unde trebuia să i se înmâneze pașaportul și firmanul Porții, a ajuns la București, la 27 aprilie 1801¹⁷². Înainte de sosirea sa la București, diplomatul spaniol înforma din Viena pe ministrul Urquijo despre răscoala lui Pasvan Oglu și tensiunea care domnea în Țara Românească, spunând despre acesta că: „S-a făcut stăpân peste întreaga Bulgarie, Valahia Mică e pustie din cauza teroarei pe care o împrăștie, și chiar din București au plecat multe familii din aceeași cauză”¹⁷³.

La 29 aprilie 1801, Corral y Aguirre descria ministrului Cevallos, într-un raport din București, călătoria sa până aici și felul în care a fost primit în acest oraș: „...Toată lumea din această țară s-a întrecut în îndatoriri și atenții. Am răspuns cu acele expresii afective, care sunt atât de puternice în toate țările și indispensabile în cele orientale, urmărind mereu să împac sobrietatea cu fastul. M-am informat cum au procedat ambasadorii altor suverani, care au trecut prin această țară și au fost primiți în acest fel, și m-am conformat în totul obiceiurilor cu care am fost tratat.

La o jumătate de leghe depărtare de capitală a ieșit să mă primească, în numele Principelui¹⁷⁴, al doilea Postelnic (sau Ministru) într-o trăsură a Alteței Sale, cu o strălucită escortă de pedestrași și călăreți, și m-a condus la casa destinată pentru găzduirea mea.

Astăzi am vizitat pe Principe, care m-a primit bine și m-a cinstit după felul oriental”¹⁷⁵.

Șederea diplomatului spaniol la București s-a prelungit puțin după 9 mai, dată la care el a trimis un ultim raport ministrului Cevallos. Interesul pentru rapoartele sale este dat de însuși faptul călătoriei, plină de riscuri, de la Viena la București, tocmai în timpul răscoalei lui Pasvan Oglu și apoi de informațiile pe care ele ni le dau asupra situației și stării de spirit din Țara Românească în acea vreme.

Numai peste câțiva ani, în 1805, a trecut prin București un alt ambasador al Spaniei la Poartă, José de Ocariz, plecat tot din Viena. O notă informativă a consulatului rus din București, din 10 iunie 1805, arată că Tolamas, un alt spaniol, dragoman al misiunii diplomatice din Constantinopol, vine la București pentru a-l întâmpina pe noul trimis extraordinar și ministru plenipotențiar numit la Poartă¹⁷⁶. La 23 august,

¹⁷² V. Papahagi, *Un diplomat spaniol la București în 1801. Don Ignacio María del Corral y Aguirre*, București, 1947, p. 16.

¹⁷³ *Ibidem*, p. 27, anexe, doc VII.

¹⁷⁴ Alexandru Moruzi, în a doua sa domnie în Țara Românească, 1799-1801.

¹⁷⁵ V. Papahagi, *Un diplomat spaniol...*, pp. 32-33, anexe, doc. XIII.

¹⁷⁶ Hurmuzaki, *Documente*, serie nouă, IV, București, 1974, p. 581.

Ocáriz a sosit la București¹⁷⁷, iar la 26 ale aceleiași luni a plecat spre Constantinopol¹⁷⁸. Acest nou ambasador spaniol nu a lăsat, din păcate, nici un fel de mărturie scrisă despre cele văzute în Țara Românească și la București unde, este adevărat, a stat foarte puțin timp, dar nu a avut ocazia să ajungă nici la Constantinopol, deoarece a murit la Varna înainte de 30 septembrie 1805¹⁷⁹.

La puțini ani după trecerea acestui ambasador spaniol prin Țara Românească, aceleași meleaguri au fost străbătute de un alt călător spaniol, Ali Bey el Abbassi, pe adevăratul său nume Domingo Badia y Leblicht (1766-1818). Acesta reușise să provoace interesul guvernului spaniol pentru călătoria sa în Africa, Asia și Europa, obținând chiar o pensie anuală de 12 000 de reali plătită familiei pe întreaga durată a absenței sale, în schimbul angajamentului pe care și l-a asumat de a obține în țările vizitate avantaje economice și politice pentru Spania¹⁸⁰.

Călătoria lui Ali Bey, începută în 1803, a durat până în 1807, printre ultimele țări pe care el le-a vizitat numărându-se și Țara Românească. La 19 decembrie 1807 el a ajuns la Giurgiu și de aici s-a îndreptat spre București. Iată ce a consemnat despre capitala noastră și alte câteva lucruri pe care le-a cunoscut aici: „Bucureștiul, capitala Țării Românești, este un oraș important, cu un aspect câmpenesc foarte plăcut; străzile sale sunt drepte și destul de largi și toate pavate cu lemn; casele sunt scunde, dar cu porți mari prin care trăsurile ajung până la piciorul scării. Există multe grădini. Această capitală, se zice, are o populație de șaizeci sau șaptezeci de mii de locuitori. Are, de asemenea, trei sute șaizeci de biserici și capele. Catedrala, situată pe o înălțime în mijlocul orașului, este mică, dar frumoasă. În afara arhiepiscopului, am văzut încă vreo câțiva prelați.

Deși ritul dominant este cel grec, pot fi întâlniți și creștini de alte rituri care își au bisericile și prelații lor. Guvernul civil al țării se află în mâinile a doi caimacami sau locotenenți ai principelui Ipsilanti, asistați de

¹⁷⁷ *Ibidem*, p. 585.

¹⁷⁸ *Ibidem*.

¹⁷⁹ Consulul englez de la București, Francis Summers, informa în acest sens pe ministrul de externe, lordul Mulgrave, la 30 septembrie 1805: „Dans ce moment je reçois des nouvelles des bords du Danube et j'apprend que M. d'Occaritz, envoyé d'Espagne, qui est parti ces jours ci pour se rendre à son poste a Constantinople, est mort a Varna au moment de s'embarquer sur la Mer Noire”. (Aducem mulțumiri pe această cale colegului nostru, dr. Paul Cernovodeanu, pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziție această informație).

¹⁸⁰ Al. Ciorănescu, *Le voyage à Bucarest d'Ali Bey Abbassi*, în „Revue Historique du Sud-Est Européen”, XII, no. 4-5, 1935, p. 150; *Diccionario de historia de España*, vol. I, Madrid, 1968, pp. 442-443.

un consiliu format din 12 boieri. Țara Românească are un milion și jumătate de locuitori. Mai mult de jumătate din această provincie este înconjurată de Dunăre și udată de o mulțime de râuri. Pământul, foarte fertil, este tăiat de munți și de păduri în care abundă vânatul. Se găsesc mine și, în sfârșit, tot ceea ce se poate găsi într-o țară situată la latitudinea de 45 de grade. Climatul este foarte sănătos și veniturile țării se ridică la patru milioane de piaștri”¹⁸¹.

Ultimele informații spaniole privitoare la spațiul românesc și la românii care ne vor reține atenția în acest capitol se referă la revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu și apar toate în „Gaceta de Madrid”.

Primele informații despre anul revoluționar 1821 care apar în acest ziar se referă la moartea ultimului domnitor fanariot din Țara Românească, Alexandru Șuțu¹⁸², la mișcările preventive ale trupelor imperiale din Transilvania¹⁸³, la îngrijorarea care cuprinsese Austria și Rusia în fața unor evenimente imprevizibile aflate în curs de desfășurare în principatele dunărene¹⁸⁴ și la semnele de întrebare care se ridicau în legătură cu capacitatea Porții de a reacționa pe plan militar¹⁸⁵. La 4 mai 1821, „Gaceta de Madrid”, folosindu-se de informații venite prin Viena, oferea cititorilor săi o primă imagine de ansamblu asupra evenimentelor din Țara Românească, amintind, pentru prima dată, și numele lui Tudor Vladimirescu: „Insurecția din Valahia capătă pe zi ce trece tot mai multă consistență. Pașalele din provinciile învecinate au primit ordine drăstice să adune toate trupele disponibile și să meargă împotriva insurgenților, dar aceștia, împreună cu cei din Moldova (trupele lui Alexandru Ipsilanti – n.n.), dispun de forțe însemnate, căci armata lor are treizeci de mii de oameni conduși de către Ipsilanti. Boierii au trebuit să fugă din București și s-au refugiat la Brașov. Insurenții, comandați de Tudor Slugerul și Dimitrie Macedonski și-au început operațiunile cucerind localitățile Țânțăreni și Strehaia”¹⁸⁶.

Peste numai o săptămână, la 11 mai, gazeta punea în circulație câteva zvonuri care îi atribuiă lui Tudor intenția de a-i ataca pe turci la sud de Dunăre și a ridica la luptă și celelalte popoare balcanice, zvonuri care se vor dovedi însă lipsite de orice teme: „Se crede că planul lui Tudor este de a trece Dunărea, de a pune stăpânire pe Nicopole și a avansa apoi

¹⁸¹ *Voyages d'Ali Bey el Abbassi en Afrique et en Asie pendant les années 1803, 1804, 1805, 1806 et 1807*, tome III, Paris, 1814, pp. 405-406.

¹⁸² „Gaceta de Madrid”, no. 103, 11 aprilie 1821, p. 499.

¹⁸³ *Ibidem*, no. 107, 15 aprilie 1821, p. 523.

¹⁸⁴ *Ibidem*, no. 117, 25 aprilie 1821, p. 581.

¹⁸⁵ *Ibidem*, no. 119, 27 aprilie 1821, p. 597.

¹⁸⁶ *Ibidem*, nr. 126, 4 mai 1821, p. 637.

până la Sofia pentru a sprijini ridicarea la luptă a grecilor din Bulgaria. De asemenea, se crede că a intrat în legătură cu câțiva conducători din Serbia pentru a provoca o mișcare insurecțională și în acea provincie”¹⁸⁷.

În continuare este reprodusă proclamația pe care Tudor Vladimirescu a adresat-o bucureștenilor¹⁸⁸, se elogiază disciplina armatei lui Tudor și se prezintă pregătirile militare ale acestuia¹⁸⁹, se vorbește de întâlnirea dintre el și Alexandru Ipsilanti¹⁹⁰. După alte câteva informații de mai mică importanță, „Gaceta de Madrid” prezintă cititorilor spanioli, de o manieră foarte clară, deosebirile dintre mișcarea lui Tudor și cea a lui Ipsilanti, deosebiri care au stat la baza conflictului dintre ei, ducând, în cele din urmă, la asasinarea mișelească a primului. Iată ce scria ziarul la 3 iulie 1821: „În Valahia insurecția condusă de Tudor a fost îndreptată de la început împotriva grecilor fanarioți, numiți astfel deoarece trăiau la Constantinopol în cartierul Fanar. Fanarioții sunt familii distinse din rândul cărora Poarta își alege domnitorii pentru principatele Moldovei și Valahiei; de asemenea, lor le sunt rezervate posturile de interpreți ai sultanului, ai marelui vizir și ai altor dregători turci. Din această cauză proclamațiile lui Tudor erau concepute diferit de cele ale lui Ipsilanti”¹⁹¹. A doua zi, 4 iulie, se adaugă pe aceeași temă următoarele informații: „Insurecția din Valahia era diametral opusă obiectivului sectei eteriste. Cele două principate, situate de-a lungul Dunării, se bucurau de mari privilegii și erau aproape absolut independente de Turcia, căci turcii nu dețineau în ele nici un fel de proprietăți; și astfel plângerile locuitorilor lor nu erau îndreptate împotriva autorităților otomane, ci împotriva abuzurilor principilor greci, care au guvernat mereu acele provincii cu o rigoare excesivă, de cele mai multe ori pentru propriul lor interes și pentru a satisface lăcomia anturajului lor”¹⁹².

Asasinarea lui Tudor Vladimirescu a fost urmarea acestei situații și în legătură cu ea ziarul spaniol face trei însemnări. Prima, din 12 iulie 1821, se referă la arestarea lui Tudor de către eteriști: „După relatarea unui martor ocular, abia ce a ajuns Tudor la Pitești și a fost surprins de căpitanul Iordache, arestat, pus în lanțuri și dus cu o puternică escortă la Târgoviște, unde se afla Ipsilanti”¹⁹³. A doua, din 16 iulie, anunță asasinarea lui Tudor, dar pune vestea sub semnul întrebării: „Scriori din Brașov, în Transilvania,

¹⁸⁷ *Ibidem*, no. 133, 11 mai 1821, p. 677.

¹⁸⁸ *Ibidem*, no. 139, 17 mai 1821, p. 713.

¹⁸⁹ *Ibidem*, no. 141, 19 mai 1821, p. 725; no. 143, 21 mai 1821, p. 739; no. 151, 29 mai 1821, p. 791.

¹⁹⁰ *Ibidem*, no. 151, 29 mai 1821, p. 791.

¹⁹¹ *Ibidem*, no. 187, 3 iulie 1821, p. 1023.

¹⁹² *Ibidem*, no. 188, 4 iulie 1821, p. 1029.

¹⁹³ *Ibidem*, no. 197, 12 iulie 1821, p. 1076.

spun că principele Ipsilanti a ordonat executarea lui Tudor Vladimirescu imediat ce a ajuns la Târgoviște. Dar acest lucru nu este sigur¹⁹⁴. În fine, a treia și ultima însemnare, din 22 iulie, confirmă asasinarea lui Tudor: „Am spus deja că faimosul comandant de insurgenți Tudor Vladimirescu fusese surprins și condus în prezența lui Ipsilanti la Târgoviște; și acum adăugăm că a fost condamnat la moarte de către un consiliu de război, iar sentința a fost îndeplinită în aceeași zi”¹⁹⁵.

Informațiile pe care ziarul spaniol le aduce la cunoștința cititorilor săi, și sunt destul de multe și de amănunțite, ne permit să constatăm exactitatea și imparțialitatea lor cu privire la revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Ele sunt, în general, echilibrate, se referă atât la situația internă din Țara Românească și Moldova, cât și la contextul internațional în care s-a declanșat și s-a desfășurat revoluția din 1821, scot în evidență calitățile de comandant militar și de om politic ale lui Tudor Vladimirescu, explică diferențele dintre revoluția română și cea greacă. Într-un cuvânt, ele permiteau cititorului spaniol, opiniei publice din Spania, țară aflată și ea în plină revoluție, să-și formeze o părere corectă, bazată pe explicații solide, despre evenimentele din Țara Românească, despre importanța lor pentru istoria românilor.

Din toate cele spuse până acum, se poate, după opinia noastră, observa faptul că informațiile despre teritoriul românesc și locuitorii lui apar în Spania foarte devreme, încă din perioada feudalismului timpuriu, lucru explicabil dacă avem în vedere situația economică, socială, politică și culturală a acestei țări în perioada imediat următoare prăbușirii Imperiului Roman de Apus. Din secolul al XII-lea astfel de informații devin permanente, iar odată cu secolul al XV-lea, care anunță zorii epocii moderne, numărul lor cunoaște o permanentă creștere, diversificare și sporire a calității și a exactității. În ciuda faptului că unele dintre ele conțin erori evidente sau interpretări deformate, luate în ansamblu, sursele spaniole cu referiri la spațiul locuit de români au permis conturarea unei imagini veridice, geografice și istorico-politice, a Țărilor Române în îndepărtata Spanie. Atât factorii de conducere de la Madrid, cât și opinia publică și cultura spaniolă au avut posibilitatea să cunoască, de multe ori cu amănunte semnificative, pe români și spațiul românesc, să conștientizeze faptul că între români și spanioli existau multe lucruri în comun, dintre care poate cel mai important era originea latină comună, simbolizată de marea figură a împăratului roman Traian, născut pe pământ spaniol și cuceritor al pământului românesc.

¹⁹⁴ *Ibidem*, no. 201, 16 iulie 1821, p. 1097.

¹⁹⁵ *Ibidem*, no. 207, 22 iulie 1821, p. 1127.

Capitolul III

Relații economice

Din timpuri îndepărtate, între spațiul românesc și cel spaniol s-au stabilit și dezvoltat, în pofida distanței ce le separa, relații, mai mult sau mai puțin intense, pe diferite planuri: economic, politic, cultural etc. Descoperirile arheologice demonstrează că premisele unor astfel de contacte s-au înfiripat cu câteva secole înainte de Cristos, din vremea când triburile celtice duceau dintr-o parte în alta a continentului nostru obiceiuri și tradiții, tehnologii de prelucrare a metalelor și, în special, a fierului, obiecte de diferite întrebuințări. Ulterior, când și Dacia și Peninsula Iberică au făcut parte din Imperiul Roman, aceste legături s-au intensificat, la aceasta contribuind, poate, și faptul că învingătorul lui Decebal, împăratul Traian, era de origine iberică.

În rândurile ce urmează ne propunem să urmărim evoluția legăturilor economice româno-spaniole, atâtea câte au fost, de-a lungul timpului, până la începutul secolului al XIX-lea, legături care permit o mai bună cunoaștere a aspectelor referitoare la evoluția vieții economice a celor două popoare în această perioadă, precum și a problemelor care privesc comerțul general european.

De la început trebuie să subliniem faptul că evoluția schimburilor economice dintre cele două spații geografice a fost influențată de o serie de factori constanți sau variabili, cum ar fi: poziția geografică, potențialul economic și schimbările pe care le-a suferit acesta, evoluția și schimbările intervenite în rețeaua principalelor rute comerciale internaționale, situația politică din Europa și din bazinul mediteranean. Toți acești factori au făcut ca relațiile economice româno-spaniole să se caracterizeze prin discontinuitate, momentele de contact fiind urmate de perioade, mai mult sau mai puțin îndelungate, de întrerupere. Această caracteristică a influențat și formele în care s-au realizat relațiile economice între cele două părți. Forma directă, prin contactul nemijlocit dintre negustorii români și spanioli, este destul de rar întâlnită. În schimb, predomină contactele realizate prin intermediul unor negustori străini, cum ar fi cei balcanici (raguzani, aromâni etc.), italieni, germani etc., negustori care vehiculau produse de proveniență atât românească, cât și spaniolă.

Primele informații despre contactele comerciale dintre români și spanioli, stabilite la Constantinopol, în afara teritoriilor locuite de cele două popoare, ne provin de la Benjamin din Tudela, care a întreprins o călătorie

prin țările Orientului în a doua jumătate a secolului al XII-lea (1160-1173). Acesta menționează că negustorii din Patzinakia, de fapt Pecenegia, teritoriu prin care desemna zonele de la nordul Dunării, aflate un timp sub dominația politică a pecenegilor, soseau la Constantinopol cu numeroase mărfuri, împreună cu negustorii din alte țări, cum ar fi Media, Persia, Egipt, Palestina, Rusia, Ungaria, Lombardia și Spania¹.

Tot în secolul al XII-lea se ținea la Salonic un cunoscut târg care dura de la 2 octombrie până în prima zi de luni după 26 octombrie. Aici, alături de grecii din întregul Bizanț, se întâlneau negustori italieni, spanioli, portughezi și francezi, bulgari și sârbi, oameni de la granițele imperiului, „chiar și de la Dunăre”, precum și „sciți”, așa cum relatează un izvor bizantin, cunoscut sub numele de *Timarion*². Sunt menționați, astfel, cei veniți din orașele dunărene aflate în imediata vecinătate și în legătură directă cu ținuturile românești. Sciții prezenți la marele târg erau, ținând seama de preferința autorilor bizantini pentru vechile denumiri, negustori din Sciția, adică din regiunile dobrogene și nord-dunărene.

Din același secol, de la 1190, datează o interesantă scrisoare de acreditare pe care magistrații municipali din Barcelona o acordă în favoarea noului consul numit în cetatea și portul Perei, la Bosforul tracic și Dunăre³, ceea ce demonstrează interesul negustorilor catalani și pentru teritoriul locuit de români.

Același interes comercial pentru spațiul carpato-ponto-danubian rezultă și din informarea pe care o ambasada a marelui han al tătarilor, sosită la Barcelona în 1268, după ce străbătuse și teritoriul românesc, o face regelui aragonez Jaime I (1213-1276)⁴, informare în care se relatează care este pulsul activității comerciale în spațiul cuprins între Dunăre și Marea Caspică.

La sfârșitul secolului al XIII-lea și în secolul al XIV-lea, monarhia catalano-aragoneză declanșează o puternică ofensivă comercială, diplomatică și militară în Mediterana Orientală și în Balcani, ofensivă care se va materializa în constituirea unui adevărat imperiu catalan, de la Ebru până în Grecia. În 1296, împăratul Andronic al II-lea (1282-1328) acordă primul privilegiu comercial negustorilor catalani, prin care taxele vamale

¹ *The travels of Rabbi Benjamin of Tudela*, în *Contemporaries of Marco Polo*, ed. Manuel Komroff, London, 1928, p. 264.

² Dinu C. Giurescu, *Relațiile economice ale Țării Românești cu țările Peninsulei Balcanice în perioada feudalismului timpuriu (sec. X-XIII)*, în „*Romanoslavica*”, București, X, 1964, p. 379.

³ V. A. Urechia, *Arhivulu de la Barcelona*, în „*Informațiunile politice, literare și comerciale*”, București-Galați, III, nr. 284, 28 noiembrie 1871, pp. 2-3.

⁴ *Ibidem*, p. 3.

erau stabilite la 3% din valoarea mărfurilor și se garanta securitatea acestora, mai ales în caz de naufragiu. În 1320, un nou privilegiu al aceluiși împărat reducea taxele vamale la 2% *ad valorem*⁵.

Relațiile comerciale stabilite de catalani în sud-estul Europei vor fi însă deseori întrerupte de conflicte militare, ei fiind confrunțați cu neîncrederea tradițională a bizantinilor față de occidentali și cu puternica rivalitate a genovezilor și venețienilor. Unul dintre aceste momente de maximă confruntare a fost generat de sosirea, la începutul secolului al XIV-lea, a unui puternic contingent de mercenari catalani și aragonezi, așa-numiții „almogavari”, conduși de Roger de Flor, care, din aliați ai împăratului bizantin, s-au transformat, foarte curând, în dușmanii săi de moarte. După mai multe peregrinări prin Asia Mică și Balcani, catalanii ajung în Tesalia, locuită de vlahi, stabilind cu aceștia un contact direct, atât sub forma unor conflicte sângeroase, cât și sub forma unor colaborări comerciale⁶.

Informațiile care ne permit să constatăm existența unor relații comerciale între catalani și vlahii din Balcani, provin din socotelile lui Thibaut de Cépo, comandantul mercenarilor catalani în perioada 1308-1310, în calitate sa de reprezentant al lui Carol de Valois, patronul nominal al lor. Din aceste socoteli aflăm că de Cépo plătișe o anumită sumă de bani lui Jean Barquon, „scutier al ducelui Atenei, care trebuia să-i spună ducelui cum am încheiat noi o înțelegere în Vlahia pentru o anumită cantitate de grâne”. Este probabil că această înțelegere s-a realizat prin intermediul unui mesager numit Botaniat. Puțin mai departe, aceleași însemnări ne arată că o altă sumă de bani a fost „dată și plătită domnului Oviti, stăpânul unei corăbii din Genova, pentru transportul pâinii turcilor și turcopolilor din Vlahia, până la Ruraine, în regatul Salonicului”⁷.

La sfârșitul secolului al XIV-lea, negustorii catalani, foarte activi în Mediterana Orientală, ajung în contact direct și cu spațiul românesc. Astfel, într-o scrisoare adresată în 1382 regelui Ungariei, Ludovic cel Mare (1342-1382), magistrații municipali din Barcelona se plâng și cer plata unor despăgubiri pentru niște negustori din acest oraș, atacați și jefuiți de

⁵ Constantin Marinescu, *Notes sur les Catalans dans l'Empire byzantin pendant le règne de Jacques II (1291-1327)*, în *Mélanges d'histoire du Moyen Âge offerts à M. Ferdinand Lot*, Paris, 1925, pp. 501-513; Nicolau d'Olwer, *L'expansiò de Catalunya en la Mediterrània Oriental*, Barcelona, 1926, pp. 46-47.

⁶ Valeriu Papahagi, *Catalani și valahi în Europa sud-orientală a secolului al XIV-lea*, în „Revista Istorică”, XXXII, nr. 1-12, 1946, pp. 55-91.

⁷ *Ibidem*, pp. 65-66; J. A. Buchon, *Collection de chroniques nationales françaises du treizième au seizième siècle*, tome II, Paris, 1862, pp. 352-356.

haiduci în zona Dunării⁸. Este posibil ca atacul împotriva catalanilor să fi avut loc într-o zonă locuită de români. Oricum, atestarea prezenței negustorilor catalani la Dunăre ne îndreptățește să credem că ei nu au ajuns aici în mod întâmplător și că nu au fost în contact numai cu haiducii, ci și cu negustorii din această zonă, printre care se aflau, cu siguranță, și cei români⁹, deveniți tot mai activi după formarea statelor feudale românești. În aceeași perioadă legăturile dintre catalani și români s-au realizat și prin Marea Neagră. Deși zona comercială, foarte importantă, a Mării Negre era dominată, aproape total de negustorii italieni, mai ales de genovezi¹⁰, catalanii reușesc și ei să pătrundă aici, fiind atestați printre locuitorii creștini ai Tanei în anul 1395, atunci când orașul a fost cucerit de armatele lui Tamerlan¹¹. Din teritoriile nord-pontice și din Țările Române, catalanii cumpărau plumb, cupru și, probabil, sclavi¹².

⁸ V. A. Urechia, *art. cit.*, p. 2.

⁹ Prezența negustorilor catalani mai este atestată în spațiul românesc în 1470, la Brăila (Informația inițială aparține lui V. A. Urechia, fapt menționat de B. P. Hasdeu în lucrarea *Ion Vodă cel Cumplit*, București, 1865, p. 101, n. 50 și este reluată de Ionescu Gion în *Istoria Bucureștilor*, București, 1899, p. 443 și 499, n. 5), dar este posibil ca ei să fi venit de mai multe ori în Țările Române, deoarece numele lor a pătruns în toponimia românească, termenul de „catalanul” fiind aplicat la o poiană din județul Vâlcea și la o colină din județul Buzău (V. Bogrea, *Dare de seamă asupra lucrării lui Iorgu Iordan „Nume de localități românești provenite de la nume de popoare”* apărută în „Viața Românească”, XIII, 1921, pp. 421-428, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, Cluj, I, 1921-1922, p. 384).

¹⁰ Pentru preponderența genoveză în Marea Neagră a se vedea, printre altele, Marian Malowist, *Kaffa. Kolonia genuieńska na Krymie i problem wschodni w latach 1453-1475* (Cafa. Colonie genoveză în Crimeea și problema Orientului în anii 1453-1475), Warszawa, 1947; Laura Balletto, *Genova, Mediterraneo, Mar Nero (sec. XIII-XV)*, Genova, 1976; Geo Pistarino, *I Gin dell'Oltremare*, Genova, 1988; idem, *Genovesi d'Oriente*, Genova, 1990; idem, *I Signori del Mare*, Genova, 1992.

¹¹ N. d'Olwer, *op. cit.*, pp. 160-161. Pentru istoria Tanei a se vedea Elena C. Skrzinskaja, *Storia della Tana*, în „Studi Veneziani”, X, 1968, pp. 3-45.

¹² Sclavii cumpărați în zona Mării Negre, printre care și cei de origine română, ajungeau

în Spania, mai ales în regatul catalano-aragonez, transportați de corăbii italiene, dar uneori și de corăbii catalane (N. d'Olwer, *op. cit.*, p. 161; Jacques Pignlé, *Histoire des Espagnols*, Paris, 1975, p. 168). Probabil că sclavi români au ajuns în Spania musulmană și în perioade anterioare, deoarece califatul de Córdoba și statele care i-au succedat erau unele din principalii beneficiari ai intensului comerț cu sclavi practicat în Marea Neagră și având ca principală etapă Constantinopolul (Charles Verlinden, *Les routes méditerranéennes*, în „Bulletin. Association Internationale d'Études du Sud-Est Européen”, XII,1, 1974, p. 33), dar documente care să ne permită afirmații categorice în acest sens, cel puțin până în momentul de față,

Încă de la sfârșitul secolului al XIV-lea, dar mai ales în secolul al XV-lea, dezvoltarea de ansamblu a societății românești a făcut ca și activitatea comercială, atât cea internă, cât și cea externă, să cunoască un avânt deosebit. Acum este atestată prezența negustorilor munteni și moldoveni la Constantinopol, unde își stabilesc depozite de mărfuri, probabil și în alte centre comerciale, precum Adrianopol și Brusa, ei continuându-și activitatea aici până la instaurarea definitivă a puterii otomane¹³, și, în mai mică măsură, și după această instaurare¹⁴. Pe de altă parte, în aceeași perioadă, izvoarele atestă prezența la Constantinopol a unei colonii și a unor consuli catalani, amintiți între anii 1428 și 1453¹⁵. Foarte probabil că în aceste condiții, între românii și catalanii din Constantinopol să se fi stabilit niște legături comerciale destul de importante, dar al căror conținut ne rămâne, din păcate, încă necunoscut.

În secolul al XV-lea, călătorul spaniol Pero Tafur, care a vizitat țările din răsăritul Europei și din Orient, în intervalul 1435-1439, relatează în faimosul său *Jurnal*, în afară de călătoria sa în Turcia, și despre călătoria în țările creștine supuse turcilor în ținuturile de pe malurile Dunării, despre care arată că aveau pământuri foarte bogate și bine populate¹⁶. Astfel, întorcându-se în Spania, Tafur acumulasă numeroase date despre turci, despre țările de la Dunăre supuse acestora, despre viața negustorilor

nu există. În schimb există un document de la începutul secolului al XV-lea care demonstrează clar existența sclavilor români în Spania. Este vorba de o diplomă a regelui aragonez Martin I (1395-1410), din 8 iulie 1401, prin care se interzice punerea în libertate a „...sclavilor de origine greacă sau care ar fi circazieni, albanezi, ruși, bulgari, valahi sau din părțile sau regiunile supuse împăratului constantinopolitan”. (...servorum de natione Grecorum, seu qui fuerint Ermines, Albanesos, Rossos, Bugros, Bloschs, vel de partibus aut regionibus Constantinopolitano imperatori subiectis”). (Cf. N. Kowalewski, *Die ökonomische Entwicklung Europas bis zum Anfang der Kapitalistischen Wirtschaftsform*, t. III, p. 495, apud Ch. Verlinden, *Esclaves du Sud-Est et de l'Est européen en Espagne orientale à la fin du Moyen Âge*, în „Revue Historique du Sud-est Européen”, XIX, 2, 1942, p. 381).

¹³ Dinu C. Giurescu, *Relațiile economice ale Țării Românești cu țările Peninsulei Balcanice, din secolul al XIV-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, în „Romanoslavica”, București, XI, 1965, pp. 173-174.

¹⁴ A se vedea actul de privilegii comerciale acordat, la 9 iunie 1456, de sultanul Mehmed al II-lea negustorilor din Cetatea Albă (Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, București, 1976, pp. 2-3; Tahsin Gemil, *Românii și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, 1991, p. 138).

¹⁵ W. Heyd, *Histoire du commerce du Levant au Moyen Âge*, vol. II, Leipzig, 1886, p. 292.

¹⁶ Pero Tafur, *Travels and adventures (1435-1439)*, ed. Malcolm Letta, London, 1926, p. 222.

și despre eventualele posibilități ale Spaniei de a face comerț în aceste zone ale Europei. Din păcate, aceste posibilități, o dată cu extinderea și consolidarea dominației otomane, nu se vor putea realiza în practică decât într-o măsură destul de mică.

Secolul al XVI-lea este marcat de transformarea Spaniei într-o mare putere mondială, dar, în același timp, și de intensificarea rivalității turco-spaniole în Europa Centrală și în Marea Mediterană¹⁷. Spania a adoptat față de Imperiul otoman o poziție declarat ostilă, dar nu a încercat niciodată să declanșeze o ofensivă decisivă antiotomană, considerând acest aspect al politicii sale internaționale ca pe o problemă secundară, care merita o permanentă vigilență, dar nu realizarea unui efort major. La rândul ei, Turcia nu a rămas datoare în a adopta o atitudine similară față de Spania, ceea ce a făcut ca legăturile comerciale directe între cele două puteri să fie, practic, extrem de reduse, comerțul Spaniei cu Mediterana Orientală și sud-estul Europei realizându-se, aproape exclusiv, prin intermediul unor negustori străini, mai ales italieni și raguzani.

În acest context politic internațional, legăturile economice ale Țărilor Române, aflate în sfera de influență a Imperiului otoman, cu Spania au fost sporadice și realizate mai ales prin intermediari, astfel încât suntem obligați mai mult să bănuim existența unor astfel de legături, decât să ne bazăm pe informații certe. Cu toate acestea există anumite elemente care merită să fie aduse în discuție.

Teritoriul românesc care a beneficiat, incontestabil, de o poziție oarecum privilegiată în raporturile cu Poarta, a fost Transilvania. Aceasta, chiar în condițiile instaurării dominației otomane, nu a fost prizoniera unui circuit unidirecțional și nici nu a fost limitată la legături cu regiuni strict limitrofe. Prin condițiile generale de natură economică și politică, prin poziția lor geografică, orașele Transilvaniei, Brașov, Sibiu, Bistrița, Cluj și celelalte, se aflau amplasate în rețeaua unor drumuri de comerț care le înlesneau legături dintre cele mai variate cu Europa occidentală și orientală, cu Peninsula Balcanică, Marea Neagră și Orientul Apropiat. Această situație a permis ca negustorii transilvăneni să stabilească, probabil, unele contacte cu cei spanioli și, în mod sigur, cu teritorii aflate sub dominație spaniolă.

Un rol deosebit de important în viața economică și politică a Transilvaniei de la mijlocul secolului al XVI-lea l-a avut Peter Haller

¹⁷ J. Sánchez Montes, *Franceses, protestantes, turcos. Los españoles ante la política internacional de Carlos Quinto*, Pamplona, 1951; J. Goñi Gaztambida, *Historia de la bula de la Cruzada en España*, Vitoria, 1958; M. Fernández Álvarez, *Política mundial de Carlos V y Felipe II*, Madrid, 1966.

(1490-1568), care provenea dintr-o cunoscută familie de negustori și cămătari germani din orașul Nürnberg și care s-a stabilit la Sibiu, în 1528. El a întreținut strânse legături cu membri familiei sale din Nürnberg și Anvers, printre care și cu Wolf Haller von Hallerstein, vistier și apoi comisar militar al regelui Spaniei, Filip al II-lea, a fost trimis cu diferite solii la Ferdinand și la Carol Quintul (1548) și a jucat un rol important în importul transilvănean de mirodenii provenite din Peninsula Iberică, prin Anvers, precum și de postav, giuvaeruri și alte obiecte din Țările de Jos spaniole¹⁸. Este posibil ca printre aceste obiecte să se fi aflat și unele produse în Spania care, datorită strânselor legături ale lui Peter Haller cu Moldova și Țara Românească, puteau trece și dincolo de Carpați.

Pe lângă această activitate deosebită a negustorului sibian, și alți negustori transilvăneni întrețineau strânse relații cu Țările de Jos spaniole, de unde importau, mai ales prin Viena, dar și prin Polonia, postavuri de calitate superioară confecționate din lână provenită din Spania¹⁹. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea ponderea postavurilor flamande în importul Transilvaniei scade, locul lor fiind luat de postavurile italiene și central-europene și chiar de cele produse pe loc²⁰. Acest fenomen se explică, în primul rând, prin dezvoltarea producției interne din Transilvania, dar și prin masivele distrugerii din Țările de Jos ca urmare a războiului antispaniol. Producția proprie de postav a necesitat însă importul unor materii prime, printre care s-a aflat și brazilul, un colorant roșu, care apare în registrele vamale sub denumirea de „presilch” la Brașov și „berseny” la Cluj, fiind adus fie din sudul Dunării, fie prin Viena și Cracovia²¹, dar produs în imperiul colonial portughez (Brazilia, Ceylon), care din 1580 va fi înglobat în cel spaniol.

În același secol al XVI-lea, negustorii transilvăneni întrețineau legături destul de strânse și cu Milano, teritoriu aflat, de asemenea, sub dominație spaniolă și de unde puteau ajunge în Țările Române anumite

¹⁸ S. Goldenberg, *Hallerii. Un capitol din istoria comerțului și a capitalului comercial din Transilvania din sec. XVI*, în „Studii. Revistă de Istorie”, tom 11, nr. 5, 1958, pp. 89-115.

¹⁹ Jean-Paul Le Flem, *La ganadería en el siglo de oro. XVI-XVII. Balance y problemática con especial atención a la mesta*, în vol. *La economía agraria en la historia de España*, Madrid, 1979, pp. 126-148.

²⁰ S. Goldenberg, *Comerțul, producția și consumul de postavuri de lână în țările române (sec. XIV-jumătatea sec. XVII)*, în „Studii. Revistă de Istorie”, tom 24, nr. 5, 1971, p. 884.

²¹ *Ibidem*, pp. 890-891; idem, *Clujul în sec. XVI. Producția și schimbul de mărfuri*, București, 1958, p. 262; idem, S. Belu, *Două registre privind postăvăritul și comerțul cu postav la Brașov în sec. XVI*, în „Acta Musei Napocensis”, IV, 1967, p. 130.

obiecte sau materii prime din Spania. În 1563, principele Ioan al II-lea Sigismund a acordat un salvconduct negustorului milanez Piero Francesco Perugino, act prin care dregătorii principatului erau datori să-i pună la dispoziție mijloace de transport, iar protocoalele judiciare ale orașului Cluj fac mențiuni despre drumuri la Milano pentru diferite afaceri comerciale²², ceea ce demonstrează existența unor contacte destul de importante în această direcție.

Tot în secolul al XVI-lea, un posibil element de legătură între Țările Române și Spania l-a reprezentat activitatea deosebit de intensă, pe mare și pe uscat, a negustorilor raguzani. Atestați pe teritoriul Țărilor Române încă din secolul al XIV-lea, raguzanii și-au intensificat activitatea mai ales după 1550, atunci când instaurarea dominației otomane le-a asigurat un câmp de acțiune mult mai larg. În aceeași perioadă, Ragusa a căpătat o poziție foarte importantă în comerțul cu grâu din Marea Mediterană, corăbiile ei ajungând și în Spania, la Barcelona, Valencia, Cartagena, Cádiz, Sevilla, în Lumea Nouă și la Capul Bunei Speranțe²³. Acest lucru explică, probabil, și prezența destul de importantă a spaniolilor în acest oraș de pe țărmurile Mării Adriatice²⁴. Este posibil ca o parte din grâul pe care aceste corăbii îl luau de la Varna și Rodosto, pentru a-l transporta în Spania, să fi fost de proveniență românească, iar pe de altă parte, este tot atât de posibil ca o parte din lână de calitate superioară pe care raguzanii o aduceau în Țările Române, cum s-a întâmplat în 1578, când Piero di Giovanni se angaja să furnizeze lână unor negustori din Brașov²⁵, să provină din Spania. În mod sigur însă, raguzanii au reprezentat unul din principalele canale de pătrundere în Țările Române a monedelor spaniole²⁶, mai ales a realului de

²² S. Goldenberg, *Italiani și raguzani în viața economică a Transilvaniei în sec. al XVI-lea*, în „Studii. Revistă de istorie”, tom 16, nr. 3, 1963, pp. 596-597.

²³ Fernand Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, vol. I, Paris, 1966, p. 97; M. Aymard, *Venise, Raguse et le commerce du blé pendant la seconde moitié du XVI^e siècle*, Paris, 1966, pp. 63-64.

²⁴ Pentru prezența spaniolilor la Ragusa a se vedea lucrarea lui Nenad Fejić, *Spanji u Dubrovniku u srednjem veku* (Spaniolii la Dubrovnic în evul mediu), Belgrad, 1988.

²⁵ F. Pall, *Relațiile comerciale dintre brașoveni și raguzani (cu documente inedite despre negoțul lânii în anul 1578)*, în „Revista arhivelor”, nr. 1, 1958, pp. 99-103.

²⁶ Pentru moneda spaniolă din această perioadă a se vedea, printre altele, Ramón Carande, *Carlos V y sus banqueros*, tomo III, *Los caminos del oro y de la plata*, Madrid, 1967, pp. 121-129; Jean-Paul Le Flem, Joseph Pérez, Jean-Marc Palarson, José María López Piñer, Janine Fayard, *La frustración de un imperio (1476-1714)*, în *Historia de España*, dirijida por Manuel Tuñón de Lara, tomo V, Barcelona, 1989, pp. 68-70; Juan Cayón, Carlos Castán, *Las monedas españolas desde los Reyes Católicos a Juan Carlos I*, Madrid, 1976, pp. 82-95; Octavio Gil Farrás, *Historia de la moneda española*, Madrid, 1959, pp. 151-159.

argint pe care îl vom găsi atestat aici în cantități destul de mari în secolele următoare.

Spre sfârșitul secolului al XVI-lea s-a manifestat și în Țările Române un fenomen economic care cuprinsese, practic, întreaga Europă, așa-numita „revoluție a prețurilor”. Începuturile acestui fenomen, care în apusul Europei a contribuit la o accelerare a procesului de acumulare primitivă a capitalului, iar în răsărit a provocat o consolidare, în forme noi, a feudalismului, s-au făcut simțite mai întâi în Spania și au fost cauzate, în mare măsură, de aflusul metalului prețios american obținut la prețuri de cost foarte coborâte²⁷. La noi, ca de altfel în toate țările europene, creșterea prețurilor a fost provocată atât de metalul prețios tranzitat de Spania, cât și de dezvoltarea internă a societății românești²⁸.

În secolul al XVII-lea există câteva elemente importante care ne permit să conturăm cu mai multă claritate conținutul legăturilor și al influențelor economice reciproce româno-spaniole. Astfel, la începutul acestui secol, principele Transilvaniei, Gabriel Bethlen (1613-1629), a întreținut relații comerciale directe și destul de însemnate cu Spania, unde a trimis o solie importantă care a străbătut și alte țări ale apusului. Iată ce ne spune, în legătură cu acest lucru, cronicarul sighișorean Georg Kraus: „Gabriel Bethlen a avut în această vreme legături negustorești strânse și schimb de scrisori cu mulți principii, conți, baroni și negustori de seamă din multe țări: Imperiul german, Olanda, Anglia, Franța, Spania, Italia, însă mai ales cu Republica venețiană. El trimise cu foarte mari cheltuieli pe fiul fratelui său, Petru Bethlen, numit Kis Groff (micul conte), însoțit de domnii Ioan Bornemisza, Ladislau Cseffci și de un slujbaș de cancelarie, Ioan Horváth Páloczi, în toate ținuturile și țările amintite, cu însărcinarea de a face legături de prietenie și negustorie cu regii, principii și domnii din aceste țări, precum și de a se socoti cu câțiva negustori din aceste țări, care lucrau pentru el. După ce au făcut cea mai mare parte a călătoriei, Petru Bethlen a sosit, în sfârșit, la Roma, împreună cu însoțitorii săi, venind din Spania, prin Sicilia...”²⁹.

Este foarte probabil faptul că Bethlen exporta în Spania mai ales materii prime, printre care se afla, în mod sigur, și arama, care mai era

²⁷ Earl J. Hamilton, *American Treasure and the Price Revolution in Spain. 1501-1650*, Cambridge, 1934

²⁸ S. Goldenberg, *Clujul în sec. XVI*, pp. 312-340; Mircea N. Popa, *Revoluția prețurilor în Europa*, în „Studii și articole de istorie”, XII, București, 1968, pp. 151-167; Damaschin Mioc, *Prețurile din Țara Românească în sec. XV-XVI și dinamica lor*, în „Revista de Istorie”, tom 33, nr. 2, 1980, pp. 317-325.

²⁹ Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei (1608-1665)*, traducere de Gh. Duzinchevici și E. Reus-Mârza, București, 1965, p. 64.

adusă aici din Slovacia și din alte părți ale Imperiului habsburgic. Această aramă era folosită în Spania, la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul celui următor, la baterea monedelor numite vellon sau billon, de mică valoare, dar cu o mare putere de circulație. Atunci când, în deceniul al treilea al secolului al XVII-lea, Spania nu va mai putea aduce această aramă din zonele mai sus amintite, datorită războiului și loviturilor navale combinate anglo-olandeze, se va declanșa o puternică criză inflaționistă a billonului (1629-1642), care va provoca o adevărată stare de haos în traficul spaniol din Atlantic și, în ultimă instanță, va duce la o prăbușire rapidă a Spaniei, economică și militară, mai ales după 1636³⁰.

Tot în secolul al XVII-lea, probabil chiar de la sfârșitul celui anterior, a circulat, în cantități destul de mari în Țările Române talerul spaniol de argint numit real și având o greutate de 27,066 grame³¹. Această monedă a pătruns la noi prin intermediul schimburilor economice cu Peninsula Balcanică, Ragusa, Polonia, Europa Centrală și a fost folosită deseori la plata haraciului și a altor obligații față de Poarta otomană. Există informații provenite de la bailii venețieni de la Constantinopol, precum cele din februarie 1636, noiembrie 1639 și noiembrie 1642, care arată clar că haraciul Moldovei și al Țării Românești era plătit în reali spanioli³². Aceste informații sunt confirmate și de sursele turcești, cum ar fi, de exemplu, o chitanță a fiscului otoman din 19 februarie 1638, care arată că în perioada 17-28 mai 1637 agenții Moldovei vărsaseră vistieriei otomane 60 000 de reali (kuruş – u – kamil)³³, adică o sumă foarte mare.

Dacă acum câțiva ani consideram, în funcție de datele existente, că circulația realului pe teritoriul Țărilor Române era confirmată de numai trei descoperiri arheologice³⁴, astăzi situația s-a schimbat complet, datorită cercetărilor întreprinse de Ana-Maria Velter și Constanța Știrbu, cercetări de o valoare științifică deosebită, care au introdus în circuitul științific 96 de descoperiri de tezaure cuprinzând monede spaniole din secolele al XVI-lea

³⁰ Pierre Chaunu, *Seville et l'Atlantique (1504-1650)*, tome VIII, 2, Paris, 1959, pp. 971-972.

³¹ G. Zane, *Economia de schimb în Principatele române*, București, 1930, p. 130.

³² Hurmuzaki, *Documente*, IV, 2, p. 491, doc. DLXIII; p. 507, doc. DXC; p. 522, doc. DCIX.

³³ Tahsin Gemil, *Date noi privind haraciul țărilor române în secolul al XVII-lea*, în „Revista de Istorie”, tom 30, nr. 8, 1977, p. 1441.

³⁴ Octavian Iliescu, *La numismatique et les relations hispano-roumaines á travers les siècles*, extras din „Numisma”, XXV, no. 132-137, 1975, pp. 19-30.

și al XVII-lea³⁵. Aceste numeroase descoperiri, la care înțelegem că se vor adăuga și altele, demonstrează că realul spaniol a circulat cu adevărat și în mari cantități în spațiul românesc, ceea ce impune concluzia existenței unor influențe economice destul de puternice între cele două zone geografice și chiar posibilitatea unor contacte economice directe româno-spaniole, realizate ori pe teritoriul locuit de cele două popoare, ori în alte spații de interes comun.

În cadrul influențelor economice româno-spaniole, putem lua în considerare și pătrunderea în Țările Române a diferitelor plante aduse de spanioli în Europa din Lumea Nouă. Desigur, această pătrundere s-a realizat prin intermediari, mai ales prin Imperiul otoman dar nu trebuie pierdut din vedere faptul că răspândirea acestor plante pe continentul nostru își are începuturile pe pământul Spaniei. În Țările Române porumbul este atestat la 1611 în Transilvania, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea în Țara Românească și pe la 1692 în Moldova, deși este posibil ca apariția lui să se fi făcut chiar mai devreme. În același secol pătrund în spațiul românesc floarea soarelui și tutunul, iar mai târziu, pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, și cartoful³⁶.

Și în secolul al XVIII-lea legăturile economice româno-spaniole s-au realizat, în cea mai mare parte, prin intermediari. Ele devin mai intense în a doua jumătate a sa, atunci când reformele aplicate de Burboni în Spania, în spiritul despotismului luminat, încep să-și vădească rezultatele, iar monopolul comercial otoman asupra Țărilor Române începe, treptat, să se diminueze. În acest secol au ajuns în mod sigur în Spania mărfuri din Țara Românească, Moldova și Transilvania dar, deși erau produse românești, ele treceau drept mărfuri de proveniență ungurească, turcească și, uneori, ca produse ale uneia sau alteia dintre casele exportatoare internaționale³⁷.

Spre sfârșitul acestui secol se înregistrează o puternică afirmare europeană a elementului comercial aromân din Peninsula Balcanică³⁸, acesta devenind și un important intermediar în legăturile economice româno-spaniole. Încă după bătălia de la Lepanto, forța economică a

³⁵ Ana-Maria Velter, Constanța Știrbu, *Relații economice ale Țărilor Române cu Spania. Circulația monedelor de argint spaniole pe teritoriul Țărilor Române în secolele XVI-XVII*, în „Revista Istorică”, serie nouă, tom 15, nr. 1-2, 2004, pp. 151-190.

³⁶ C. C. Giurescu, *Influence of the New World in the Field of Economy. Plants of American origin in the Carpatho-Danubian Area*, în „Nuouvelles Etudes d'Histoire”, 1975, pp. 269-274; L. Demény, *Introducerea unor plante noi în agricultura Transilvaniei*, în „Revista de istorie”, tom 42, nr. 12, 1989, pp. 1245-1246.

³⁷ Șt. Cihoschi, *Rumanía económica*, Barcelona, 1922, p. 6.

³⁸ Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*, București, 1994, pp. 15-16.

aromânilor începe să se afirme, sprijinită și de evenimente externe, care au obligat comerțul venețian din Balcani să se diminueze și să se deplaseze de pe țărmul dalmatic, în Epir, unde principalele sale puncte de difuzare vor fi tocmai „burgurile” macedo-române. Un secol și mai bine, până pe la 1700, aceste piețe au avut o dezvoltare clientelară în sistemul comercial venețian și francez. După 1700, unele din ele ajung să exercite o acțiune proprie, creând, la rândul lor, sfere de influență³⁹.

Despre comerțul aromânilor ni s-au păstrat câteva relatări ale unor călători străini, care scot în evidență amploarea și ramificarea sa deosebită. Astfel, colonelul englez William Martin Leake, care i-a vizitat în 1805, ne spune că ei: „Au început transportul în Italia al mantalelor de lână, numite cape, care se fabrică în munții lor și se întrebuițează tot atât de mult în Italia și Spania, pe cât le întrebuițează grecii înșiși. Aceasta a deschis drumul spre un comerț mai intens; ei împărtășesc cu grecii comerțul aducător de profit cu produse coloniale, între Spania sau Malta și Turcia, și mulți dintre ei sunt proprietari atât ai navelor, cât și ai încărcăturii. Locuitorii bogați sunt negustori care au stat mulți ani în străinătate, în Italia, în Spania sau în provinciile Austriei sau ale Rusiei și care, după o lungă absență, se întorc în comunele lor natale cu profitul industriei lor cu care le îmbogățesc și, până la un anumit punct, le civilizează”⁴⁰.

Un alt călător străin, Pouqueville, consul al Franței pe vremea lui Napoleon la curtea vestitului Ali Pașa din Ianina, scrie următoarele despre comerțul aromânilor în secolul al XVIII-lea: „Mergând cu sonda și busola în mână, după încercări noi, unii întemeiază case de comerț la Neapole și Livorno, la Genova, în Sardinia, la Cádiz, în Sicilia și în Malta”⁴¹.

Iată, prin urmare, că aromânii întrețineau strânse legături comerciale cu Spania, unde întemeiaseră case de comerț și ajunseseră chiar printre bancherii curții regale, cum s-a întâmplat cu un oarecare Adam Sirachiotul, aromân din Siracu, devenit bancherul lui Carol al IV-lea (1788-1808)⁴². În același timp, ei au întreținut permanente legături cu Țările Române, de unde cumpărau produsele tradiționale ale acestora, unele

³⁹ V. Papahagi, *Aromânii moscopoleni și comerțul venețian în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1935, p. 315; idem, *Contribuții la istoria relațiilor comerciale ale Munteniei cu Peninsula Balcanică și cu Veneția în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*, în „Revista Istorică”, XIX, nr. 4-6, 1933, pp. 119-126.

⁴⁰ W. M. Leake, *Travels in Northern Greece*, t. I, London, f.a., p. 274.

⁴¹ Pouqueville, *Voyage dans la Grèce*, t. II, p. 175, apud V. Papahagi, *Aromânii moscopoleni și comerțul venețian în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*, p. 4.

⁴² *Enciclopedia României*, vol. IV, București, 1943, p. 381.

dintre ele, în mod sigur ceara, ajungând până în Spania⁴³. Tot ei au fost, probabil, una din cauzele pentru care în sud-estul Europei, inclusiv în Țările Române, circulau în această vreme, pentru plățile comerciale, monede de aur și argint spaniole. Astfel, în catastihul casei comerciale Marcu din Sibiu, care cuprinde date pentru anii 1768-1789, se arată că printre monedele primite de la Ioan Albușescu din Craiova se aflau și galbeni spanioli⁴⁴, iar Ioan Hagi Moscu din București practica, la începutul secolului al XIX-lea, un intens comerț cu monede, printre care se aflau galbeni și taleri spanioli⁴⁵.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor, pătrund în Țările Române diferite mărfuri de provenință spaniolă, venite, probabil, prin sudul Dunării și prin Imperiul habsburgic. Astfel, ziarul transilvănean de limbă germană „Siebenbürger Zeitung”, anunța în numărul său din 20 martie 1784, că se aduc oi cu lână fină din Spania și bovine din Egipt⁴⁶, iar un alt periodic german de aici, „Siebenbürgisches Intelligenzblatt” difuza știrea unei licitații, la 20 septembrie 1804, în localitatea Sâmbăta de Jos, unde urmau să fie vândute, printre altele, și 600 de oi din Spania⁴⁷. Tot în Transilvania, în catastihul casei comerciale Ioan Marcu din Sibiu, apare o însemnare cu data de 26 februarie 1787, potrivit căreia lui Ianache Alexiu i s-au vândut mărfuri în valoare totală de 26 florini ungurești, printre ele aflându-se și două potire spaniole valorând 16 asprii⁴⁸.

Pentru Țara Românească avem o mențiune care demonstrează că vinul spaniol, celebru în toată lumea, ajungea și aici. Astfel, într-o scrisoare din 10 august 1794, medelnicerul Constantin Otetelișanu îl roagă pe unchiul său să-i cumpere, în vederea celebrării căsătoriei sale cu fata slugerului Argentoianu, „6 ocă zaharicale mari, deosăbite figuri și altele,

⁴³ Luis del Castillo, *Observaciones sobre el comercio en el Mar Negro con especificaciones de que los españoles pueden hacer allí ventajosamente*, Madrid, 1828, p. 32; Josefina López Sanmartín, *Contacte și relații comerciale între Spania și România până la semnarea „Modusului vivendi” comercial din 1923*, în „Studii. Revistă de Istorie”, tom 24, nr. 6, 1971, p. 1191.

⁴⁴ E. și D. Limona, *Catastihlele casei comerciale Ioan Marcu din Sibiu*, în „Revista arhivelor”, II, nr. 2, 1959, p. 234.

⁴⁵ D. Limona, E. Moisuc, *Casa comercială Ioan Hagi Moscu și Ștefan I. Moscu din București*, în „Revista arhivelor”, LII, vol. XXXVII, nr. 3, 1975, pp. 268-269.

⁴⁶ I. Pervain, A. Ciurdariu, A. Sasu, *Români în periodicele germane din Transilvania (1778-1840). Bibliografie analitică*, București, 1977, p. 15.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 18.

⁴⁸ *Catalogul documentelor referitoare la viața economică a țărilor române în sec. XVII-XIX. Documente din Arhivele Statului Sibiu*, vol. I, București, 1966, p. 84.

două ocă capere bune, 12 sticle vin de Spanu, de Tocaia, 6 sticle untdelemn de Franța, 100 de sardele”⁴⁹.

În primele decenii ale secolului al XIX-lea s-a desfășurat un intens trafic de monede între București și Viena, în care monedele spaniole au ocupat un loc important, principalul intermediar fiind Nicolae Dimitrie Paciura din Sibiu. Acesta era aromân, originar din Hrupiște în Macedonia, unde posedea moșii și case părintești și, stabilindu-se la Sibiu, și-a păstrat cetățenia turcă, obținând cu ajutorul fraților Postolca din Viena un decret de numire a sa ca „expeditor raia turcească al turcomeriților din Viena”. Printre altele, el a reușit să devină și furnizorul curții domnești a lui Caragea Vodă (1812-1818)⁵⁰. Într-o scrisoare din 4 decembrie 1813 adresată lui Constantin Foru din București, Paciura arăta că a primit 911 galbeni, dintre care 83 dubli spanioli⁵¹. În catastihul său, între ianuarie și mai 1819, apar mai multe însemnări despre primirea unor cantități de monede din București pentru a fi expediate la Viena, între care se află și numeroase monede spaniole: la 29 ianuarie primește 400 de taleri de Spania, la 11 martie 200 galbeni dubli de Spania și 130 taleri, tot de Spania, în valoare totală de 36 400 groși, la 27 martie primește 1 080 taleri de Spania, la 12 aprilie primește 1433 taleri de Spania și 100 galbeni dubli „Hansa Spaniei”, în aceeași zi mai primește 500 taleri de Spania și 67,5 galbeni dubli de „hansa Spaniei”, la 26 aprilie primește 200 de taleri de Spania, la 10 mai alți 134,5 taleri de Spania și încă o dată 1 100 taleri de Spania, în fine, tot în această zi îi mai sosesc 100 taleri de Spania⁵². Astfel de însemnări despre primirea unor monede de aur și de argint spaniole continuă până în 1825, dar cantitățile sunt mult mai reduse.

Deosebit de important pentru contactele și relațiile comerciale ale principatelor dunărene cu Spania în secolul al XIX-lea a fost momentul semnării convenției dintre Rusia și Imperiul otoman de la Akkerman (7 octombrie 1826), în care, printre altele, s-a stipulat libertatea comerțului, cu rezerva aprovizionării cu grâne a Porții. Prevederile acestei convenții au constituit, de fapt, punctul de plecare al relațiilor noastre comerciale în epoca modernă cu diferite țări europene, între care și Spania.

Încă de la începutul secolului al XIX-lea, Spania a cerut Porții dreptul de liberă trecere spre Marea Neagră prin Dardanele și Bosfor, lucru pe care l-a obținut prin semnarea unei convenții speciale, la 4/16 octombrie

⁴⁹ Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. VIII, București, 1906, pp. 29-30.

⁵⁰ *Catalogul documentelor...*, I, p. 14.

⁵¹ *Ibidem*, vol. II, București, 1967, p. 274.

⁵² *Ibidem*, pp. 327-333.

1827, convenție care prevedea că navele spaniole puteau pătrunde aici în aceleași condiții cu cele ale Danemarcei⁵³. Se pare că în luna februarie 1828 a avut loc ratificarea acestei convenții la Constantinopol, curierul purtător al actului de ratificare fiind expedit de ministrul Spaniei de aici, în ziua de 14/26 februarie și trecând ulterior prin București⁵⁴. Toate acestea constituie dovezi că Spania avea interese economice potențiale în porturile din bazinul Mării Negre⁵⁵ și, probabil, în cele situate pe cursul inferior al Dunării (mai precis la Brăila și Galați), unde era posibilă intrarea navelor maritime.

Foarte oportune și prețioase au fost în acești ani informațiile furnizate, în deplină cunoștință de cauză, de Luis del Castillo, însărcinatul cu afaceri al Spaniei la Constantinopol, asupra posibilităților și perspectivelor comerțului spaniol în regiunea Mării Negre. Acesta sublinia faptul că portul Odesa era important nu numai pentru interesul prezentat de comerțul cu Rusia, ci și pentru contactele pe care le înlesnea cu negustorii din Țara Românească, Moldova și alte țări, că în noile condiții internaționale navigația a devenit liberă în această zonă și că negustorii spanioli aveau acum posibilitatea să practice direct comerțul în Marea Neagră, cu avantaje și în deplină siguranță⁵⁶.

Ca urmare a păcii de la Adrianopol (2/14 septembrie 1829), în zilele de 8, 9 și 10 aprilie 1830, Poarta a trimis o notă reprezentanților mai multor puteri europene (Rusia, Norvegia, Suedia, Danemarca, Spania și celor Două Sicilii) în care se consemna libertatea trecerii prin strâmtoarele Mării Negre pentru navele țărilor respective⁵⁷.

Dar cu toate aceste facilități, primele nave spaniole vor apărea pe Dunăre abia în 1847⁵⁸, eveniment care va marca începutul unor relații comerciale stabile și tot mai consistente între Spania și țara noastră.

⁵³ Gabriel Noradonoghian, *Récueil d'actes internationaux de l'Empire ottoman*, tome II, 1789-1856, Paris, Leipzig, 1900, p. 140.

⁵⁴ Hurmuzaki, *Documente*, XVII, p. 55, doc. LVIII.

⁵⁵ Interesul spaniol pentru comerțul cu Imperiul otoman, inclusiv pentru comerțul din Marea Neagră, s-a manifestat încă din 1784, atunci când o escadră spaniolă comandată de don Gabriel de Aristizabal și formată din patru nave, Triunfante, San Pascual, Clotilda și Infante, a întreprins o călătorie de prospectare în acest sens la Constantinopol (Joseph Moreno, *Viage a Constantinopla, en el año de 1784, escrito de orden superior*, Madrid, MDCCXC (1790).

⁵⁶ Luis del Castillo, *op. cit.*, pp. 32, 50-54, apud J. L. Sanmartín, *art. cit.*, p. 1191.

⁵⁷ G. Noradonoghian, *op. cit.*, tome II, p. XXXIV.

⁵⁸ Ioan Raul I. Neacșu, *Contribuții la istoria relațiilor comerciale româno-spaniole în secolul al XIX-lea*, în „Revista de Istorie”, tom 29, nr. 5, 1976, p. 742.

Capitolul IV

Relațiile lui Iancu de Hunedoara cu Alfons al V-lea de Aragon și lupta antiotomană la mijlocul secolului al XV-lea

La începutul secolului al XV-lea, marea înfrângere de la Angora (Ankara – 20 iulie 1402) adusese Imperiul otoman, aflat încă în prima fază a expansiunii sale, în pragul unei catastrofe ireparabile. Dar, din fericire pentru turci și din nenorocire pentru popoarele amenințate de ei, Europa creștină, dezbinată de numeroase conflicte și rivalități, aflată în plin proces de modernizare, nu a găsit capacitatea necesară pentru a zdrobi definitiv puterea semilunei.

În aceste condiții și, mai ales, după înăbușirea mișcării bedreddiniste (1420), s-a declanșat una din perioadele cele mai explozive din istoria Imperiului otoman, nemulțumirile interne, din ce în ce mai acute, fiind canalizate, aproape exclusiv, spre expansiunea externă reluată cu o vigoare fără precedent¹. Astfel, la urcarea pe tron a lui Murad al II-lea (1421-1451), dezastrul de la Angora era reparat în mare parte, aproape toate țările smulse de Timur otomanilor reîntraseră sub dominația lor, cu excepția principatelor de Caramania și Sinope. Asia Mică fiind supusă, Murad al II-lea putea să-și îndrepte toate forțele sale spre Europa, ceea ce nu a ezitat să facă. În 1422 este asediat, din nou, Constantinopolul, în 1430 turcii ocupă Salonicul, apoi cuceresc Epirul și Ianina, o mare parte a Serbiei este transformată în pașalâc, iar în 1437, Transilvania de sud este atacată și devastată cu cruzime². Succesele importante înregistrate de ofensiva otomană s-au datorat, pe de o parte, capacității militare, net superioare, a

¹ Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 144.

² *Ibidem*, pp. 147-148; Le V-te de la Jonquièrre, *Histoire de l'Empire Ottoman depuis les origines jusqu'à nos jours*, vol. I, Paris, 1914, p. 88; J. de Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours*, tome II, Paris, 1835, pp. 289-294; Richard F. Peters, *Histoire des turcs. De l'empire à la démocratie*, Paris, 1966, pp. 50-52; Donald Edgar Pitcher, *An historical geography of the Ottoman Empire from earliest times to the end of the sixteenth century*, Leiden, 1972, pp. 70-72; H. Inalcik, *The Ottoman Empire. The Classical Age. 1300-1600*, London, 1973, pp. 19-23; Peter F. Sugar, *Southeastern Europe under Ottoman Rule. 1354-1804*, University of Washington Press, 1977, pp. 28-30; Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, București, 1978, pp. 83-93.

turcilor față de armatele feudale europene ale vremii, iar pe de altă parte au fost facilitate de starea de fărâmițare și anarhie feudală care domnea în majoritatea statelor balcanice, de neînțelegerile și rivalitățile dintre ele, precum și de politica expansionistă a Ungariei care, sub pretextul unității lumii creștine, căuta să-și extindă dominația în sud-estul Europei³.

În această situație, problema cruciadei⁴, având ca obiectiv principal alungarea turcilor din Europa, s-a pus din nou cu acuitate în fața statelor creștine dar, din păcate, înțelegerea acestui obiectiv s-a făcut foarte diferit de către cei interesați. Astfel, dacă pentru țările din zona Peninsulei Balcanice, Țările Române, Serbia, Bosnia, Albania, Bizanțul etc., cruciada avea un caracter pur defensiv, ținând de apărarea însăși a existenței lor statale, aspectele ei ofensive fiind doar o completare necesară a acestui caracter, pentru alte puteri creștine, cum ar fi Ungaria, statele italiene, monarhia catalano-aragonezo-napolitană, cruciada avea un caracter ofensiv, sub pretextul luptei împotriva islamului ele urmărind, fiecare, realizarea propriilor lor interese de expansiune comercială și politico-teritorială, indiferent dacă acestea loveau în turci sau în alte state creștine. De fapt, idealul de cruciadă își păstrează întreaga sa valoare doar pentru statele din sud-estul Europei amenințate nemijlocit de turci, pe când pentru celelalte puteri creștine el devine o acoperire ideologică menită să justifice politica lor expansionistă, chiar atunci când aceasta lovea direct și vizibil pentru toată lumea în interesele majore ale altor state aparținând aceleiași religii.

În ciuda acestor două concepții diferite asupra obiectivelor cruciadei, colaborarea dintre cele două categorii de state creștine era posibilă și, în același timp, necesară, avându-se în vedere faptul că le unea pe toate, indiferent de scopurile finale urmărite de fiecare, dorința de a lupta împotriva turcilor otomani. În acest sens, mijlocul secolului al XV-lea a marcat un moment deosebit de important, moment care a avut în centrul său două mari personalități, politice și militare, ale istoriei universale, Iancu de Hunedoara, voievodul Transilvaniei și guvernatorul Ungariei, și Alfons al V-lea Mărinimosul, regele Aragonului și al Neapolelui (1416, 1442-1458).

În ceea ce îl privește pe Iancu de Hunedoara el a fost ultimul mare om politic și comandant de oști europene care a încercat să-i scoată pe turci

³ M. A. Mehmed, *op. cit.*, p. 147.

⁴ Pentru cruciada din epoca târzie a se vedea, printre altele, Aziz Suryal Atiya, *The crusade in the later Middle Ages*, London, 1938; idem, *Crusade, Commerce and Culture*, New York, 1966; Florentina Căzan, *Cruciadele. Momente de confluență între două civilizații și culturi*, București, 1990, pp. 167-188.

din Europa⁵, dar lucrul se va dovedi imposibil datorită unui complex întreg de factori care, prin acțiunile lor divergente, au împiedicat îndeplinirea acestui obiectiv. De fapt, în această perioadă, pentru eliminarea amenințării otomane se propuneau două soluții:⁶ *soluția mare*, pe baza reasumării idealului de cruciadă, prevedea unirea tuturor principilor creștini sub conducerea papei⁷, și *soluția mică*, care s-a și realizat în practică, dar s-a dovedit insuficientă, prin unirea eforturilor popoarelor direct amenințate de turci.

Colaborarea dintre Iancu de Hunedoara și Alfons al V-lea de Aragon și Neapole, care a marcat primul și unul din momentele cele mai importante din istoria relațiilor româno-spaniole din evul mediu, a fost posibilă datorită dorinței lor comune de a lupta împotriva semilunei dar, în același timp, a fost puternic frânată și în cele din urmă nu a avut rezultatele așteptate deoarece fiecare dintre ei urmărea obiective politico-strategice diferite, incompatibile, în ultimă instanță, unul cu celălalt.

Pentru Iancu de Hunedoara, unul din cei mai străluciți oameni politici și comandanți militari din întreaga istorie a poporului nostru, obiectivul principal îl constituia apărarea independenței și a integrității teritoriale a Țărilor Române și a Ungariei, amenințate tot mai mult de expansiunea otomană. Pentru înfăptuirea lui, el a înțeles necesitatea imperioasă a realizării unui front comun de luptă al celor trei Țări Românești⁸, front care, datorită potențialului lor economic și militar,

⁵ Sergiu Iosipescu, *Viziunea românească asupra războiului de cruciadă (sfârșitul sec. al XIV-lea - începutul sec. al XVI-lea)*, în *Studii de istorie și teorie militară (Retrospective istorice, analize contemporane)*, București, 1980, p. 29.

⁶ Gyula Rázsó, *Una strana alleanza. Alcuni pensieri sulla storia militare e politica dell'alleanza contro i turchi (1440-1464)*, în vol. *Venezia e Ungheria nel Rinascimento*, a cura di Vittore Branca, Firenze, 1973, p. 89.

⁷ Dar papa Calixt al III-lea însuși, mare partizan al cruciadei antiotomane, era conștient de faptul că situația de pe continent nu permitea punerea în practică a acestei soluții: „Confusa omnia atque turbata est” sunt cuvintele prin care el caracterizează situația Europei la mijlocul secolului al XV-lea (Nicolae Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV^e siècle*, V, Bucarest, 1915, p. 165).

⁸ A se vedea, în acest sens, studiile lui Francisc Pall, *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447-1448*, în „Studii. Revistă de Istorie”, tom 16, nr. 5, 1963, pp. 1049-1072; idem, *De nouveau sur l'action de Iancu de Hunedoara (Hunyadi) en Valachie pendant l'année 1447*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tome XV, no. 3, 1976, pp. 447-463; idem, *Encore une fois sur l'action de Iancu de Hunedoara (Hunyadi) en Valachie pendant l'année 1447*, în ibidem, tome XVIII, no. 4, 1978, pp. 443-453; cf. Camil Mureșan, *Iancu de Hunedoara*, ed. a II-a, București, 1968, pp. 139-145; Mihail P. Dan, *Un stegar al luptei antiotomane. Iancu de Hunedoara*,

trebuia să devină un adevărat nucleu în jurul căruia să se ralieze toate statele amenințate din Balcani și, în același timp, putea să ofere o bază puternică pentru o eventuală colaborare cu puterile creștine din apus.

În schimb, Alfons al V-lea de Aragon și Neapole a urmărit de-a lungul întregii sale domnii sprijinirea comerțului catalano-aragonez în bazinul oriental al Mării Mediterane și dublarea lui cu o puternică expansiune politică și teritorială, care viza, în ultimă instanță, reconstituirea Imperiului bizantin în favoarea monarhilor și negustorilor spanioli⁹. În acest sens, lunga sa domnie a cunoscut două etape principale, și anume: o primă etapă, cuprinsă între 1420 și 1442, în care întreaga sa politică a fost dominată de problema cuceririi regatului napolitan, și o a doua etapă, cuprinsă între 1442 și 1458, în care s-au urmărit două obiective importante, consolidarea stăpânirii în sudul Italiei și, eventual, extinderea sa în peninsulă, și declanșarea unei viguroase ofensive în Mediterana Orientală, mai ales în Balcani, scopul final fiind coroana imperială de la Constantinopol.

Această ambițioasă politică expansionistă dusă de Alfons al V-lea își are explicațiile într-o interesantă îmbinare a mai multor tradiții istorice al căror moștenitor el se considera că este. În primul rând, este vorba de

București, 1974, pp. 43-44; Tahsin Gemil, *Românii și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, 1991, p. 122.

⁹ Pentru politica externă a lui Alfons al V-lea și, mai ales, pentru politica sa orientală a se vedea, printre altele, Francesco Cerrone, *La politica orientale di Alfonso di Aragona*, extratto dall „Archivio Storico per le Province Napoletane”, anno XVII, fasc. I, II, III, IV; anno XVIII, fasc. I, Napoli, 1903, 391p.; Nicolau d’Olwer, *L’expansió de Catalunya en la Mediterrània Oriental*, Barcelona, 1926, pp. 183-196; Antonio Ballesteros y Beretta, *Historia de España y su influencia en la historia universal*, ed. a II-a, vol. III, Barcelona, 1948, pp. 506-511; idem, *Síntesis de historia de España*, ed. a IX-a, Barcelona, Madrid, 1957, pp. 155-156; Santiago Sobrequés Vidal, *Sobre el ideal de cruzada en Alfonso V de Aragón*, în „Hispania. Revista española de historia”, tomo XII, no. XLVII, 1952, pp. 232-252; F. Soldevila, *Historia de España*, tomo II, Barcelona, 1953, pp. 266-270; Julián M. Rubio, Luis Ulloa Cisneros, Emilio Campo Casorla, Jaime Vicens Vives, *La baja edad media y la unidad nacional*, în *Historia de España. Gran historia general de los pueblos hispanos*, ed. a XI-a, tomo III, Barcelona, 1958, pp. 164-168; Luis Suárez Fernández, Ángel Camellos López, Jaime Vicens Vives, *Los Trastámaras de Castilla y Aragón en el siglo XV*, în *Historia de España*, coordinada por Ramón Menéndez Pidal, vol. XV, Madrid, 1964, pp. 731-734; *Diccionario de historia de España*, coordinador Germán Bleiberg, tomo I, Madrid, 1968, pp. 148-152; Marqués de Lozoya, *Historia de España*, tomo II, Barcelona, 1977, pp. 342-343; Alan Ryder, *The eastern Policy of Alfonso the Magnanimous*, în „Atti della Accademia Pontaniana”, nuova serie, vol. XXVIII, 1979, pp. 7-25.

politica expansionistă, comercială și teritorială, a catalanilor și aragonezilor în Mediterana Orientală, care a cunoscut un moment de vârf în secolul al XIV-lea, când ei au reușit să cucerească în Grecia, Boetia, Attica, Phocida, Tesalia, Negroponte, Aegina și fortăreața Piada¹⁰, la aceasta adăugându-se tradiția regalității normande din Sicilia, cea a Hohenstaufenilor și Angevinilor din Sicilia și Neapole, ceea ce explică pretențiile lui Alfons al V-lea la coroana imperială, manifestate încă din 1421¹¹, precum și pretențiile sale la coroana maghiară, printre multele titluri pe care și le-a atribuit apărând, în 1443, și acela de „Rege al Ungariei”¹². În ciuda acestor multiple tradiții pe care avea pretenția de a le prelua și duce mai departe, Alfons al V-lea a rămas permanent un suveran spaniol, care își trăgea forța mai ales din posesiunile sale spaniole, regatul napolitan fiind doar un avanpost al politicii ambițioase, care relua, de fapt, pretențiile catalano-aragoneze din Balcani.

Pentru a duce însă o politică de o anvergură atât de mare, Alfons al V-lea avea nevoie și de o puternică justificare ideologică, pe care a găsit-o în idealurile cruciadei, deoarece principalii săi rivali la dominația asupra Peninsulei Balcanice erau turcii otomani, aflați, așa cum am mai arătat, într-o perioadă de puternică ofensivă. Această ciocnire de interese și însușirea idealului de cruciadă de către Alfons al V-lea au constituit o bază destul de puternică, în ciuda scopurilor deosebite care se urmăreau, pentru stabilirea unei colaborări politice și militare antiotomane între popoarele din sud-estul Europei și monarhul spaniol, principalii promotori ai acestei colaborări fiind Iancu de Hunedoara și Gheorghe Kastriotul Skanderbeg¹³.

¹⁰ Kenneth M. Setton, *Catalan Domination of Athens. 1311-1388*, London, 1975, p. 212.

¹¹ Dumitru Năstase, *Le Mont Athos pendant l'occupation latine de Constantinople*, extras din „Byzantinisch-Neugriechischen Jahrbücher”, XXII, 1977, p. 129. Pentru pretențiile imperiale ale lui Alfons al V-lea a se vedea și F. Soldevila, *op. cit.*, II, p. 270; F. Babinger, *Mahomet II le Conquérant et son temps (1432-1481). La grande peur du monde au tournant de l'histoire*, Paris, 1954, p. 90; *A History of the Crusades*, Kenneth M. Setton general editor, vol. III, *The fourteenth and fifteenth centuries*, edited by Harry W. Hazard, The University of Wisconsin Press, 1975, p. 98.

¹² Albert de Berzeviczy, *Rapporti storici fra Napoli e l'Ungheria nell'epoca degli Aragonesi (1442-1501)*, Napoli, 1928, p. 4; A. Ryder, *art. cit.*, pp. 19-20.

¹³ Pentru relațiile dintre Alfons al V-lea și Skanderbeg a se vedea, printre altele, C. Marinescu, *Alphonse V, roi d'Aragon et de Naples, et l'Albanie de Scanderbeg*, în *Mélanges de l'École roumaine en France*, Paris, 1923, pp. 1-135; Dorothy M. Vaughan, *Europe and the Turk. A Pattern of Alliances. 1350-1700*, Liverpool, 1954, p. 74; Kristo Frashëri, *Histoire de l'Albanie*, Tirana, 1964, p. 81; F. Pall, *I rapporti italo-albanesi intorno alla metà del secolo XV*, extras din „Archivio Storico per le Province Napoletane”, terza serie, vol. IV, 1965, Napoli, 1966, pp. 141, 153-157; M. Sciambra, G. Valentini, I. Parrino, *l'Albania e Skanderbeg nel piano generale di crociata di Calisto*

În ceea ce privește relațiile dintre Iancu de Hunedoara și Alfons al V-lea de Aragon și Neapole începuturile lor datează, se pare, încă din 1435. În acest an, Iancu a ajuns în Italia însoțindu-l pe împăratul Sigismund de Luxemburg¹⁴, și la Milano, la curtea ducelui Filippo Maria Visconti, a avut posibilitatea să se întâlnească cu Alfons al V-lea, care se afla aici nu ca oaspete, ci ca prizonier al ducelui în urma dezastrului naval de la Ponza¹⁵. Aceasta a fost singura întâlnire dintre cei doi, dar a fost suficientă pentru ca ei să se cunoască și, atunci când împrejurările o vor permite, să încerce să stabilească o colaborare de luptă antiotomană.

În anii care au urmat fiecare și-a continuat calea sa, Alfons al V-lea reușind să cucerească definitiv regatul napolitan, în 1442, iar Iancu de Hunedoara, ca urmare a calităților sale deosebite, devenind, în 1438, ban de Severin, iar în 1441, voievod al Transilvaniei. Dobândirea acestor noi poziții a însemnat atât pentru Alfons al V-lea, cât și pentru Iancu de Hunedoara, este adevărat că din motive diferite, confruntarea cu același dușman puternic și amenințător, Imperiul otoman. Dorința lor comună de a lupta împotriva turcilor, de a le opri înaintarea și chiar de a-i scoate din Europa, a fost principalul element care a stat la baza colaborării dintre cei doi oameni politici și comandanți militari dar, în același timp, obiectivele deosebite pe care le urmărea fiecare, apărarea neatârnării propriului popor și eliberarea Balcanilor pentru Iancu de Hunedoara și cucerirea unor teritorii cât mai întinse pentru Alfons al V-lea, au constituit o importantă piedică în calea acestei colaborări și, în cele din urmă, au contribuit în mod decisiv la eșecul ei final.

Alfons al V-lea, încă din prima parte a domniei sale, a avut de înfruntat opoziția lumii islamice, care era unul din adversarii cei mai puternici în calea dorinței sale de expansiune în Mediterana Centrală și

III (1455-1458), extras din „Bollettino della Badia greca di Grottaferrata”, vol. XXI, 1967, pp. 83-136; *Gheorghe Castriotul Skanderbeg și lupta albanezo-turcă în secolul al XV-lea*, traducere din limba albaneză de Aurelia Zub, București, 1972, pp. 79, 94, 110-119.

¹⁴ Iată ce spune Francesco Grisellini despre acest episod din tinerețea lui Iancu de Hunedoara: „Pentru a se perfecționa și mai bine în arta războiului, Sigismund l-a trimis în Italia, unde a slujit timp de doi ani sub ducele Milanului, Filippo Visconti”. (Francesco Grisellini, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, prefață, traducere și note de Costin Feneșan, Timișoara, 1984, p. 49). A se vedea și T. Nicolau, *Ioan Huniade Corvin*, București, 1925; C. Mureșan, *op. cit.*, pp. 46-52; N. Iorga, *Venezia ed i Romeni*, în „L'Europa Orientale”, IX, 1929, p. 10.

¹⁵ T. Nicolau, *op. cit.*, p. 32; T. G. Bulat, *Contribuția românească la opera de cruciat a lui Ioan Hunyadi*, în „Revista Istorică”, tom XII, nr. 4-6, 1926, p. 59; A. de Berzeviczy, *op. cit.*, p. 5.

Orientală. Astfel, în 1432, pe când lupta încă pentru cucerirea regatului napolitan, Alfons al V-lea a obținut o importantă victorie navală, în apropierea insulei Djerba, împotriva flotei beifului din Tunis, Abu Faris¹⁶. Peste doi ani, în 1434, a organizat o expediție de scurtă durată în nordul Africii, în apropiere de Tripoli¹⁷, iar în 1436 a intrat în legătură cu emiri din estul Imperiului otoman, mai ales din teritoriul actual al Irakului, la care a trimis o solie cu scopul de a stabili o colaborare antiotomană¹⁸. Tot în această perioadă începe să se contureze și viitoarea sa acțiune, politică și militară, din Balcani, el întâlnindu-se, așa cum am arătat, cu Iancu de Hunedoara, în 1435, și primind, în 1440, o primă solie din partea lui Skanderbeg, care era încă sangeacbei de Nicopole¹⁹.

Dar adevărata sa politică balcanică, care avea să-i intensifice și preocupările în legătură cu organizarea unei cruciade antiotomane, începe în 1443, după cucerirea regatului napolitan și după încheierea tratatului de la Terracina (14 iunie 1443)²⁰, care a reglementat raporturile sale cu papa Eugen al IV-lea (1431-1447). În acest an, Alfons al V-lea a trimis soli la Ștefan Vukčić, voievodul Bosniei, care la 19 februarie 1444 i se va recunoaște vasal²¹, a trimis soli în Dalmația și a deschis un consulat catalan la Raguza²², a primit, în octombrie, o solie bizantină condusă de Teodoro Karistynos²³ și, la insistențele papei, care lansase o bulă de cruciadă încă de la 1 ianuarie²⁴, a promis că va contribui cu șase nave la formarea flotei cruciate²⁵.

¹⁶ J. M. Rubio, L. U. Cisneros, E. C. Casorla, J. V. Vives, *op. cit.*, p. 164.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ A. Ballesteros y Beretta, *Historia de España y su influencia en la historia universal*, vol. III, p. 508; M. de Lozoya, *op. cit.*, p. 342.

¹⁹ Gheorghe Kastriotul Skanderbeg și lupta albanezo-turcă în secolul al XV-lea, p. 79.

²⁰ L. Pastor, *Histoire des papes depuis la fin du Moyen Âge*, tome I, Paris, 1925, p. 343.

²¹ L. Thallóczy, *Bosnyák és szerb eletes nemzedékrajzi tanulmányok* (Studii biografice și genealogice privind Bosnia și Serbia), Budapesta, 1909, pp. 409-419; idem, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München-Leipzig, 1914, pp. 356-363;

C. Marinescu, *art. cit.*, p. 29; N. d'Olwer, *op. cit.*, p. 184; A. Ballesteros y Beretta, *Historia de España y su influencia en la historia universal*, vol. III, p. 508; M. de Lozoya, *op. cit.*, p. 342.

²² N. d'Olwer, *op. cit.*, pp. 184-186.

²³ Fr. Pall, *Le condizioni e gli echi internazionali della lotta antiottoman del 1442-1443, condotta da Giovanni di Hunedoara*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, tome III, no. 3-4, 1965, pp. 444, 448; C. Mureșan, *op. cit.*, p. 84.

²⁴ L. Pastor, *op. cit.*, I, pp. 337-338; C. Mureșan, *op. cit.*, pp. 83-84.

²⁵ Fr. Pall, *Le condizioni e gli echi internazionali...*, p. 449; C. Mureșan, *op. cit.*, pp. 84-85; M. P. Dan, *op. cit.*, p. 107.

Toate aceste acțiuni ale regelui aragonezo-napolitan, la fel ca și adevărata efervescență antiotomană care se manifesta în acești ani în Balcani se datorau, însă, în mare măsură, luptei pline de eroism a poporului român sub conducerea lui Iancu de Hunedoara, împotriva pericolului otoman, luptă care a constituit, de fapt, ultima mare încercare ofensivă din evul mediu de a-i alunga pe turci din Europa. De asemenea, trebuie subliniat și faptul că Iancu de Hunedoara avea în spatele său și o mare parte din forța regatului Ungariei, iar dacă marea nobilime i s-a alăturat cu multe rețineri sau nu i s-a alăturat deloc, nobilimea maghiară mică și mijlocie l-a sprijinit fără rezerve.

Marile acțiuni militare antiotomane ale lui Iancu de Hunedoara, caracterizate printr-o mobilitate și o îndrăzneală puțin obișnuite, încep în 1441, atunci când el înfrânge, în teritoriul sârbesc, pe Ishak, beiful de Semendria²⁶. Apoi, în anul următor, Iancu a făcut față unei puternice ofensive otomane, după înfrângerea de la Sântimbru (18 martie), reușind să-l zdrobească complet, lângă Sibiu, pe Mezid, beiful de Vidin (22 martie), iar la 2 septembrie să obțină o nouă mare victorie pe râul Ialomița, împotriva beilerbeifului Rumeliei, Șehabeddin, victorie care a marcat începutul luptelor sale ofensive împotriva turcilor²⁷.

„Campania cea lungă”, una din cele mai strălucite realizări militare ale vremii, pe care voievodul transilvan a condus-o împotriva turcilor la sud de Dunăre, la sfârșitul anului 1443 și începutul lui 1444²⁸ a contribuit, în mod indiscutabil, la declanșarea răscoalei antiotomane a poporului albanez, condusă de Skanderbeg, la declanșarea altor răscoale antiotomane în Balcani și a facilitat transpunerea în practică a intențiilor lui Alfons al V-lea de Aragon și Neapole în legătură cu această zonă geografică.

Chiar înainte de declanșarea „campaniei lungi” regele aragonezo-napolitan a avut posibilitatea să cunoască marile victorii ale lui Iancu de

²⁶ T. Nicolau, *op. cit.*, p. 41; C. Mureșan, *op. cit.*, p. 73.

²⁷ C. Mureșan, *op. cit.*, pp. 76-80; M. P. Dan, *op. cit.*, pp. 94-104; idem, *România și tradițiile luptei armate a întregului popor*, București, 1972, p. 51; Paul Abrudan, *Date noi cu privire la bătălia din 22 martie 1442 dintre oștirile lui Iancu de Hunedoara și Mezid-bei*, în „Revista de Istorie”, tom 32, nr. 2, 1979, pp. 319-324.

²⁸ T. Nicolau, *op. cit.*, pp. 47-52; C. Mureșan, *op. cit.*, pp. 86-92; M. P. Dan, *Un stegar al luptei antiotomane...*, pp. 104-113. Victoriile lui Iancu de Hunedoara, amplificate în mediul propice cruciadei antiotomane din acea vreme, l-au propulsat pe acesta la valoarea unui adevărat erou al întregii lumi creștine (*propugnaculum christianitas*). În același timp, izbânzile sale au stimulat și acțiunile antiotomane din Anatolia turco-musulmană (Lajos Tardy, *Beyond the Ottoman Empire. 14th-16th Century Hungarian Diplomacy in the East*, în „Studia Uralo-Altaica”, 13, Szeged, 1978, pp. 28-29; T. Gemil, *op. cit.*, p. 116).

Hunedoara datorită discursului pe care l-a ținut, în septembrie 1443, la Ascoli, Ciriaco d'Ancona, discurs în care acesta, lăudând vitejia voievodului român, îi cerea să aducă pacificarea Italiei și să ajute la cruciada preconizată de papă²⁹. Răspunsul lui Alfons al V-lea a fost încurajator, el arătând, atât lui Ciriaco, cât și solului bizantin Karystinos, că este gata să ajute Bizanțul cu o flotă pe care o va lua din insulele Baleare și Ibiza³⁰. Din păcate însă, această promisiune, la fel ca și cea făcută papei, de a contribui cu șase nave la formarea flotei cruciate, nu a fost îndeplinită, deoarece, în august 1443, Alfons al V-lea a început un război cu Milanul, ceea ce a complicat și mai mult raporturile politice dintre statele italiene și a favorizat rezervele Venetiei față de proiectata expediție antiotomană³¹.

În anul următor, în 1444, ca urmare a marilor victorii repurtate de Iancu de Hunedoara în „campania cea lungă”, se crease în sud-estul Europei o situație strategică și politică deosebit de favorabilă pentru forțele creștine, situație care, pentru a se putea concretiza într-o eventuală înfrângere hotărâtoare a turcilor, avea nevoie de o perioadă de consolidare pe care numai încheierea unei păci cu sultanul o putea oferi. Conștient de acest lucru, Iancu a reușit să-l determine pe regele Vladislav I al Ungariei (1440-1444) să accepte propunerile avansate de turci, astfel încât, la 12 iunie, s-a încheiat la Adrianopol un tratat de pace pe zece ani, tratat avantajos pentru creștini, care va fi ratificat de regele maghiar în luna iulie la Seghedin³².

²⁹ Fr. Pall, *Ciriaco d'Ancona e la Crociata contro i Turchi*, Vălenii de Munte, 1937, extras din „Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique”, tome XX, Bucarest, 1938, p. 14. Pentru viața și activitatea lui Ciriaco d'Ancona a se vedea Jean Colin, *Cyriaque d'Ancône. Le voyageur, le marchand, l'humaniste*, Paris, 1981.

³⁰ Fr. Pall, *Ciriaco d'Ancona...*, p. 14; C. Marinescu, *Les relations d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples, avec Jean VIII Paléologue*, în *Deuxième Congrès International des études byzantines*, Belgrade, 1927, p. 162.

³¹ Fr. Pall, *Le condizioni...*, p. 449; C. Mureșan, *op. cit.*, pp. 84-85.

³² Tratatul de la Adrianopol și Seghedin l-a silit pe sultan să reconstituie statul sârb, împreună cu cetățile sale, inclusiv Golubač, și să se limiteze la hotarul dunărean. Un articol special referitor la Țara Românească prevedea ca domnul acesteia să nu mai fie obligat să depună personal omagiul de credință în fața sultanului (Fr. Pall, *Autour de la croisade de Varna: la question de la paix de Szeged et de sa rupture (1444)*, în „Académie Roumaine. Bulletin de la section Historique”, tome XXII, no. 2, 1941, pp. 144-148; C. Mureșan, *op. cit.*, p. 97; *Documenta Romaniae Historica*, D, *Relații între Țările Române*, vol. I, (1222-1456), București, 1977, pp. 377-379, nr. 273). Pe de altă parte trebuie avut în vedere și faptul că ofensiva balcanică a lui Iancu de Hunedoara s-a corelat cu lupta antiotomană pornită din nou de Ibrahim, beiiul de Caramania. Murad al II-lea a fost pus în situația de a încheia și cu acesta un tratat de pace nefavorabil, la Yenişehir, în iulie 1444, prin care i-a cedat zona mult

Tot în această perioadă, pentru a-și consolida baza politică din Balcani, Iancu a intervenit activ în Bosnia, reușind să încheie, la 10 iunie 1444, un tratat de alianță cu regele Ștefan Toma, rege care, de altfel, fusese recunoscut și întărit în domnie de Vladislav I ca urmare a recomandărilor sale³³.

Dar nu toți cei interesați de lupta antiotomană vedeau lucrurile la fel de clar ca voievodul transilvan. Pe mulți, victoriile rapide ale acestuia, i-au făcut să creadă că organizarea unei noi expediții ar fi suficientă pentru a-i scoate pe turci din Europa, printre aceștia numărându-se marea nobilime maghiară, legatul papal Cesarini, ducele Burgundiei³⁴, regele Alfons al V-lea și Veneția³⁵. Interesant de remarcat este faptul că toți aceștia

disputată dintre Akşehir și Beyşehir (Ismail Hakki Uzunçarşılı, *Ibrahim bey in Karaman imareti vakfigesi* (Actul de fondare a iamaletului din Karamania al lui Ibrahim bei), în „Belleten”, I, 1937, pp. 120-127, apud T. Gemil, *op. cit.*, p. 117). Unitatea de acțiune românească, realizată sub conducerea lui Iancu de Hunedoara, care avea în spatele lui și o parte din forța regatului ungar, a reprezentat un factor de mare însemnătate, de natură să pună din nou sub semnul întrebării însuși procesul intern de refacere a puterii otomane.

³³ Eusebius Fermendzin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestia ab anno 925 usque ad annum 1752*, în *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. XXIII, Zagrabiae, 1892, p. 185, doc. DCCCXXX; L. Thálloczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens...*, pp. 366-368; Lajos Elekes, *Hunyadi*, Budapest, 1952, pp. 230-231; Fr. Pall, *Stăpânirea lui Iancu de Hunedoara asupra Chinei și problema ajutorării Bizanțului*, în „Studii. Revistă de Istorie”, tom 18, nr. 3, 1965, p. 628.

³⁴ Ducele Burgundiei, Filip al III-lea cel Bun (1419-1467), era interesat în organizarea cruciadei din două motive: pentru a-și consolida prestigiul în apus și pentru a apăra interesele comerciale ale orașelor flamande în sud-estul Europei. Pentru politica sa în acest sens a se vedea Emil I. Diaconescu, *Politica orientală burgundă și turcii în sec. XIV-XV*, în „Cercetări istorice”, Iași, I, 1925, pp. 10-11; N. Iorga, *Les aventures „sarrazines” des français de Bourgogne au XV^e siècle*, în *Mélanges d'Histoire Générale*, publiés par Constantin Marinescu, vol. I, Cluj, 1927, pp. 7-56; *La fin du Moyen Âge*, sous la direction de L. Halphen, vol. I, Paris, 1931, pp. 455-459; A. S. Atyia, *The Crusade in the later Middle Ages*, pp. 190 și urm.; C. Marinescu, *Philippe le Bon, duc de Bourgogne et la croisade*, (première partie), 1419-1453; în *Actes du VI^e Congrès International d'Études Byzantines*, Paris, 1948, I (publicat în 1950), pp. 158, 160-162; A. Gruzewig, *Philippe le Bon et Constantinople*, în „Byzantion”, tome XXIV, 1954, Bruxelles, 1955, p. 59, n. 2; Fr. Pall, *Le condizioni...*, pp. 447-448.

³⁵ În ceea ce privește atitudinea Veneției, semnificativ este faptul că, dacă în 1443 ea considera necesare între 16 și 20 de galere pentru a tăia strâmtoarele, în martie 1444, sub efectul victoriilor lui Iancu de Hunedoara, credea că doar 14 ar fi suficiente (*Fontes rerum poloniarum e tabulario Reipublicae Venetae exhaustis*, ed.

au cerut cu multă insistență organizarea, cât mai repede cu putință, a unei noi expediții cruciate, toți au făcut mari promisiuni de ajutor, dar nimeni nu a trimis aproape nimic, iar atunci când s-a trimis câte ceva, ajutoarele au ajuns mult prea târziu pentru a mai fi eficiente. Într-un cuvânt, toți doreau să-și satisfacă propriile interese politice, teritoriale, comerciale și de prestigiu, lăsând însă întreaga povară a luptei antiotomane pe umerii lui Iancu de Hunedoara și ai armatei sale, în care ponderea principală revenea elementului românesc. Acest egoism politic, lipsa totală de coordonare a acțiunilor, au dus, în cele din urmă, la tragicul deznodământ de la Varna, care a anulat, practic, roadele frumoaselor victorii din „campania cea lungă” și a rupt din nou echilibrul din Balcani în favoarea turcilor.

Printre cei care au încercat să profite cât mai mult de pe urma victoriilor lui Iancu dar, în același timp, să contribuie cât mai puțin sau chiar deloc, dacă era posibil, la obținerea lor, s-a numărat, așa cum am arătat deja, și Alfons al V-lea de Aragon și Neapole. Regele spaniol, prins în complicațiile politice italiene, încerca simultan, cu forțele reduse ce-i mai rămăneau la dispoziție, să realizeze, măcar în parte, obiectivele politicii sale balcanice.

Astfel, așa cum am mai spus, la 19 februarie 1444, el a reușit să încheie un tratat de suzeranitate-vasalitate cu voievodul Bosniei, Ștefan Vukčić, tratat care i-a permis, din punct de vedere juridic, să pătrundă în spațiul balcanic asupra căruia avea importante pretenții teritoriale, pretenții pe care spera să le vadă satisfăcute în urma campaniei antiotomane ce se va desfășura în același an, cel puțin asupra Atenei, Patrasului și a peninsulei Gallipoli³⁶. Pentru realizarea expediției de la care aștepta înfăptuirea acestor obiective, expediție pe care nimeni nu o putea conduce în afara lui Iancu de Hunedoara, Alfons al V-lea nu a ezitat să-i promită lui Vladislav I și, implicit, voievodului transilvan, participarea sa cu zece galere la alcătuirea flotei cruciate, la care își anunțaseră prezența și papalitatea, Veneția, Milano, Burgundia, precum și cavalerii ioaniți din insula Rodos³⁷. În cele din urmă însă, toate aceste promisiuni se vor concretiza doar în strângerea la un loc a câtorva galere italiene, burgunde și raguzane,

A. C. Cieskowski, series I, fasciculus secundus, Posnaniae, 1890, pp. 85-89; Fr. Pall, *Le condizioni...*, p. 446). Se trecuse, prin urmare, de la o extremă la alta, de la o prudență plină de suspiciuni la un entuziasm exagerat, ambele atitudini fiind dăunătoare luptei antiotomane.

³⁶ C. Mureșan, *op. cit.*, p. 98.

³⁷ *Ibidem*; Fr. Pall, *Un moment décisif de l'histoire du Sud-Est Européen: la croisade de Varna (1444)*, în „Balcania”, VII,1, 1944, p. 107; M. P. Dan, *Un stegar al luptei antiotomane...*, p. 115.

comandate de venețianul Aloisio Loredano³⁸, insuficiente însă pentru a opri trecerea armatei lui Murad al II-lea din Asia Mică în Europa, mai ales în condițiile în care ea a fost făcută de flota genoveză, și a împiedica, astfel, dezastrul care a urmat.

Probabil că Alfons al V-lea a simțit o mare ușurare atunci când Veneția, refuzând să accepte salvconductul pe care papa îl dăduse flotei aragonezo-napolitane de a-i străbate apele, i-a oferit pretextul cel mai nimerit pentru a-și scuza inactivitatea în fața lui Vladislav I³⁹. Dar, refuzând de fapt să trimită ajutoarele promise, Alfons al V-lea nu înțelegea să renunțe și la pretențiile sale teritoriale, cu atât mai mult cu cât era convins că presiunile papalității, înflăcărarea cavaleriească și, în același timp, nechibzuința tânărului rege al Ungariei îl vor face pe acesta să rupă pacea abia încheiată cu turcii și-l vor determina și pe Iancu de Hunedoara să participe, în ciuda obiecțiilor sale întemeiate, la cruciadă.

Această convingere i-a fost întărită și de informațiile primite din partea lui Ciriaco d'Ancona, care se afla, în toamna lui 1444, în capitala Imperiului bizantin. La Constantinopol, Ciriaco a putut să vadă scrisorile pe care Cesarini, Vladislav I și Iancu de Hunedoara le-au trimis împăratului Ioan al VIII-lea (1425-1448), scrisori în care-l anunțau despre hotărârea lor de a începe cruciada, și a reușit să trimită copii după ele regelui aragonez, însoțite de o scrisoare a sa în care-i cerea să se alăture forțelor creștine⁴⁰. Iancu, deși considera declanșarea unei astfel de campanii prematură și sortită eșecului, nu putea să-l lase singur pe rege, deoarece acesta era principalul lui sprijinitor politic, iar el însuși luptase mult pentru a realiza uniunea dinastică polono-ungară în persoana acestui tânăr vlăstar al dinastiei jagellone.

Alfons al V-lea, departe de a urma îndemnul lui Ciriaco d'Ancona, nu a ezitat, totuși, să-i scrie lui Vladislav I, înainte de plecarea sa în campanie, arătându-i că are anumite drepturi ereditare asupra teritoriilor ce urmau a fi cucerite, mai exact asupra principatelor de Atena și Patras⁴¹, principate care, interesant de remarcat, la acea dată nici măcar nu se aflau sub dominație otomană și, prin urmare, nu puteau deveni obiective ale unei cruciade. În același sens, Alfons al V-lea scria, la 27 noiembrie 1444, și lui Constantin Paleologul Dragases, despotul de Mistra, care reușise să obțină

³⁸ C. Mureșan, *op. cit.*, p. 98.

³⁹ N. Iorga, *Notes et extraits...*, III, Paris, 1902, pp. 138, 151-152; Fr. Pall, *Le condizioni...*, p. 452.

⁴⁰ Fr. Pall, *Ciriaco d'Ancona...*, p. 37.

⁴¹ A. De Berzeviczy, *op. cit.*, pp. 5-6.

mai multe victorii împotriva turcilor⁴², arătându-i care erau drepturile sale la succesiunea Atenei și cerându-i, totodată, să predea Atena, dacă o va cucerii, trimisului său, marchizul Giovanni de Gerace⁴³. Aceste scrisori ale regelui aragonez ne dezvăluie, cu toată claritatea, care erau adevăratele intenții ale politicii sale balcanice și cât de departe de el se afla obiectivul de cruciadă.

Dezastrul de la Varna (10 noiembrie 1444)⁴⁴ a dat o puternică lovitură luptei pentru libertate dusă de popoarele din sud-estul Europei, dar și politicii expansioniste a lui Alfons al V-lea. Timp de câțiva ani, până în 1447, acesta nu a mai acordat, practic, nici un fel de atenție, Peninsulei Balcanice, cu toate că Iancu de Hunedoara, sprijinit de domnitorul Țării Românești, Vlad Dracul (1436-1442; 1443-1447), și de o flotă burgundo-papală condusă de Walerand de Wavrin și de cardinalul venețian Francesco Condulmer, a încercat, în 1445, este adevărat că fără succes, să reia ofensiva antiotomană prin cucerirea anumitor poziții fortificate de-a lungul Dunării. Singurul spaniol despre care avem cunoștință că a participat la acțiunile din acest an a fost cavalerul Pedro Vasque de Saavedra, care a stabilit legătura între Walerand de Wavrin, Iancu de Hunedoara și Vlad Dracul și a luat parte la luptele de pe Dunăre⁴⁵, dar această participare nu s-a făcut în numele lui Alfons al V-lea, ci al lui Filip al III-lea de Burgundia.

Abia în 1447, condițiile au devenit din nou favorabile pentru a se trece la reluarea luptei antiotomane, ceea ce a dus și la reluarea legăturilor dintre Iancu de Hunedoara și Alfons al V-lea, legături care în acest an și în cel următor vor cunoaște momente de maximă intensitate.

Ales guvernator al Ungariei în 1446 datorită unor împrejurări istorice deosebite, dar și datorită calităților sale excepționale, Iancu de Hunedoara a devenit, astfel, una din personalitățile cele mai marcante ale vremii și a căpătat o importanță sporită în ansamblul relațiilor politice

⁴² A. Decei, *op. cit.*, pp. 94-95.

⁴³ Francesco Cerone, *op. cit.*, pp. 86-87; A. Ballesteros y Beretta, *Historia de España y su influencia en la historia universal*, III, p. 509.

⁴⁴ Bistra Țvetkova, *La bataille mémorable des peuples. Le Sud-Est européen et la conquête ottomane. Fin XIV^e première moitié du XV^e siècle*, Sofia, 1971.

⁴⁵ Jean de Wavrin, *La campagne des croisés sur le Danube (1445)* (extrait des Anciennes Chroniques d'Angleterre), nouvelle édition par N. Iorga, Paris, 1927, pp. 46-48, 50-51, 52-53, 84, 90; *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, București, 1968, pp. 81-86, 114-117, 122; N. Iorga, *Les aventures „sarrazines” des français de Bourgogne au XV^e siècle*, pp. 17, 19; C. Marinescu, *Philippe le Bon...*, p. 165, n. 7; C. Mureșan, *op. cit.*, pp. 118-119; Eugen Denize, *Viajeros españoles en los países rumanos hasta principios del siglo XIX*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tome XXVI, no. 4, 1987, pp. 370-372.

europene. Meritul lui cel mai mare constă în faptul că, ajuns în această poziție deosebită, a înțeles să-și dedice întreaga activitate intereselor fundamentale ale poporului său, apărării independenței sale și a integrității teritoriale și, implicit, apărării creștinătății în ansamblul ei. În acest sens, obiectivul său principal a fost reluarea ofensivei antiotomane care, în caz de victorie, trebuia să asigure, cel puțin, eliminarea presiunii turcești de la Dunăre, iar pe plan intern trebuie să-i consolideze pozițiile în fața asalturilor, tot mai periculoase, ale marii nobilimi care nu-i putea ierta originea sa românească și ascensiunea politică fără precedent.

Încă din toamna lui 1446, Iancu a început importante preparative cu scopul de a realiza un larg front de acțiune antiotomană care, în concepția sa, trebuia să înglobeze regiunile dunărene și balcanice, dar trebuia să capete și sprijinul puterilor apusene ⁴⁶. În ciuda atitudinii puțin încurajatoare, chiar negative, a Veneției, puterea creștină care avea flota cea mai importantă din Mediterana⁴⁷, Iancu de Hunedoara nu numai că nu a renunțat la planurile sale, dar în primăvara lui 1447 a declanșat o vastă activitate diplomatică. Acum el adresează scrisori în care solicită sprijin în lupta antiotomană ducelui Filip al III-lea al Burgundiei, regelui Franței, Carol al VII-lea (1422-1461), trimite pe comitele Voulch (Vulchus) în solie la Roma și Veneția, pe banul Croației, Franko de Talovac, la Ragusa ⁴⁸. Reușește, de asemenea, să obțină medierea papei Nicolae al V-lea (1447-1455) în conflictul său cu împăratul Frederic al III-lea (1440-1493), mediere care va duce la încheierea armistițiului de la 1 iunie 1447, realizat ca urmare a intervenției legatului apostolic, cardinalul spaniol Juan de Carvajal⁴⁹.

⁴⁶ Fr. Pall, *Skanderbeg et Iancu de Hunedoara (Jean Hunyadi)*, în „*Studia Albanica*”, nr. 1, 1968, p. 107.

⁴⁷ Joannis de Zredna, *Epistolae*, în Joannis Georgii Schwandtneri, *Scriptores Rerum Hungaricarum*, vol. II, Vindobonae, 1746, pp. 39-40, doc. XXIV; N. Iorga, *Notes et extraits...*, III, pp. 208, 220-221; Freddy Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Roumanie*, tome III, 1431-1463, Paris, La Haye, 1961, pp. 135-136, nr. 2734. Pentru relațiile lui Iancu de Hunedoara cu Veneția a se vedea și Eugen Denize, *Relațiile lui Iancu de Hunedoara cu Veneția*, în vol. *Românii în istoria universală*, II, 1, coordonatori I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Iași, 1987, pp. 197-211.

⁴⁸ C. Mureșan, *op. cit.*, p. 146.

⁴⁹ *Ibidem*, pp. 137-138; P. Lukcsics, *Diplomata pontificum sec. XV*, tom II, Budapest, 1938, p. 247, apud Fr. Pall, *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447-1448*, p. 1051; M. P. Dan, *Un stegar al luptei antiotomane...*, p. 21. Pentru activitatea lui Juan de Cravajal a se vedea *Diccionario de historia de España*, vol. I, pp. 747-749; Lino Gómez Canedo, *Un español al servicio de la Santa Sede. Din Juan de Carvajal, cardenal de Sant'Angelo, legado en Alemania y Hungría (1399?-1469)*, Madrid, 1947.

Bineînțeles că în efervescența politică și diplomatică declanșată de dorința lui Iancu de Hunedoara de a pune pe picioare o nouă expediție antiotomană, Alfons al V-lea nu a fost uitat, guvernatorul Ungariei știindu-l interesat de lupta antiotomană. În acest sens, el l-a trimis în solie la regele aragonezo-napolitan pe Ștefan de Frangepani, comite de Segna, care avea împuterniciri speciale în vederea încheierii unui tratat de colaborare.

Inițiativa lui Iancu de Hunedoara a fost primită cu interes de Alfons al V-lea, deoarece acesta, în ciuda complicării situației politice și militare din Italia, generată de luptele pentru Milano, hotărâse reluarea politicii sale balcanice și primise, în acest sens, soliile despotului Serbiei, Gheorghe Brancovici⁵⁰, și ale conducătorului luptei albaneze, Gheorghe Kastriotul Skanderbeg⁵¹. Propunerile avansate de Iancu dovedeau, pe de o parte, hotărârea fermă de a relua lupta ofensivă antiotomană, iar pe de altă parte, nevoia sa acută de a primi ajutor din partea celorlalte puteri creștine. Aceste considerente l-au făcut să le formuleze de o manieră foarte măgulitoare pentru orgoliul regelui aragonez, ceea ce a dus la acceptarea lor și la încheierea tratatului de la Casoli, din 6 noiembrie 1447⁵².

Tratatul cuprinde două părți principale și anume, o primă parte în care sunt incluse propunerile formulate de Iancu de Hunedoara și angajamentele pe care și le asumă față de Alfons al V-lea în cazul acceptării lor, și o a doua parte care conține acordul regelui aragonez, întărit de semnătura și de pecetea sa secretă.

⁵⁰ N. d'Olwer, *op. cit.*, p. 184; M. de Lozoya, *op. cit.*, II, p. 342.

⁵¹ C. Marinescu, *Alphonse V, roi d'Aragon et de Naples, et l'Albanie de Scanderbeg*, pp. 25-26; Gheorghe Kastriotul Skanderbeg și lupta albanezo-turcă în secolul al XV-lea, p. 94.

⁵² Tratatul a fost publicat integral în *Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus*, în *Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria*, vol. XXXV, ed. L. Thallóczy, S. Barabás, Budapest, 1910, pp. 350-353, doc. CCCXLIV. A se vedea în legătură cu relațiile lui Iancu de Hunedoara cu Alfons al V-lea de Aragon și Neapole studiul lui Vilmos Fraknói, *Hunydi János és Aragoniai V. Alfonz* (Iancu de Hunedoara și Alfons V de Aragon), în „*Katolikus Szemle*”, 1911, pp. 229-242. În istoriografia noastră tratatul a fost amintit, dar fără a fi luat în discuție, de Fr. Pall, *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447-1448*, pp. 1054-1055; C. Mureșan, *op. cit.*, p. 147; M. P. Dan, *Un stegar al luptei antiotomane...*, p. 126. Suntem siguri că problematica acestui tratat a fost abordată de C. Marinescu în lucrarea *La politique orientale d'Alphonse V d'Aragon, roi de Naples*, dar, din păcate, tipărirea ei, care se făcea la Barcelona, a fost întreruptă la p. 275 din cauza declanșării războiului civil din Spania (I. Crăciun, *La contribution roumaine à l'historiographie générale. Bibliographie 1927-1936*, în *Mélanges d'Histoire Générale*, publiés par C. Marinescu, Bucarest, 1938, p. 542). Am aflat că această lucrare ar fi apărut acum câțiva ani, dar ne-a fost imposibil să o consultăm.

În prima parte, Iancu îi cere lui Alfons al V-lea să-l sprijine în lupta antiotomană cu 10 000 de soldați, dar nu trimițându-i direct, ci trimițând banii necesari pentru angajarea lor, adică 100 000 de florini de aur. La rândul său, îi promite că va angaja, pe propria cheltuială, alți 16 000 de soldați și că va obține din Țara Românească, gratuit, încă 10 000 de oameni⁵³, deci, în total, o armată de 42 000 de oameni cu ajutorul căreia, nu avea nici o îndoială, îi va putea zdrobi pe turci și-i va alunga din Europa⁵⁴.

După această introducere, care ne arată foarte concret ce spera să obțină marele comandant de oști din partea regelui aragonez, urmează promisiunile pe care le face acestuia pentru a-l determina să treacă la acțiune. Astfel, el îi arată că, dacă îl va ajuta să-i învingă pe turci, va dobândi, în primul rând, răsplata cerească, recunoștința oamenilor și o glorie nepieritoare, iar în al doilea rând, va avea posibilitatea să intre în posesia regatului Ungariei, a regatului grecilor și a altor teritorii din această zonă⁵⁵, ceea ce constituia pentru Alfons al V-lea o recompensă mult mai lumească și mai pe înțelesul său. De fapt, Iancu de Hunedoara îi sugera posibilitatea unei dominații asupra întregului sud-est al Europei, ceea ce venea exact în întâmpinarea tendințelor expansioniste și satisfăcea veleitățile imperiale ale regelui aragonez.

Pentru a fi și mai credibil, Iancu de Hunedoara își asumă câteva obligații foarte concrete și anume: să cheltuiască integral banii primiți din partea lui Alfons al V-lea pentru recrutarea de soldați și să vegheze ca principii și baronii regatului maghiar să jure fidelitate și ascultare suveranului aragonez, să vină personal cu o armată între trei și șase mii de luptători în întâmpinarea sa, pentru a-l conduce în siguranță în regat, să-i pună la dispoziție, lui sau celui pe care-l va trimite în numele său, orice oraș sau cetate din regat sau din Transilvania (interesantă această distincție care apare în tratat între regatul Ungariei și voievodatul Transilvaniei), să-i înapoieze banii primiți și chiar mai mulți, din teritoriile și orașele eliberate de la turci și, în fine, să trimită ca ostatic la curtea napolitană pe primul său născut, Ladislau, drept cheazășie a bunei sale credințe⁵⁶. Pentru toate aceste angajamente, Iancu de Hunedoara îi mai cerea lui Alfons al V-lea să-l susțină în lupta sa până la capăt și fără ezitare, iar ajutoarele să i le trimită

⁵³ În legătură cu semnificația acestei prevederi pentru relațiile lui Iancu de Hunedoara cu Țara Românească, a se vedea Fr. Pall, *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447-1448*, pp. 1054-1055.

⁵⁴ *Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus*, doc. CCCXLIV, p. 350.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 351.

⁵⁶ *Ibidem*, pp. 351-352.

astfel încât, în luna iulie a anului următor (1448) oastea să fie gata a-i ataca pe turci⁵⁷.

Ultima parte a tratatului cuprindea acordul regelui aragonez la propunerile lui Iancu de Hunedoara și promisiunea sa de a trimite cei 100 000 de florini, plătiți în două tranșe, una la 24 aprilie 1448, după venirea lui Ladislau ca ostatic la curtea sa, și o a doua în luna iunie a aceluiași an⁵⁸.

A doua zi, 7 noiembrie 1447, tratatul a fost întărit, tot la Casoli, de un act notarial instrumentat de Arnaldo Fonolleda, în care Alfons al V-lea precizează că va plăti cea de a doua tranșă de 50 000 de florini după ce baronii și principii regatului Ungariei îi vor jura fidelitate și supunere lui personal sau fiului său Ferdinand, iar comitelui de Segna i se cere să predea aceste acte lui Iancu de Hunedoara abia după ce acesta se va obliga să-i facă pe nobilii amintiți să jure credință regelui sau fiului său⁵⁹. Putem constata, prin urmare, exprimate foarte clar, care erau adevăratele intenții ale lui Alfons al V-lea și care era unicul mobil ce-l putea determina să acționeze împotriva turcilor, iar, pe de altă parte, înțelegem de ce Iancu de Hunedoara a fost obligat să-i promită atât de mult, inclusiv coroana maghiară și cea a împăraților bizantini. El era convins că ambiția și vanitatea regelui aragonez, incitate de aceste promisiuni, îl vor putea face să acționeze, măcar și limitat, împotriva turcilor, dar, în schimb, niciodată puterile sale nu-i vor permite să revindice în mod serios vreuna din aceste coroane.

Alfons al V-lea, chiar dacă nu era dispus să acorde nici un fel de ajutor împotriva turcilor, a luat, totuși, în serios promisiunea cu privire la coroana Ungariei și, pentru a-și pregăti terenul în acest sens, a reținut pe lângă sine, aproape un an, pe comitele de Segna, a adresat scrisori, la 11 decembrie 1447, principalilor nobili ai regatului, printre care lui Dionisie Szécsi, arhiepiscop de Strigoni, lui Nicolae Ujlaki și lui Ladislau Garai⁶⁰, iar la 22 februarie 1448 s-a adresat nobilimii maghiare în ansamblul ei⁶¹. Bineînțeles, efectul a fost foarte mic, dacă nu chiar nul.

Între timp însă, Iancu de Hunedoara se pregătea intens în vederea expediției sale antiotomane și răspunsul din partea lui Alfons al V-lea întârzia să sosească. Abia în aprilie 1448, solul aragonez Bernardo López (Bernat Lopiç) a ajuns la Buda⁶², aducând cu sine trei cai în dar și o

⁵⁷ *Ibidem*, p. 352.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 353.

⁵⁹ *Ibidem*, doc. CCCXLV, pp. 354-356.

⁶⁰ *Ibidem*, doc. CCCXLVIII, pp. 357-358.

⁶¹ *Ibidem*, doc. CCCXLIX, pp. 358-359.

⁶² Plecase din Neapole la 28 octombrie 1447 și trecuse și prin Albania și Bosnia, ceea ce explică întârzierea (N. Iorga, *Notes et extraits...*, II, Paris, 1899, p. 45).

scrisoare în care regele aragonez dădea oarecare speranțe că ar fi dispus să încheie o alianță împotriva turcilor⁶³. Dar acest răspuns i s-a părut cu totul insuficient lui Iancu de Hunedoara, care, la 28 mai, îi scria din nou lui Alfons al V-lea spunându-i că lupta împotriva turcilor are nevoie mai degrabă de perseverență decât de elan și cerându-i nu vorbe frumoase, ci un ajutor concret⁶⁴. La puțin timp însă după expedierea acestei scrisori, comitele de Segna, Ștefan de Frangepani, a revenit din prelungita sa solie aducând cu sine tratatul pe care-l încheiase cu Alfons al V-lea la 6 noiembrie 1447, ceea ce l-a făcut pe Iancu de Hunedoara să-i scrie din nou acestuia, la 24 iunie, pentru a-i spune că acceptă tratatul, că se pregătește intens în vederea campaniei și că, peste puțin timp, îi va trimite planul său de acțiune⁶⁵.

Din păcate însă, toate promisiunile lui Alfons al V-lea au rămas doar vorbe goale, forțele sale, și așa limitate, fiind angajate total în războiul care cuprinsese din nou Italia în urma morții ducelui Milanului, Filippo Maria Visconti (1447)⁶⁶, iar flota aragoneză, care era, poate, principalul element de sprijin pe care conta Iancu de Hunedoara din această direcție⁶⁷, a fost, practic, distrusă de venețieni în luptele navale de la Messina și Siracuză⁶⁸, pe coastele Siciliei.

În această situație, cu toate că Alfons al V-lea îi mai scria încă lui Iancu de Hunedoara, la 3 septembrie 1448, promițându-i ajutor și încurajându-l în lupta sa împotriva dușmanilor creștinătății⁶⁹, iar unii istorici consideră, nejustificat credem noi, că el a trimis chiar 50 000 de florini⁷⁰, tratatul din 6 noiembrie 1447 devenise nul și inoperant. Din nou marele nostru comandant de oști s-a aflat singur în fața puternicei armate

⁶³ T. Popa, *Iancu Corvin de Hunedoara*, Hunedoara. 1928, p. 113; C. Mureșan, *op. cit.*, p. 147; M. P. Dan, *Un stegar al luptei antiotomane...*, p. 126.

⁶⁴ J. de Zredna, *op. cit.*, pp. 45-46; Georgius Pray, *Annales regnum Hungariae*, pars III, Vindobonae, 1766, pp. 62-63; G. Fejér, *Genus, incunabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad regni Hungariae gubernatoris*, Buda, 1844, doc. XXXVI, pp. 108-109; *Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus*, doc. CCCLII, p. 361.

⁶⁵ J. de Zredna, *op. cit.*, doc. XXXI, pp. 47-48; G. Pray, *op. cit.*, pp. 63-64; G. Fejér, *op. cit.*, doc. XL, pp. 114-115; *Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus*, doc. CCCLIV, pp. 361-362.

⁶⁶ Nino Valeri, *L'Italia nell'età dei principati dal 1343 al 1516*, în *Storia d'Italia*, vol. V, Verona, 1949, pp. 486-509; *Storia d'Italia*, coordonată de Nino Valeri, vol. I, Torino, 1959, pp. 715-722.

⁶⁷ M. P. Dan, *Un stegar al luptei antiotomane...*, p. 126.

⁶⁸ C. Mureșan, *op. cit.*, p. 148.

⁶⁹ *Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus...*, doc. CCCLVI, pp. 362-363.

⁷⁰ Bálint Homan, Gyula Szekfü, *Magyar történet*, vol. III, f. a., Budapest, p. 295.

a sultanului pe care nu a ezitat să o înfrunte, dar a trebuit să se încline în fața zdrobitoarei superiorități numerice a dușmanilor (Kossovopolje, 18-20 octombrie 1448), și să renunța în viitor la acțiunile cu caracter ofensiv. Tot ceea ce promise Iancu de Hunedoara din apus pentru această expediție fuseseră doar încurajări, dintre care nu putem omite scrisoarea, plină de laude, a umanistului Poggio Bracciolini, trimisă din Roma, la 4 aprilie 1448⁷¹, precum și prezența, lângă el, pe câmpul de luptă, unde se pare că și-a găsit și sfârșitul, a legatului papal Cristoforo Garatone⁷². Dispărea astfel, timp de câteva secole, orice posibilitate reală de a-i scoate pe turci din Europa, pentru Țările Române, la fel ca și pentru regatul Ungariei, punându-se acut problema luptei pentru supraviețuire în fața asalturilor unui adversar tenace, superior ca număr și ca armament.

În anii care au urmat, relațiile dintre Iancu de Hunedoara și Alfons al V-lea de Aragon, deși nu au încetat cu desăvârșire, au scăzut foarte mult în intensitate. Iancu și-a dat seama de imposibilitatea reluării luptei ofensive antiotomane⁷³ și, pentru a câștiga timp, a încheiat, la 20 noiembrie 1451-13 aprilie 1452, un armistițiu pe trei ani cu turcii⁷⁴. Adevărul este că acest armistițiu era dorit de ambele părți. Poarta, deși

⁷¹ *Spicilegium romanum*, ed. Angelo Mai, tomus X, Graz, 1974, pp. 247-249. Pentru relațiile dintre Iancu de Hunedoara și Poggio Bracciolini a se vedea și Cs. Csapodi, *Hunyadi János és Poggio Bracciolini* (Iancu de Hunedoara și Poggio Bracciolini), în „*Filológiai közlöny*”, 11, 1965, nr. 1-2, pp. 67-83; Eugen Denize, Antal Lukács, *Relațiile lui Iancu de Hunedoara cu Poggio Bracciolini*, în vol. *Români în istoria universală*, III, 1, coordonatori I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Iași, 1988, pp. 145-156.

⁷² Pasquale di Sorigo afirma fără dubii: „...est et cum Jane (!), duce praefato, legatus in exercitu Christophorius Garatonich, episcopus olim Corônensi”. (N. Iorga, *De nouveau sur la campagne turque de Jean Hunyadi en 1448*, în „*Revue Historique du Sud-Est Européen*”, tome III, no. 1-3, 1926, p. 16). Cronicarii maghiari afirmă în unanimitate că și-ar fi găsit acolo moartea (L. Kis, *A rigómezei hadjárat* (Campania militară de la Câmpia Mierlei), în „*Hadtörténelmi közlémenyek*”, Budapesta, 8, nr. 4, 1895, p. 474). A se vedea și Adrian A. Rusu, *Iancu de Hunedoara și Cristoforo Garatone*, în vol. *Români în istoria universală*, II,1, coordonatori I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Iași, 1987, p. 221.

⁷³ După înfrângerea de la Kossovopolje situația internă din Ungaria a cunoscut o deteriorare evidentă, care se făcea simțită, mai ales, în ceea ce privește persoana guvernatorului și planurile sale politice (Joseph Held, *Hunyadi: Legend and Reality*, Columbia University Press, New York, 1985, p. 135).

⁷⁴ N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. III, București, 1897, pp. 23-27; idem, *Privilegiul lui Mehmed al II-lea pentru Pera (1 iunie 1453)*, în „*Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*”, s. II, t. XXXVI, 1913-1914, pp. 88-91; C. Mureșan, *op. cit.*, p. 176; T. Gemil, *op. cit.*, p. 129.

victorioasă în ultimele confruntări, făcea, totuși, concesii importante Ungariei, recunoscând acesteia cosuzeranitatea asupra Serbiei și Țării Românești. Noul sultan, Mehmed al II-lea (1451-1481), avea nevoie de liniște la Dunăre, pentru a-și consolida domnia și pentru a face pregătirile necesare asaltului decisiv asupra Constantinopolului.

În schimb, Alfons al V-lea, prea puțin afectat de înfrângerea lui Iancu de Hunedoara, și-a reluat politica balcanică cu o vigoare deosebită, dar care era mai mult expresia dorințelor sale expansioniste, decât a posibilităților reale pe care le avea. Astfel, după ce a stabilit o alianță cu Veneția în lupta pentru cucerirea Milanului⁷⁵, a trimis, în mai multe rânduri, corsari în apele Levantului⁷⁶, a încheiat tratate avantajoase cu Demetrios Paleologul, despotul Moreei (Torre Ottavo – 5 februarie 1451)⁷⁷ și cu Skanderbeg (Gaeta – 26 martie 1451)⁷⁸, a intrat în legătură cu împăratul Etiopiei prin intermediul misiunilor conduse de Antonio Martínez în 1452 și 1453⁷⁹, cu emirul Caramaniei⁸⁰ și cu mongolii⁸¹, dar atunci când s-a pus problema apărării Constantinopolului, și-a rechemat flota din Orient și a trimis-o în apele Toscanei să lupte împotriva creștinilor⁸². Singurul care a

⁷⁵ *Storia d'Italia*, vol. II, Torino, 1959, pp. 14-30.

⁷⁶ C. Marinescu, *Notes sur les corsaires au service d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples*, în *Mélanges d'Histoire Générale*, I, Cluj, 1927, pp. 155-173.

⁷⁷ Idem, *Alphonse V, roi d'Aragon et de Naples, et l'Albanie de Scanderbeg*, p. 45; N. d'Olwer, *op. cit.*, p. 187; A. Ballesteros y Beretta, *Historia de España y su influencia en la historia universal*, III, p. 509.

⁷⁸ Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, traducere de Vasile Grecu, București, 1958, p. 249; C. Marinescu, *Alphonse V, roi d'Aragon et de Naples, et l'Albanie de Scanderbeg*, pp. 42-44; Fr. Pall, *Skanderbeg et Iancu de Hunedoara (Jean Hunyadi)*, p. 111; N. d'Olwer, *op. cit.*, pp. 184-185.

⁷⁹ F. Soldevila, *op. cit.*, II, p. 270; M. de Lozoya, *op. cit.*, II, p. 343.

⁸⁰ Fr. Pall, *Skanderbeg et Iancu de Hunedoara (Jean Hunyadi)*, p. 112, n. 23; C. Marinescu, *Le Pape Calixte III (1455-1458), Alfonse V d'Aragon, roi de Naples, et l'offensive contre les Turcs*, extras din „Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique”, tome XIX, Bucarest, 1935, pp. 14-15.

⁸¹ F. Soldevila, *op. cit.*, II, p. 270.

⁸² C. Marinescu, *Le pape Nicolas V (1447-1455) et son attitude envers l'Empire byzantin*, în *Actes du IV^e Congrès International des Études byzantines*, Sofia, 1935, pp. 334-335. Alfons al V-lea a refuzat constant să acorde vreun ajutor capitalei bizantine amenințată de turci. Contactat și el de o solie bizantină, condusă de Andronic Bryennios Leondari, în august 1451, apoi de alte solii, în primele luni ale lui 1453, conduse de Mihail Traperios și Manuel Anghel Paleologul, a răspuns că nu poate face nimic datorită conflictelor din Italia și, într-adevăr, nu a făcut nimic (Rodolphe Guiland, *Les appels de Constantin XII Dragasès à l'Occident pour sauver Constantinople*, în idem, *Études byzantines*, Paris, 1959, p. 137). Răspunsuri negative din partea sa au

primit un ajutor ceva mai consistent din partea sa a fost Skanderbeg, dar, din păcate, contingentul aragonezo-napolitan format din 1000 de pedestrași și 500 de călăreți, a fost distrus, aproape total, în bătălia de la Berat (26 iulie 1455)⁸³.

După cucerirea Constantinopolului⁸⁴, tânărul și energicul sultan Mehmed al II-lea a reluat ofensiva pe linia Dunării, obiectivul său principal fiind cucerirea Belgradului, cea ce i-ar fi deschis drumul spre Europa Centrală. În această situație Iancu de Hunedoara a trecut la pregătirea apărării, printre măsurile luate fiind și aceea de a-i scrie lui Alfons al V-lea, din partea căruia a primit un răspuns prin care i se promitea un ajutor de 20 de galere⁸⁵. Era, evident, un nou răspuns de circumstanță, o nouă promisiune pe care regele aragonez știa foarte bine că nu și-o va putea ține. Faptele dovedesc foarte clar acest lucru.

primit și cererile venețiene adresate în acest sens la 4 și 23 februarie 1453 (N. Iorga, *Notes et extraits...*, III, pp. 280-281; F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 182, nr. 2911). Poziția lui Alfons al V-lea a rămas inflexibilă în ciuda faptului că la Constantinopol se afla o colonie de negustori catalani care, conduși de consulul lor, Pedro Giuliani, au apărut fortificațiile ce se întindeau de-a lungul mării, de la palatul Bucoleon până la Konteskalion (J. de Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours*, tome II, Paris, 1835, pp. 417-418). Acest lucru l-a costat viața pe consulul catalan care, împreună cu copiii săi, a fost masacrat la picioarele coloanei lui Arcadius, pe locul numit Piața de femei, după căderea orașului (*Ibidem*, p. 435).

⁸³ C. Marinescu, *Alphonse V, roi d'Aragon et de Naples, et l'Albanie de Scanderbeg*, pp. 97-100; Fr. Pall, *I rapporti italo-albanesi intorno alla metà del secolo XV*, p. 141, doc. I, pp. 153-155; doc. II, pp. 155-157.

⁸⁴ Pentru căderea Constantinopolului a se vedea, din uriașa bibliografie asupra acestui subiect, următoarele lucrări: Edwin Pears, *The Destruction of the Greek Empire and the Story of the Capture of Constantinople by the Turks*, London, New York, Bombay, 1903; Gustave Schlumberger, *Le siège, la prise et le sac de Constantinople par les turcs en 1453*, Paris, 1914; Charles Diehl, *Histoire de l'Empire byzantin*, Paris, 1934, pp. 195-209; A. A. Vasiliev, *Histoire de l'Empire byzantin*, tome II, (1081-1453), Paris, 1932, pp. 336-350; G. Ostrogorsky, *Histoire de l'état byzantin*, Paris, 1969, pp. 591-593; Steven Runciman, *Căderea Constantinopolului*, traducere de Alexandru Elian, București, 1971; Agostino Pertusi, *La caduta di Costantinopoli*, vol. I, *Le testimonianze dei contemporanei*, Verona, 1976; vol. II, *L'eco del mondo*, Verona, 1976; vol. III, *Testi inediti e poco noti sulla caduta di Costantinopoli*, edizione postuma a cura di A. Carile, Bologna, 1983; Geo Pistarino, *La caduta di Costantinopoli. Da Pera genovese a Galata turca*, în idem, *Genovesi d'Oriente*, Genova, 1990, pp. 283-382. Pentru ecurile spaniole ale căderii Constantinopolului a se vedea S. Cirac Estopañán, *Bizancio y España. La caída del Imperio Bizantino y los españoles*, Barcelona, 1954; C. Láscaris Comneno, *España y la caída de Constantinopla*, în „Oriente”, V,2, 1955, pp. 109-124.

⁸⁵ C. Marinescu, *Le Pape Calixte III (1455-1458), Alfonse V d'Aragon, roi de Naples, et l'offensive contre les Turcs*, p. 7.

În urma chemării la cruciadă lansată de papa Nicolae al V-lea după căderea Constantinopolului, cardinalul Capranica a fost trimis la Neapole, la Alfons al V-lea, înarmat cu un discurs patetic alcătuit de umanistul Flavio Biondo și intitulat *Ad Alphonsum Aragonensem serenissimum regem de expeditione in Thurchos*. După ce insistă asupra gravității momentului, autorul face istoria luptei seculare a creștinătății contra musulmanilor, arată eforturile depuse de papa Eugen al IV-lea, discută despre oportunitatea reluării cruciadei cu participarea tuturor forțelor Italiei și ale creștinătății. Trece în revistă și toate popoarele din Europa Orientală, printre care și pe români. Citează exemplul evenimentelor din anii 1443 și 1444, vorbește despre Iancu de Hunedoara și adaugă faptul că știe personal că românii și sârbii așteaptă doar intervenția principilor creștini din Occident pentru a se răscula împotriva turcilor⁸⁶. Dar misiunea lui Capranica, desfășurată între 29 iulie și 7 august 1453 s-a încheiat fără succes⁸⁷. Mai mult, Alfons al V-lea a cerut și Veneției să nu dea curs cererii papale⁸⁸, iar în septembrie același an l-a trimis la Roma pe Bartolomeo Reus care, în schimbul participării la cruciadă, a pus niște condiții imposibil de acceptat⁸⁹. Același efect asupra lui Alfons al V-lea, adică nici unul, îl va avea și discursul pronunțat de umanistul Nicola Sagundino, intitulat *Oratio ad serenissimum principem et novissimum regem Alfonsum*, în 1454, în care acesta pretindea, exagerând în mod vădit, că Mehmed al II-lea poate să adune o armată de 300.000 de oameni⁹⁰.

În aceste condiții ajutoare din partea lui Alfons al V-lea nu aveau cum să vină, dar frământările lumii creștine pentru organizarea unei cruciade au continuat. Din păcate însă, reuniunile de la Roma, Ratisbona și Wiener Neustadt (1454-1455), la care au participat soli italieni, germani, poloni, unguri, aragonezi și burgunzi, iar la ultima chiar

⁸⁶ Alexandru Marcu, *Riflessi di storia romana in opere italiane dei secoli XIV e XV*, în „Ephemeris Dacoromana”, I, 1923, pp. 360-362.

⁸⁷ A. Ryder, *art. cit.*, p. 10.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 11.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 12.

⁹⁰ V. Makușev, *Monumenta historica Slavorum Meridionalium vicinorumque populorum*, I, Varsaviae, 1874, p. 304; N. Iorga, *Notes et extraits...*, III, p. 322; A. Pertusi, *Premières études en Occident sur l'origine et la puissance des Turcs*, în „Bulletin. Association Internationale d'Etudes du Sud-Est Européen”, X,1, 1972, p. 57.

Iancu de Hunedoara în persoană, nu au dus la nici un rezultat concret⁹¹, la fel ca și bula de cruciadă lansată de papa Calixt al III-lea, la 15 mai 1455⁹².

Realitatea era că puterile creștine din apus nu mai aveau nimic în comun cu idealul de cruciadă și că rivalitățile dintre ele erau la fel, dacă nu cu mult mai importante, decât lupta împotriva turcilor. Tranziția la modernitate provoca mari schimbări nu numai în viața economică și socială, dar și în mentalități și ideologie, în relațiile politice internaționale de pe continentul nostru. În acest fel, turcii vor ajunge să fie priviți și tratați nu ca un dușman ireductibil, ci ca un posibil element important al sistemului politic de echilibru european ce-și avea originile în Italia. Aceasta explică de ce Iancu de Hunedoara a trebuit să-i înfrunte, din nou, singur pe otomani și, după ce a reușit să zdrobească o armată a acestora condusă de Feriz bei, la Kruševac, în Serbia, în august 1454⁹³, atunci când se afla sub zidurile Belgradului, în vara lui 1456, înfruntând uriașa armată otomană comandată de sultanul Mehmed al II-lea în persoană, flota așa-zis cruciată, comandată de aragonezul Pedro Urrea îi ataca pe genovezi și nu pe turci⁹⁴. Dar această situație nu l-a putut împiedica pe Iancu de Hunedoara să obțină o strălucită victorie, care va opri înaintarea turcilor spre centrul

⁹¹ C. Marinescu, *Le pape Nicolas V (1447-1455) et son attitude envers l'Empire byzantin*, p. 340; C. Mureșan, *op. cit.*, p. 184.

⁹² L. Pastor, *op. cit.*, II, p. 331; M. Sciambra, G. Valentini, I. Parrino, *art. cit.*, pp. 107-110. Bula lui Calixt al III-lea confirma toate indulgențele promise de Nicolae al V-lea, prin bula din 30 septembrie 1453 (L. Pastor, *op. cit.*, II, p. 262) și fixa data de 1 martie 1456 pentru plecarea în cruciadă. De asemenea, au fost numiți legați papali în principalele țări catolice. Nicolae de Cusa în Germania și Anglia, cardinalul Alain în Franța, Dionisie Szécsy în Ungaria, Juan de Carvajal în Ungaria, Germania și Polonia (Augustino Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam Sacram illustrantia*, vol. II, Roma, Paris, 1860, pp. 278-279; L. Gómez Canedo, *op. cit.*, p. 154).

⁹³ C. Mureșan, *op. cit.*, p. 183.

⁹⁴ În 1456, când Turcii asediau Belgradul fiind la un pas de cucerirea lui, între Alfons al V-lea de Aragon și Neapole și Genova se desfășura un crâncen război. Flota lui Alfons al V-lea, destinată inițial luptei antiotomane, îi ataca cu înverșunare pe genovezi (A. Ryder, *art. cit.*, pp. 12-14), iar aceștia, la rândul lor, nu aveau nici o ezitare în a cheltui banii adunați din vânzarea indulgențelor „pentru Caffa” (*indulgentie Caffae*), aprobate de papă în 1456 (Jacques Heers, *La vente des indulgences pour la Croisade à Gênes et en Lunigiana en 1456*, în „Miscellanea storica ligure”, Milano, 1963, p. 73; Ștefan Andreescu, *Trois actes des Archives de Gênes concernant l'histoire de la Mer Noire au XV^e siècle*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, tome XXI, no. 1, 1983, p. 46). Pentru războiul dintre Alfons al V-lea și Genova a se vedea și L. Pastor, *op. cit.*, II, p. 346; M. Sciambra, G. Valentini, I. Parrino, *art. cit.*, p. 95.

Europei timp de aproape trei sferturi de veac și al cărui ecou s-a făcut auzit în întregul continent.

Alfons al V-lea, aflând de victoria de la Belgrad l-a felicitat pe Iancu și l-a asigurat că anul următor va trimite o puternică flotă împotriva turcilor⁹⁵. Dar felicitările, la fel ca și promisiunile de ajutor, veneau, de data aceasta, prea târziu, eroul luptei antiotomane, „atletul cel mai puternic al lui Cristos” (*fortissimus athleta Christi*), așa cum l-a numit papa Calixt al III-lea după victoria din 1456 de la Belgrad⁹⁶, stingându-se de ciumă, la 11 august, în tabăra de la Zemun, aproape de locul ultimei sale mari biruințe.

În concluzie, putem afirma că relațiile dintre Iancu de Hunedoara și Alfons al V-lea de Aragon și Neapole sunt tipice, pe de o parte, pentru relațiile româno-spaniole din întreaga perioadă pe care o avem în vedere, iar, pe de altă parte, pentru ansamblul relațiilor pe care Țările Române le-au stabilit cu puterile creștine din apus în vederea luptei antiotomane. Astfel, dacă sub flamura lui Iancu au luptat uneori și spanioli, așa cum s-a întâmplat cu Juan Bastido la Belgrad⁹⁷, și dacă este posibil ca unele arme

⁹⁵ C. Marinescu, *Le Pape Calixte III (1455-1458), Alfonse V d'Aragon, roi de Naples, et l'offensive contre les Turcs*, p. 19. Vestea despre victoria de la Belgrad a fost comunicată lui Alfons al V-lea chiar de către Iancu de Hunedoara (S. Sobrequés Vidal, *art. cit.*, p. 244). Acesta, la rândul său, a transmis-o în Spania, unde a provocat o mare bucurie. Astfel, orașul Gerona a celebrat-o prin organizarea, la 25 septembrie, a unei procesiuni solemne și „...lluminaries contro el Gran la Turch per una gran victoria obtinguda pel rei dels Blachs ab los hongrés contro 700 000 turch”. (Archivo Municipal Gerona, Manual de Acuerdos de 1456, f. 113). Procesiuni asemănătoare au fost organizate la Barcelona și Valencia (*Dietari del capella d'Anfos el Magnionim*, ed. J. Sanchis i Sivera, Valencia, 1932, p. 198; *Libre de les solemnitats de Barcelona*, ed. d'A. Duran i Sanpere, J. Sanabre, vol. I, Barcelona, 1930, p. 223; *Dietari de l'antich Consell Barceloni*, ed. F. Schwartz i Luna, F. Correrasi Caudi, vol. II, Barcelona, 1893, p. 242. În toate aceste izvoare Iancu de Hunedoara apare cu numele de „lo rei Blach” sau „lo Blach”, deci nici un moment originea sa românească nu a fost pusă la îndoială).

⁹⁶ Hurmuzaki, *Documente*, II,2, pp. 61-62: „...Dominus sumus... fecit potentiam in brachio suo et vires secumque eripuit barbaris, qui ab unico Christi fortissimo athleta Johanne Vayvoda et a parva manu plebeiorum et inermium militum cucesignatorum profligati... et in fugam... conversi sunt”. A se vedea și I. Lupaș, *Voievodul transilvan Ioan Huniade – „Fortissimus athleta Christi”*, în idem, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. II, Cluj, 1940, pp. 79-101.

⁹⁷ T. Nicolau, *op. cit.*, p. 90; C. Mureșan, *op. cit.*, p. 204.

să-i fi provenit tocmai din Spania⁹⁸, niciodată însă el nu a primit ajutor concret și direct din partea regelui aragonez, iar atunci când a primit totuși ceva ajutoare din partea puterilor creștine din apus, ele au sosit prea târziu și au fost insuficiente. În ciuda acestei situații, lupta românilor conduși de Iancu de Hunedoara a fost, în cele din urmă, încununată de succes, ei reușind să-și apere statele și integritatea lor teritorială și, mai mult, să oprească pentru aproape trei sferturi de veac pătrunderea turcilor spre Europa Centrală.

⁹⁸ J. Szendrei, *Magyar Hadtörténelmi emlékek* (Monumente de istorie militară maghiară), Budapesta, 1896, pp. 246-248, 258, apud M. P. Dan, *Un stegar al luptei antiotomane...*, p. 86.

Capitolul V

Relațiile Spaniei cu Țările Române în secolul al XVI-lea

Secolul al XVI-lea este o perioadă deosebit de complexă și de frământată sub toate aspectele, o perioadă în care lupta dintre vechi și nou se ascute pe toate planurile, generând crize profunde în toate tipurile de relații interumane, dar mai ales în relațiile politice internaționale.

O scurtă privire asupra situației politice internaționale din acest secol¹ ne arată faptul că atât în apus, cât și în răsărit, balanța puterii realizată în perioadele anterioare tinde, tot mai mult, să fie ruptă de două uriașe blocuri politico-militare, Imperiul habsburgic și Imperiul otoman, ajunse, tocmai acum, la apogeul puterii și întinderii lor teritoriale.

În apus, politica matrimonială dusă cu o perseverență și o dibăcie rar întâlnite de către Habsburgi și-a arătat din plin roadele la începutul secolului al XVI-lea când, pe capul unei singure persoane, Carol I al Spaniei și al V-lea pentru Imperiul romano-german (1516-1556, 1519-1558), s-au adunat nu mai puțin de 17 coroane², realizându-se, astfel, un uriaș conglomerat politic, care amenința să înghită, fie prin forță, fie prin continuarea aceleiași politici matrimoniale, și celelalte state apusene.

În contextul acestei construcții politice, care avea la bază ideologia imperială medievală, nu se aflau însă nici Imperiul și nici posesiunile ereditare ale Casei de Austria, ci Spania, care, prin unitatea sa politică, prin resursele materiale și umane și prin uriașele perspective care i se deschideau în Lumea Nouă oferea principalul suport pentru concretizarea tendințelor expansioniste ale Habsburgilor³. După momentele inițiale de ezitare, Carol Quintul a înțeles rapid această realitate, gândirea sa politică

¹ Henri Hauser, Augustin Renaudet, *Les débuts de l'âge moderne. La Renaissance et la Réforme*, Paris, 1929; Henri Sée, Armand Rébillon, *Le XVI^e siècle*, Paris, 1934; Joseph Calmette, *L'élaboration du monde moderne*, Paris, 1949; Henri Lapeyre, *Les monarchies européennes du XVI^e siècle. Les relations internationales*, Paris, 1967; Edoardo Fueter, *Storia del sistema degli stati europei dal 1492 al 1559*, Firenze, 1932; H. G. Koenigsberger, G. Moses, *L'Europe au XVI^e siècle*, Paris, 1970; Bartolomé Bennassar, Jean Jacquart, *Le XVI^e siècle*, Paris, 1987.

² Pierre Chaunu, *L'Espagne de Charles Quint*, tome I, Paris, 1973, p. 20.

³ Idem, *Séville et l'Atlantique (1504-1650)*, 11 vol., Paris, 1955-1960; Earl J. Hamilton, *American Treasures and the Price Revolution in Spain. 1501-1650*, Cambridge, 1934; Reginald Trevor Davis, *The Golden Century of Spain. 1501-1621*, London, New York, 1964; J. H. Elliot, *Imperial Spain. 1469-1716*, A Mentor Book, f. I., 1966.

născându-se și evoluând, în primul rând, din îndatoririle pe care le avea ca rege al Spaniei și mai puțin din acelea de monarh universal⁴. Ca urmare a acestui fapt, una din principalele linii directoare ale întregii sale politici a fost lupta împotriva islamului, ideal pe care l-a moștenit de la Regii Catolici și de la tradiția de peste șapte secole a Reconquistei spaniole și pe care a încercat să-l pună în aplicare mai ales prin acțiuni navale în Marea Mediterană și mai puțin prin acțiuni terestre în Europa Centrală. În același timp, ca împărat, Carol Quintul credea că este de datoria sa să asigure pacea între toți principii creștini, că lui îi revine obligația de a conduce personal lupta antiotomană⁵ și visa chiar la eliberarea Constantinopolului și la refacerea, pe această cale, a unității imperiale și religioase.

Politica de mare anvergură dusă de Carol Quintul, stăpân peste un imperiu în care se spunea că soarele nu apune niciodată, își avea însă rădăcinile adânc înfipite în ideologia și idealurile evului de mijloc, care promovau ca valori esențiale supremația spirituală a bisericii catolice și unitatea lumii creștine sub egida universalității puterii imperiale, valori depășite deja de evoluția istorică din secolul al XVI-lea și venind în contradicție cu idealul exprimat de statul modern.

În aceste condiții, acțiunile de hegemonie mondială desfășurate, în mod vădit, de către Habsburgi, începute mai ales de Carol Quintul și continuate de fiul său, Filip al II-lea (1556-1598), au provocat reacția statelor europene amenințate, mai ales a Franței, care au încercat să redreseze balanța raportului de forțe antrenând, cu acest scop, Imperiul otoman în sistemul politic european, ca un element de contrabalansare a politicii habsburgice. În acest sens, statele europene, preluând experiența istorică din Italia, au încercat să pună în practică principiul echilibrului de putere la nivel continental⁶, ceea ce a dus la compromiterea definitivă a ideii de unitate a lumii creștine și a facilitat considerabil penetrația otomană în Europa.

⁴ Pentru gândirea politică a lui Carol Quintul și pentru hispanizarea sa a se vedea Aurelio Viñas, *Sobre la españolización de Carlos Quinto*, Jena und Leipzig, 1936, 19 p.; Ramón Menéndez Pidal, *Formación del fundamental pensamiento político de Carlos V*, în vol. *Karl V. Der Kaiser und seine Zeit*, Köln-Graz, 1960, pp. 144-160; Florentina Căzan, *Gândirea politică a lui Carol Quintul*, în „Analele Universității București”, Istorie, XXII, nr. 2, 1973, pp. 7-23.

⁵ Hugo Hantsch, *Le problème de la lutte contre l'invasion turque dans l'idée politique générale de Charles Quint*, în vol. *Charles Quint et son temps*, Paris, 1959, p. 55.

⁶ Andrei Oțetea, *Renașterea și Reforma*, București, 1968, p. 159; idem, *Lupta pentru supremație asupra Italiei și formarea sistemului politic european (1494-1559)*, în „Viața Românească”, XXXI, nr. 8, 1939, pp. 3-20.

Și Imperiul otoman, principala putere din Europa de sud-est și din Orientul Mijlociu, ajunge la apogeul puterii și strălucirii sale în secolul al XVI-lea. În timpul domniei sultanului Selim I (1512-1520) turcii au cucerit Georgia, Armenia (1514), Siria (1516) și Egiptul (1517), instaurându-și supremația în întregul Orient Apropiat⁷, iar fiul și urmașul său, sultanul Soliman Magnificul (1520-1566), ducând mai departe tradiția de luptă a predecesorilor săi, a împins la maximum nu numai dimensiunile teritoriale ale Imperiului otoman, ci a deschis și perspectivele unei politici active, de anvergură universală⁸. Din Sumatra la Gibraltar, din Polonia până în deșertul Libiei, Imperiul otoman va include în sfera intereselor sale politice orice problemă mai mult sau mai puțin importantă, atât în calitatea sa de protector al lumii musulmane, cât și ca participant la sistemul statelor europene. Sultanul însuși va apărea în postura de „arbitru al Europei”, în timp ce imperiul său va fi considerat un important factor de „echilibru” în balanța politicii mondiale din acea vreme.

Antagonismele mereu crescând din cadrul lumii creștine, mai ales rivalitatea franco-habsburgică și cea polono-habsburgică au constituit nu numai factori generatori de mari tulburări în întreaga structură politică a relațiilor europene, ci și factori importanți de înlesnire a penetrației Porții, ca un element de bază, în sistemul politic european. Astfel, este știut faptul că sultanul a pornit contra Belgradului, în 1521, în momentul izbucnirii războiului franco-habsburgic, că marea victorie de la Mohács, din 1526, a fost obținută după încheierea tratatului otomano-polon, în condițiile înfrângerii franceze de la Pavia (1525) și în urma unei cereri exprese adresată sultanului de către curtea de la Paris, iar prea creștinul rege al Franței, Francisc I (1515-1547), socotea, în 1532, Imperiul otoman drept unica putere garantă a existenței statelor europene împotriva politicii de dominație a Habsburgilor⁹.

Succesul decisiv și ușor obținut de sultan la Mohács, datorat parțial și refuzului de a colabora al Habsburgilor, care sperau să obțină importante avantaje teritoriale de pe urma dispariției ca stat a Ungariei¹⁰, a stabilit și linia principală a ofensivei otomane, pe direcția Belgrad, Buda, Viena. Paralel s-au deschis fronturi de luptă otomană și în Marea Mediterană,

⁷ Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, pp. 178-182.

⁸ Fairfax Downey, *Soliman le Magnifique*, Paris, 1930.

⁹ Halil Inalcik, *The Ottoman Empire. The Classical Age (1300-1600)*, London, 1973, p. 35.

¹⁰ Paula Sutter Fichtner, *An absence explained: archduk Ferdinand of Austria and the battle of Mohács*, în „Austrian History Yearbook”, II, 1966, pp. 11-18; eadem, *Ferdinand I of Austria: the politics of dynasticism in the age of the Reformation*, New York, 1982.

împotriva Habsburgilor spanioli, iar luptele duse de flota otomană în Marea Roșie și Oceanul Indian, împotriva portughezilor¹¹, pot fi și ele socotite ca acțiuni anti-habsburgice, dacă avem în vedere legăturile și interesele Casei de Austria în Portugalia.

În concepția otomană, puterea habsburgică era socotită drept forța reprezentativă a lumii creștine, iar tendințele ei de dominație universală nu numai că rivalizau cu cele ale Porții, dar erau în măsură să pericliteze însăși pozițiile otomane din Europa, Marea Mediterană și Oceanul Indian. Este explicabil, așadar, de ce raporturile cu Habsburgii au reprezentat o adevărată cheie de boltă a întregului edificiu politic otoman din Europa, începând cu epoca lui Soliman Magnificul și până la apariția Rusiei țariste ca mare putere¹².

Data fiind poziția geografică a Țărilor Române, situate în imediata apropiere a principalelor linii ofensive otomane, relațiile cu ele au dobândit, în concepția Porții, alte valori decât cele avute până atunci¹³. Țara Românească, Transilvania și Moldova au încetat să mai reprezinte țeluri de sine stătătoare ale politicii otomane, iar atitudinea Porții față de ele nu a mai fost subsumată politicii vizând apărarea hotarului dunărean. Conduita Porții față de Țările Române a fost subordonată acum politicii mondiale otomane. Aceasta a impus, ca o necesitate stringentă, instituirea unui control tot mai riguros asupra Țărilor Române, fapt cerut atât de nevoia anihilării oricărei acțiuni posibile de solidarizare a lor cu puterile creștine, cât și de dorința Porții de a utiliza însemnatele lor resurse materiale și umane pentru susținerea unei asemenea linii politice de mare anvergură.

Pe acest fond deosebit de complex al situației politice internaționale s-au situat și au evoluat și relațiile româno-spaniole în secolul al XVI-lea, relații care, în ciuda unor obiective divergente, în esență, au avut la bază interesul comun al luptei antiotomane.

Pe de o parte, Spania, principala putere a uriașului conglomerat de state condus de Carol Quintul, începe să ducă o politică ce vizează dominația mondială și are trei direcții principale: lupta împotriva Franței, lupta împotriva Reformei și a ereticilor, pentru menținerea unității religioase a Occidentului, și, ca o completare a acesteia, lupta împotriva

¹¹ Pentru creșterea puterii navale a Imperiului otoman a se vedea Andrew C. Hess, *The Evolution of the ottoman Sea born Empire in the Age of the Oceanic Discoveries. 1453-1525*, în „The American Historical Review”, volume LXXV, number 7, 1970, p. 1892-1919.

¹² Tahsin Gemil, *În fața impactului otoman*, în vol. Petru Rareș, București, 1978, p. 138.

¹³ Idem, *Românii și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, 1991.

islamului, aflat într-o viguroasă ofensivă¹⁴. În aceste condiții, pentru monarhul habsburgic orice focar de luptă antiotomană, cum era și cazul Țărilor Române, căpăta o importanță aparte dar, în același timp, dispersarea permanentă a forțelor, datorită urmăririi unor obiective divergente, a împiedicat, în mod sistematic, atât pe spanioli, cât și pe imperiali, să ducă până la ultimele consecințe lupta antiotomană, la fel ca și lupta de pe celelalte fronturi.

Pe de altă parte, dacă astfel stăteau lucrurile în ceea ce privește Spania și pe imperiali, angajați într-o vastă politică de hegemonie mondială, cu totul altfel se prezentau ele pentru Țările Române, care se vedeau obligate să continue lupta pentru apărarea propriei existențe, dar în condiții mult mai grele decât în trecut, ca urmare a modificărilor survenite în relațiile politice și raporturile de putere din Europa. Politica dusă de domnitorii români în secolul precedent s-a bazat, în principal, pe echilibrul de putere realizat în răsăritul și sud-estul Europei între Imperiul otoman, Polonia și Ungaria și, în ultimă instanță, mai exista și posibilitatea apelului la ajutorul puterilor creștine apusene pentru care unitatea lumii creștine mai păstra încă o oarecare valoare. În secolul al XVI-lea, echilibrul de putere existent în jurul Țărilor Române se rupe prin prăbușirea statului feudal maghiar sub loviturile armatelor otomane, prin politica de permanentă înțelegere dusă de Polonia față de turci, ca reflex la pericolul reprezentat de expansionismul habsburgic, și prin transformarea Imperiului otoman într-un element de bază al sistemului de echilibru politic european. În această situație lupta românilor pentru independență și pentru apărarea integrității teritoriale a statelor lor a avut de întâmpinat obstacole tot mai mari și nu a reușit să oprească instaurarea treptată a dominației otomane, poate, mai bine spus, intensificarea treptată a acesteia, dar, în schimb, a reușit să păstreze statalitatea, în ciuda unor dureroase amputări teritoriale, și autonomia internă, ceea ce a conferit Țărilor Române o poziție importantă în contextul politicii general europene.

Momentul în care Petru Rareș (1527-1538; 1541-1546) a preluat domnia Moldovei era deosebit de dificil sub aspectul situației externe a țării, iar împrejurările înscăunării sale au facilitat ingerința otomană în problema succesiunii voievodale din țara românească de la răsărit de Carpați, ceea ce, chiar dacă nu a afectat încă, în mod vădit, suveranitatea ei în fapt, a marcat,

¹⁴ J. Sánchez Montes, *Franceses, protestantes, turcos. Los españoles ante la política internacional de Carlos V*, Pamplona, 1951; M. Fernández Álvarez, *Política mundial de Carlos V y Felipe II*, Madrid, 1966; J. A. Maravall, *Carlos V y el pensamiento político del Renacimiento*, Madrid, 1960; Ramón Menéndez Pidal, *La idea imperial de Carlos V*, Madrid, 1946.

totuși, începutul procesului de instaurare graduală a controlului Porții asupra țării¹⁵. De aceea, străduințele pe care le-a depus Rareș, încă de la început, pentru pregătirea luptei antiotomane, în ciuda numeroaselor și gravelor greșeli pe care le-a comis, au fost determinate de dorința de a apăra suveranitatea Moldovei și de a elimina noul element de alterare intervenit în raporturile moldo-otomane cu prilejul înscăunării sale.

Aceste străduințe nu puteau avea un alt suport exterior, în condițiile istorice ale epocii, decât gruparea habsburgică, ajunsă prin arhiducele Ferdinand la coroanele Ungariei și Boemiei, și Rareș nu a ezitat, în cida oscilațiilor impuse de împrejurări, să-și bazeze politica externă pe această grupare, cu toate riscurile pe care le implica opțiunea sa, exemple grăitoare în acest sens fiind domnitorii Țării Românești, Radu de la Afumați¹⁶ și Moise Vodă¹⁷. Adoptând această linie politică, domnul Moldovei nu s-a limitat numai la legăturile cu Ferdinand de Habsburg, legături facilitate și de apropierea geografică, ci a căutat să stabilească un contact direct și cu Carol Quintul, împăratul romano-german și regele Spaniei, cel de care depindea, în ultimă instanță, acordarea ajutorului în lupta antiotomană¹⁸.

La rândul său, Carol Quintul, ca împărat și Rege Catolic, se afla, de drept și de fapt, în postura de conducător al luptei antiotomane, postură la care era obligat atât de prestigiul coroanelor ce le purta, cât și de loviturile tot mai puternice pe care le dădeau turcii în Europa Centrală și în Mediterana Occidentală, dar politica sa antiotomană, la fel ca și întreaga sa

¹⁵ T. Gemil, *În fața impactului otoman*, p. 139.

¹⁶ Pentru sfârșitul tragic al lui Radu de la Afumați, determinat, în primul rând, de trecerea sa în tabăra habsburgică, a se vedea N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. III, București, 1901, pp. XLIV-L; A. Veress, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, vol. I, 1468-1540, în *Fontes rerum Transylvanicarum*, tomus IV, Budapesta, 1914, pp. 156-157; E. D. Tappe, *Documents concerning Rumanian History (1427-1601)*, London, The Hague, Paris, 1964, pp. 25-26; G. Bogdan Duică, *Notiță despre Radu de la Afumați*, în „Arhiva”, an IX, nr. 5 și 6, Iași, 1898, pp. 316-317; Costin Feneșan, *Legământul lui Radu de la Afumați față de Habsburgi. Semnificații și urmări*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, XXIII, 1980, pp. 390-391; Nicolae Stoicescu, *Radu de la Afumați (1522-1529)*, București, 1983, pp. 132-142.

¹⁷ I. Ursu, *Din influențele politicii europene asupra istoriei noastre (Moise Vodă, 1529 martie-1530 august)*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. II, t. XXXVI, 1913-1914, București, 1914, pp. 517-528; Em. Gr. Nicolaescu, *Moise Vodă (martie 1529-29 august 1530)*, extras din „Arhivele Olteniei”, nr. 104-106, Craiova, 1939, p. 8.

¹⁸ În legătură cu relațiile lui Petru Rareș cu Carol Quintul a se vedea și studiul lui Al. Ciorănescu, *Petru Rareș și politica orientală a lui Carol Quintul*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. III, t. XVII, 1935-1936, pp. 241-256.

politică, s-a caracterizat printr-o permanentă ezitare datorată intereselor divergente existente între numeroasele sale posesiuni, rivalității permanente cu Franța, crizei financiare cronice¹⁹ și instabilității politice de care a dat dovadă în momentele cruciale ale domniei sale.

Astfel, în atitudinea sa față de pericolul otoman²⁰, Carol Quintul a ezitat multă vreme în alegerea principalului teatru de operațiuni între Europa Centrală, pe de o parte, Mediterana Occidentală și Africa de Nord, pe de altă parte, a ezitat în adoptarea unei atitudini hotărât ofensive și o atitudine defensivă, de expectativă și, în sfârșit, a oscilat permanent între linia politică fermă antiotomană și posibilitățile care s-au ivit de a ajunge la o înțelegere cu turcii.

Dintre toate aceste alternative, doar la prima s-a găsit o soluție permanentă după 1532, era în care împăratul, în fruntea unei armate apreciată de izvoare la 120 000 de oameni²¹, era gata de a înfrunta în Ungaria asaltul otoman, teatrul de operațiuni din Europa Centrală fiind abandonat, sub presiunea intereselor spaniole²², în favoarea Mării Mediterane și a Africii de Nord.

Stăpânirea Mediteranei Occidentale era vitală pentru Carol Quintul din rațiuni militare, economice și politice. La aceste considerente s-a adăugat ideea unei operațiuni mixte împotriva Porții, care trebuia alungată din Mediterana Occidentală și lovită puternic și în partea orientală, astfel încât Constantinopolul să-și piardă o parte din veniturile esențiale, ceea ce ar fi slăbit pozițiile otomane în zona Dunării și ar fi ușurat o ofensivă terestră²³.

În aceste condiții, deși posibilitatea unei ofensive terestre antiotomane în zona Dunării scăzuse mult, Carol Quintul și Petru Rareș aveau, totuși, acele elemente de bază care să le permită, în interesul reciproc, stabilirea unui contact direct.

Cel care a făcut primii pași în această direcție a fost domnul Moldovei, care la începuturile domniei sale a îmbrățișat cauza lui Ferdinand, sprijinul Habsburgilor fiind, în contextul istoric de atunci,

¹⁹ Ramón Carande, *Carlos V y sus banqueros*, 3 vol., Madrid, 1965-1967.

²⁰ *Ibidem*, pp. 26-32.

²¹ Alexander Randa, *Pro Republica Christiana. Die Walachei in „Langen” Türkenkrieg der katolischen universalstände (1593-1606)*, München, 1964, pp. 21-23, n. 19; Charles Terlinden, *Charles Quint empereur des Deux Mondes*, Bruxelles, 1965, p. 130; Marqués de Lozoya, *Historia de España*, tomo III, Barcelona, 1977, pp. 387-388.

²² F. Soldevila, *Historia de España*, tomo III, Barcelona, 1954, p. 290; Fl. Căzan, *Divergența de păreri dintre Ferdinand de Austria și Carol Quintul privind Transilvania*, în „Analele Universității București”, Istorie, XVIII, nr. 1, 1974, p. 19.

²³ Otto de Habsbourg, *Charles Quint*, Paris, 1967, p. 224.

unicul temei serios al politicii antiotomane pe care era hotărât să o promoveze.

Cu mult timp înainte ca împăratul să decidă asupra direcției principale pe care trebuia să se desfășoare lupta antiotomană, Rareș a trimis, la 19 noiembrie 1527, din Iași, la arhiducele Ferdinand o solie condusă de logofătul Teodosie. Pe lângă scrisoarea de acreditare, Teodosie a primit și alte scrisori în care domnul Moldovei transmitea arhiducelui și fratelui său împăratul informații obținute prin oamenii săi de la Constantinopol care, în esență, dezvăluiau intențiile turcilor de a cucerii întreaga creștinătate și acuzau pe venețieni de complicitate la aceste planuri. Rareș își exprima, de asemenea, părerea că informațiile sale îl vor ajuta pe Carol Quintul să se apere pe sine și întreaga creștinătate de aceste periculoase intrigi²⁴.

Acest prim contact, indirect, între domnul Moldovei și Carol Quintul a fost urmat însă de o perioadă destul de îndelungată de tăcere, deoarece, ca urmare a schimbării raportului de forțe, Ioan Zápolya, concurentul lui Ferdinand la coroana Ungariei, a revenit în Transilvania cu sprijinul Porții și al Poloniei, astfel încât Rareș s-a văzut complet izolat și, pentru a nu-și compromite domnia, a fost obligat să treacă în tabăra ostilă intereselor habsburgice²⁵. Această schimbare de atitudine a fost observată imediat de Carol Quintul, ceea ce l-a făcut să-l considere pe Rareș, la fel ca și pe venețieni, incitator al turcilor împotriva creștinătății și să evite, prin urmare, contactele cu el²⁶.

Carol Quintul uita însă că el, datorită războiului cu Franța, nu putea să-l ajute nici măcar pe fratele său, care se vedea înfrânt și alungat din Transilvania și din cea mai mare parte a Ungariei. În plus, chiar după încheierea păcii de la Cambrai, din 1529, Carol îi scria lui Ferdinand, la 11 ianuarie 1530, că ei amândoi nu aveau mijloacele necesare de a lupta împotriva turcilor și că ideea păcii nu trebuie respinsă²⁷, dar solia trimisă la Constantinopol a eșuat lamentabil în încercarea de a o obține, cu toate că

²⁴ A. Veress, *op. cit.*, pp. 150-152, doc. 113. Aceste informații erau confirmate de altele pe care Carol Quintul le primea, pe diferite căi, din Imperiul otoman.

²⁵ Pentru raporturile lui Petru Rareș cu Ferdinand de Austria și Ioan Zápolya în primii ani de domnie a se vedea Rodica Ciocan, *Politica Habsburgilor față de Transilvania în timpul lui Carol Quintul*, București, 1945, pp. 41-50; Radu Constantinescu, *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș. Relații politice și militare*, București, 1978, pp. 25-30.

²⁶ A se vedea, în acest sens, scrisoarea secretarului Salinas către Ferdinand, din Madrid, din 2 aprilie 1528, la A. Randa, *op. cit.*, p. 19, n. 15.

²⁷ C. Brandi, *Charles Quint. 1500-1558*, Paris, 1939, p. 283; E. Charrière, *Négociations de la France dans le Levant*, tome I, Paris, 1848, pp. 176-177.

sultanului i-a fost oferit un tribut anual de 10 000 de ducăți în schimbul restabilirii situației de dinainte de bătălia de la Mohács²⁸. În același an, Carol Quintul lăsa fără răspuns două apeluri de ajutor împotriva turcilor venite din partea marelui umanist român Nicolaus Olahus²⁹, iar în aprilie 1531, refuza cererea de ajutor venită chiar din partea fratelui său, pe care-l sfătuia să se împace cu Zápolya prin intermediul regelui Poloniei, Sigismund I (1506-1548)³⁰.

În această situație ne putem ușor da seama că vinovat de întreruperea legăturilor a fost Carol Quintul și nu Petru Rareș, care a observat din timp că nu mai poate spera nici un fel de ajutor din partea împăratului și căruia necesitatea apărării independenței și integrității teritoriale a țării sale i-a impus să se alăture taberei otomane.

Evenimentele vor evolua însă într-un sens nefavorabil pentru Rareș, îi vor depăși voința și-l vor obliga să apeleze din nou la ajutorul Habsburgilor, de la care va primi însă numai simple vorbe de încurajare. Nu este mai puțin adevărat că situația limită în care va ajunge Rareș în anul 1538 s-a datorat și unor greșeli pe care le-a comis, probabil din lipsă de calcul politic adecvat și datorită impulsivității caracterului său, domnul Moldovei având o personalitate cu adevărat renescentistă, gata să riște totul pe o singură carte.

O primă greșală și, poate, cea mai mare a fost conflictul său cu Polonia pentru Pocuția. Fiind prins, în lipsa Ungariei, în axa de interese polono-otomană, ce funcționa, cu scurte întreruperi, de aproape un secol, Rareș a atacat, încercând să acrediteze și ideea că primise aprobarea sultanului³¹ și, peste toate, suferind și o zdrobitoare înfrângere militară³².

²⁸ R. Ciocan, *op. cit.*, pp. 65-66.

²⁹ Nicolaus Olahus, *Correspondență cu umaniști batavi și flamanzi*, ed. Corneliu Albu și Maria Capoianu, București, 1974, pp. 58-65.

³⁰ R. Ciocan, *op. cit.*, p. 70.

³¹ Hurmuzaki, *Documente*, I, Supliment II, pp. 23-24; N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. a II-a, Vălenii de Munte, 1925, p. 195; Ștefan S. Gorovei, *Petru Rareș*, București, 1982, pp. 84-85. Foarte rapid, prin solia lui Jan Ocieski, Sigismund I a aflat că Poarta nu a aprobat nici o acțiune militară a lui Rareș împotriva Poloniei (Ilie Corfus, *Activitatea diplomatică în jurul conflictului dintre Petru Rareș și Polonia*, în „Romanoslavica”, X, 1964, București, p. 321).

³² Este vorba de marile înfrângeri de la Gwozdziec (19 august) și Obertyn (22 august 1531). (I. Ursu, *Bătăliile de la Gwozdziec și Obertyn*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. II, t. XXXV, 1912-1913, pp. 429-441; I. Corfus, *art. cit.*, p. 321; Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, pp. 91-98).

Acest lucru a făcut ca, încă din primăvara lui 1531, să apară la Constantinopol ideea înlocuirii sale din domnie³³.

O a doua greșeală de politică externă a fost uciderea lui Aloisio Gritti, la 28 septembrie 1534. Acesta fusese trimis de sultan, care se afla în răsărit, în război cu perșii, ca să stabilească hotarele în urma încheierii tratatului turco-austriac din 23 iunie 1533³⁴. În ciuda discuțiilor care s-au purtat în istoriografia noastră, considerăm că Gritti nu putea să reprezinte, în acel moment, vreo primejdie pentru Țările Române. Reacția lui Rareș a fost deci disproporționată față de posibila amenințare și el și-a dat seama de acest lucru, de faptul că l-a provocat grav pe sultan. Încercând să repare ce se mai putea, a trimis o solie în Orient, la Bagdad, pentru a explica sultanului rolul jucat de el în suprimarea lui Gritti³⁵.

Dar explicațiile fiind inutile, știind că turcii începuseră să-l bănuiască în legătură cu relațiile sale cu alți principii creștini, bănuieli întărite de refuzul său de a participa la o expediție otomană în 1536³⁶, și profitând de faptul că sultanul se afla prins într-un greu război cu Persia³⁷, Petru Rareș a considerat că momentul era favorabil pentru a trece, de data aceasta definitiv și cu toată hotărârea, de partea taberei creștine³⁸, ceea ce a permis reluarea legăturilor cu Ferdinand și Carol Quintul.

³³ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 87.

³⁴ Aurel Decei, Aloisio Gritti în slujba sultanului Soliman Kanunî după unele documente turcești inedite (1533-1534), în „Studii și materiale de istorie medie”, VII, București, 1974, p. 108; Ștefana Simionescu, Țările Române și începutul politicii răsăritene antiotomane a Imperiului habsburgic (1526-1594), în „Revista de Istorie”, tom 28, nr. 8, 1975, p. 1205; Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, pp. 113-115.

³⁵ A. De Gevay, *Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungern und der Pforte im XVI-XVII Jahrhundert*, vol. II, Wien, 1838, p. 11; Ștefana Simionescu, *art. cit.*, p. 1205; T. Gemil, În fața impactului otoman, pp. 147-149; Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 115.

³⁶ Hurmuzaki, *Documente*, II,1, pp. 110-117; T. Gemil, *Les relations de la Moldavie avec la Porte ottomane pendant la première regne de Petru Rareș (1527-1538)*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tome XVII, no. 2, 1978, pp. 291-312.

³⁷ J. de Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours*, tome V, Paris, 1836, pp. 202-228; Percy Sykes, *A history of Persia*, vol. II, London, 1930, p. 164; Donald Edgar Pitcher, *An historical geography of the Ottoman Empire from earliest times to the end of the sixteenth century*, Leiden, 1972, p. 111; A. Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, București, 1978, pp. 180-182.

³⁸ Ștefana Simionescu, *Relațiile internaționale ale Moldovei în timpul domniei lui Petru Rareș*, în „Revista de Istorie”, tom 30, nr. 1, 1977, p. 100.

La 4 aprilie 1535, la Iași, Rareș a încheiat un tratat de alianță cu Ferdinand de Austria³⁹, angajându-se, așa cum am mai spus, cu toată fermitatea pe calea luptei antiotomane, pe calea luptei armate, dar, doar pentru a constata, în final, că aliații creștini, Habsburgii, Spania și Veneția, nu au putut să-l ajute cu nimic, iar forțele interne, marile grupări boierești ale Găneștilor și Arbureștilor⁴⁰, l-au părăsit exact în momentul supremei confruntări cu sultanul din 1538. Convins însă de șansele de succes ale politicii sale, Rareș a refuzat propunerea lui Soliman Magnificul din 1536 de a-l ajuta pe Zápolya cu 6 000 de oameni în schimbul acordării iertării⁴¹.

Nu este mai puțin adevărat că domnul Moldovei, atunci când a adoptat și s-a menținut cu atâta consecvență pe o linie politică deschis antiotomană, s-a bizuit și pe câteva elemente concrete ale relațiilor politice internaționale care lăsau să se întrevadă posibilitatea formării unei noi coaliții antiotomane a puterilor creștine. Veneția începuse, din 1529, să-și orienteze politica, tot mai mult, către Habsburgi⁴², iar Soliman Magnificul

³⁹ Hurmuzaki, *Documente*, II,1, pp. 91-94; Johann Christian von Aretin, *Beiträge zur Geschichte und Literatur*, vol. VII, *Acta legationis Georgii Reicherstorffer. 1527-1535*, München, 1806, pp. 210-216; R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 77; Ștefana Simionescu, *Țările Române și începutul politicii răsăritene antiotomane a Imperiului habsburgic...*, p. 1206; eadem, *Les relations de la Moldavie avec les Habsbourg pendant le règne de Petru Rareș (1527-1538; 1541-1546)*, în „*Revue Roumaine d'Histoire*”, tome XVI, no. 3, 1977, p. 462; Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, pp. 116-117.

⁴⁰ Eugen Stănescu, *Le coup d'état nobiliaire de 1538 et son rôle dans l'asservissement de la Moldavie par l'Empire ottoman*, în *Nouvelles Etudes d'Histoire*, I, Bucarest, 1955, pp. 241-264; Ștefan S. Gorovei, *Găneștii și Arbureștii. Fragmente istorice (1538-1541)*, în „*Cercetări istorice*”, serie nouă, II, 1971, pp. 143-146; D. Ciurea, *Evoluția și rolul politic al clasei dominante din Moldova în secolele XV-XVIII*, în „*Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*”, XVII, Iași, 1980, p. 199.

⁴¹ Veniamin Ciobanu, *Țările Române și Polonia. Secolele XIV-XVI*, București, 1985, p. 167. Este adevărat, însă, că în aprilie 1536 circula zvonul potrivit căruia sultanul va ataca Moldova în vară cu toate forțele sale (A. Veress, *op. cit.*, p. 264; D. Ciurea, *Relațiile externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea*, în „*Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*”, X, Iași, 1973, p. 13). Evident că acest zvon l-a făcut pe Rareș să devină bănuitor și să nu acorde credit promisiunilor sultanului.

⁴² După încheierea păcii de la Cambrai, din 1529, dintre Carol Quintul și Francisc I, Veneția începe să-și reorienteze treptat politica spre Habsburgi (Gyula Rázsó, *Buda, Vienna e Venezia: i problemi militari e politici del rapporto tra Europa e i Turchi (1521-1531)*, în vol. *Rapporti veneto-ungheresi all'epoca del Rinascimento*, a cura di Tibor Klaniczay, Budapesta, 1975, p. 274). Astfel, în aprilie 1529, când informațiile despre pregătirile de război otomane se înmulțesc, Veneția începe și ea pregătiri militare, mai ales navale, reușind să armeze o flotă de 50 de galere care, evident că nu putea fi îndreptată decât împotriva unui atac otoman prin surprindere (a se vedea rapoartele lui Ioan Pastor, trimise lui Ferdinand de Austria, din Ragusa, la 1, 20

suferise două eșecuri în Europa Centrală, în 1529⁴³, când nu a putut cucerii Viena, și în 1532, când a fost oprit în fața fortăreței Güns (Köszeg)⁴⁴. În același an 1532, flota genoveză a lui Andrea Doria, aflată în serviciul lui Carol Quintul, a atacat prin surprindere coastele Moreei și a cucerit Coron și Patras⁴⁵, iar în 1535, Carol Quintul în persoană a atacat și cucerit Tunisul⁴⁶.

După încheierea tratatului din 4 aprilie 1535, Petru Rareș i-a trimis lui Ferdinand de Austria, în toamna aceluiași an, o scrisoare cu rugămintea „...să binevoiască să-și trimită cât mai curând omul său la împărat ca să se pornească îndată toate oștile Maiestății Sale, deoarece acum a și sosit timpul, căci Satana l-a și luat pe împăratul turcilor și împreună cu el și trupele sale”⁴⁷. Cerând împăratului și fratelui său să declanșeze un atac masiv împotriva turcilor, Rareș se baza pe mai multe elemente concrete care ar fi ușurat o astfel de întreprindere, cum ar fi chiar expediția victorioasă a lui Carol Quintul împotriva Tunisului din vara aceluiași an⁴⁸, încheierea la 1 mai 1535, la Râșnov, a unui tratat defensiv de colaborare antiotomană între cele trei Țări Românești⁴⁹, realizarea, la 12 mai, a unui

și 28 aprilie 1529 în *Monumenta Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae*, ed. Emilj Laszowski, vol. I, în *Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium*, vol. XXXV, Zagreb, 1914, pp. 145-148, 157-158). Această reorientare se accentuează în anii următori, diplomația venețiană atrăgând chiar atenția asupra pericolului atacului otoman din 1532 (L. Ováry, *A Magyar Tudományos Akadémia történeti bizottságának oklevélmásolatai* (Copie de documente din Colecția Comisiunii Istorice a Academiei Ungare de Științe), Budapesta, II, 1891, pp. 203-205, 217-218).

⁴³ J. de Hammer, *op. cit.*, V, pp. 126-136.

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 158-165; Fl. Căzan, *Cruciadele. Momente de confluență între două civilizații și culturi*, București, 1990, pp. 210-212.

⁴⁵ F. de Laiglesia, *Un establecimineto español en Morea en 1532*, Madrid, 1905, *passim*; Reginald Trevor Davis, *op. cit.*, p. 94.

⁴⁶ C. Brandi, *op. cit.*, pp. 361-363; Otto de Habsbourg, *Charles Quint*, Paris, 1967, pp. 227-230.

⁴⁷ A. Veress, *op. cit.*, p. 256; *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, București, 1968, p. 371.

⁴⁸ A se vedea nota 46 și Antonio Ballesteros y Beretta, *Historia de España y su influencia en la historia universal*, ed. a II-a, vol. VI, Barcelona, 1950, pp. 109-110.

⁴⁹ Ștefan S. Gorovei, *Petru Rareș*, p. 117. Acest tratat antiotoman a fost ratificat, la 20 iulie 1535, și de noul domn al Țării Românești, Radu Paisie (A. Veress, *op. cit.*, p. 208; *idem*, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I, București, 1929, pp. 13-14, nr. 15; S. Nicolaescu, *Domnia lui Radu vodă Paisie și a fiului său Marcu voievod (13 iunie 1535-17 martie 1545)*, în „Arhivele Olteniei”, 17, 1938, pp. 193-220).

„armistițiu perpetuu” între Ferdinand și Zápolya⁵⁰ și lipsa din Europa a principalelor forțe otomane angajate în Orient. Ferdinand a îndeplinit rugămintea lui Petru Rareș, scriindu-i lui Carol Quintul, la 7 decembrie 1535, și comunicându-i că există posibilitatea unei victorii majore împotriva turcilor dacă el se hotărăște să declanșeze o mare ofensivă împotriva acestora⁵¹. Răspunsul lui Carol Quintul, din 22 februarie 1536⁵², era un refuz categoric, motivat de apropiata declanșare a unui nou conflict cu Franța și de faptul că nici o altă putere creștină nu era pregătită sau dispusă să susțină o confruntare majoră cu Imperiul otoman. Erau argumente, trebuie s-o recunoaștem, destul de convingătoare.

În vara anului următor, în 1536, Rareș propunea împăratului lucruri și mai precise, tot prin intermediul unei solii a lui Ferdinand. „Eu sunt gata – arăta el – să slujesc pe Maiestatea cezaree și catolică și pe cea regească, și toată creștinătatea, punându-mi capul și domnia mea, și nu-mi voi cruța nici viața, nici averea, ci sunt pregătit să înfrunt toate primejdiile pentru apărarea creștinătății și pentru binele obștesc, numai doar ca Maiestățile lor să-și dea concursul și sprijinul ca să pot să-mi urmez gândul meu mai ușor și fără vătămarea mea și a acestei țări a Moldovei”⁵³. Ajutorul cerut de Rareș consta din trimiterea, în același an, a 5 000 de oameni cu artileria și mașinile necesare, cu ajutorul cărora el ar fi putut să cucerească întreaga Transilvanie, iar atunci când cele două capete încoronate se vor fi hotărât să declanșeze o expediție generală împotriva turcilor să trimită numai 15 000 de oameni, la care el va adăuga 45 000 de moldoveni, 20 000 de ardeleni și 25 000 de munteni, cu care va merge până la Constantinopol⁵⁴. Iată, prin urmare, exprimată cu toată puterea ideea unității de acțiune a Țărilor Române în ceea ce privește lupta antiotomană, precum și faptul că pentru Rareș necesitatea unității Țărilor Române era un obiectiv politic de cea mai mare importanță. În acest sens, el poate fi considerat, la fel ca Iancu de Hunedoara și Ștefan cel Mare, un precursor de cea mai mare importanță al lui Mihai Viteazul, cel care a realizat pentru prima dată în istoria noastră unitatea politică a celor trei Țări Românești.

⁵⁰ R. Goos, *Österreichisches Staatsverträge Fürstentum Siebenbürgen*, Wien, 1911, pp. 39-40; R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 77.

⁵¹ R. Goos, *op. cit.*, pp. 44-46.

⁵² *Ibidem*, p. 48.

⁵³ Este vorba de solii lui Ferdinand, Marc Pemfflinger și Balthazar Bánffy, care îi scriau acestuia la 31 iulie 1536 (Hurmuzaki, *Documente*, II,1, p. III, doc. LXXXII; *Călători străini...*, I, p. 378).

⁵⁴ Hurmuzaki, *Documente*, II,1, p. 112; *Călători străini...*, I, p. 379.

Aceste dorințe ale domnului Moldovei au fost transmise din nou de Ferdinand lui Carol Quintul, la 18 septembrie 1536⁵⁵, dar răspunsul acestuia, din 15 noiembrie același an⁵⁶, recomanda răbdare și arăta că, oricum, o acțiune majoră antiotomană, deși se afla în curs de pregătire, nu era previzibilă pentru viitorul foarte apropiat.

În același an, profitând de prezența în Transilvania a solului lui Carol Quintul, Ioan de Weese, arhiepiscop de Lund, care avea misiunea să mijlocească o pace între Ferdinand și Zápolya⁵⁷, Petru Rareș l-a trimis pe vistiernicul Mateiaș pentru a se întâlni cu acesta. Despre întâlnirile sale cu solul moldovean și despre propunerile făcute de el în numele domnului său, arhiepiscopul putea să-l informeze pe împărat în termenii următori: „Se află aici vistiernicul domnului Moldovei, fără îndoială principe foarte puternic. Acest vistiernic mă întâlnește foarte des în secret și mă roagă să nu închei pace cu acest voievod Ioan (Zápolya – n.n.), căci domnul său, la orice cerere a mea, este gata să vină cu 30 000 sau 40 000 de ostași aleși și va da Transilvania în mâinile regelui romanilor⁵⁸, și când Maiestatea Voastră ar vrea să pornească ceva pe uscat împotriva turcilor, domnul său va da ajutor cu 60 000 sau 80 000 de ostași aleși”⁵⁹.

Între timp, Carol Quintul, care continua să pregătească o mare expediție antiotomană, a creat o adevărată rețea de spionaj în Imperiul otoman cu scopul de a căpăta cât mai multe informații despre forțele sultanului⁶⁰, dar și cu scopul de a intra în legătură cu elementele ostile dominației otomane, printre care se afla și Petru Rareș.

Unul dintre principalii agenți ai împăratului care a acționat în acești ani pe teritoriul otoman a fost Dionisio della Vecchia, sau de la Vieja, așa cum apare în izvoarele spaniole, sârb de origine, al cărui nume adevărat era Bojidar Vuković⁶¹. În raportul pe care acesta l-a alcătuit despre misiunea sa

⁵⁵ R. Goos, *op. cit.*, p. 64.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 80.

⁵⁷ Hurmuzaki, *Documente*, II,1, pp. 103-104.

⁵⁸ Ferdinand de Austria purta acest titlu din anul 1530. Bineînțeles că Rareș a promis acest lucru pentru a obține ajutorul Habsburgilor, dar el nu se gândea, și întreaga sa domnie dovedește acest lucru, să cedeze Transilvania unei puteri străine, indiferent care ar fi fost aceasta, ci urmărirea să-și extindă propria sa influență aici, ca un pas decisiv pe calea realizării unității de acțiune a Țărilor Române.

⁵⁹ Hurmuzaki, *Documente*, II,1, pp. 103-104, doc. LI; I. Ursu, *Petru Rareș*, București, 1923, pp. 40-41, 99-100; Al. Ciorănescu, *art. cit.*, p. 248.

⁶⁰ Al. Ciorănescu, *art. cit.*, p. 248.

⁶¹ Andrei Pippidi, *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne*, București, Paris, 1980, pp. 39-40 și 260-261.

în capitala Imperiului otoman și pe care nepotul său, Domingo de Gaztelú, îl va prelucra și prezenta lui Carol Quintul, el arată că, ajuns la Constantinopol, la 15 iulie 1536, a fost găzduit de o rudă de-a sa, Aias Pașa, și a avut o întâlnire secretă cu domnul Țării Românești, Radu Paisie⁶², care i-a exprimat dorința sa de a lupta împotriva turcilor. Domnul muntean a cerut, de asemenea, ca să-i fie trimis un mesager din partea lui Carol Quintul pentru „...a găsi o formă de a-și elibera domnia și persoana și sufletele credincioșilor săi creștini, care trăiesc în continuă servitute”⁶³. Pe baza celor discutate la această întâlnire, dar și la altele pe care, probabil, le-a avut cu reprezentanți ai lui Petru Rareș, della Vecchia i-a sugerat lui Carol Quintul că era de dorit să trimită o persoană de încredere, cu scrisori de acreditare, pe lângă patriarhul Serbiei și domnii Țării Românești și Moldovei, ultimii doi putând aduna fiecare, armate de 40 000 sau 50 000 de soldați și constituind, prin urmare, o forță importantă în perspectiva declanșării unei ofensive antiotomane⁶⁴.

Della Vecchia a continuat corespondența cu patriarhul Serbiei și cu Petru Rareș ajungând, mai ales cu ultimul, la o înțelegere în privința luptei antiotomane, înțelegere despre care l-a informat și pe Carol Quintul într-o scrisoare trimisă din Veneția la 8 iulie 1537⁶⁵.

În ansamblu, rezultatele misiunii agentului imperial în Imperiul otoman au fost bune și l-au satisfăcut pe Carol Quintul, fapt pentru care el a și fost răsplătit cu o mie de scuzi, transmiși prin intermediul lui don Lope de Soria, ambasadorul spaniol de la Veneția⁶⁶.

Dar, cu toate acestea, împăratul nu a putut întreprinde nimic concret, deoarece se afla angajat cu toate forțele în războiul cu Franța, declanșat în 1536, lupta antiotomană trecând, astfel, pentru moment, pe un plan secundar.

Pentru Rareș însă, situația începuse să devină din ce în ce mai complicată și mai periculoasă. Eșecul tuturor încercărilor de mediere în conflictul său cu Polonia, întoarcerea sultanului din campania împotriva Persiei și pericolul, tot mai evident, al unei mari invazii otomane l-au făcut pe domnul Moldovei să dorească o acțiune creștină cât mai rapidă. Astfel, înainte de 18 ianuarie 1537, el a făcut cunoscut lui Ferdinand și

⁶² Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele din Simancas* (în continuare se va cita Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*), București, 1940, pp. 15-16, doc. VII; Ștefan Andreescu, *Frământări politice în Țara Românească la începutul domniei lui Radu Paisie*, în „Revista de Istorie”, tom 29, nr. 3, 1976, p. 401.

⁶³ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, pp. 15-16, doc. VII.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 17, doc. VIII.

⁶⁶ *Ibidem*.

Carol Quintul, prin intermediul solului Rosenberger, planul său de a întreprinde o expediție în Transilvania⁶⁷, dar aceștia, deși au fost de acord⁶⁸, nu au întreprins nimic și intențiile lui Rareș nu s-au putut realiza.

Văzând că nu a obținut nimic din partea aliaților săi, deși se afla într-o situație foarte dificilă, Petru Rareș s-a hotărât să apeleze, pentru prima dată, direct la împăratul Carol Quintul și, la începutul toamnei lui 1537, a trimis o solie în frunte cu episcopul Vasile, la Veneția, cu o scrisoare către acesta, datată „din Hârlău” (ex arce Bahloviense), la 14 septembrie, și o alta, în limba sârbă, adresată lui della Vecchia⁶⁹.

Numindu-l pe împărat „Doctor Froim”⁷⁰, Rareș i se adresa astfel: „Generosule domn, stimat prieten, ne rugăm de Domnia Voastră ca de un prieten necunoscut și credem că pentru reciproca noastră prietenie nu va refuza Domnia Voastră să se ostenească pentru noi. Rugăm deci, pe Domnia Voastră, ca pe un prieten de încredere, ca să binevoiască Domnia Voastră să ne viziteze curând, pentru a ne lecu de boala noastră, căci noi, pentru osteneala Domniei Voastre, vom îngriji o sumă de bani buni, adică 3 000 ducăți.... iar ca să înțeleagă Domnia Voastră despre boala noastră și în ce fel s-a întâmplat, iată că au trecut doi ani, sau mai mult de când, fiind la baie, ne-a lovit un vânt rece, și așa urechea noastră dreaptă din vremea aceea e parcă ar fi astupată și astfel ne țiue urechea, parcă ar bate un vânt neconținut în ureche”⁷¹.

Della Vecchia a trimis scrisoarea lui Carol Quintul, la 7 decembrie 1537, împreună cu explicațiile necesare pentru dezlegarea conținutului ei pe care i le dăduse episcopul Vasile. Împăratul afla, astfel, că doctorul este chiar el, că vizita solicitată însemna trimiterea grabnică a unor ajutoare, cei trei mii de ducăți reprezentau 25 sau 30 000 de soldați moldoveni oferiți de Rareș, iar boala de care suferea acesta era revenirea sultanului Soliman Magnificul din Persia. Della Vecchia adăuga la aceste explicații îndemnul său prin care împăratul era rugat să răspundă la apel și să trimită o scrisoare de încurajare nu numai în Moldova, dar și în Țara Românească⁷².

La 18 decembrie, della Vecchia îi scria din nou lui Carol Quintul despre nevoia de a se trimite scrisori de încurajare domnilor din Moldova și Țara Românească, precum și patriarhului sârb și își exprima îndoiala că,

⁶⁷ A. Veress, *Acta et epistolae*, p. 270, doc. 224.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 276, doc. 227.

⁶⁹ Al. Ciorănescu, *art. cit.*, p. 251.

⁷⁰ În Veneția exista o familie evreiască Ephraim, căreia i-au aparținut mai mulți medici (Ștefan S. Gorovei, *Petru Rareș*, p. 137).

⁷¹ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, pp. 17-18, doc. IX; *idem*, *art. cit.*, pp. 251-252; Ștefan S. Gorovei, *Petru Rareș*, pp. 137-138.

⁷² Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, pp. 18-19, doc. X.

dacă lucrurile vor fi târăgănite în continuare, nu va mai fi crezut de aceștia, deoarece tot ce le făgăduise și ce tratase până atunci nu fusese niciodată confirmat de o scrisoare imperială⁷³.

Se pare însă că scrisorile lui Rareș și ale lui della Vecchia au ajuns foarte târziu în Spania, deoarece, la 6 martie 1538, Carol Quintul îi scria din Barcelona lui don Lope de Soria, amintindu-i că scrisorile domnului Moldovei și ale patriarhului Serbiei nu i-au ajuns încă⁷⁴. Dar și atunci când vor ajunge, ele nu vor avea drept rezultat decât un ordin al împăratului către același don Lope de Soria în care i se cerea să facă după împrejurări „...ceea ce va socoti de cuviință”⁷⁵.

Carol Quintul, continuând pregătirile în vederea unei cruciade, a reușit să obțină câteva succese diplomatice la începutul anului 1538, printre care realizarea unei ligi antiotomane, la 8 februarie, cu participarea papalității, a Veneției și a fratelui său Ferdinand, evident, pe lângă participarea Spaniei⁷⁶, precum și încheierea, la 24 din aceeași lună, la Oradea a unui tratat de pace și colaborare între Ferdinand și Zápolya⁷⁷, tratat care-l includea, automat, și pe Petru Rareș în virtutea alianței sale cu primul dintre aceștia⁷⁸. În ciuda acestor succese, cruciada nu a putut fi declanșată datorită războiului cu Franța și, abia după încheierea armistițiului de la Nisa (18 iunie 1538)⁷⁹ și a întâlnirii de la Aigues Mortes⁸⁰, dintre Carol Quintul și Francisc I, perspectivele ei au devenit mai favorabile

⁷³ *Ibidem*, p. 20, doc. XI.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 20, doc. XII.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 21, doc. XIII.

⁷⁶ *I libri commemoriali della Repubblica di Venezia. Regesti*, tomo VI, în *Monumenti storici della r. Deputazione veneta di storia patria*, serie prima, *Documenti*, vol. XI, Venezia, 1903, pp. 231-232, nr. 24; Gasparo Bugati, *Historia universale di...nella quale con ogni candidezza di verità si racconta brevemente e con bell'ordine tutto quel ch'è successo dal principio del mondo fino all'anno MDLXIX*, Venezia, 1569, p. 851; Andreae Mauroceni, *Historie veneta ab anno MDXXI usque an annum MDCXC. In quinque partes tributa*, Venetia, MDCXXIII (1623), pp. 194-195; L. Pastor, *Histoire des papes depuis la fin du Moyen Âge*, tome XI, Paris, 1925, p. 231; I. Ursu, *La politique orientale de*

François I^{er} (1515-1547), Paris, 1908, p. 106; Ștefan S. Gorovei, *Petru Rareș*, pp. 142-143.

⁷⁷ A. Karoly, *Adalek a Nagyvaradi békes az 1536-1538 évek történetéhez* (Contribuții la istoria păcii de la Oradea din 1536-1538), Budapesta, 1879, p. 225; R. Goos, *op. cit.*, pp. 66-85; L. Pastor, *op. cit.*, XI, p. 228; I. Ursu, *La politique orientale...*, p. 110; Manole Neagoe, *Petru Rareș și campania din 1538*, în „Revista arhivelor”, an LIII, vol. XXXVIII, nr. 4, 1976, p. 392; R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 87.

⁷⁸ Ștefan S. Gorovei, *Petru Rareș*, pp. 142-143.

⁷⁹ A. Ballesteros y Beretta, *op. cit.*, vol. VI, pp. 119-120.

⁸⁰ M. de Lozoya, *op. cit.*, III, pp. 403-405.

dar, cu toate acestea, îndemnulurile repetate ale lui della Vecchia de a se trimite scrisori de încurajare domnului Moldovei au continuat să rămână fără un răspuns favorabil⁸¹.

Mai mult decât atât, încă de la 24 mai 1538, Carol Quintul declarase ambasadiorilor venețieni că abia în anul următor se va trece la o puternică ofensivă antiotomană, dar pe mare și nu pe uscat, unde cavaleria ușoară a turcilor, foarte mobilă, făcea preferabilă o atitudine defensivă bazată pe un puternic sistem de fortificații⁸². Dacă adăugăm la aceste considerente de ordin strategic ostilitatea manifestată în Spania față de orice plan de cruciadă care depășea limitele Africii de Nord⁸³, ne dăm seama că ajutorul pe care-l aștepta Petru Rareș de la împărat era foarte puțin probabil că va și ajunge vreodată la el.

În schimb, Soliman Magnificul, avertizat de pregătirile care se făceau împotriva sa⁸⁴, a hotărât să declanșeze în 1538 o puternică ofensivă politico-militară care viza toate zonele de interes major pentru otomani: Europa, Marea Mediterană și Oceanul Indian⁸⁵. Principalul punct de izbire a fost ales de sultan în Moldova⁸⁶ datorită, pe de o parte, importanței pe care o avea această țară prin potențialul ei economic, uman și militar, în cadrul vastelor sale planuri de expansiune în Europa, iar pe de altă parte, datorită izolării politice în care se afla Petru Rareș, înconjurat numai de

⁸¹ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, pp. 21-22 și 30-32, doc. XVI și XXXII.

⁸² C. Brandi, *op. cit.*, p. 415.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ Se pare că sultanul aflate – prin intermediul unui spion polon – suficiente informații despre înțelegerea dintre Ferdinand și Zápolya (T. Gemil, *Agresiunea otomano-tătaro-poloneză și căderea lui Petru Rareș*, în vol. *Petru Rareș*, p. 153).

⁸⁵ *Ibidem*, p. 154; A. Decei, *Istoria Imperiului otoman*, pp. 184-186. Pentru confruntările din Marea Roșie și Oceanul Indian dintre otomani și portughezi, considerați ca aliați siguri ai blocului habsburgic și ai Spaniei, a se vedea, printre altele, F. C. Danvers, *The portuguese in India being a history of the rise and decline of their eastern empire*, London, 1894, vol. I, pp. 425-430; Dames Longworth, *The portuguese and Turks in the Indian Ocean in the Sixteenth Century*, în „Journal of the Royal Asiatic Society”, january, 1921, pp. 1-128; A. S. de Souza, *Historia de Portugal*, Barcelona, 1929, p. 129; A. Reid, *Sixteenth Century Turkish Influence in western Indonesia*, în „Journal of Southeast Asian History”, vol. X, 1969, pp. 395-414; Fernand Braudel, *Mediterrana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, traducere de Mircea Gheorghiu, vol. III, București, 1986, p. 144.

⁸⁶ Pentru această afirmație a se vedea, printre altele, *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, vol. I, Sec. XV – mijlocul sec. XVII, ed. M. Guboglu, M. A. Mehmed, București, 1966, p. 262 și urm.; T. Gemil, *Agresiunea otomano-tătaro-poloneză*, p. 153; idem, *Les relations de la Moldavie avec la Porte ottomane pendant le premier règne de Petru Rareș*, pp. 291-312.

dușmani și având aliați îndepărtați, puțin dispuși să-și îndeplinească făgăduielile.

Uriășele pregătiri militare pe care le făceau turcii au ajuns, încă din aprilie 1538, la cunoștința lui Carol Quintul și a curții spaniole, prin intermediul unor informări trimise de agenții din Ragusa, Corfu și Veneția⁸⁷, dar fără indicația direcției principale de atac. Abia în august, o știre venită prin Veneția arăta că intenția sultanului era de a ataca mai întâi Moldova, urmând ca apoi să se îndrepte, probabil, împotriva Transilvaniei, Ungariei și Germaniei⁸⁸.

În fața ofensivei majore pe care o pregăteau turcii, Carol Quintul, cu toată hotărârea pe care o manifestase de a lupta împotriva lor, a ezitat din nou, la fel ca și altădată, iar deciziile pe care le-a luat au fost doar jumătăți de măsură și au provocat, în final, eșecul coaliției creștine. Astfel, temându-se de o eventuală creștere a puterii lui Ferdinand în dauna propriei sale autorități⁸⁹, el a trimis în Ungaria foarte puține trupe, printre care se numărau, totuși, și 2000 de spanioli conduși de Juan de Guevara și Juan de Viamonte⁹⁰, a dat indicații secrete lui Andrea Doria, amiralul flotei sale, cerându-i să evite o angajare decisivă cu flota otomană și să încerce, în același timp, să compromită puterea maritimă a Veneției⁹¹, a încercat să atragă de partea sa pe comandantul flotei otomane, celebrul corsar Hayreddin Barbarossa, prin promisiuni ademenitoare formulate de agenții săi Alonso de Alarcón și Juan de Vergara⁹².

Această politică de tergiversare, uneori duplicitară și permanent ezitantă, în ciuda unor mici succese, fără importanță, obținute de flota lui Doria, a compromis de la început șansele de reușită ale ligii antiotomane. Petru Rareș, principalul amenințat, s-a găsit singur, fără nici un sprijin extern, în fața uriașei armate otomane și, părăsit și de majoritatea boierimii moldovene⁹³, și-a pierdut scaunul și țara, devenind un fugar acolo unde mai înainte fusese un stăpân temut și respectat. Zápolya, pretextând că

⁸⁷ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, pp. 21, 23, doc. XIV, XV și XVII-XIX.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 24, doc. XXI.

⁸⁹ Fl. Căzan, *Divergența de păreri dintre Ferdinand de Austria și Carol Quintul privind Transilvania*, p. 19.

⁹⁰ A. Ballesteros y Beretta, *op. cit.*, p. 162; Hurmuzaki, *Documente*, II,1, p. 176, doc. CXXIX.

⁹¹ Edouard Petit, *André Doria. Un amiral condottiere au XVI^e siècle (1466-1560)*, Paris, 1887, pp. 181-183.

⁹² A. Ballesteros y Beretta, *op. cit.*, p. 120.

⁹³ A se vedea mai sus nota 40. De asemenea, Eugen Denize, *Moldova, Liga Sfântă și lupta antiotomană în anii 1538-1541*, în „Anuarul Institutului de Istorie A. D. Xenopol”, XXXI, Iași, 1994, pp. 204-205.

„spaniolii și germanii încă întârziiau”⁹⁴, a abandonat imediat cauza creștină, trecând, umil, de partea sultanului, iar venețienii, având serioase îndoieli în privința loialității împăratului, au început să caute prilejul favorabil, care nu a întârziat prea mult, de a ieși din alianță⁹⁵.

Dându-și seama că riscă să piardă tot ceea ce obținuse prin îndelungate și anevoioase tratative, Carol Quintul a trimis, în toamna lui 1538, pe arhiepiscopul de Lund, Ioan de Weese, într-o misiune pe lângă Zápolya, dar având și însărcinarea de a trece în Moldova pentru a trata cu Rareș. Scrisoarea de acreditare, datată din Toledo la 7 noiembrie 1538, îl recomandă pe acesta „iubitului său prieten” Petru Voievod, declarând că i-l trimite pentru a-i spune „anumite lucruri” sau, în cazul în care arhiepiscopul însuși nu va putea face acest drum, să-i trimită pe altcineva care să-i vorbească despre acele lucruri de taină⁹⁶.

Gestul lui Carol Quintul era însă tardiv și, prin urmare, lipsit de orice fel de eficiență. La acea dată, Soliman Magnificul își realizase deja principalele obiective ale vastului său plan politico-militar. Victoria din Moldova, în ciuda faptului că ea nu a dus la transformarea țării în pašalâc, victoria navală de la Prevesa (septembrie 1538) și succesul expediției din Oceanul Indian⁹⁷, spulberaseră coaliția pe care statele creștine încercaseră să o îndrepte împotriva lui și i-au permis, peste trei ani, să tranșeze în favoarea sa problema moștenirii regatului maghiar, prin cucerirea Budei și transformarea Ungariei centrale în pašalâc⁹⁸, în același an în care Carol Quintul suferea o gravă înfrângere în fața Algerului⁹⁹.

Provocând căderea lui Rareș, sultanul a lovit în veriga cea mai însemnată și mai activă, dacă avem în vedere interesele Imperiului otoman, dar și cea mai vulnerabilă a coaliției antiotomane, ceea ce a dus la rapida ei înfrângere și dezintegrare.

Pentru domnul Moldovei, apropierea de Habsburgi și, implicit, de Spania, a constituit o politică riscantă, poate chiar o greșeală tactică majoră,

⁹⁴ Antonius Verancsics, *De apparatu Joannis regis contra Solimanum caesarem in Transylvania invadent*, la Al. Papiu-Ilarian, *Tesaur de monumente istorice pentru România*, tom III, București, 1864, p. 171.

⁹⁵ *I libri commemoriali...*, VI, pp. 236-238, doc. 43 și 44; Samuele Romanin, *Storia documentata di Venezia*, seconda edizione, tomo VI, Venezia, 1914, pp. 52-64; Luigi Bonelli, *Il trattato turco-veneto del 1540*, f. l., f. a., 32p.

⁹⁶ Hurmuzaki, *Documente*, II,1, p. 204, doc. CLX; Al. Ciorănescu, *art. cit.*, p. 253.

⁹⁷ F. Braudel, *op. cit.*, p. 144; A. S. de Souza, *op. cit.*, p. 130.

⁹⁸ Paul Coles, *The Ottoman Impact on Europe*, London, 1968, pp. 86-87; T. Gemil, *Les relations de la Moldavie avec la Porte ottomane pendant le premier règne de Petru Rareș*, p. 312.

⁹⁹ C. Brandi, *op. cit.*, pp. 453-457.

care în final i-a provocat căderea dar, în conjunctura internațională din acei ani, el nu avea o altă posibilitate mai bună dacă dorea, și a dorit întotdeauna, să apere interesele țării sale. De fapt, o politică asemănătoare a fost dusă și de Ștefan Lăcustă¹⁰⁰ și Alexandru Cornea¹⁰¹, amândoi plătind cu viața acest lucru.

Având experiența primei domnii, Rareș a continuat și în cea de a doua domnie să ducă, în esență, o politică antiotomană, dar modificată în formele ei de manifestare. El a renunțat la atitudinea deschisă antiotomană și a preferat să se apropie de tabăra creștină, dar în secret și luându-și precauțiile care se impuneau. În primăvara anului 1542, nemulțumit de faptul că Soliman Magnificul nu și-a respectat promisiunile de înapoiere a Tighinei¹⁰² și a cetăților din Transilvania care-i aparținuseră, ba mai mult, a pretins chiar cedarea Orheiului¹⁰³, Rareș a intrat în taină în legătură cu coaliția antiotomană a statelor germane.

Această atitudine a fost adoptată, probabil, și datorită cunoașterii faptului că împăratul Carol Quintul era ferm hotărât să meargă în Ungaria cu trupe italiene și spaniole pentru a da, pe această cale, o puternică lovitură alianței franco-otomane¹⁰⁴. Într-o scrisoare din 10 mai 1542, el îi spunea lui Ferdinand că va veni în mod sigur pentru a-l ajuta în lupta antiotomană¹⁰⁵. Dar în vara aceluiași an, când împăratul se pregătea să meargă în Ungaria, Francisc I a declanșat o puternică ofensivă contra Țărilor de Jos, a Navarrei și a Perpignanului, ceea ce l-a împiedicat pe Carol Quintul să-și realizeze intențiile¹⁰⁶.

În ciuda acestei defecțiuni, Petru Rareș își făcea cunoscute sentimentele sale antiotomane lui Ferdinand de Austria¹⁰⁷ și arăta că era

¹⁰⁰ Ștefan S. Gorovei, *Domnia lui Ștefan Lăcustă*, în vol. *Petru Rareș*, pp. 161-174; Ioan Aurel Pop, *Cu privire la domnia lui Ștefan Lăcustă*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, 1985-1986, Cluj-Napoca, 1987, pp. 79-98.

¹⁰¹ Vasile I. Cărbăș, *Un domn al Moldovei. Alexandru Vodă Cornea*, București, 1946, 95 p.; Ștefan S. Gorovei, *Domnia lui Alexandru Cornea*, în vol. *Petru Rareș*, pp. 175-178; Constantin Rezachevici, *Originea și domnia lui Alexandru Vodă Cornea (c. 21 decembrie 1540-9 sau 16 februarie 1541) – două documente inedite din Polonia*, în „Revista Istorică”, serie nouă, tom 3, nr. 7-8, 1992, pp. 803-827.

¹⁰² P. P. Panaitescu, *Petru Rareș și Moscova*, în vol. *În memoria lui Vasile Pârvan*, București, 1934, p. 271.

¹⁰³ C. Rezachevici, *Politica externă*, în vol. *Petru Rareș*, p. 246.

¹⁰⁴ C. Brandi, *op. cit.*, p. 472.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 475.

¹⁰⁶ *Ibidem*, pp. 475-478. Herman Vander Linden, *L'hégémonie européenne. Période italo-espagnole*, în *Histoire du monde*, publiée sous la direction de M. C. Cavaignac, Paris, 1936, pp. 207-208.

¹⁰⁷ Hurmuzaki, *Documente*, II,1, p. 225, doc. CXCI.

gata să participe, mai ales sub aspect financiar, la expediția antiotomană încredințată marografului Joachim al II-lea de Brandenburg (1532-1571)¹⁰⁸. La 1 martie 1542, domnul Moldovei a încheiat, la Suceava, un tratat secret cu marograful de Brandenburg, numit comandant militar suprem al armatei care se pregătea să-i atace pe turci¹⁰⁹. Rareș își asuma obligația ca în tot cursul războiului să urmărească și să informeze despre mișcările și mărimea forțelor otomane. În timpul campaniei, când împrejurările vor fi prielnice, să întoarcă armele împotriva sultanului și să încerce chiar să-l captureze, iar pentru întreținerea oastei creștine să vândă 30 000 de vite, aduse prin Polonia. În schimb, marograful în asuma obligația să-i plătească lui Rareș la sfârșitul campaniei „o sumă însemnată de galbeni ungurești”, să mijlocească legăturile cu împăratul și să aplaneze neînțelegerile dintre Polonia și Moldova¹¹⁰.

Dorința lui Rareș de a duce o politică antiotomană rezultă și din felul în care el a respectat prevederile acestui tratat. Astfel, oastea lui Joachim de Brandenburg a fost întreținută, practic, sub raport financiar, în bună parte de domnul Moldovei. La 24 iunie 1542, din Viena, Joachim de Brandenburg atestă primirea din partea lui Rareș a 200 000 de florini ungurești, sumă foarte mare, jumătate în bani și jumătate în vite vândute în Polonia, pe care trebuia să o restituie în două rate, în 1548 și 1554. La 28 iunie marograful a dat o nouă adeverință pentru 300 000 de galbeni, reprezentând suma pe care se obliga să o plătească lui Rareș „în urma unei învoieli și pact încheiat atîngător de oarecare trebi secrete între noi și numitul principe al Moldovei”. În prealabil, Joachim de Brandenburg a confirmat, la 6 iunie 1542, tratatul încheiat la Suceava, la 1 martie același an, arătând că în cazul în care Rareș își va îndeplini obligațiile asumate, urma să primească la Liov, după încheierea campaniei, suma de 500 000 de florini¹¹¹.

¹⁰⁸ Pentru coaliția antiotomană condusă de Joachim al II-lea de Brandenburg a se vedea

H. Traut, *Kurfürst Joachim II von Brandenburg und der Türkenfeldzug von Jahre 1542*, Grimmbach, 1892; C. Zöllner, *Geschichte Österreichs*, Wien, 1970; C. Rezachevici, *Politica externă*, p. 248.

¹⁰⁹ De Main de Maitre, *Mémoires pour servir à l'histoire de Brandebourg*, vol. I, Paris, 1701, p. 22.

¹¹⁰ A. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, III, pp. 13-15; I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *Tratatele internaționale ale României. 1354-1920*, București, 1975, p. 82; C. Rezachevici, *Politica externă*, pp. 249-250.

¹¹¹ A. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, III, pp. 16-23; C. Rezachevici, *Politica externă*, pp. 250-251.

Tot pe această linie a politicii antiotomane, demn de remarcat este și faptul că, la 29 august 1542, Rareș a trimis lui Joachim al II-lea de Brandenburg pe Iacob Fisher cu informația prețioasă, din punct de vedere militar, că sultanul nu va porni în 1542 spre Buda, unde va trimite doar 10 000 de oameni ca să o apere¹¹². Dar înfrângerea lamentabilă suferită de armata imperială în fața Pestei (28 septembrie - 9 octombrie) a eliminat orice posibilitate concretă de restabilire a legăturilor dintre Petru Rareș, pe de o parte, și Ferdinand de Austria și Carol Quintul, pe de alta, și a pus capăt unui interesant capitol din istoria relațiilor românilor cu imperialii și cu spaniolii în secolul al XVI-lea. După 1542, relațiile lui Petru Rareș cu Ferdinand de Austria, incapabil să facă față amenințării otomane, s-au răcit treptat, fără a dispărea însă¹¹³. Urmărind redobândirea cetăților și domeniilor stăpânite în Transilvania de domnii moldoveni, dar confiscate de Ioan Zápolya, Rareș a devenit în vremea celei de-a doua sale domnii singura forță politică ce a acționat cu eficiență în Transilvania. Patru campanii în patru ani consecutivi (1541-1544) i-au adus, în cele din urmă, Rodna, Ciceiu și Cetatea de Baltă¹¹⁴.

În concluzie la cele spuse până acum, considerăm că Moldova lui Petru Rareș a jucat un rol de cea mai mare importanță în cadrul relațiilor dintre imperiali și otomani, dintre Carol Quintul și Soliman Magnificul în deceniile patru și cinci ale secolului al XVI-lea. Acest lucru demonstrează, încă o dată, dacă mai era nevoie, importanța pe care o avea țara românească de la răsărit de Carpați în ansamblul relațiilor internaționale din Europa, ponderea ei economică, strategico-politică și militară în conflictul dintre cele două imperii cu tendințe de universalitate. În același timp, perioada celor două domnii ale lui Petru Rareș se înscrie ca unul din momentele cele mai importante din istoria relațiilor româno-spaniole în secolul al XVI-lea. Ea va fi egalată și depășită, din acest punct de vedere, doar de domnia lui Mihai Viteazul, atunci când va fi atins punctul culminant al relațiilor româno-spaniole din întreaga perioadă istorică pe care o studiem în lucrarea de față.

¹¹² Hurmuzaki, *Documente*, II,4, p. 299, doc. CLXV; N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. I, București, 1895, pp. 108-110; idem, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. a III-a, Vălenii de Munte, 1931, pp. 197-199; C. Rezachevici, *Politica externă*, p. 250.

¹¹³ Hurmuzaki, *Documente*, II,1, p. 235, doc. CCIV, p. 239, doc. CCVII și CCVIII; IV, 2, p. 310, doc. CLXXIV, p. 324, doc. CLXXXVIII; C. Rezachevici, *Politica externă*, pp. 251, 255, 260.

¹¹⁴ C. Rezachevici, *Politica externă*, p. 260.

Dar, până la domnia lui Mihai Viteazul și fără a avea importanța din timpul lui Petru Rareș, relațiile româno-spaniole au continuat să se desfășoare pe diferite planuri și cu o intensitate, dacă nu foarte mare, cel puțin constantă.

În ceea ce privește Spania și pe Carol Quintul, acesta și-a dat seama, mai ales după 1542, după eșecul armatei lui Joachim al II-lea de Brandenburg și după declanșarea unui nou război cu Franța că, în direcția Imperiului otoman cea mai bună politică ar fi aceea care să urmărească încheierea unei păci cât mai durabile. Dar abia după încheierea păcii cu Franța de la Crépy¹¹⁵, din 1544, care a produs nemulțumiri la Constantinopol, deoarece sultanul nu fusese consultat în prealabil de francezi, otomanii au fost dispuși să accepte propunerile avansate de Carol Quintul. În felul acesta ei au încheiat un armistițiu în 1545, iar la 19 iunie 1547, un tratat de pace pe cinci ani, prin care Ferdinand de Austria se obliga să plătească Porții un tribut anual de 30 000 de ducați drept răscumpărare pentru părțile din Ungaria pe care le stăpânea¹¹⁶.

În această situație, între Carol Quintul, preocupat tot mai mult de disputele religioase din Germania, și fratele său, aflat sub permanenta amenințare a turcilor, s-a adâncit diferența de opinii cu privire la oportunitatea unei ofensive majore în Ungaria și Transilvania, punctul culminant al disputei dintre cei doi fiind atins la dieta din 1550¹¹⁷, când Ferdinand a cerut ajutor militar și subsidii pentru lupta antiotomană, dar Carol l-a refuzat, deoarece în acel moment se afla angajat cu toate forțele împotriva protestanților¹¹⁸.

Ferdinand, prea slab pentru a putea accepta o ruptură definitivă cu fratele său, a continuat să insiste pentru ajutor și, la 14 decembrie 1550, i-a trimis o scrisoare prin care încerca să-l convingă de temeinicia motivelor luptei pentru cucerirea Transilvaniei. În scrisoare îi spunea că această țară „...interesează regatul Ungariei și întreaga creștinătate, și este mult mai ușor să cucerești regatul (Ungariei – n.n.) din Transilvania, decât Transilvania din regat. De asemenea, am arătat Maiestății Voastre cu altă ocazie, marile beneficii și veniturile care se pot obține aici, din argint, aur, sare și alte metale, care la un loc alcătuiesc mai mult decât veniturile întregii Ungarii.... De asemenea, are un mare număr de cai. Dacă turcii o

¹¹⁵ R. B. Merriman, *Carlos V: el emperador y el imperio español en el viejo y nuevo mundo*, Madrid, 1960, p. 227.

¹¹⁶ A. Decei, *Istoria Imperiului otoman...*, p. 193.

¹¹⁷ Fl. Căzan, *Divergența de păreri dintre Ferdinand de Austria și Carol Quintul privind Transilvania*, p. 19.

¹¹⁸ C. Brandi, *op. cit.*, pp. 606-607.

vor cucerii împotriva noastră, eu voi merita condamnarea sufletului meu..."¹¹⁹.

În aceeași perioadă, situația politică internă din Transilvania era foarte complicată ca urmare a intensificării rivalităților dintre diferitele grupări nobiliare, fiecare căutând să-și realizeze propriile interese prin apeluri adresate marilor imperii vecine, facilitând pe această cale amestecul acestora în treburile interne ale principatului.

Profitând de această situație și, mai ales, de politica duplicitară a lui Martinuzzi, care i-a promis închinarea țării¹²⁰, Ferdinand a căpătat convingerea că Transilvania poate fi ușor cucerită și și-a intensificat cererile de ajutor adresate fratelui său. Pe lângă aceasta, Carol Quintul a primit și o scrisoare de la Martinuzzi¹²¹, în care i se demonstra, cu argumente solide, faptul că Ungaria poate fi cucerită mai ușor din Transilvania decât invers, și că poziția Transilvaniei este atât de importantă, încât de soarta ei depinde și cea a Moldovei, a Țării Românești, a Poloniei, Moraviei și Sileziei.

În fața acestor insistențe, care lăsau să se întrevadă un succes facil, și conștient de faptul că reluarea ostilităților cu turcii și cu francezii nu va întârzia prea mult, Carol Quintul a fost de acord cu realizarea unei expediții de cucerire a Transilvaniei. În acest scop el a trimis lui Ferdinand trupe de mercenari spanioli, italieni și germani, precum și pe cel care urma să le conducă, generalul napolitan Giannbatista Castaldo, marchiz de Cassano și conte de Piadena¹²², unul dintre cei mai experimentați oameni de arme aflați în serviciul său.

Expediția condusă de Castaldo în Transilvania, care făcea parte dintr-un vast plan de operațiuni militare îndreptat împotriva alianței franco-otomane¹²³, a marcat deschiderea unei noi etape în relațiile româno-spaniole din secolul al XVI-lea, dar, din păcate, prezența mercenarilor spanioli în spațiul românesc nu s-a datorat unor intenții de ajutor în lupta antiotomană, ci a fost urmarea tendințelor expansioniste manifestate de Habsburgi, tendințe cu care Spania s-a identificat aproape total în această perioadă. Ca urmare, prezența trupelor spaniole în Transilvania, alături de

¹¹⁹ Karl Lanz, *Correspondenz des Kaisers Karl V*, vol. III, 1550-1556, Leipzig, 1846, pp. 11-15, doc. 723; E. Charrière, *op. cit.*, tome II, Paris, 1850, p. 132.

¹²⁰ Ștefan Pascu, *Transilvania în epoca principatului. Timpul suveranității turcești. 1541-1691*, Cluj, 1948, pp. 44-45; *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 935.

¹²¹ Hurmuzaki, *Documente*, II,4, pp. 533-534, doc. CCCXXXI.

¹²² Ascanio Centorio de gli Hortensii, *Comentarii della guerra di Transilvania*, Venetia, MDLXVI (1566), pp. 58-59; Antonio Possevino, *Transilvania (1584)*, în *Fontes rerum Transylvanicarum*, ed. A. Veress, tomus III, Budapesta, 1913, p. 78.

¹²³ E. Lavis, A. Rambaud, *Histoire générale du IV^e siècle à nos jours*, tome IV, Paris, 1894, pp. 740-741.

ceilalți mercenari, a avut consecințe negative pentru toate cele trei țări românești, provocând o reacție imediată din partea Porții, ceea ce a atras după sine lupte crâncene, numeroase pierderi de vieți omenești, amputarea teritoriului Transilvaniei, distrugerea multor valori materiale și spirituale. Din această cauză, Castaldo și armata sa nu s-au bucurat niciodată de sprijinul populației locale, ci dimpotrivă. Singurii care i-au sprijinit, datorită unor interese înguste, au fost anumite categorii ale nobilimii transilvane și ale patriciatului săsesc, precum și unii boieri din Țara Românească și Moldova.

În rândurile care urmează ne vom referi numai la aspectele care au implicat participarea spaniolilor la această expediție, la principalele acțiuni care au marcat prezența lor în Transilvania, dar și dincolo de Carpați.

La 26 mai 1551, Castaldo a plecat din Agria (Eger), cu o armată de 7 sau 8 000 de mercenari și cu o artilerie formată din 11 tunuri și două culevrine¹²⁴. Nucleul principal al armatei era format din mercenarii spanioli, al căror număr era, probabil, între 1 200¹²⁵ și 3 000¹²⁶ de infanteriști veterani, conduși de Bernardo de Aldana¹²⁷, foști membri ai faimoaselor „tercios”¹²⁸, la acea dată invincibili, încă, în Europa.

La Debrețin, Castaldo a fost întâmpinat de Andrei Báthory și Toma Nádasdy, frunțași ai grupării nobiliare prohabsburgice și, după ce a lăsat o garnizoană de 50 de spanioli la Solnoc¹²⁹, a pătruns în Transilvania unde, la începutul lui iunie, și-a așezat tabăra lângă Cluj. Cu sprijinul lui Martinuzzi și al propriilor mercenari, Castaldo a obligat-o pe Isabela și pe nevârstnicul ei fiu, Ioan al II-lea Sigismund, să abdice în favoarea lui Ferdinand de Austria și, până la sfârșitul lui iulie, a devenit adevăratul stăpân al țării,

¹²⁴ A. Bechet, *Histoire du ministère du cardinal Martinusius, Archevêque de Strigonie, Primat et Regent du Royaume de Hongrie. Avec l'origine des guerres de ce Royaume et de celle de la Transilvanie*, Paris, 1715, pp. 280-281; Wolfgang de Bethlen, *Historia de rebus Transilvanicis*, vol. I, Cibinii, 1782, p. 483.

¹²⁵ Centorio de gli Hortensii, *op. cit.*, p. 66.

¹²⁶ A. Randa, *op. cit.*, p. 30.

¹²⁷ Pentru Bernardo de Aldana și memoriile pe care ni le-a lăsat el prin intermediul fratelui său, Juan Villela de Aldana, despre prezența sa în Transilvania în anii 1551-1552 a se vedea capitolul II al acestei lucrări.

¹²⁸ Tercio era cea mai importantă unitate a infanteriei spaniole, antrenată și dotată după modelul infanteriei elvețiene (G. Parker, *The Army of Flanders and the Spanish Road. 1567-1659*, Cambridge, 1972, p. 19).

¹²⁹ Centorio de gli Hortensii, *op. cit.*, p. 69; Biblioteca del Real Monasterio del Escorial, ms. V II 3, f. 198v.; *Expedición del maestro de campo Bernardo de Aldana a Hungría en 1548 escrita pro frey Juan Villela de Aldana, su hermano, clérigo de la Orden de Alcántara*, publicada ahora por primera vez, abreviada y precedida de una Introducción por Antonio Rodríguez Villa, Madrid, 1878, pp. 64-65.

putând să-l asigure pe regele romanilor că, în curând, și domnii Moldovei și Țării Românești se vor ralia la cauza sa¹³⁰.

În prima fază a expediției din Transilvania, grosul forțelor spaniole l-au însoțit pe Castaldo, doar o mică parte a lor fiind detașate pentru paza anumitor puncte mai importante. Astfel, Bernardo de Aldana și căpitanul Rodrigo Villandrando, împreună cu 300 de spanioli, au fost trimiși să apere Timișoara și Lipova, pe care le-au și fortificat¹³¹, iar puțin mai târziu Aldana a fost mutat în garnizoană la Lugoj¹³².

Pentru Castaldo și armata sa greul a început însă o dată cu declanșarea, în toamna lui 1551, a contraofensivei otomane condusă de beilerbeii Rumeliei, Mehmed Sokollu, care a cucerit foarte repede Becse, Becicherec, Cenad, Felnac, Arad, și Lipova (8 octombrie)¹³³, dar a fost obligat să se retragă din fața Timișoarei, datorită rezistenței îndârjite opuse de garnizoana din care făcea parte și un contingent de spanioli condus de Alfonso Pérez de Saavedra¹³⁴. În această situație, pentru taberele aflate în conflict punctul strategic cel mai important devenea Lipova, poziție care putea închide sau deschide, după caz, accesul spre interiorul arcului carpatic și, de aceea, Castaldo și Martinuzzi și-au concentrat aici principalul lor efort militar.

La 31 octombrie, armatele reunite ale celor doi au ajuns în fața Lipovei, iar la 2 noiembrie au fost executate acțiuni de recunoaștere de către trei detașamente de spanioli conduse de Juan de Ulloa, Rodrigo Villandrando și Andrés López¹³⁵. Luptele care au urmat au fost deosebit de crâncene, spaniolii conduși de Aldana, Villandrando, Julio Carleval, Pedro de Ávila, Diego Vélez și alții, aflându-se permanent în primele rânduri și constituind principalul element de șoc al armatei creștine¹³⁶. După cucerirea Lipovei (5 decembrie 1551), ca o recunoaștere a rolului pe care l-au avut

¹³⁰ A. Veress, *Documente privitoare la istoria...*, I, pp. 51-52, doc. 52.

¹³¹ Centorio de gli Hortensii, *op. cit.*, pp. 93-94, 99; Biblioteca del Real Monasterio del Escorial, ms. V II 3, f. 203r.

¹³² W. de Bethlen, *op. cit.*, p. 497; *Expedición del maestro de campo Bernardo de Aldana...*, p. 81.

¹³³ A. Decei, *Istoria Imperiului otoman...*, pp. 193-194.

¹³⁴ Centorio de gli Hortensii, *op. cit.*, p. 106.

¹³⁵ *Expedición del maestro de campo Bernardo de Aldana...*, p. 88; L. A. Maggiorotti, F. Banfi, *Le fortezze di Temesvar e di Lipa in Transilvania*, extras din „Atti dell'Istituto di Architettura Militare”, Roma, f. a., pp. 24-25.

¹³⁶ Centorio de gli Hortensii, *op. cit.*, p. 124.

trupele spaniole, apărarea acestei importante poziții le-a fost încredințată lor, iar comandant a fost numit Bernardo de Aldana¹³⁷.

Dar o dată cu încheierea luptelor din anul 1551, care au scos în evidență vitejia și calitățile militare ale spaniolilor, urmează, putem spune, o a doua perioadă a prezenței lor în Transilvania, perioadă care se caracterizează prin violențe, jafuri, trădări și asasinate.

Astfel, la 17 decembrie 1551, asasinarea lui Martinuzzi pusă la cale de Castaldo, din ordinul lui Ferdinand, a fost înfăptuită de un grup de 24 de arcebuzieri conduși de Andrés López, lovitura de grație fiind dată de un anume Campo¹³⁸. Dar moartea lui Martinuzzi, acuzat de trădare, nu a ușurat cu nimic situația lui Castaldo și a armatei sale din Transilvania, ci a îngreunat-o chiar, făcându-i pe mulți din cei care se situaseră la început de partea sa să-și retragă sprijinul și să devină ostili față de ocupația habsburgică. La aceasta s-a adăugat imposibilitatea în care se afla Carol Quintul de a trimite noi ajutoare, toate forțele sale fiind concentrate împotriva Franței și a protestanților germani, precum și lipsa tot mai acută a banilor care, în ultimă instanță, va duce la dezintegrarea armatei lui Castaldo.

În această situație, când ajutoarele nu mai veneau de nicăieri, iar amenințarea otomană se contura tot mai clar, spaniolii, la fel ca și ceilalți mercenari, au început să devină tot mai turbulenți și să comită acte de insubordonare fățișă care vor culmina cu rebeliunea din februarie 1553.

La începutul lui iunie 1552, comandantul Timișoarei, Ștefan Losonczi, îi scria arhiducelui Maximilian că spaniolii din garnizoana sa, și așa redusă ca număr¹³⁹, dau dovadă de indisciplină și sunt nesiguri în fața iminentului atac otoman¹⁴⁰. Puțin mai târziu, în iulie, Castaldo a fost confruntat cu o puternică răscoală a mercenarilor, doi spanioli ucigând în Cluj, chiar în fața sa, niște negustori care au refuzat să le vândă pește la prețul dorit de ei¹⁴¹, iar în aceeași lună, după ce turcii au ocupat Timișoara¹⁴², Aldana, comandantul Lipovei, înspăimântat de puterea

¹³⁷ *Ibidem*, p. 140; A. Bechet, *op. cit.*, p. 381; W. de Bethlen, *op. cit.*, p. 508; *Expedición del maestre de campo Bernardo de Aldana...*, p. 92.

¹³⁸ A. Possevino, *op. cit.*, p. 81.

¹³⁹ Centorio de gli Hortensii apreciază numărul total al garnizoanei Timișoarei la 1 600 de soldați, dintre care 300 erau spanioli (*op. cit.*, p. 175).

¹⁴⁰ Victor Motogna, *Relațiile dintre Moldova și Ardeal în secolul al XVI-lea*, Dej, 1928, pp. 68-69.

¹⁴¹ Idem, *Contribuții la relațiile dintre urmașii lui Petru Rareș și Ungaria (Ilie, 1546-1551, Ștefan, 1551-1552)*, în „Revista Istorică”, X, nr. 1-3, 1924, p. 17.

¹⁴² Timișoara a fost totuși apărată cu vitejie de trupele spaniole comandate de Alfonso Pérez, care a și murit în luptă. Despre aceasta, cronicarul turc

acestora, a ordonat evacuarea și incendierea pozițiilor încredințate spre apărare, ușurându-le, astfel, înaintarea¹⁴³.

Iată, așadar, cum în fața dificultăților tot mai mari pe care le aveau de înfruntat, spaniolii, care așa după cum ne spune o cronică „...nu au fost apărători, ci petrecăreți”¹⁴⁴, au devenit o adevărată amenințare pentru Transilvania și pentru locuitorii ei. Forța lor combativă scade foarte mult, iar prezența lor în armata pe care Castaldo a încercat să o opună domnului Moldovei, Ștefan Rareș (1551-1552)¹⁴⁵, nu a avut nici o urmare concretă. Norocul lui Castaldo și al mercenarilor săi turbulenți a fost că atât domnul Moldovei, cât și cel al Țării Românești, Mircea Ciobanul (1545-1552; 1553-1554; 1558-1559), nu au dat ascultare până la capăt ordinelor Porții¹⁴⁶, intervenția lor în Transilvania având un caracter mai mult formal.

Cu toate acestea, generalul imperial a refuzat să ia în considerare toate tentativele de apropiere, venite, mai ales, din partea lui Ștefan Rareș și a trecut la acțiunea de subordonare a Moldovei și a Țării Românești, cu scopul de a-și consolida stăpânirea în Transilvania și în încercarea de a reconstitui unitatea Daciei romane¹⁴⁷. Despre această încercare Nicolae Iorga spunea că „...aceeași nevoie instinctivă a unității după tradiții seculare, milenare, a adus o altă formă: cea habsburgică, ferdinandistă, tinzând a realiza, prin Ardealul lui Martinuzzi cu garnizoana spaniolă a lui Castaldo, o altă Dacie, cu același centru în Ardeal, iar la aripi cu domni

Mustafa Gelalzade ne spune că: „Afurisitul de răufăcător care era serascherul craiului Spaniei a pierit prin lovituri de sabie”. (M. Gelalzade, *Tabakat al-memalik ve daradjat al-mesalik* (Păturile sociale și slujbele în Imperiul otoman), în *Cronici turcești*, I, p. 285. De asemenea, Ibrahim Pecevi în *Tarih-i Pecevi* (Cronica lui Pecevi), arată că la Timișoara au luptat „...vreo 300-400 de pușcași spanioli...”, în *ibidem*, I, p. 486).

¹⁴³ Centorio de gli Hortensii, *op. cit.*, pp. 194-196.

¹⁴⁴ „...qui non defensores, sed comestores fuerunt”. (*Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum sive Annales hungarici et transylvanici...*, ed. Josephus Trausch, pars I, (990-1630), Kronstadt, 1847, p. 57).

¹⁴⁵ V. Motogna, *Relațiile dintre Moldova și Ardeal...*, p. 159.

¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 70; N. Iorga, *Istoria armatei românești*, ed. a II-a, București, 1970, p. 160; Georgeta Ignat, Dumitru Agache, *Contribuții privind politica urmașilor lui Petru Rareș (1546-1552)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, XV, Iași, 1978, p. 171.

¹⁴⁷ Într-o scrisoare trimisă la 22 iulie 1552 către un om de încredere de la curtea lui Ferdinand, Castaldo își prezintă acțiunea ca pe o reeditare a cuceririi romane a Daciei (V. Motogna, *Relațiile dintre Moldova și Ardeal...*, pp. 151-152). Semnificativă în acest sens este și medalia pe care a bătut-o și în al cărui text se autointitulează *Subactae Daciae restitutor optimus* (A. Veress, *Izabella Királyne (1519-1559)*, Budapesta, 1901, p. 407 și fig. 124).

impuși de căpetenia soldaților trimiși de regele austriac al Ungariei”¹⁴⁸. Dar încercarea era, de la început, sortită eșecului, deoarece nu provenea dintr-o nevoie profund lăuntrică, românească, ci era expresia unei politici expansioniste, de cucerire, prin care se urmărea subordonarea poporului român față de Imperiul habsburgic. Din această cauză, succesele lui Castaldo, sângeroase și nedrepte, nu au avut viabilitate, prăbușindu-se la fel de repede cum au și fost obținute.

Prima direcție de acțiune a generalului imperial a fost Moldova. Aici intrigile sale, care s-au adăugat altora inițiate atât din interior, cât și din afara hotarelor țării, din Polonia, de către boierimea nemulțumită, au contribuit, în mod indiscutabil, la asasinarea lui Ștefan Rareș în seara zilei de 1 septembrie 1552, la Țuțora, pe Prut¹⁴⁹. Dar rezultatul pentru imperiali a fost nul, deoarece noul domn al țării, Alexandru Lăpușneanu (1552-1561; 1564-1568), deși la început a declarat că pune la dispoziția împăratului serviciile sale în lupta contra turcilor¹⁵⁰, foarte repede și-a schimbat atitudinea, ceea ce l-a făcut pe Castaldo să-l caracterizeze lui Ferdinand ca fiind „...o creatură a regelui Poloniei”¹⁵¹. Deși afirmația nu este exactă în ceea ce privește raporturile dintre poloni și noul domn al Moldovei, ea redă, totuși, corect opțiunile de politică externă ale lui Lăpușneanu, care și-a dat seama foarte repede că orice încercare de a ieși din axa de interese polono-otomană îi pune sub semnul întrebării domnia, politica prohabsburgică neputând să-i ofere în acel moment, sub nici o formă, mijloacele necesare menținerii sale în scaun.

Dacă în Moldova uneltirile lui Castaldo au eșuat foarte repede, cu totul alta a fost situația în Țara Românească, unde s-a folosit o altă metodă, mai eficientă, aceea a sprijinului militar direct, oferit pretendentului Radu Ilie, care se afla refugiat în Transilvania împreună cu un număr de boieri potriviți lui Mircea Ciobanul¹⁵². În toamna lui 1552, Radu Ilie a primit

¹⁴⁸ N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. V, București, 1937, p. 20.

¹⁴⁹ A. Veress, *Documente*, I, pp. 102-103, doc. 130; p. 105, doc. 134; p. 107, doc. 137; Centorio de gli Hortensii, *op. cit.*, pp. 215-218; N. C. Bejenaru, *Castaldo, polonii și omorârea lui Ștefăniță Rareș*, în „Revista critică”, VIII, nr. 2-3, 1934, pp. 102-110; G. Ignat, D. Agache, *art. cit.*, p. 171; Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1994, pp. 40-43.

¹⁵⁰ Hurmuzaki, *Documente*, II,1, p. 288, doc. CCLXIV; A. Veress, *Documente*, I, p. 104, doc. 132.

¹⁵¹ A. Veress, *Documente*, I, p. 106, doc. 136.

¹⁵² Esența conflictului dintre Mircea Ciobanul și boieri a fost foarte bine pusă în evidență de Ștefan Andreescu. Ea constă în concepțiile diferite cu privire la relațiile cu Poarta, boierimea dorind realizarea unui echilibru între otomani și creștini, iar domnul o subordonare mai mare față de primii, care să poată salva existența

1500 de pedestrași și 700 de călăreți spanioli și germani¹⁵³, care au constituit principala forță de șoc a armatei sale și au asigurat obținerea victoriei în bătălia de la Mănești (16 noiembrie 1552)¹⁵⁴, bătălie care, iată, i-a adus pe mercenarii spanioli și în Țara Românească. Din păcate, nu avem însă nici o informație care să ne arate ce s-a întâmplat cu ei după obținerea victoriei și bănuim că au fost retrași foarte repede, deoarece forțele lui Castaldo din Transilvania erau reduse și el nu-și putea permite să se lipsească de o parte însemnată din ele.

Retrăgându-și sprijinul militar pe care i-l oferise, Castaldo a încercat să-l mențină pe Radu Ilie (1552-1553) în credința față de imperiali apelând la sprijinul moral al împăratului Carol Quintul. La 23 noiembrie 1552, el îi trimitea lui Carol Quintul, din Alba Iulia, o scrisoare în limba spaniolă, în care îl ruga stăruitor să trimită noului domn al Țării Românești o scrisoare de încurajare prin intermediul căreia să-l poată împiedica de a căuta recunoașterea sa din partea turcilor¹⁵⁵. Dar, la fel ca și în vremea lui Petru Rareș, stăruințele pe lângă împărat au rămas fără nici un răspuns concret, complicațiile politice și militare din apus reținându-i întreaga atenție și împiedicându-l să ducă până la capăt acțiunea din Transilvania și de dincolo de Carpați.

Lipsa oricăror noi ajutoare, ostilitatea mereu crescândă a populației locale și permanenta amenințare otomano-polonă au dus la o rapidă destrămare a armatei și guvernării lui Castaldo din Transilvania. Mai ales lipsa banilor a provocat o nemulțumire generală a mercenarilor care nu au mai putut fi stăpâniți la începutul anului 1553. Cei care au dat semnalul răscoalei și al dezertării în masă au fost tocmai spaniolii care, în februarie, refuzând să se mai supună ofițerilor și lui Castaldo, au părăsit Transilvania îndreptându-se spre Austria¹⁵⁶. Drumul retragerii lor a fost, peste tot, presărat cu suferințe și nenorociri pentru cei întâlniți în cale¹⁵⁷, astfel încât

statului (Ștefan Andreescu, *La politique de Mircea le Pâtre*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, tome X, no. 1, 1972, pp. 115-122). Prin urmare, înlocuirea lui Mircea Ciobanul cu Radu Ilie a depășit cu mult semnificațiile unui simplu episod al luptei pentru domnie și s-a înscris în cadrul, mult mai larg, al confruntării dintre Habsburgi și otomani.

¹⁵³ Centorio de gli Hortensii, *op. cit.*, p. 232.

¹⁵⁴ Hurmuzaki, *Documente*, II,2, p. 299; *Istoria Țării Românești. 1290-1690. Letopisețul cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu, D. Simonescu, București, 1960, p. 49; Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II,1, ed. a III-a, București, 1940, p. 214; *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 910.

¹⁵⁵ A. Veress, *Documente*, I, p. 115, doc. 147.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 127, doc. 166; Centorio de gli Hortensii, *op. cit.*, p. 240.

¹⁵⁷ W. de Bethlen, *op. cit.*, pp. 563-564.

amintirea pe care locuitorii Transilvaniei o vor păstra despre prezența și faptele spaniolilor pe pământul lor va fi una neplăcută și întristătoare, la fel ca amintirea oricărei dominații străine.

Plecarea precipitată a spaniolilor a atras după sine și plecarea celorlalte grupuri de mercenari, inclusiv a lui Castaldo care, în mai 1553, se afla deja la Viena¹⁵⁸, și a însemnat eșecul încercării Habsburgilor de a cucerii Transilvania. Deși în următorii trei ani, până în 1556, voievozii Ștefan Dobó și Francisc Kendy au guvernat principatul în numele lui Ferdinand, pretențiile acestuia asupra Transilvaniei erau mai mult nominale, deoarece fiind lipsite de o bază militară adecvată ele se sprijineau numai pe o anumită fracțiune a nobilimii locale, care încerca să penduleze între otomani și imperiali. Ele se vor prăbuși definitiv de îndată ce sultanul, eliberat de conflictul cu Persia¹⁵⁹, va acționa cu toată hotărârea pentru a-și restabili suzeranitatea asupra Transilvaniei și, simptomatic, exact în anul în care, prin abdicarea lui Carol Quintul, unitatea dinastică a blocului habsburgic, menținută și așa cu multă dificultate, se rupe definitiv, Ferdinand pierzând în măsură considerabilă sprijinul Spaniei și al armatelor sale.

În ansamblu, considerăm că expediția de cucerire a principatului transilvan, deși a fost făcută în numele lui Ferdinand de Habsburg, a fost, în ultimă instanță, o expresie a politicii mondiale desfășurată de Carol Quintul, politică axată, în primul rând, pe Spania și pe resursele ei materiale și umane. Expediția lui Castaldo a fost întreprinsă cu acordul și cu sprijinul efectiv al împăratului, iar elementul spaniol a jucat un rol de cea mai mare importanță în cadrul armatei de mercenari care a invadat Transilvania și chiar Țara Românească. Ea s-a declanșat aproape simultan cu ostilitățile de pe alte teatre de luptă europene și nord-africane, fiind o parte integrantă a luptei pentru supremație în Europa și zona Mării Mediterane desfășurată în acea perioadă între blocul habsburgic, având în centrul său Spania, și blocul franco-otoman. Eșecul ei a fost cauzat de puternica rezistență întâlnită din partea populației locale, de anacronismul și inconsecvența politicii lui Carol Quintul, de permanenta dispersare de forțe, care a împiedicat sistematic și peste tot obținerea unor succese solide, cauze care, în ultimă instanță, au provocat eșecul final al întregii politici a împăratului.

Încheierea domniei lui Carol Quintul nu a însemnat însă și modificarea politicii de supremație mondială inițiată de acesta și acceptată de clasa politică spaniolă care s-a identificat cu ea în detrimentul intereselor

¹⁵⁸ Centorio de gli Hortensii, *op. cit.*, p. 250.

¹⁵⁹ A. Decei, *Istoria Imperiului otoman...*, pp. 195-196.

de perspectivă ale țării. În timpul domniei lui Filip al II-lea (1556-1598), care nu a mai beneficiat de aureola titlului imperial, apărarea creștinătății a degenerat într-un adevărat imperialism, un imperialism spaniol¹⁶⁰, în măsura în care orice progres al ereziei devenea o înfrângere pentru Spania și orice victorie a Spaniei antrena automat un regres al protestantismului. Dacă în timpul lui Carol Quintul s-a urmărit dominația mondială în numele ideii imperiale, Filip al II-lea a urmărit același, dar în numele Spaniei și al catolicismului¹⁶¹. Cu toate acestea, așa cum consideră F. Braudel, imperiul lui Filip al II-lea, spre deosebire de cel al înaintașului său, detașat de masa germană și central europeană, a apăsas mai greu asupra Mediteranei cel puțin până în primii ani de după bătălia de la Lepanto¹⁶², dar, deși conjunctura internațională ar fi permis Spaniei să-și concentreze principalele eforturi în direcția luptei antiotomane, Filip al II-lea nu a făcut acest lucru și a continuat să ducă o politică oscilantă la adresa Porții otomane.

Oricum, rivalitatea turco-spaniolă din Mediterana, deși într-o măsură mai mică decât cea turco-imperială din centrul Europei, a influențat în anumite împrejurări și situația Țărilor Române. Astfel, un prim contact al Țărilor Române cu Spania lui Filip al II-lea s-a realizat în timpul domniei în Moldova a lui Despot Vodă (1561-1563)¹⁶³, un aventurier crescut la școala Renașterii, care a încercat să-și realizeze visurile pe pământ românesc.

În numeroasele sale peregrinări din tinerețe, Despot a ajuns, se pare, și în Spania, însoțit fiind de Diassorinos, autorul mai multor manuscrise grecești de la Escorial¹⁶⁴, iar după puțin timp a trecut în sudul Franței, unde influența spaniolă era foarte puternică și, în 1548, s-a înscris ca student în medicină la Montpellier¹⁶⁵. Complicații neprevăzute l-au obligat însă să părăsească Franța și să se înroleze în armatele lui Carol Quintul din

¹⁶⁰ L. Pfandl, *Philippe II*, Paris, 1942; J. Lynch, *Spain under the Habsburgs*, Oxford, 1964, p. 229; I. A. Thompson, *War and Government in Habsburg Spain. 1560-1620*, London, 1976, pp. 126-138.

¹⁶¹ Joseph Pérez, *L'Espagne du XVI^e siècle*, Paris, 1973, pp. 73-77.

¹⁶² Fernand Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, tome II, Paris, 1966, p. 253.

¹⁶³ Despre viața și aventurile lui Despot Vodă a se vedea, printre altele, Émile Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos, Seigneur de Samos, Marquis de Paros, Comte palatin et Prince de Moldavie*, Paris, 1889; T. G. Bulat, *Încă ceva nou asupra lui Jacob Heraclide Despotul*, în „Revista Istorică”, II, nr. 3-6, 1916, pp. 45-51; Adina Berciu-Drăghicescu, *O domnie umanistă în Moldova. Despot Vodă*, București, 1980.

¹⁶⁴ N. Iorga, *Încă o precizare asupra lui Despot Vodă student în medicină la Montpellier*, în „Revista Istorică”, XVII, nr. 1-3, 1931, p. 36.

¹⁶⁵ Idem, *Înscrierea ca student a lui Despot Vodă*, în ibidem, XVII, nr. 1-3, 1931, p. 25.

Flandra¹⁶⁶. Datorită vitejiei pe care a arătat-o în mai multe bătălii și erudiției de care a dat dovadă¹⁶⁷, a câpătat încrederea și prețuirea acestuia care, la 22 octombrie 1555, i-a acordat la Bruxelles o diplomă imperială de privilegii¹⁶⁸. Prin această diplomă, Despot Vodă era primit în rândurile nobilimii imperiale și câpăta dreptul de a investi notari, tabelari și judecători publici, iar în fiecare an, în orice universitate, putea să promoveze un doctor, un licențiat, un magistru, un bacalaureat în litere și un poet laureat.

Diploma, confirmată de Ferdinand la 9 aprilie 1560¹⁶⁹, a deschis lui Despot Vodă numeroase porți și, mai ales, speranța ocupării tronului Moldovei. Obținând un sprijin important din partea împăratului¹⁷⁰, el s-a încumetat să cucerească acest tron, acțiunea sa fiind o încercare a blocului austro-spaniol, care continua să funcționeze și după abdicarea lui Carol Quintul, de a scoate Moldova de sub influența otomană și de a o transforma într-un vârf de lance îndreptat împotriva turcilor. Preluarea tronului Moldovei de către Despot Vodă a fost un act care se integra în planurile de cruciadă antiotomană¹⁷¹ vehiculate la curțile austriacă și spaniolă și aceasta reiese clar din proclamația adresată de el moldovenilor în decembrie 1561¹⁷². Planurile sale antiotomane, așa cum apar ele în această proclamație, nu vizau numai Țările Române. El preconiza alungarea otomanilor din Europa și restaurarea Imperiului bizantin printr-o puternică ofensivă combinată, pe mare și pe uscat, sprijinită de împăratul Ferdinand și de alți principii creștini.

Oricum, numai dacă acceptăm că sprijinul exterior de care s-a bucurat Despot Vodă a fost rezultatul unui consens între curțile de la Viena și de la Madrid, putem înțelege de ce în armata cu care el l-a înfrânt pe Alexandru Lăpușneanu la Verbia (17-18 noiembrie 1561) s-a aflat și un număr de mercenari spanioli. Prezența lor în armata lui Despot Vodă este confirmată de un document contemporan, și anume scrisoarea pe care principele Transilvaniei, Ioan al II-lea Sigismund, a trimis-o la 1 ianuarie 1562, din Alba Iulia, regelui polon Sigismund al II-lea August (1548-1572), în care se arăta că intervenția arhebizierilor spanioli a decis soarta

¹⁶⁶ *Ibidem*, pp. 23-24; C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 193.

¹⁶⁷ A se vedea primul capitol al acestei lucrări.

¹⁶⁸ A. Veress, *Documente*, I, pp. 151-158, doc. 200.

¹⁶⁹ Hurmuzaki, *Documente*, II,1, p. 376, doc. CCCLI.

¹⁷⁰ *Ibidem*, II,5, pp. 476-478, doc. CCVIII; A. Veress, *Documente*, I, p. 177, doc. 226; A. Berciu-Drăghicescu, *Aspects de la politique extérieure de la Moldavie entre 1561-1563*, în „Analele Universității București. Istorie”, XXIX, 1980, p. 48.

¹⁷¹ A. Berciu-Drăghicescu, *Aspects de la politique extérieure...*, p. 49.

¹⁷² Hurmuzaki, *Documente*, II,1, pp. 415-416, doc. CCCLXXXVI.

bătăliei¹⁷³, precum și de *Letopisețul* lui Grigore Ureche, care ne spune că „...iară mai apoi Dispot de iznoavă mai bine s-au gătit..., și au intrat în țară cu neamții, cu șvezii și cu șpanioli”¹⁷⁴ (subl.n.).

N. Iorga consideră că la Verbia numărul spaniolilor și al celor proveniți din teritorii stăpânite de Spania a fost de numai 80 de mercenari, iar mai târziu au fost aduși din Italia alți 300 de arcebutieri călări¹⁷⁵, printre care, credem noi, erau și mulți spanioli. Oricum, prezența mercenarilor spanioli în Moldova a fost permanentă în timpul domniei lui Despot Vodă¹⁷⁶, punându-i-se capăt abia în 1563, atunci când grosul armatei de mercenari a fost distrus în capcana pregătită de boierii complotiști în frunte cu Tomșa¹⁷⁷.

Dar legăturile domnului Moldovei cu Spania nu s-au limitat doar la prezența unor mercenari iberici în armata sa. Având dorința arzătoare de a elibera țara de stăpânirea turcilor, Despot Vodă s-a pregătit intens pentru o confruntare deschisă cu aceștia și, în acest scop, a trimis într-o lungă călătorie prin Europa, pentru ajutoare și furnituri de arme, pe Roussel, unul dintre apropiații săi, care a ajuns până în Spania¹⁷⁸. Despre lucrurile discutate la curtea spaniolă și despre rezultatele acestei misiuni nu avem nici o informație, dar se pare că relațiile cu Spania au rămas bune, deoarece Despot Vodă se gândea să invite la nunta sa și pe Filip al II-lea¹⁷⁹.

Politica oscilantă a Habsburgilor, care au încheiat un armistițiu cu turcii în 1562¹⁸⁰, a împiedicat însă, la fel ca și în alte situații din trecut, declanșarea unei acțiuni comune cu domnul Moldovei, iar atunci când acesta și-a pierdut tronul și viața, aliații săi apuseni nu au schițat nici un gest de ajutor.

În ciuda acestor ezitări și nehotărâri, deceniile șapte și opt ale secolului al XVI-lea au avut o mare importanță în privința relațiilor

¹⁷³ A. Veress, *Documente*, I, pp. 205-206, doc. 255.

¹⁷⁴ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 173.

¹⁷⁵ N. Iorga, *Istoria armatei românești*, vol. I, p. 263, n. 4; idem, *Nouveaux materiaux pour servir à l'histoire de Jacques Basilicos*, București, 1900, p. 9.

¹⁷⁶ Deși Despot, pentru a obține recunoașterea din partea sultanului, a promis, pe lângă mărirea tributului de la 30 la 50 000 de ducați, și dizolvarea armatei sale de mercenari (A. Veress, *Documente*, I, p. 207), el nu a făcut acest lucru niciodată.

¹⁷⁷ *Cronica lui Azarie*, în *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ioan Bogdan*, ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, pp. 143-144.

¹⁷⁸ N. Iorga, *Istoria Românilor*, București, 1937, V, p. 77; A. Randa, *op. cit.*, p. 41.

¹⁷⁹ A. Randa, *op. cit.*, p. 41.

¹⁸⁰ Théophile Lavallée, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Paris, 1855, p. 245.

Habsburgilor cu Poarta, dar mai ales în privința conflictului turco-spaniol din Marea Mediterană. Pentru câțiva ani, de pe la 1560 și până la 1574, Spania, eliberată temporar de presiunile din alte zone ale Europei care, deși continuau să existe, nu mai erau atât de acute ca în trecut, a putut să-și concentreze în mai mare măsură atenția și eforturile asupra Mediteranei și a luptelor cu turcii. Principalele succese spaniole din această perioadă au fost victoria din Malta (1565) și încheierea unei Ligi Sfinte, între septembrie 1570 și mai 1571, cu participarea Veneției și a papalității, puteri care, acționând unit, au reușit să obțină marea victorie de la Lepanto (7 octombrie 1571).

În acest complex favorabil de împrejurări relațiile româno-spaniole au cunoscut o nouă încercare de reluare, dar destul de timidă și repede abandonată. Este vorba de o scrisoare pe care domnul Țării Românești, Alexandru al II-lea Mircea (1568-1577), a trimis-o în vara lui 1571, cu puțin timp înainte de bătălia de la Lepanto, prin intermediul episcopului de Almissa, la Veneția, cu scopul de a fi înfățișată unui reprezentant al Regelui Catolic, dar, în lipsa acestuia, a fost adusă la cunoștința Senioriei¹⁸¹. În scrisoare, domnul român se oferea să sprijine Liga Sfântă, promițând să răscoale împotriva turcilor nu numai țara sa, ci și Moldova, Podolia, Transilvania, Bulgaria, Serbia și Bosnia. Se pare că existase o înțelegere anterioară în acest sens între el și Liga Sfântă, deoarece declanșarea acțiunii fusese prevăzută pentru martie 1571, dar așa cum arată domnul, moartea principelui Transilvaniei, Ioan al II-lea Sigismund, a mărit vigilența turcilor în acele părți și l-a împiedicat să-și realizeze intențiile. Toate aceste lucruri conținute în scrisoare, au fost comunicate verbal de episcopul Almissei și ambadorului spaniol din cetatea lagunelor, don Guzmán de Silva, care, la rândul său, le-a transmis regelui Filip al II-lea¹⁸².

Din păcate și această ofertă, ca și altele din trecut, a rămas fără nici un răspuns din partea Spaniei, care era interesată mai mult de problemele Mediteranei și ale Africii de Nord decât de cele ale Peninsulei Balcanice, unde refuza să ia în considerare chiar propunerile care vizau trecerea în stăpânirea ei directă a unor teritorii destul de întinse¹⁸³. Refuzul este însă explicabil, deoarece factorii de conducere și de putere de la Madrid își

¹⁸¹ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 53, doc. LXXXV.

¹⁸² *Ibidem*.

¹⁸³ A se vedea în acest sens propunerea făcută Regelui Catolic, în 1571, de către Pedro Chincharo, care viza cucerirea Albaniei (R. Magdalena Redondo, *Catálogo general del Archivo de Simancas. Papeles de Estado-Milán y Saboya*, Milano, 1969, pp. 86, 108, 115-116, 122, 215). Bineînțeles că astfel de propuneri erau lipsite de realism, ceea ce explică respingerea lor, dar ele arată că lupta antiotomană dusă de Spania era consecința unor tendințe expansioniste și nicidecum a solidarității creștine.

dădeau seama că o eventuală tentativă de instalare în Balcani ar fi fost imposibilă, în condițiile în care resursele militare pe care le aveau la dispoziție erau limitate și trebuiau folosite, mai ales cele terestre, în alte părți ale Europei și ale lumii.

Cu toate acestea, reprezentanții popoarelor balcanice au continuat să facă propuneri de luptă antiotomană Spaniei, printre ei aflându-se, uneori, și români. Astfel, în timpul negocierilor purtate la Neapole și Madrid, în 1573-1574, de către arhiepiscopul de Ohrida, în vederea unei răscoale antiotomane în Epir, se întâlnește un personaj cu numele scris în trei feluri: Panesternicos, Panos Kaistolicos și Panos Estolnicos. Este vorba de un Pano stolnicul, unul dintre boierii domnului Țării Românești, Petru cel Tânăr (1559-1568), care ținuse dregătoria între aprilie 1563 și iunie 1568¹⁸⁴.

Luptele turco-spaniole din Mediterana, deși nu au implicat direct Țările Române au avut, totuși, o influență destul de importantă asupra lor, la fel cum și situația lor a influențat într-o oarecare măsură desfășurarea ostilităților. Rolul zaherelei moldo-muntene în aprovizionarea capitalei Imperiului otoman și a armatelor otomane a crescut, mai ales, în deceniul opt al secolului al XVI-lea, când înfrângerea de la Lepanto a dus la înțepirea atacurilor corsarilor creștini în Mediterana răsăriteană asupra vaselor cu provizii egiptene. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea apar primele indicii asupra exportului Țărilor Române, iar pentru a completa marile goluri provocate de înfrângerea de la Lepanto, Poarta a luat din Moldova și Țara Românească, numai în 1572, 3 000 de cântare (170 tone) de seu, a făcut mari comenzi de in, cânepă și câlți (200 de care), a poruncit lui Alexandru al II-lea Mircea să-i pună la dispoziție 20 000 de vâslași¹⁸⁵, iar beilerbeiului și defterdarului de Timișoara sultanul Selim al II-lea (1566-1574) le-a poruncit, în repetate rânduri, să trimită cantități cât mai mari de silitră și de praf de pușcă¹⁸⁶.

Dar consecințele resimțite de Țările Române nu au fost numai de natură economică, ci au afectat și viața politică. În acest sens, putem

¹⁸⁴ A. Pippidi, *op. cit.*, p. 36.

¹⁸⁵ N. Iorga, *Românii și lupta de la Lepanto*, în „Revista Istorică”, X, nr. 4-6, 1924, pp. 106-107; Mihai Maxim, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a sec. XVI*, în „Revista de Istorie”, tom 32, nr. 9, 1979, pp. 1753-1754. Numărul de 20 000 de vâslași pe care îl dau izvoarele ni se pare, evident, exagerat, dar el reflectă exact presiunea economică crescândă la care erau supuse Țările Române.

¹⁸⁶ Mustafa Ali Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, 1455-1774, București, 1976, p. 91, doc. 95; p. 109, doc. 114; pp. 116-117, doc. 124; p. 117, doc. 125 și p. 118, doc. 126.

considera că una din cauzele care au dus la declanșarea puternicei răscoale antiotomane condusă de Ion Vodă cel Cumplit (1572-1574), a fost pretenția formulată de Poartă, care pregătea cu febrilitate o mare ofensivă antispaniolă în Africa de Nord, ca tributul Moldovei să fie dublat de la 35 000 la 70 000 de galbeni¹⁸⁷.

Luptele crâncene din vara anului 1574 și jaful la care tătarii au supus Moldova au micșorat mult cantitatea de cereale care a luat drumul Constantinopolului, astfel încât, la 10 septembrie 1575, don Guzmán de Silva, ambasadorul spaniol de la Veneția, putea să-l informeze pe Filip al II-lea că, din această cauză, turcii nu vor fi capabili să-și scoată flota în anul următor și, prin urmare, spaniolii vor fi eliberați de presiunea din Mediterana¹⁸⁸.

Până la Mihai Viteazul, legăturile Țărilor Române cu Spania au mai cunoscut un moment semnificativ în timpul domniei lui Ștefan Báthory, principe al Transilvaniei și rege al Poloniei (1571, 1575-1586). Alegerea lui Báthory, care era catolic, ca principe al Transilvaniei a provocat o reacție de satisfacție la curtea imperială, reacție imediat comunicată de ambasadorul spaniol, contele de Montagudo, lui Filip al II-lea la Madrid¹⁸⁹. Răspunsul Regelui Catolic, dat la 7 septembrie 1571, exprima mulțumirea pentru această alegere și speranța că lupta antiotomană va avea numai de câștigat¹⁹⁰. Aceste speranțe au fost întărite în noiembrie același an de posibilitatea realizării unei alianțe antiotomane între curtea din Viena, Polonia, Ștefan Báthory și Bogdan Lăpușneanu (1568-1572), domnul Moldovei¹⁹¹, precum și de cererea adresată de Báthory, la 14 decembrie, de a i se trimite iezuiți pentru a înființa un colegiu la Cluj¹⁹².

Dar, foarte curând, principele transilvan și-a dat seama că nu poate conta prea mult pe sprijinul Habsburgilor și că singura putere din zonă de care trebuia să țină cu adevărat seama era Imperiul otoman. Din această cauză, relațiile sale cu Habsburgii s-au răcit treptat și au devenit chiar ostile, după 1575, atunci când el a fost ales rege al Poloniei, cu sprijinul turcilor și împotriva unui candidat austriac. Cu toate acestea, relațiile sale cu Spania

¹⁸⁷ Dinu C. Giurescu, *Ion Vodă cel Viteaz*, București, 1974, p. 79; Nicolae Grigoraș, *Politica externă a Moldovei în timpul domniei lui Ion Vodă cel Viteaz (1572-1574)*, în vol. *Coordonate culturale vrâncene*, București, 1974, p. 83.

¹⁸⁸ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 69, doc. CXXXIII.

¹⁸⁹ *Elementa ad fontium editiones*, vol. VIII, *Documenta Polonica ex Archivo Generali Hispaniae in Simancas*, I pars, ed. Valerianus Meysztowicz, Romae, 1963, p. 176, doc. 138.

¹⁹⁰ *Ibidem*, vol. XII, III pars, Romae, 1964, pp. 3-4, doc. 2.

¹⁹¹ *Ibidem*, vol. VIII, pp. 181-182, doc. 143.

¹⁹² *Ibidem*, p. 186, doc. 146.

au continuat, deși limitate doar la două probleme de importanță redusă și anume, la demersurile întreprinse pentru obținerea moștenirii reginei Bona Sforza din vicereatul napolitan¹⁹³ și la cumpărăturile de cai spanioli făcute prin intermediul lui Daniele Moretto¹⁹⁴. Deși aceste probleme priveau mai mult regatul polon decât Transilvania, faptul că în toate scrisorile adresate lui Filip al II-lea, Ștefan Báthory se intitula și principe al Transilvaniei ne îndreptățește să le socotim ca făcând parte din ansamblul relațiilor româno-spaniole, Transilvania căpătând, astfel, o mai mare importanță și considerație atât pentru regele Filip al II-lea, cât și pentru întreaga curte de la Madrid.

În afara acestor relații, pe care am putea să le numim oficiale sau semioficiale, de la stat la stat, au existat și altfel de legături româno-spaniole, neoficiale, stabilite, mai ales, prin intermediul unor pretendenți la tronurile Țărilor Române care, în peregrinările lor prin lume, au ajuns și în Spania sau în teritorii aflate sub dominație sau influență spaniolă.

În același timp sau puțin după trecerea lui Despot Vodă prin Spania, viitorul voievod al Transilvaniei, Cristofor Báthory (1530-1581)¹⁹⁵, a ajuns și el în această țară, în cadrul unei călătorii pe care a întreprins-o în mai multe țări din apus¹⁹⁶. Nu cunoaștem amănunte despre această călătorie, dar știm precis că el și-a făcut ucenicia armelor în anii 1546-1547, ca *Bereiter der Kaiserlichen Pferde* în armata lui Carol Quintul¹⁹⁷.

Una din cele mai interesante figuri de aventurieri din această vreme a fost Ioan Gheorghe Heracleu Basilic Despot, care se considera descendent „...din neamul împăraților Flavi Augusti de la Roma, și apoi de la Constantinopol, prin mila lui Dumnezeu restaurator și mare maestru al

¹⁹³ A se vedea, în acest sens, scrisorile lui Ștefan Báthory către Filip al II-lea din 1 februarie 1578, 1 aprilie și 28 iunie 1580, și acreditarea solului Stanislav Fogelveder, la 8 februarie 1578, precum și răspunsurile lui Filip al II-lea adresate la 12 mai 1579, lui Báthory și soției sale, regina Ana (*Ibidem*, vol. XV, IV pars, Romae, 1966, pp. 102-105, 109-110, 117-118, doc. 84, 86, 87, 92, 99, 100. Cf. Edouard Kuntze, *Les rapports de la Pologne avec le Saint Siège à l'époque d'Etienne Báthory*, în vol. *Etienne Báthory, roi de Pologne, prince de Transylvanie*, Cracovie, 1935, p. 159).

¹⁹⁴ *Elementa ad fontium editiones*, vol. XI, II pars, Romae, 1964, pp. 249-250, doc. 201, și vol. XV, p. 103, doc. 85; cf. Antoine Knot, *La cour, la vie privé et la mort d'Etienne Báthory*, în vol. *Etienne Báthory, roi de Pologne, prince de Transylvanie*, p. 414.

¹⁹⁵ A condus efectiv Transilvania între 1576 și 1581, având titlul de voievod, în timp ce fratele său Ștefan, devenit rege al Poloniei, a păstrat titlul de principe.

¹⁹⁶ Antoine Aldásy, *La généalogie de la famille Báthory*, în vol. *Etienne Báthory, roi de Pologne, prince de Transylvanie*, p. 8.

¹⁹⁷ A. Veress, *Documente*, II, București, 1930, p. 249, doc. 231; Iulian Marțian, *Magyrok V Károly császár udvartartása (1546-1547)*, în „Erdélyi Múzeum”, XVII, nr. 1, 1910, pp. 53-54.

Cavalerilor Sf. Gheorghe, moștenitor al Greciei întregi, rege al Peloponezului, Moldovei, Valahiei, domn al Răsăritului etc.”¹⁹⁸. Acesta, deși nu a ajuns în Spania, a stat o vreme în Lombardia și la Genova¹⁹⁹, iar în 1567 se afla la Neapole, unde se bucura de favorurile viceregelui spaniol și ale nobilimii locale²⁰⁰. Constatăm, prin urmare, că speranțele sale de a dobândi unul din tronurile Țărilor Române, care nu se vor împlini niciodată, se bazau, mai ales, pe ajutorul Regelui Catolic, având în vedere faptul că toate aceste teritorii, pe care le-am amintit ceva mai sus, se aflau fie sub dominația directă, fie sub influența sa.

Alt pretendent la un tron românesc, care a răătăcit prin multe țări ale Europei, ajungând și în Spania, a fost Nicolae Basarab. În 1569, el se afla la Segovia, unde era ajutat cu bani de Hans Heher, fapt pentru care l-a răsplătit acordându-i titlul de „marchiz de Ialomîța”²⁰¹. Din scrisoarea pe care secretarul regal Pfinzig a adresat-o, în același an, superiorului său, Zayas, aflăm că Nicolae Basarab luptase în serviciul Spaniei în Malta, Ungaria și la Granada, că se bucura de protecția ambadorului Poloniei la Madrid, care garanta autenticitatea ascendenței sale, și că cerea de la regele Spaniei o scrisoare de recomandare pentru împăratul Maximilian al II-lea (1564-1576) și o mică sumă de bani, în afară de ceea ce primise până atunci pentru serviciile sale. De asemenea, aflăm că el primise deja o scrisoare de recomandare pentru viceregele spaniol din Neapole, dar că nu dorea să plece până când nu i-ar fi fost satisfăcute și celelalte cereri și promitea că, o dată ajuns pe tronul Țării Românești, va ști cum să-și arate recunoștința pentru ajutorul primit²⁰². Nu știm dacă aceste cereri au fost sau nu satisfăcute până la urmă, dar sigur este că Nicolae Basarab nu a reușit niciodată să-și vadă împlinit visul de domnie.

Un pretendent mai norocos decât ceilalți, singurul care s-a adresat Spaniei și a reușit să obțină tronul mult dorit, dar fără sprijinul acesteia și chiar împotriva dorinței ei, a fost Petru Cercel, domn al Țării Românești între 1583 și 1585.

¹⁹⁸ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 158, doc. CCXXVII.

¹⁹⁹ N. Iorga, *Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. II, t. XIX, 1898, p. 226; Virginia Sacerdoțeanu, *Ceva cu privire la pretendentul Gheorghe Despot*, în „Revista Istorică”, XX, nr. 1-3, 1934, pp. 3-7.

²⁰⁰ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, pp. 46-48, doc. LXXV; Arhivele Naționale Istorice Centrale, microfilme Spania, r. 3, c. 60-63.

²⁰¹ N. Iorga, *Pretendenți domnești...*, pp. 228-229; A. Veress, *Vechi istorici unguri și sași despre istoria românilor (1760-1787)*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. III, t. IV, București, 1928, pp. 54-55.

²⁰² Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, pp. 51-52, doc. LXXXII.

Ajuns în Franța, în ianuarie 1579, și având sprijinul integral al lui Henric al III-lea (1574-1589) și al reginei mame, Caterina de Medicis²⁰³, el a considerat însă necesar să obțină și bunăvoința altor monarhi apuseni și, cu acest scop, a trimis în Anglia pe S. Bonnet, iar în Spania pe cavalerul Robert Lins de Dorandoff²⁰⁴. În scrisoarea pe care a trimis-o, la 16 decembrie 1579, din Paris, lui Filip al II-lea, Petru Cercel solicita ajutorul acestuia pentru a căpăta tronul Țării Românești, arăta suferințele pe care le-a îndurat din partea turcilor și recomanda pe trimisul său, cavalerul de Dorandoff²⁰⁵.

Ajuns foarte repede la Madrid, Dorandoff a fost primit în audiență, la 25 decembrie, de către cardinalul de Granvela, vicerege al Neapolelui, care, în aceeași zi, a înaintat un raport despre această întâlnire lui Filip al II-lea. În raport, cardinalul își exprima serioase îndoieli în legătură cu persoana trimisului și cu cele ce i-au fost comunicate, încheind cu recomandarea ca cererile formulate să fie respinse categoric, deoarece sprijinindu-le, Spania nu va putea obține nici un folos căci „...țara Valahiei este foarte departe ca în momentul de față Maiestatea Sa să poată obține ceva de acolo, și cu atât mai puțin prin intermediul acestuia, care nici măcar nu o stăpânește, și dacă ar intra în ea cu ajutorul regelui Franței (ceea ce nu cred) nu știu câtă încredere am putea avea în el”²⁰⁶.

Spania cunoștea foarte bine sprijinul pe care Petru Cercel îl avea din partea Franței și se temea ca cererile acestuia să nu fie o intrigă a curții de la Paris, iar în eventualitatea în care el ar fi obținut tronul dorit cu ajutor francez, automat trebuia să devină un supus credincios al Porții și deci orice posibilitate de colaborare antiotomană era exclusă. La aceste considerente se adăuga faptul că, tocmai în acea perioadă, curtea de la Madrid căuta realizarea unei păci sau cel puțin a unui armistițiu cu turcii²⁰⁷, care putea să-i aducă liniștea necesară în Marea Mediterană pentru a-și putea concentra eforturile în alte direcții, și de aceea dorea să evite orice complicații neprevăzute.

Deși a refuzat categoric să-l sprijine pe Petru Cercel, Spania a urmărit, totuși, cu multă atenție evoluția sa ulterioară, până aproape către sfârșitul tragic pe care soarta i l-a rezervat, temându-se că, prin intermediul prezenței sale pe unul din tronurile Țărilor Române, alianța franco-otomană s-ar putea consolida în detrimentul ei. Astfel, ambasadorul de la

²⁰³ Ștefan Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfârșitul sec. XVI*, Sibiu, 1944, pp. 22-23.

²⁰⁴ *Ibidem*, p. 24.

²⁰⁵ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, pp. 78-79, doc. CLV.

²⁰⁶ *Ibidem*, pp. 80-81, doc. CLVII.

²⁰⁷ F. Braudel, *op. cit.*, II, pp. 432-450; M. de Lozoya, *op. cit.*, IV, Barcelona, 1977, p. 222.

Veneția, don Cristobal de Salazar, raporta lui Filip al II-lea, în martie 1581, despre sosirea pretendentului în acest oraș și despre sprijinul pe care-l avea din partea Franței și a Senioriei, care i-a pus la dispoziție 1 000 de taleri și o corabie pentru Raguza²⁰⁸. Din Constantinopol, informatorul Bartolomeo Pusterla a ținut la curent curtea de la Madrid, din aprilie 1581 până în iulie 1582, cu lupta pentru tronul Țării Românești dusă de Petru Cercel, luptă pentru care în acea perioadă nu se întrevădeau prea mulți sorți de izbândă²⁰⁹. Următoarele informații, provenite tot din capitala Imperiului otoman, se referă la numirea în domnie și la mazilirea și fuga sa în Transilvania²¹⁰, iar după un interval de trei ani, don Juan de Carnoza informa, din Veneția, pe Filip al II-lea despre noile speranțe ale lui Petru Cercel de a redobândi domnia²¹¹. În sfârșit, ultimele informații cu privire la situația sa, cunoscute nouă, care au ajuns în Spania, datează din 1589 și 1590 și vorbesc despre arestarea lui la Constantinopol și intențiile turcilor de a-l surghiuni în insula Rodos²¹².

Această atenție pe care diplomația spaniolă a acordat-o, mai mulți ani la rând, persoanei unui pretendent rătăcitor și domn efemer se explică nu atât prin importanța pe care ar fi avut-o Petru Cercel în vastele planuri politice ale monarhiei spaniole, cât prin importanța pe care, incontestabil, o aveau Țările Române în cadrul relațiilor politice internaționale din secolul al XVI-lea și de care erau conștiente toate marile puteri ale vremii cu interese în răsăritul și sud-estul Europei.

Spre sfârșitul secolului al XVI-lea și alți pretendenți la domnia Țărilor Române au ajuns în Spania. Un astfel de personaj, al cărui nume nu îl cunoaștem și care se intitula „principele Valahiei”, se stabilise, în 1584, la Genova. Trecuse la catolicism, obținând astfel sprijinul papei care-i pusese la dispoziție 3 000 de scuzi, și era căsătorit cu o femeie frumoasă, numită Venețiana, probabil italiană, care avea o deosebită trecere pe lângă genovezi. În același an, el a părăsit Genova și a plecat în Spania cu speranța obținerii unor noi ajutoare²¹³, dar urma să se pierde pentru noi.

Contemporan cu acest anonim a fost și un oarecare „Yanoda Bayboda, principe de Moldavia”, probabil un fiu al lui Iancu Sasul (Iancula),

²⁰⁸ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, pp. 84-85, doc. CLXI-CLXIV.

²⁰⁹ *Ibidem*, pp. 85-87, doc. CLXV-CLXIX și CLXXII.

²¹⁰ *Ibidem*, pp. 89-90, doc. CLXXXII-CLXXXIV.

²¹¹ *Ibidem*, pp. 91-92, doc. CLXXXIX-CXCI.

²¹² *Ibidem*, pp. 95-96, doc. CXC VIII și CCII.

²¹³ Virginia Vasiliu, *Miscellanea di piccole notizie riguardanti la storia romana dei secoli XVI e XVII*, în *Diplomatarium italicum*, I, 1925, pp. 230-231; George Lăzărescu, Nicolae Stoicescu, *Țările Române și Italia până la 1600*, București, 1972, p. 115.

domn al Moldovei între 1579 și 1582, stabilit în acea perioadă la Toledo²¹⁴ și despre care nu avem nici un fel de alte date concrete.

Ultimul pretendent domnesc ajuns în Spania în acest secol a fost viitorul domn al Moldovei, Ștefan al II-lea Tomșa (1611-1615; 1621-1623). Acesta a fost unul din numeroșii aventurieri care cutreierau Europa la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul celui următor în căutarea unui stăpân războinic care să-i conducă spre glorie și bogăție. Ajuns în Franța, Tomșa s-a înrolat în armatele lui Henric al IV-lea (1589-1610) și a participat la asediul orașului spaniol Jaca (1590), dar, fiind lipsit de noroc, a căzut prizonier²¹⁵.

Dacă numărul pretendenților domnești care au ajuns în Spania a fost, așa după cum am văzut, destul de mare, un fenomen similar, dar în sens invers, a avut loc și în ceea ce privește pătrunderea unor spanioli în Țările Române, bineînțeles nu ca pretendenți la tronul țării lor, ci ca mercenari și aventurieri plecați să cutreiere lumea.

Am văzut că mercenarii spanioli au constituit nucleul principal al armatei comandate de Castaldo, care a invadat Transilvania în 1551, iar puțin mai târziu și Țara Românească, și tot ei au fost prezenți în Moldova de-a lungul întregii domnii a lui Despot Vodă. În afara acestor acțiuni organizate și destul de mari ca amploare, mercenari și cavaleri spanioli trebuie să fi ajuns la noi, în diferite împrejurări, și în mod întâmplător. Ne bazăm, atunci când facem această afirmație, pe un singur document anterior domniei lui Mihai Viteazul, datat la 13 februarie 1583, din Sofia, în care se vorbește despre un cavaler spaniol ce luptase împotriva turcilor în Persia și în Moldova²¹⁶, dar credem că numărul unor astfel de aventurieri a fost mai mare, deoarece ei vor fi atestați și mai târziu, în timpul lui Mihai Viteazul²¹⁷ și în prima jumătate a secolului al XVII-lea²¹⁸.

²¹⁴ Gregorio Marañón, *El Greco și Toledo*, București, 1977, p. 98; A. Pippidi, *Imagini spaniole ale Transilvaniei. Lope de Vega și Duque de Estrada*, în vol. *Stat, societate, națiune. Interpretări istorice*, Cluj-Napoca, 1982, p. 177.

²¹⁵ Raportul lui Harley, ambasadorul Franței la Constantinopol, către regina mamă, Maria de Medicis, din decembrie 1611, conține următoarele informații despre Tomșa: „El a fost în Franța și mi-a spus că a fost făcut prizonier la Jaca, care este o fortăreață a Spaniei din Pirinei”. (Hurmuzaki, *Documente*, supl. I,1, p. 140, doc. CCXVII). Cf. N. Iorga, *Pretendenți domnești...*, p. 258; idem, *La France dans le Sud-est de l'Europe*, în „Revue Historique du Sud-Est Européen”, XIII, no. 4-6, 1936, p. 126; Gh. I. Brătianu, *O oaste moldovenească acum trei veacuri*, în „Revista Istorică”, II, nr. 3-6, 1916, p. 56.

²¹⁶ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 89, doc. CLXXX.

²¹⁷ În bătălia de la Guruslău (3/13 august 1601), mercenarii spanioli au luptat împotriva lui Sigismund Báthory atât în armata lui Mihai Viteazul (A. Veress,

Un ultim element de legătură între Spania și Țările Române până la domnia lui Mihai Viteazul, este adevărat că destul de subțire, l-a constituit, totuși, viața plină de peripeții a aventurierului Bartolomeo Brutti.

Albanez italianizat, originar din părțile stăpânite de Venetia și nepot al arhiepiscopului de Antivari, Giovanni Brutti (1551-1571)²¹⁹, Bartolomeo se afla, în 1575, în slujba turcilor, care l-au trimis la Raguza, Venetia și Roma pentru un schimb de prizonieri²²⁰. Apoi a intrat în serviciul regelui Spaniei și, în 1577, l-a însoțit pe Marigliani la Constantinopol, care avea misiunea de a purta tratative cu Poarta în vederea încheierii unui armistițiu²²¹, dar în 1579 a fost arestat pentru intrigi²²². În acest interval de timp, continuând să fie agent al Spaniei, Bartolomeo Brutti a intrat și în serviciul lui Iancu Sasul, pe care l-a ajutat să devină domn al Moldovei în 1579²²³ și, la chemarea acestuia, a venit în Moldova în anul următor, 1580²²⁴. Nu cunoaștem nici un amănunt legat de activitatea sa din această perioadă care să ne lămurească în ce măsură Brutti a contribuit la stabilirea unor legături între Spania și Moldova, dar în scrisoarea pe care i-o trimitea lui Filip al II-lea, la 25 ianuarie 1580, din Constantinopol, el arăta că este chemat de domnul Moldovei, Iancu Sasul, subliniind că: „...o voi putea servi pe Maiestatea Voastră în legătură cu lucruri de mare importanță în Moldova, căci în acel regat sunt multe ocazii de a vă putea servi. Nu voi uita să amintesc Maiestății Voastre că am stat în aceste țări (Imperiul otoman – n.n.) trei ani pentru a o servi și întotdeauna pe cheltuiala mea...”²²⁵. Iată deci o dovadă clară că Brutti s-a aflat, în același timp, și în serviciul lui Iancu Sasul, dar și în acela al regelui Spaniei. Venit în Moldova,

Documente, VI, p. 360, doc. 340; A. Randa, *op. cit.*, p. 289), cât și în cea a lui Basta („Arhiva Someșană”, 1972, p. 117; Nicolae Stoicescu, *Oastea lui Mihai Viteazul*, în vol. *Mihai Viteazul*, București, 1975, p. 108).

²¹⁸ Este vorba de Duque de Estrada (A. Pippidi, *Imagini spaniole ale Transilvaniei...*, pp. 177-186).

²¹⁹ *Călători străini despre Țările Române*, II, București, 1970, p. 525; Virgil Apostolescu, *Un aventurier apusean la curtea lui Petru Șchiopul: Bartolomeo Brutti*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, XVIII, Iași, 1981, p. 567.

²²⁰ Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. XLVI și p. 91, doc. CXLV; A. Pippidi, *Hommes et idées...*, pp. 137-145; V. Apostolescu, *art. cit.*, p. 567.

²²¹ *Arhiva istorică a României*, I, 1865, p. 1 și p. 174, doc. 256; Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 602, apendice I, doc. XXXI; V. Apostolescu, *art. cit.*, p. 567.

²²² Hurmuzaki, *Documente*, XI, pp. 637-638, apendice I, doc. LXVIII; Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, pp. 74-76, doc. CXLVIII, pp. 77-78, doc. CLI.

²²³ Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. XLVI.

²²⁴ Șt. Pascu, I. Ionașcu, C. Cihodaru, Gh. Georgescu-Buzău, *Istoria medie a României*, vol. I, București, 1966, p. 326; V. Apostolescu, *art. cit.*, p. 568.

²²⁵ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 82, doc. CLVIII.

el a îndeplinit, între 1580 și 1591, dregătoriile de mare postelnic, mare cămăraș și căpitan de Soroca, fiind în cele din urmă ucis din ordinul lui Aron Vodă Tiranul, în aprilie 1592²²⁶. Singurul amănunt al activității sale care ar putea indica păstrarea anumitor legături cu Spania este sprijinul pe care l-a acordat propagării catolicismului în Moldova²²⁷.

În concluzie, putem afirma că în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea relațiile româno-spaniole se mențin la un nivel destul de ridicat, marcând o continuitate semnificativă între cele două momente de vârf ale lor din acest secol, reprezentate de domniile lui Petru Rareș și Mihai Viteazul. Aceste relații, la fel ca cele stabilite în vremea lui Iancu de Hunedoara și Alfons al V-lea de Aragon, au avut la bază interesul comun al luptei antiotomane.

Pentru Țările Române situația politică internațională devenise deosebit de critică, existența lor statală și integritatea teritorială fiindu-le amenințate ca niciodată în trecut. În condițiile prăbușirii statului feudal maghiar, a alianței franco-otomane și a tratatelor succesive polono-otomane (1554, 1568, 1577, 1583 etc.), pentru ele unicul sprijin extern, este adevărat că îndepărtat și foarte puțin sigur, rămăsese doar Imperiul habsburgic, strâns legat de Spania și de politica dusă de această țară. Pe această cale s-au putut stabili contacte româno-spaniole, dar toate speranțele în ajutorul care putea veni din îndepărtata Peninsula Iberică s-au dovedit a fi doar iluzii deșarte. Atunci când armatele spaniole au ajuns în Țările Române, ele nu erau împinse de dorința unui sprijin creștinesc în lupta antiotomană, ci doar de ambițiile unor capete încoronate dornice să-și mărească întinsele stăpâniri cu noi teritorii.

Pentru Spania, lupta antiotomană nu era o luptă pentru existență, ci o luptă pentru dominația mondială. Din această cauză ea a urmărit cu mare atenție orice focar de rezistență care putea să-i slăbească adversarul, Țările Române fiind, la acea dată, unicul element de rezistență autentică antiotomană din Europa de sud-est pe care se putea baza blocul habsburgic. Cu toate acestea, Spania și Austria nu s-au gândit niciodată la o veritabilă colaborare antiotomană cu Țările Române, căutând mereu să le arunce pe acestea în luptă pentru a micșora, pe această cale, presiunile la care ele însele erau supuse.

Oricum, indiferent de considerentele pe care curtea de la Madrid le-a pus la baza relațiilor sale cu Țările Române, existența însăși a unor astfel de relații ne dovedește rolul deosebit de important pe care ele au continuat

²²⁶ N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII*, București, 1971, p. 296.

²²⁷ *Ibidem*; V. Apostolescu, *art. cit.*, pp. 569-571.

să-l joace și în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea în viața politică a Europei, în ciuda presiunii extraordinare la care erau supuse din partea Imperiului otoman. Aceasta demonstrează încă o dată trăinicia statelor feudale românești și marea putere de rezistență de care a dat dovadă poporul nostru în fața vicisitudinilor istoriei care nu l-au ocolit și nu l-au cruțat prea des.

Capitolul VI

Epoca lui Mihai Viteazul

Sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea au fost marcate de unul din momentele cele mai importante din întreaga istorie a relațiilor româno-spaniole din perioada de care ne ocupăm în această lucrare, adică până la începutul secolului al XIX-lea, moment dominat, indiscutabil, de puternica personalitate a lui Mihai Viteazul (1593-1601), domn al Țării Românești, al Transilvaniei și al Moldovei, cal care, prin eroismul și cutezanța de care a dat dovadă, a pus sub semnul întrebării, pentru o clipă, însăși dominația otomană din Europa și a atras asupra sa privirile întregului continent.

Marea epopee românească de sub conducerea lui Mihai Viteazul, desfășurată la cumpăna dintre cele două veacuri, a fost răspunsul hotărât dat de poporul nostru la intensificarea fără precedent pe care a cunoscut-o dominația otomană, sub toate aspectele ei, tocmai în această perioadă. Astfel, turcologul Mihai Maxim a calculat că, între 1538 și 1600, Moldova și Țara Românească au pierdut în raporturile lor cu Poarta, sub diferite forme, între 13 și 15 milioane de galbeni¹, dintre care, numai în perioada 1581-1590 și numai în Țara Românească, cumpărarea tronului și plata haraciului și a peșcheșurilor s-a ridicat, după aprecierile lui Mihai Berza, la 5 700 000 de galbeni². La urcarea sa pe tron, datoriile însumate ale predecesorilor săi, pe care Mihai Viteazul trebuia să le plătească, se ridicau la uriașa sumă de 700 de milioane de asprii³. Această situație, consecință a degradării continue pe care a cunoscut-o instituția domniei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, amenința întreaga societate românească cu o adevărată catastrofă și impunea adoptarea unor măsuri rapide și eficiente pentru a opri o evoluție din ce în ce mai nefavorabilă. În împrejurările din ultimii ani ai secolului al XVI-lea, reluarea luptei antiotomane se impunea, astfel, ca o necesitate stringentă pentru toți locuitorii spațiului românesc și ea a fost

¹ Mihai Maxim, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a sec. XVI*, în „Revista de Istorie”, tom 32, nr. 9, 1979, p. 1761; idem, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în ultimul sfert al veacului XVI*, în „Studii și materiale de istorie medie”, XII, București, 1994, pp. 3-46.

² Mihai Berza, *Variațiile exploataării Țării Românești de către Poarta otomană în secolele XVI-XVIII*, în „Studii. Revistă de istorie”, tom 11, nr. 2, 1958, p. 61.

³ M. Maxim, *Regimul economic al dominației otomane...*, p. 1742.

transpusă în realitate purtând pecetea marii personalități a lui Mihai Viteazul, cel care a înțeles mai bine ca oricine în epoca sa nevoile neamului și sensurile profunde ale evoluției istorice care îi era hărăzită.

Dacă lupta antiotomană condusă de Mihai Viteazul a avut la bază, în primul rând, cauze de ordin intern, nu trebuie însă să fie pierdut din vedere nici contextul politic internațional, care, indiscutabil, a creat condiții favorabile pentru declanșarea și desfășurarea ei, context în care Spania, principala putere creștină a epocii, a jucat un rol important, ceea ce l-a îndreptățit pe Carol Göllner să afirme că ea ar fi fost singura forță care ar fi putut să sprijine ofensiva domnitorului român împotriva Imperiului otoman⁴.

Relațiile politice internaționale se caracterizează și în această perioadă prin aceleași trăsături care domină, practic, întreg secolul al XVI-lea și care, în esență, se reduc la ciocnirile de interese generate de tendințele expansioniste ale marilor puteri ale vremii și la lupta, plină de eroism, a popoarelor amenințate de aceste tendințe. Pentru spațiul geografic locuit de români elementul definitoriu al situației externe continuă să fie contradicția dintre Imperiul otoman, pe de o parte, și Habsburgii austrieci, sprijiniți de cei din Spania, pe de altă parte, la care s-a adăugat reluarea pretențiilor pontice ale Poloniei conduse, *de facto*, de cancelarul Jan Zamoyski⁵. În această situație, poziția și interesele Spaniei în legătură cu problemele Europei răsăritene, de sud-est și ale Imperiului otoman își păstrează intactă importanța pentru Țările Române, care continuă să vadă în Regele Catolic un aliat necesar, cel puțin sub aspect financiar, în lupta lor antiotomană.

Așa cum am mai spus-o și în alte rânduri de-a lungul acestei lucrări, dacă pentru Țările Române lupta antiotomană era o necesitate istorică, impusă de însăși nevoia supraviețuirii, pentru Spania ea nu reprezenta decât un aspect al vastei sale politici expansioniste și de aceea a fost însoțită de permanente oscilații și ezitări între adoptarea unei atitudini de

⁴ Carol Göllner, *Semnificația europeană a luptelor lui Mihai Viteazul în cadrul războaielor turcești din secolul al XVI-lea*, în vol. *Mihai Viteazul*, București, 1975, p. 36.

⁵ Pentru contextul internațional din jurul Țărilor Române în această epocă a se vedea, printre altele, Carl Max Kortepeter, *Ottoman Imperialism during the Reformation: Europe and the Caucasus*, London, 1973; Domenico Caccamo, *La diplomazia della Controriforma e la crociata: dai piani del Possevino alla „lunga guerra” di Clemente VIII*, în „Archivio storico italiano”, 466, anno CXXVIII, disp. II, Firenze, 1971, pp. 255-281; Zygmunt Abrahamowicz, *L'Europe Orientale et les états islamiques au temps de la bataille de Lepante*, în vol. *Il Mediterraneo nella seconda metà del'500 alla luce di Lepanto*, Firenze, 1974, pp. 19-31; Ilie Corfus, *Michel le Brave et la Pologne*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tome XIV, no. 3, 1975, pp. 483-498.

confruntare deschisă și cea de căutare a căilor pentru ajungerea la o înțelegere mai mult sau mai puțin avantajoasă.

Primele două decenii ale domniei lui Filip al II-lea s-au caracterizat, sub acest aspect, printr-o intensificare a confruntării turco-spaniole din Marea Mediterană și Africa de Nord (Djerba-1560, Malta-1565, Lepanto-1571, Tunis-1573, 1574), deoarece Spania, detașată de posesiunile și de problemele germane ale lui Carol Quintul, putea să exercite o presiune mult mai mare asupra acestei zone⁶, dar nu au lipsit nici încercările de a se ajunge la o înțelegere cu Poarta⁷. În schimb, după 1574, anul ultimelor mari confruntări dintre cele două imperii în Africa de Nord, Spania a trecut la o politică hotărâtă de înțelegere cu Poarta, obligată fiind la aceasta de complicațiile și interesele politice majore din Occident (începutul confruntării cu Anglia pentru dominația mărilor și oceanelor, revoluția din Țările de Jos, succesiunea la tronul Portugaliei, amestecul tot mai pronunțat în problemele franceze), politică ce a găsit un ecou favorabil la Constantinopol, unde se pregătea declanșarea unui îndelungat război cu Persia, război care va absorbi importante forțe otomane și va atrage după sine o neglijare mereu crescândă a problemelor mediteraneene. Rezultatele acestei orientări s-au concretizat prin trimiterea unor misiuni diplomatice spaniole la Constantinopol, conduse de Martin Acuña (martie 1577)⁸ și de milanezul Giovanni Marigliani (decembrie 1577)⁹, care va rămâne aici până la începutul lui 1581 când, la 25 ianuarie, va încheia un armistițiu pe trei ani cu Poarta, armistițiu care va fi permanent prelungit până la transformarea sa în pace, la sfârșitul secolului al XVIII-lea¹⁰.

Această dezangajare turco-spaniolă din Marea Mediterană, în ciuda ciocnirilor care vor mai avea loc și a neîncrederii reciproce care se va manifesta permanent, va fi respectată de ambele părți, fiecare având obiective mai importante de atins în alte zone, și va afecta, într-o oarecare măsură, și situația Țărilor Române.

⁶ Fernand Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, tome II, Paris, 1966, p. 253.

⁷ E. Charrière, *Négociations de la France dans le Levant*, tome II, Paris, 1850, pp. 466-467, 487 și tome III, Paris, 1853, pp. 688-689 și n.1.

⁸ F. Braudel, *op. cit.*, II, p. 437.

⁹ E. Charrière, *op. cit.*, III, p. 710.

¹⁰ *Ibidem*, IV, pp. 26-27, n. 1; J. de Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours*, tome VII, Paris, 1837, p. 51; F. Braudel, *op. cit.*, II, pp. 448-449; C. Göllner, *art. cit.*, p. 25; Marques de Lozoya, *Historia de España*, tomo IV, Barcelona, 1977, p. 222; Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, București, 1978, p. 260.

Lupta antiotomană declanșată în toamna lui 1594 în Țările Române sub conducerea lui Mihai Viteazul, datorită amploarei fără precedent și situației politice internaționale din acel moment¹¹, le-a făcut pe acestea să privească dincolo de aliatul lor cel mai apropiat și mai important, împăratul Rudolf al II-lea (1576-1612)¹², și să spere în posibilitatea obținerii unor ajutoare militare și financiare și din partea ramurii spaniole a Habsburgilor. La rândul ei, Spania, în ciuda armistițiului pe care-l avea cu Poarta, căuta să nu scape nici o ocazie pentru a da lovituri cât mai puternice vechiului ei dușman, declanșarea războiului turco-austriac în 1593 oferindu-i o posibilitate excelentă în acest sens¹³. Dar abia după declanșarea luptei românești condusă de Mihai Viteazul, care va aduce și primele succese răsunătoare împotriva otomanilor, Filip al II-lea a hotărât să participe mai activ¹⁴ la Liga Creștină realizată de papa Clement al VIII-lea (1592-1605), acordând împăratului o subvenție anuală de 300 000 de ducăți și trimițând în Ungaria, în 1595, 2 000 de călăreți și 4 000 de pedestrași sub comanda lui Carol de Mansfeld, locotenent general al armatelor spaniole din Țările de Jos¹⁵.

¹¹ La 4 iulie 1593 s-a declanșat un nou război între Imperiul otoman și cel habsburgic (J. de Hammer, *op. cit.*, VII, pp. 265-329; C. M. Kortepeter, *op. cit.*, pp. 130-133).

¹² Sigismund Báthory, principele Transilvaniei, încheiase, în februarie 1594, o alianță cu împăratul Rudolf al II-lea (N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, I, București, 1935, pp. 116, 137-139; P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 37), reînnoită la Praga, la 28 ianuarie 1595 (A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IV, București, 1932, pp. 185-188, doc. 103; Hurmuzaki, *Documente*, III, 2, pp. 76-77, doc. XCVII; I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *Tratatule internaționale ale României. 1354-1920*, București, 1975, p. 92, doc. 220), iar Aron Vodă Tiranul, domnul Moldovei, încheiase și el un tratat cu împăratul, la Iași, în august 1594 (Hurmuzaki, *Documente*, III, 1, pp. 193-194, doc. CLXXXVI; I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *op. cit.*, p. 91, doc. 218). În legătură cu aderarea lui Mihai Viteazul la alianța puterilor creștine a se vedea Hurmuzaki, *Documente*, III,1, p. 193. Se pare că în 1594, Mihai Viteazul a încheiat o alianță cu Sigismund Báthory și Aron Vodă Tiranul, reconstituind, astfel, frontul unic de acțiune al celor trei țări românești. Textul alianței nu ni s-a păstrat, dar ea este precis amintită de Marini Poli într-un raport către Rudolf al II-lea (Hurmuzaki, *Documente*, III,1, p. 202; *Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu, D. Simonescu, București, 1960, p. 55; I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *op. cit.*, p. 91, doc. 218).

¹³ F. Braudel, *op. cit.*, II, p. 451.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Al. Ciorănescu, *Michel le Brave et la politique espagnole*, în *Trois Mémoires sur Michel le Brave (Etudes Roumaines, I)*, Paris-București, 1938, p. 9.

Cu toate acestea, Spania a refuzat permanent să meargă mai departe și să se angajeze deschis într-o confruntare cu Imperiul otoman, deoarece nu dorea să rupă armistițiul cu turcii, care îi permitea să-și concentreze eforturile împotriva Franței, Angliei și a Țărilor de Jos. Din această cauză ea se va limita numai la trimiterea unor ajutoare financiare¹⁶, ciocnirile pe care le va avea cu turcii în Mediterana (Calabria-1594, Patras-1595, Oran-1599 și Alger-1601)¹⁷, fiind de mică amploare și fără importanță pentru ansamblul confruntării din Europa Centrală și de sud-est. Ezitățile și chiar dublicitatea politicii spaniole¹⁸, care căuta să alimenteze focarele de rezistență antiotomană fără a le garanta însă sprijinul său integral, deveneau, astfel, foarte periculoase pentru aliații ei, situație prompt sesizată de diplomații venețieni care, într-un raport din 29 noiembrie 1594, din Praga, deci imediat după începutul luptei lui Mihai Viteazul, arătau foarte clar că politica Spaniei amenința Transilvania, Țara Românească și Moldova cu ruina¹⁹.

Oricum, indiferent de scopurile pe care le viza, diplomația spaniolă a urmărit cu multă atenție conflictul turco-austriac, inclusiv situația creată în spațiul românesc prin ridicarea la luptă a lui Mihai Viteazul. Principalele canale de informații folosite în acest sens au fost ambasadetele spaniole din Praga și Veneția, precum și rapoartele, mai mult sau mai puțin exacte, întocmite de agenții secrete și spionii întreținuți la Constantinopol și în alte puncte ale Imperiului otoman²⁰.

¹⁶ *Ibidem*, p. 8.

¹⁷ *Ibidem*; F. Braudel, *op. cit.*, II, p. 507.

¹⁸ În 1595, Filip al II-lea a trimis la Poartă o solie pentru a solicita o alianță antiengleză, dar solii săi nici măcar nu au fost primiți (Théophile Lavallée, *Histoire de l'Empire ottoman*, Paris, 1855, p. 278).

¹⁹ Hurmuzaki, *Documente*, III,2, pp. 61-62, doc. LXXX. Pentru politica Veneției față de Poartă în această perioadă a se vedea Samuele Romanin, *Storia documentata di Venezia*, II edizione, tomo VI, Venezia, 1914, pp. 416-418; Nicolae Bănescu, *Adaos la relațiile bailului Marco Venier cu privire la campania din 1595 a domnilor noștri*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj”, IV, 1926-1927, București, 1929, pp. 128 și 133-134; Christiane Villain-Gandossi, *Contribution à l'étude des relations diplomatiques et commerciales entre Venise et la Porte ottomane au XVI^e siècle*, în „Südost-Forschungen”, XXVIII, 1969, pp. 13-47.

²⁰ În secolul al XVI-lea, apariția diplomației permanente a fost dublată de apariția primelor rețele sistematice de spionaj și informare, Spania numărându-se printre primele țări din acest punct de vedere, având unul dintre spionajele cele mai active (Roland Mousnier, *Le XVI^e et XVII^e siècles. Les progrès de la civilisation européenne et le déclin de l'Orient (1492-1765)*, Paris, 1956, pp. 122-123).

Astfel, încă de la 1 februarie 1594, ambasadorul spaniol de la Praga, don Guillén de San Clemente²¹, îl informa pe Filip al II-lea despre negocierile pe care le purta iezuitul Alfonso Carrillo²², în numele principelui Transilvaniei, Sigismund Báthory, cu împăratul, în vederea realizării unei alianțe antiotomane și anunța că și moldovenii și muntenii ar fi dispuși să se ridice contra turcilor și să treacă de partea împăratului²³. La aceste informații se va adăuga, puțin mai târziu, aceea că Sigismund, printre condițiile pe care le pusese împăratului pentru a intra în alianță cu el, ceruse să i se acorde și Ordinul Lânei de Aur²⁴, ceea ce ar fi însemnat o recunoaștere implicită a sprijinului Spaniei față de politica sa antiotomană.

Trebuie remarcat, de la început, că în prima perioadă a luptei românilor împotriva dominației otomane din această epocă, până pe la 1597-1598, toate meritele victoriilor obținute de Mihai Viteazul au fost receptate în apus, deci și în Spania, ca aparținând exclusiv lui Sigismund Báthory și, în consecință, toate legăturile stabilite cu Țările Române s-au făcut numai prin intermediul acestuia. Această situație se explică, pe de o parte, prin atitudinea principelui transilvan, care a practicat o adevărată „cenzură a știrilor” din și spre Țara Românească, răspândind rapoarte personale și reținând, totodată, în Transilvania știrile din alte surse, cu scopul de a-și atribui în întregime meritul victoriilor lui Mihai Viteazul și a justifica uzurparea drepturilor domnitorilor din Moldova și Țara Românească, iar pe de altă parte, prin atitudinea puterilor apusene, mai ales a împăratului și a regelui Spaniei, care acceptau lăudăroșenia și veleitățile lui Sigismund, deoarece acesta aparținea bisericii romano-catolice, era căsătorit cu arhiducesa Maria Cristina și, prin urmare, cumnat cu moștenitorul tronului spaniol, viitorul Filip al III-lea (1598-1621) și putea fi ușor manevrat, așa cum au demonstrat-o rezultatele misiunii iezuitului

²¹ Pentru activitatea lui San Clemente a se vedea *Correspondencia inédita de Don Guillén de San Clemente, Embajador en Alemania de los Reyes Don Felipe II y III sobre la intervención de España en los sucesos de Polonia y Hungría 1581-1608*, publicada por el Marqués de Ayerbe, Conde de San Clemente, Zaragoza, 1892, 406p.

²² Pentru activitatea lui Alfonso Carrillo în Transilvania a se vedea László Szilas, *Der Jesuit Alfonso Carrillo in Siebenbürgen. 1591-1599*, Roma, 1966, 175p.

²³ Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele din Simancas* (în continuare se va cita *Documete Simancas*), București, 1940, p. 98, doc. CCXI.

²⁴ Ion Sârbu, *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul, domnul Țării Românești*, ed. D. Mioc, Timișoara, 1976, p. 58; A. Veress, *Carrillo Alfonz Jeszuita – atya levelezése es iratai (1591-1618)*. (Actele și corespondența părintelui iezuit Alfonso Carrillo), vol. I, în *Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria*, vol. XXXII, Budapesta, 1906, p. 468, doc. 375; idem, *Documente*, IV, p. 94, doc. 55.

spaniol Alfonso Carrillo la curtea sa²⁵. Deși cunoșteau foarte bine adevărul despre cele ce se petreceau la Dunărea de Jos și în spațiul românesc, abia atunci când firea foarte schimbătoare și incapacitatea politică evidentă a lui Sigismund au început să amenințe roadele victoriilor lui Mihai Viteazul, de care au beneficiat din plin și Habsburgii, atitudinea acestora se va schimba, iar faptele domnitorului român vor ocupa locul cuvenit în conștiința europeană a epocii și a generațiilor viitoare.

Astfel, în primii ani ai luptei antiotomane, Sigismund Báthory a ocupat un rol de primă importanță în rapoartele diplomatice spaniole, cu el s-au stabilit legături directe și i-au fost trimise ajutoare bănești destul de importante.

Chiar în 1594, a avut loc un schimb de scrisori între San Clemente și principele transilvan, inițiat de ambasadorul spaniol, răspunsul lui Báthory fiind trimis la curtea de la Madrid²⁶, probabil ca urmare a dorinței manifestată de acesta de a obține ajutoare din Spania.

Apoi, informațiile trimise în Spania, la sfârșitul anului 1594 și începutul celui următor, acreditaau ideea falsă că declanșarea luptei antiotomane din Țara Românească a fost „impusă” lui Mihai Viteazul de către Sigismund²⁷ și atribuiau meritul victoriilor obținute în iarna dintre 1594-1595 pe linia Dunării, tot principelui transilvan²⁸. Alte rapoarte, provenite de la agenții spanioli din Constantinopol, scoteau în evidență gravele dificultăți economice cu care era confruntată capitala Imperiului otoman ca urmare a ridicării la luptă a Țărilor Române, care oprise funcționarea principalei surse de aprovizionare cu alimente²⁹.

Marile bătălii din vara și toamna lui 1595 desfășurate în Țara Românească și încheiate cu strălucitele victorii ale lui Mihai Viteazul de la Călugăreni, Târgoviște și Giurgiu, s-au reflectat pe larg în corespondența lui San Clemente cu Filip al II-lea și cu Martín de Idiáquez, dar toate meritele au fost, din nou, atribuite lui Sigismund, considerat, pe nedrept,

²⁵ O dovadă a renumelui nemeritat de care s-a bucurat Sigismund Báthory în Spania o constituie chiar literatura spaniolă a Secolului de Aur, în care subiectele turcești au deținut un rol important. Printre eroii antiotomani adoptați de această literatură se remarcă trei, și anume: Tamerlan, Skanderbeg și Sigismund Báthory (Albert Mas, *Les Turcs dans la littérature espagnole du Siècle d'Or*, tome II, Paris, 1967, pp. 74-83). Pentru imaginea lui Mihai Viteazul în Spania și, mai ales, pentru evoluția ei a se vedea capitolul II al acestei lucrări.

²⁶ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 101, doc. CCXX.

²⁷ *Ibidem*, pp. 100-104, doc. CCXVII, CCXXII și CCXXIII.

²⁸ *Ibidem*, pp. 105-111, doc. CCXXVI, CCXXVIII, CCXXXI-CCXXXVI.

²⁹ *Ibidem*, pp. 105-113, 115, doc. CCXXV, CCXLIII și CCXLVIII.

adevăratul conducător al luptei antiotomane din sud-estul Europei³⁰. Au existat, așa cum arătam în capitolul II al acestei lucrări, și rapoarte foarte exacte asupra evenimentelor de la Dunărea de Jos, rapoarte care scoteau în evidență, cu toată claritatea, rolul și importanța lui Mihai Viteazul, dar ele nu au influențat politica și atitudinea Spaniei față de Sigismund Báthory din considerentele pe care le-am menționat ceva mai sus.

Starea de optimism și încredere provocată la curțile din Praga și Madrid de permanentele biruințe ale lui Mihai Viteazul a fost întreruptă, oarecum, de acțiunea cancelarului polon Jan Zamoyski, care, reușind să înlocuiască în scaunul Moldovei pe Ștefan Răzvan cu Ieremia Movilă (august 1595)³¹, a scos această țară din frontul antiotoman. O parte însemnată de responsabilitate pentru acest eșec al taberei creștine revenea, indiscutabil, lui Sigismund Báthory care, prin tendința de a-și extinde suveranitatea asupra celorlalte două Țări Românești³² și prin intervenția din Moldova soldată cu înlocuirea lui Aron Vodă Tiranul cu Ștefan Răzvan a creat o situație de nemulțumire și nesiguranță, favorizând, astfel, amestecul polon săvârșit tocmai sub pretextul apărării intereselor țării.

Acțiunea polonă din Moldova a însemnat o lovitură puternică dată frontului antiotoman dar, în același timp, și orgoliului nemăsurat al lui Sigismund. Din această cauză el s-a adresat papei, împăratului și regelui Spaniei arătându-le că polonii au dat Moldova pe mâna turcilor, pe când el se lupta cu aceștia în Țara Românească; și cerându-le să intervină pentru restabilirea situației anterioare³³.

Importanța pierderii Moldovei a fost relevată și de rapoartele diplomatice spaniole, atât San Clemente, cât și ambasadorul de la Veneția, don Francisco de Vera y Aragón, arătându-i lui Filip al II-lea că aceasta a însemnat o înfrângere pentru Sigismund și, în același timp, a redeschis pentru turci o importantă sursă de aprovizionare, creându-le și posibilitatea de a ataca mai ușor Țara Românească, Transilvania și, chiar,

³⁰ *Ibidem*, pp. 118-120, 122-123, doc. CCLVI, CCLX, CCLXI, CCLXVIII și CCLXX.

³¹ I. Corfus, *Intervenția polonă în Moldova și consecințele ei asupra războiului lui Mihai Viteazul cu turcii*, în „Revista de Istorie”, tom 28, nr. 4, 1975, pp. 527-540; Veniamin Ciobanu, *Relațiile politice ale Moldovei cu Polonia în secolele XVI-XVIII în lumina unor cercetări recente*, în *ibidem*, tom 30, nr. 7, 1977, pp. 108-110.

³² Despre planul dacic al lui Sigismund Báthory a se vedea Gh. Pungă, *Unele considerații privind planul dacic al lui Mihai Viteazul*, în vol. *Românii în istoria universală*, III, 1, coordonatori I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Iași, 1988, pp. 498-500.

³³ *Archivum domu Sapiechow*, ed. Prohaska, 1892, p. 118, apud P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 193.

Ungaria³⁴. Cu toate acestea, Spania nu a întreprins nimic pentru a-i scoate pe poloni de aici, iar împăratul și papa s-au limitat doar la simple demersuri diplomatice lipsite de eficacitate.

Momentul culminant al relațiilor dintre Sigismund Báthory și Filip al II-lea se plasează în 1596. La începutul acestui an, pe când se afla la Praga, Sigismund a primit garanții ferme din partea lui Rudolf al II-lea că va împărți cu el toate ajutoarele pe care le aștepta de la papă și de la regele Spaniei³⁵.

Nemulțumit numai cu aceste promisiuni, principele s-a hotărât să-l trimită pe confesorul său, Alfonso Carrillo, la papă și la regele Spaniei cu misiunea de a obține ajutoare direct din partea acestora și, în acest scop, la 12 martie 1596 i-a trimis o scrisoare lui Filip al II-lea în care îi arăta toate „meritele” sale în lupta contra turcilor, merite care, de fapt, aparțineau lui Mihai Viteazul, cerându-i, în același timp, sprijinul pentru a putea să-și continue lupta și pe viitor³⁶.

Misiunea lui Carrillo în Spania a fost însoțită de recomandări și intervenții favorabile din partea principalilor aliați și colaboratori ai lui Filip al II-lea, ceea ce a contribuit decisiv la reușita ei finală. Astfel, împăratul Rudolf al II-lea, papa Clement al VIII-lea, arhiducele Ferdinand, ambasadorul spaniol de la Praga, San Clemente, și cel de la Roma, ducele de Sessa, precum și nunțiul papal din Spania, Camillo Caetani, au scris cu toții Regelui Catolic ridicând în slăvi meritele închipuite ale lui Sigismund și rugându-l să-i acorde ajutoarele necesare pentru a-și continua lupta³⁷.

Ajuns la Toledo în mai 1596, Carrillo nu a putut fi primit de rege, care era bolnav, și de aceea a fost obligat să-și prezinte motivele și obiectivele vizitei sale în două memorii pe care le-a înaintat la 31 mai și 2 iunie. În primul dintre acestea sunt înfățișate cauzele care l-au determinat pe Sigismund să-l trimită în Spania și anume, dorința sa de a-și exprima omagiile regelui Filip al II-lea, necesitatea de a prezenta situația din Transilvania și evoluția războiului cu turcii, precum și dorința de a primi ajutor cât mai substanțial care să-i permită continuarea aceleiași politici antiotomane. În memoriu se arăta, de asemenea, că dacă turcii nu ar fi fost obligați să lupte cu principele Transilvaniei, ei ar fi putut ataca Spania pe mare, la insistențele Angliei și Franței și, prin urmare, ajutorul pe care-l

³⁴ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, pp. 125-128, doc. CCLXXIV și CCLXXVI.

³⁵ Hurmuzaki, *Documente*, III,2, p. 172, doc. CXCI; I. Sârbu, *op. cit.*, p. 218.

³⁶ A. Veress, *Carrillo Alphonse...*, I, pp. 507-509, doc. 414.

³⁷ *Ibidem*, pp. 503-504, 510, 512-513, 517-519, 523-524, doc. 409, 416, 419, 424, 425, 430.

solicită acesta înseamnă o cheltuială mult mai mică pentru Spania decât cea la care ar fi obligată în cazul unui atac otoman direct³⁸.

În cel de-al doilea memoriu, Carrillo formulează mult mai exact pretențiile lui Sigismund. El arată că în acel an turcii își vor îndrepta principala lovitură a ofensivei lor împotriva Transilvaniei sau a Ungariei și, în consecință, ajutorul spaniol este foarte necesar, solicită intervenția Regelui Catolic ca mediator în conflictul cu Polonia pentru Moldova, intervenția flotei spaniole din Mediterana și acordarea ordinului Lânei de Aur pentru principe. La toate acestea, Carrillo adăuga rugămintea de a primi un răspuns cât mai grabnic, deoarece situația era presantă și nu suferea nici un fel de amânare³⁹.

Răspunsul lui Filip al II-lea a fost prompt și favorabil, ceea ce se întâmpla destul de rar la acest monarh supranumit „el Prudente” tocmai pentru ezitățile sale ajunse proverbiale, astfel încât Carrillo îi putea scrie, la 7 iunie, cardinalului Pietro Aldobrandini, la Roma, că regele s-a arătat de acord cu trimiterea unui ajutor bănesc și cu scoaterea flotei spaniole din Mediterana împotriva turcilor⁴⁰. Confirmarea oficială a acestui răspuns a constituit-o scrisoarea pe care însuși Filip al II-lea a adresat-o lui Carrillo, la 25 iunie, scrisoare în care lăuda zelul lui Sigismund pentru cauza creștinătății, promitea un ajutor financiar de 80 000 de scuzi plătibili la sucursala din Veneția a bancherilor Fugger, arăta că au fost date ordinele necesare pentru ieșirea flotei în Mediterana și că vor fi trimise instrucțiuni lui San Clemente în sensul unei intervenții pentru aplanarea diferendelor cu Polonia, iar principele putea fi sigur că-i va fi acordat ordinul Lânei de Aur⁴¹. O scrisoare similară, dar mult mai scurtă, a fost expediată la 28 iunie și lui Sigismund Báthory, regele Spaniei manifestându-și încă o dată admirația pentru faptele sale de vitejie și anunțându-l, totodată, că-i va trimite ajutorul solicitat⁴².

Răspunsul lui Filip al II-lea i-a parvenit lui Sigismund spre sfârșitul verii, astfel încât la 15 septembrie el trimitea, de la Alba Iulia, unde se afla în acel moment, două scrisori în Spania, în care mulțumea Regelui Catolic pentru ajutorul și bunăvoința manifestată și îl anunța că se pregătește intens în vederea unei mari confruntări cu turcii⁴³.

Promisiunile lui Filip al II-lea au fost îndeplinite însă numai în parte, prin ridicarea de către Carrillo a sumei de bani promise, în octombrie,

³⁸ *Ibidem*, pp. 180-184, doc. 126.

³⁹ *Ibidem*, pp. 184-185, doc. 127.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 186, doc. 128.

⁴¹ *Ibidem*, pp. 187-188, doc. 129.

⁴² *Ibidem*, p. 527, doc. 434.

⁴³ *Ibidem*, pp. 532-533, doc. 439 și 440.

la Venetia⁴⁴, și prin trimiterea ordinului Lânei de Aur, care a intrat în posesia lui Sigismund la 5 martie 1597, în timpul unei vizite pe care acesta o efectua la curtea imperială din Praga⁴⁵. În ceea ce privește ieșirea flotei spaniole pentru a crea o diversiune antiotomană în Marea Mediterană, se pare că Filip al II-lea a promis acest lucru numai datorită insistențelor papalității, dar nu avea deloc intenția de a-l pune în aplicare. Este adevărat că se pregătea o puternică flotă la Cádiz, dar aceasta era destinată unui atac asupra Angliei, căreia nu i se putea ierta distrugerea „Invincibilei Armade”, și a avut un sfârșit tragic, fiind atacată și distrusă, în iulie 1596, de flota engleză condusă de Howard și Essex, care au devastat și portul, provocând pagube materiale evaluate la 20 de milioane de ducati⁴⁶. Filip al II-lea nu a abandonat însă proiectul de a ataca Anglia și, în anul următor, a pus pe picioare o nouă flotă condusă de Martín de Padilla, dar și aceasta a avut un sfârșit lamentabil fiind distrusă de furtună⁴⁷.

Observăm, prin urmare, că Spania dorea să-și limiteze participarea la coaliția antiotomană numai la trimiterea unor ajutoare bănești și, eventual, la trimiterea unor mercenari aflați în solda ei care să lupte pentru împărat, așa cum a fost cazul lui Mansfeld și cum va fi cel al lui Basta. În nici un caz ea nu ar fi acceptat o angajare directă și masivă împotriva turcilor, deoarece era implicată prea mult în conflictele cu Anglia, Franța și Țările de Jos și nu ar fi putut dispune de forțele necesare cu care să facă față unei confruntări majore în Marea Mediterană. Din această cauză promisiunile făcute lui Sigismund Báthory în acest sens nu aveau o acoperire reală și nu au putut fi îndeplinite, la fel cum s-a întâmplat și cu cererile de ajutor venite din partea răsculaților din Epir (1595) și a răsculaților uscoci (1596)⁴⁸, care au rămas fără un răspuns concret.

Interesant de remarcat este faptul că, deși corespondența diplomatică spaniolă și atenția cercurilor conducătoare din Spania s-a concentrat în acești ani mai ales asupra lui Sigismund Báthory, nici personalitatea lui Mihai Viteazul nu a fost scăpată din vedere,

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 533-534, doc. 441; Hurmuzaki, *Documente*, III,2, p. 217, doc. CCXLI; I. Sârbu, *op. cit.*, p. 229.

⁴⁵ Hurmuzaki, *Documente*, XII, p. 294, n.1; I. Sârbu, *op. cit.*, p. 251; A. Veress, *Nunții apostolici în Ardeal (1592-1600)*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. III, t. VIII, 1927-1928, p. 337.

⁴⁶ Henri Hauser, *La prépondérance espagnole (1559-1660)*, Paris, 1933, p. 159; *Diccionario de historia de España*, tomo I, Madrid, 1968, p. 629.

⁴⁷ Antonio Ballesteros y Beretta, *Historia de España y su influencia en la historia universal*, ed. a II-a, vol. VI, Barcelona, 1950, p. 434.

⁴⁸ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, pp. 43-45.

iar slăbiciunile și inconsecvențele principelui transilvan au fost observate destul de timpuriu.

Astfel, în afară de cele câteva documente pe care le-am amintit în capitolul II al acestei lucrări, încă la 15 octombrie 1594, deci cu aproximativ o lună înainte de declanșarea luptei lui Mihai, un raport provenit din Constantinopol aducea vestea că „...Valahul s-a răsculat și a alungat din acea țară pe toți turcii care se aflau în ea...”⁴⁹ și, cu toate că informația nu era exactă pentru data la care a fost transmisă, ea ne demonstrează faptul că serviciile spaniole de informații urmăreau destul de atent situația din Țara Românească și cunoșteau destul de bine intențiile domnitorului ei. Această supoziție este confirmată și de scrisoarea pe care, la 15 ianuarie 1595, Pompeo Salvago de Campis o trimitea din Liov lui Filip al II-lea, scrisoare în care acțiunile antiotomane din Țara Românească, în curs de desfășurare, erau înfățișate ca rezultat al voinței lui Miahî Viteazul și neavând nici o legătură cu Sigismund Báthory⁵⁰.

În același timp, diplomația spaniolă a observat destul de repede slăbiciunile lui Sigismund, slăbiciuni care puteau crea complicații nedorite în tabăra creștină, ușurând, prin urmare, dorința Porții de a readuce Țările Române sub ascultarea ei. Chiar în februarie 1596, pe când Báthory se afla la Praga, San Clemente căpătase deja convingerea că el ar fi fost dispus să abdice și să părăsească Transilvania în favoarea împăratului „...dacă acesta i-ar pune la dispoziție mijloacele pentru un trai decent”⁵¹, iar peste un an, amiralul Aragonului, Francisco de Mendoza, în relatarea pe care a făcut-o asupra misiunii sale în Polonia din 1597, referindu-se și la evenimentele care au avut loc în 1594 în Transilvania, îl prezintă pe Sigismund Báthory într-o lumină cu totul diferită de cea a rapoartelor ajunse în Spania în august și septembrie acel an ⁵², mult mai apropiată de realitate, exprimându-și chiar îndoiala asupra capacității sale de a conduce țara⁵³.

⁴⁹ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 100, doc. CCXVI.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 106, doc. CCXXVII.

⁵¹ A. Veress, *Carrillo Alfonz...*, I, pp. 502-503, doc. 407.

⁵² Idem, *Documente*, IV, pp. 99-104, 125-129, doc. 59, 71.

⁵³ Pentru misiunea în Polonia și raportul lui Francisco de Mendoza a se vedea Josef Mačurek, *Zápas Polska a Habsburku o pristup k Cermenu Mori na sklonku 16. stol.*, Praga, 1931, anexa XI, pp. 171-177; J. W. Woś, *Un episodio de las relaciones polaco-españolas al fin del siglo XVI (del „Diario de viaje a Polonia” de Juan Pablo Mucante)*, în „Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa”, serie III, vol. 4, 1977, pp. 1389-1394; I. Toderașcu, *Transilvania și Liga Creștină. O relatare necunoscută din 1597*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, XIX, Iași, 1982, pp. 303-315; Ștefan Andreescu, *O reactualizare a tratatului de la Lublau în 1596*, în *ibidem*, XX, iași, 1983, p. 108.

Iată deci suficiente dovezi care ne permit să credem că Filip al II-lea și consilierii săi, departe de a se lăsa amăgiți de propaganda lui Sigismund Báthory și în ciuda ajutoarelor și a disticțiilor pe care i le-au acordat, au avut posibilitatea să cunoască mai îndeaproape realitatea din spațiul românesc și, prin urmare, să ia în considerare și alte variante în privința desfășurării pe mai departe a luptei antiotomane.

La rândul său, se pare că și Mihai Viteazul a căutat în acești ani o anumită apropiere față de Spania, bineînțeles, prin intermediul principelui transilvan. Astfel, în timpul călătoriei pe care a făcut-o în Transilvania la sfârșitul anului 1596, el a primit asigurări din partea lui Sigismund că banii pentru plata mercenarilor săi vor fi dați de papă, de împărat și de regele Spaniei⁵⁴, iar la rândul său, l-a rugat pe acesta să-i obțină 4 000 de pedestrași italieni plătiți de papă și 4 000 de valoni sau spanioli plătiți de împărat, împreună cu o sumă de 50 000 de taleri necesară pentru angajarea altor mercenari, rugămințile sale ajungând, la începutul anului următor, și în Spania⁵⁵.

Deși Filip al II-lea, datorită informațiilor primite de la ambasadorul său din Roma, ducele de Sessa⁵⁶, putea să aibă anumite bănuieli asupra sincerității lui Mihai Viteazul, bănuieli pe care le avea și Clement al VIII-lea și Rudolf al II-lea, întemeindu-se, mai ales, pe pacea încheiată de el cu turcii, în decembrie 1596, cert este că, începând din vara lui 1597, împăratul a hotărât să-i acorde ajutoare bănești pentru plata a 4 000 de mercenari, hotărâre care, probabil, a fost luată și cu aprobarea Spaniei. Semnificativ în acest sens este faptul că acela care a sosit, în iulie 1597, la Târgoviște pentru a efectua aceste plăți⁵⁷ a fost Erich Lassota de Steblau, polonez de origine, dar care fusese timp de patru ani în serviciul lui Filip al II-lea⁵⁸.

Cu toate aceste elemente, noi nu putem vorbi încă de existența unor legături între Mihai Viteazul și Spania, ci doar de niște tatonări reciproce. Abia după ce Mihai va intra în Transilvania și o va uni cu Țara Românească se vor crea acele condiții necesare care vor permite stabilirea unor contacte directe între el și Regele Catolic.

Dar, până în acel moment, diplomația spaniolă va mai interveni în problemele Transilvaniei într-o chestiune foarte importantă, aceea a abdicării principelui Sigismund Báthory. Tratatul care vizau abdicarea lui în favoarea împăratului au fost purtate de un spaniol, iezuitul

⁵⁴ I. Sârbu, *op. cit.*, p. 248.

⁵⁵ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 132, doc. CCLXXXI.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ A. Veress, *Documente*, V, pp. 78-82, doc. 52.

⁵⁸ Al. Ciorănescu, *Michel le Brave et la politique espagnole*, p. 12.

Alfonso Carrillo, cel care multă vreme a fost unul din principalii săi colaboratori, și s-au desfășurat prin intermediul ambasadorului spaniol de la Praga, don Guillén de San Clemente. Contractul de „cesiune” a Transilvaniei, încheiat la 23 decembrie 1597 în urma acestor tratative, prevedea, printre altele, ca lui Sigismund să-i fie acordată o sumă de câteva mii de ducăți ca venit din partea regelui Spaniei⁵⁹, iar atunci când nestatornicul principe va reveni în țară, una din acuzațiile pe care el le va formula la adresa împăratului va fi și aceea că de la regele Spaniei nu numai că nu a primit nici un fel de ajutor, dar nici măcar o scrisoare nu i s-a trimis⁶⁰.

Oricum, aceste tratative sunt o nouă dovadă a strânselor legături care existau între Habsburgii austrieci și cei spanioli, interesele unora fiind, în mare măsură, și interesele celorlalți. Din această cauză, permanentele ezitări și încălcări ale cuvântului dat, specifice lui Sigismund, care de data aceasta amenințau nu numai poziția Transilvaniei în cadrul frontului antiotoman, dar și drepturile pe care Casa de Austria considera că le căpătase asupra acestei provincii, vor provoca o drastică schimbare de atitudine față de el din partea imperialilor ce se va reflecta aproape imediat și la curtea spaniolă.

Ca urmare a acestei situații și poziția față de Mihai Viteazul se va modifica radical chiar din vara anului 1598. Habsburgii au început să recunoască, din acest moment, meritele și eroismul domnitorului Țării Românești, să-l considere ca pe principalul conducător al luptei antiotomane de la Dunărea de Jos și să vadă în el un aliat necesar atât pentru continuarea războiului cu turcii, cât și pentru apărarea pretențiilor lor asupra Transilvaniei. Mihai, la rândul său, dornic să apere cu orice preț independența țării atât de greu câștigată, a acceptat colaborarea cu imperialii, pe care chiar el o căutase de mai multă vreme, deși își dădea seama, probabil, că interesele acestora vor veni destul de curând în opoziție cu cele ale sale și ale țării.

Una din consecințele apropierii dintre Mihai Viteazul și imperiali a fost schimbarea atitudinii Spaniei față de domnul Țării Românești. Aproape imediat după încheierea tratatului de la Târgoviște, la 13 iunie 1598, San Clemente îi scria lui Filip al II-lea, din Praga, asigurându-l de fidelitatea lui Mihai față de împărat⁶¹, iar în toamna aceluiași an și la începutul celui următor rapoartele diplomatice spaniole din Praga și Veneția, precum și informațiile provenite de la agenții din Constantinopol,

⁵⁹ I. Sârbu, *op. cit.*, pp. 281-282.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 423.

⁶¹ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, pp. 135-136, doc. CCLXXXVIII.

au scos în evidență, în repetate rânduri, eroismul domnitorului nostru și marile sale victorii obținute la sudul Dunării împotriva turcilor⁶².

Evenimentul care a atras însă în cel mai înalt grad atenția împăratului și a curții spaniole asupra personalității lui Mihai Viteazul a fost victoria pe care acesta a obținut-o împotriva cardinalului Andrei Báthory, la Șelimbăr (28 octombrie 1599), victorie care i-a permis să-și extindă autoritatea asupra întregului teritoriu al Transilvaniei și a deschis, în același timp, posibilitatea stabilirii unor legături directe între el și regele Spaniei, Filip al III-lea (1598-1621).

Diplomația spaniolă, care susținea cu mult zel interesele împăratului în Europa centrală și de sud-est, a primit cu bucurie vestea intrării victorioase a lui Mihai Viteazul în Transilvania, crezând, la fel ca și imperialii, că această acțiune a fost întreprinsă în numele și spre folosul împăratului.

După ce la 1 noiembrie 1599 își exprimase anumite îndoieli în legătură cu oportunitatea expediției din Transilvania, îndoieli provocate de necunoașterea exactă a situației și de teama față de o eventuală colaborare între Andrei Báthory și turci⁶³, peste două săptămâni, la 13 noiembrie, San Clemente își manifesta, în scrisoarea pe care o trimitea suveranului său Filip al III-lea, întreaga satisfacție pentru victoria lui Mihai Viteazul pe care o considera ca „...unul din marile miracole săvârșite de Dumnezeu în acest război...”. El era cu atât mai satisfăcut cu cât această victorie, care scăpase pe împărat de vecinătatea periculoasă a cardinalului Báthory și îi oferise, așa cum se credea, Transilvania, contribuia mult la ușurarea propriei sale misiuni de a-l face pe împărat să respingă ideea unei păci cu turcii și să continue războiul⁶⁴.

Dar atitudinea diplomației spaniole se va schimba destul de repede ca urmare a faptului că Mihai Viteazul nu înțelegea să părăsească Transilvania, iar imperialii începuseră să vadă în el mai puțin un aliat și

⁶² *Ibidem*, pp. 136-140, doc. CCXC-CCXCII și CCXCVIII-CCC; A. Randa, *Pro Republica Christiana. Die Walachei in „Langen” türkenkrieg der Katolischen universalismächte (1593-1606)*, München, 1964, p. 181, n. 1 și p. 198, n. 13.

⁶³ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 144, doc. CCCXV. Îndoieli asemănătoare a exprimat și generalul Basta, cel care fusese „împrumutat” de spanioli împăratului. El s-a opus pătrunderii forțelor imperiale în Transilvania, considerând că Andrei Báthory nu va fi dușmanul împăratului și că se riscă și pierderea Țării Românești (A. Veress, *Basta György hadvezér levelezése és iratai (1597-1607) (Epistolae et acta generali Georgi Basta)*, vol. II, în *Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria*, XXXIV, pp. 217 și 255; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 155). În ambele cazuri Basta s-a înșelat.

⁶⁴ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, pp. 144-146, doc. CCCXVII; idem, *Michel le Brave et la politique espagnole*, p. 14.

mai mult un rival la stăpânirea acestei provincii. Foarte curând, chiar la 4 decembrie 1599, San Clemente arăta că pretențiile lui Mihai Viteazul vor fi foarte mari și că el nu va putea fi scos cu ușurință din Transilvania⁶⁵, iar la începutul anului următor el arăta că domnitorul român conduce deja Transilvania ca pe propria sa țară, că are intenția de a cuceri și Moldova și îl acuza că întreține legături cu turcii⁶⁶.

Un limbaj mult mai violent la adresa lui Mihai Viteazul era folosit de ambasadorul spaniol de la Veneția, don Iñigo de Mendoza, care, la 5 februarie 1600, acuzându-l că tratează pacea cu turcii spunea că el „...se va opune să părăsească Transilvania, dar dacă va ieși, va lăsa acea provincie distrusă și ruinată până în temelii, căci este un barbar și un tiran...”⁶⁷.

Această atitudine de ostilitate a diplomației spaniole, impusă de comunitatea de interese dintre cele două ramuri ale Habsburgilor, se va modifica într-un sens mai favorabil abia atunci când Mihai Viteazul nu va mai fi domnul celor trei Țări Românești, ci doar un simplu pribeag departe de țara lui, și va influența negativ relațiile sale cu Spania, împiedicând acordarea oricărui ajutor concret din partea acesteia.

Pentru Mihai Viteazul, o dată cu intrarea sa în Transilvania, problema principală care se punea era păstrarea acestei țări, la care mai târziu se va adăuga și Moldova, dar pentru a realiza acest obiectiv el trebuia să asigure, cu orice preț, plata armatei de mercenari, adică să păstreze intactă baza militară a mărețului edificiu politic pe care-l realizase.

Datorită unor cauze obiective, pe care spațiul nu ne permite să le aducem în discuție, Mihai Viteazul a fost obligat, mai ales începând din 1597, să-și bazeze eforturile militare în principal pe trupele de mercenari recrutate fie în țară, fie din rândul popoarelor vecine, căci așa cum ne arată un raport diplomatic venețian „...din toate părțile alergau la Mihai mulțime de soldați pentru faima marii sale vitejii și a marii sale generozități”⁶⁸. În această situație, grija sa permanentă a devenit aceea de a asigura plata cât mai regulată a mercenarilor, plată care însemna un mare efort financiar, depășind posibilitățile sale și supunând țara la o presiune fiscală din ce în ce mai mare⁶⁹. Din această cauză el a căutat să întrețină cât mai mult timp

⁶⁵ Idem, *Documente Simancas*, pp. 147-148, doc. CCCXXI.

⁶⁶ *Ibidem*, pp. 148-149, doc. CCCXXIV, CCCXXV.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 152, doc. CCCXXX.

⁶⁸ A. Veress, *Documente*, IV, p. 199, doc. 113. Numai armata cu care a intrat în Transilvania în toamna anului 1599 număra 14 000 de oșteni cu leafă și 6 000 de haiduci.

⁶⁹ Mărturii documentare contemporane ne arată că Mihai Viteazul cheltuia lunar pentru întreținerea trupelor de mercenari 98 000 de taleri (Hurmuzaki, *Documente*, 214

posibil legături bune cu împăratul Rudolf al II-lea, care putea să-i furnizeze, pe lângă sprijin militar și diplomatic, o parte însemnată din sumele de bani necesare pentru plata mercenarilor, și a încercat să apeleze, atunci când a constatat că ajutorul imperial s-a redus foarte mult, la celălalt mare monarh interesat în lupta antiotomană și, deci, posibil aliat al său, regele Spaniei.

Foarte curând după ce a devenit stăpânul Transilvaniei, Mihai Viteazul a trimis, în noiembrie 1599, o solie la împărat, cu misiunea de a-i prezenta acestuia principalele sale cereri. În ansamblu, el cerea să-i fie recunoscute aceleași drepturi și privilegii de care a beneficiat și Sigismund Báthory, printre care se aflau acordarea ordinului Lânei de Aur și rugămintea de a se solicita ajutorul Spaniei⁷⁰. În răspunsul pe care Carlo Magno i l-a adus, înainte de 12 februarie 1600, se arăta, printre altele, că: „Împăratul au trimis la Franța, la Spania, la papa și la toți mai marii de vorbă, de bărbăție și de vitejie, ce ești al doilea Alexandru, ca să te ajute cu bani și cu alte multe cinste înfrumusețate”⁷¹.

Chiar dacă acceptăm opinia formulată de P. P. Panaitescu, care susținea că împăratul nu a satisfăcut această cerere și că răspunsul său nu corespundea realității⁷², rămâne sigur faptul că Mihai Viteazul a făcut în acest fel un pas important pe calea stabilirii unor legături cu Spania, pentru moment prin mijlocirea împăratului, deoarece dacă ar fi încercat să intre în legătură directă cu regele Spaniei risca să provoace resentimente inutile la curtea imperială, ceea ce nu era de dorit în acele împrejurări. În sprijinul acestei afirmații vine și raportul pe care Ioan de Marini Poli l-a adresat lui Rudolf al II-lea, la 22 decembrie 1599, în care se arăta că Mihai Viteazul ar avea intenția să-l trimită pe Dionisie Rally în solie la papă și la regele Spaniei⁷³. Probabil că solia la împărat a înlocuit această intenție, dar oricum, viteazul domnitor avea în această perioadă sentimentul că printre aliații săi poate să-i socotească și pe spanioli, ceea ce făcea să răspundă unor soli turci

III,1, p. 399, doc. CCCXXII și vol. XII, p. 756, doc. MCXX). Nicolae Stoicescu consideră că în perioada 1598-1600 el a cheltuit în medie aproximativ 75 000 de taleri lunar pentru lefurile și hrana oștirii sale, adică aproximativ un milion de taleri pe an (N. Stoicescu, *Oastea lui Mihai Viteazul*, în vol. *Mihai Viteazul*, București, 1975, p. 87).

⁷⁰ N. Iorga, *op. cit.*, II, pp. 31-32; idem, *Documente noi, în parte românești, relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. II, t. XX, 1894, pp. 456-458.

⁷¹ Idem, *Documente noi...*, p. 459; Hurmuzaki, *Documente*, XII, pp. 699-700, doc. MLXI.

⁷² P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 207.

⁷³ Hurmuzaki, *Documente*, III,1, p. 394, doc. CCCXIX; N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, II, p. 35.

că, dacă va fi atacat, va pustii totul până la Constantinopol cu ajutorul ungurilor, al nemților și al spaniolilor⁷⁴.

Pe măsură însă ce relațiile lui Mihai Viteazul cu imperialii se vor răci și vor deveni tot mai încordate, el nu va mai lua în seamă susceptibilitățile acestora și va încerca să intre în legătură directă cu Filip al III-lea.

Astfel, la 2 februarie 1600, Mihai Viteazul trimitea lui San Clemente o scrisoare adresată lui Filip al III-lea, însoțită a doua zi de o alta, adresată personal ambasadorului. În prima dintre aceste scrisori, Mihai Viteazul arăta Regelui Catolic marile servicii pe care le-a adus creștinătății și își exprima speranța că va primi un ajutor din partea lui, la fel cum s-a întâmplat și cu Sigismund Báthory, cu toate că acesta obținuse victorii mult mai mici decât cele ale sale. În schimbul ajutorului cerut el promitea că nu-și va precupeți viața și averea și, cu sprijinul Spaniei și al altor principii creștini, va da puternice lovituri turcilor și va ajunge până la Constantinopol⁷⁵. Cea de-a doua scrisoare, adresată lui San Clemente, reia argumentele și cererile formulate în prima și se încheie cu rugămintea ca ambasadorul să intervină pe lângă suveranul său pentru satisfacerea lor, ceea ce ar fi un serviciu adus cauzei întregii creștinătăți⁷⁶.

Primind aceste scrisori, San Clemente nu s-a grăbit să le trimită în Spania sau să dea un răspuns domnitorului român. Prima lui grijă a fost să le arate miniștrilor imperiali care, bineînțeles, au fost nemulțumiți de demersul lui Mihai Viteazul, deoarece acesta era o afirmare în plus a dorinței de a duce o politică independentă și de a conduce Transilvania fără nici un amestec din afară⁷⁷. Din această cauză, răspunsul pe care ambasadorul spaniol i l-a adresat la 13 aprilie, din Praga, nu putea să-l satisfacă pe Mihai Viteazul deoarece, cu toate laudele care îi erau aduse pentru faptele sale de vitejie și în ciuda promisiunii de a interveni în favoarea sa la Madrid, ajutorul care urma să-i fie trimis din Spania era condiționat de acordul lui Rudolf al II-lea și el era sfătuit ca pe viitor să ceară acest ajutor numai prin intermediul împăratului⁷⁸.

Abia la 9 iunie, ca urmare a unei scrisori a suveranului său din 12 aprilie, în care era solicitat să dea explicații cu privire la situația din Transilvania, San Clemente a trimis cele două scrisori ale lui Mihai Viteazul

⁷⁴ Hurmuzaki, *Documente*, XII, p. 478, doc. DCCLVIII; I. Sârbu, *op. cit.*, p. 494.

⁷⁵ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 150, doc. CCCXXVII.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 151, doc. CCCXXVIII; A. Veress, *Documente*, VI, București, 1933, pp. 30-31, doc. 31; Radu Constantinescu, *Lupta pentru unitate națională a Țărilor Române (1590-1630). Documente externe*, București, 1981, pp. 96-97, doc. 175.

⁷⁷ Al. Ciorănescu, *Michel le Brave et la politique espagnole*, p. 16.

⁷⁸ Idem, *Documente Simancas*, pp. 155-157, doc. CCCXL.

în Spania, însoțite de o altă în care erau furnizate amănunte interesante cu privire la situația acestuia și a Țărilor Române în general, amănunte care denotă, indiscutabil, o bună cunoaștere a realităților din spațiul românesc. San Clemente arăta că Mihai Viteazul ceruse împăratului să-l numească guvernator al Transilvaniei și o sumă de bani pentru a-și plăti trupele de mercenari dar că, simultan, purta tratative cu turcii sub pretextul inducerii lor în eroare și a câștigării de timp⁷⁹. Principalele sale obiective erau de a păstra Transilvania și Moldova, iar mai târziu spera să poată ataca Macedonia și să ajungă chiar până la Constantinopol⁸⁰. Ambasadorul sublinia faptul că Moldova fusese cucerită cu mare ușurință, dar că era puțin probabil ca Mihai Viteazul să o poată păstra multă vreme, deoarece împăratul nu-l va ajuta, iar turcii și polonii nu se vor împăca niciodată cu gândul pierderii ei⁸¹.

Ajunse la Madrid, scrisorile lui Mihai Viteazul au fost luate în discuție, la 19 iulie, de Consiliul de Stat, care, în consultul înaintat lui Filip al III-lea, a aprobat răspunsul dat de San Clemente încă din aprilie și a recomandat ca însuși regele să-i răspundă cu politețe, să-i laude zelul și curajul, bunele legături pe care le are cu împăratul și să-i arate că a trimis o mare sumă de bani acestuia, sumă din care speră că o parte îi va reveni și lui. De asemenea, ca dovadă de stimă pentru faptele trecute și ca încurajare pentru cele viitoare, regele era sfătuit să-i trimită o spadă în valoare de 6 000 de ducăți și să-l asigure că în orice împrejurare va putea conta pe sprijinul său. În rezoluția sa, Filip al III-lea s-a arătat de acord cu toate aceste recomandări⁸².

Se constată, prin urmare, că în vara anului 1600 a avut loc o schimbare favorabilă în felul cu care diplomația spaniolă și cercurile conducătoare de la Madrid priveau acțiunile domnitorului român,

⁷⁹ Explicația dată de Mihai pentru tratativele cu turcii era adevărată și nu un simplu pretext. De fapt, în această perioadă și Habsburgii purtau tratative cu turcii (A. Veress, *Documente*, VI, p. 78; Valerian Popovici, *Mihai Vodă Viteazul și Turcii în anii 1600-1601*, în „Cercetări Istorice”, X-XII, 1934-1936, nr. 1, p. 169).

⁸⁰ Și în această apreciere San Clemente se înșela. Mihai Viteazul a preferat planul dacic celui balcanic (A. Pippidi, *Notes et documents sur la politique balkanique de Michel le Brave*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tome XXIII, no. 4, 1984, pp. 360-361), și nu a avut niciodată visuri imperiale, de refacere a Imperiului bizantin (Idem, *La Réssurrection de Byzance ou l'unité politique roumaine: l'option de Michel le Brave*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, tome XIII, no. 3, 1975, pp. 376-378; idem, *Tradiția politică bizantină în Țările Române în secolele XVI-XVIII*, București, 1983, pp. 182-189).

⁸¹ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, pp. 160-161, doc. CCCL.

⁸² *Ibidem*, p. 164, doc. CCCLVII.

schimbare datorată, în bună măsură, măreței sale înfăptuiri, care a constat în unirea, pentru prima dată în istorie, a tuturor celor trei Țări Românești într-un singur organism politico-statal.

Pentru spanioli, actul săvârșit de Mihai Viteazul a căpătat o semnificație deosebită datorită perspectivelor pe care le deschidea în privința luptei antiotomane. Același San Clemente, într-o scrisoare din 18 august 1600, în care făcea un adevărat bilanț al domniei lui Mihai Viteazul până la data respectivă, arăta că ocuparea Moldovei a dat o puternică lovitură turcilor, mai ales sub aspectul aprovizionării cu alimente, și dacă această provincie împreună cu Transilvania și Țara Românească ar acționa unit, turcii ar pierde Ungaria, liniile lor de comunicații ar fi rupte și foarte ușor s-ar putea ajunge până la Constantinopol. După aprecierile sale, care nu erau prea departe de realitate „...niciodată turcii nu au fost atât de aproape de a pierde tot sau aproape tot ce stăpânesc în Europa”, singura explicație pe care o găsea pentru această situație, ieșită din comun, fiind doar minunile săvârșite de Dumnezeu⁸³.

Din păcate, această posibilitate pe care acțiunile lui Mihai Viteazul o deschideau pentru tabăra creștină nu numai că nu a fost fructificată în nici un fel de marile puteri creștine, ci dimpotrivă, acestea fie că nu au făcut nimic, fie că au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a distruge opera marelui nostru domnitor.

Spania, care se număra în rândul acelor puteri interesate în lupta antiotomană și capabile, în același timp, să o susțină, a preferat însă să se abțină în continuare de la orice acțiune care ar fi putut duce la ruperea armistițiului său cu Poarta, deși posibilități în acest sens i-au fost oferite.

Astfel, pe lângă lupta plină de eroism a lui Mihai Viteazul, în anul 1600 se crease în Peninsula Balcanică o situație destul de favorabilă pentru o eventuală intervenție spaniolă. În acest an, mitropolitul Dionisie de Larissa a încercat să răscoale Tesalia, fiind ajutat și de agenții secreți ai Spaniei, printre care s-a numărat un anume Constantin, care fusese postelnic al domnului Moldovei, Petru Șchiopul⁸⁴. Acest „Constantino Posthelnico” s-a dus în același an până în Spania, conducând o solie care, în numele locuitorilor din Epir, Macedonia, Tesalia și Elada a oferit lui Filip al III-lea tronul bizantin și a încercat să obțină realizarea unei acțiuni

⁸³ *Ibidem*, pp. 165-166, doc. CCCLXI.

⁸⁴ J. Hassiotis, *Fuentes de la historia griega moderna en archivos y bibliotecas españolas*, în „Hispania. Revista española de historia”, XXIX, 1969, p. 144; A. Pippidi, *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne*, București, Paris, 1980, pp. 62-63.

comune, coordonate, între răsculați, forțele terestre ale lui Mihai Viteazul și flota spaniolă din Neapole⁸⁵.

Tot în 1600, Filip al III-lea mai fusese înștiințat, de un alt agent secret, raguzanul Vincenzo Buni, precum și de viceregele din Neapole, contele de Lemos, că în Serbia, Bosnia și Albania se pregătea o răscoală antiotomană de care Spania putea să profite pentru a lovi în vechiul ei rival din Marea Mediterană⁸⁶.

Dar Regele Catolic era prea ocupat cu războaiele împotriva Angliei și a Țărilor de Jos, pentru a putea să mai intervină și în Peninsula Balcanică și, de aceea, i-a cerut contelui de Lemos să evite declanșarea oricărei acțiuni care ar fi fost zdrobită cu ușurință de turci în lipsa ajutoarelor din Spania⁸⁷.

În ceea ce privește răspunsul care urma să fie trimis lui Mihai Viteazul, abia la 13 octombrie 1600, cancelaria spaniolă a redactat două variante ale scrisorii⁸⁸, în conformitate cu recomandările Consiliului de Stat din 19 iulie, dar nici una dintre ele nu a mai fost trimisă, deoarece, între timp, sosiseră rapoartele lui San Clemente în care acesta vorbea despre conflictul ivit între Mihai și Basta și despre lipsa totală de încredere pe care o manifestau imperialii față de primul⁸⁹.

Din nou asistăm la o bruscă schimbare în atitudinea Spaniei față de Mihai Viteazul, determinată, și de data aceasta, de ostilitatea tot mai mare a imperialilor față de el. Dacă la 18 august 1600, San Clemente vorbea despre faptele lui Mihai Viteazul cu admirație, la 30 septembrie el înfățișa înfrângerea și izgonirea lui din Transilvania ca pe o acțiune în folosul împăratului și a întregii creștinătăți, îl acuza de tiranie și adăuga că regele Spaniei nu poate decât să se bucure de această întâmplare dacă are în vedere că acela care a realizat-o a fost Basta, unul din oamenii săi de arme⁹⁰.

Dar înfrângerea și alungarea lui Mihai Viteazul, rodul dușmăniei puterilor vecine împotriva sa, departe de a rezolva problema stăpânirii Transilvaniei în favoarea împăratului, a provocat o situație și mai complicată, pe care imperialii nu au fost capabili să o stăpânească, astfel încât Basta s-a văzut foarte curând arestat și apoi alungat în mod rușinos

⁸⁵ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, pp. 172-177, doc. CCCLXXXVI; A. Pippidi, *Hommes et idées...*, p. 63.

⁸⁶ Peter Bartl, *Der Westbalkan Zwischen Spanischer Monarchie und Osmanischen Reich. Zur Türkenkriegesproblematik an der Vende von Zum 17. Jahrhundert*, Wiesbaden, 1974, pp. 223-228, doc. 6 și 8.

⁸⁷ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 178, doc. CCCLXXVII.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 168, doc. CCCLXIX.

⁸⁹ *Ibidem*, pp. 167-168, doc. CCCLXV, CCCLXVI.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 168, doc. CCCLXVII.

din țară, de către aceeași nobilime maghiară care numai cu puțin timp înainte fusese aliata sa împotriva domnitorului român.

Această evoluție nefavorabilă a evenimentelor l-a obligat pe Rudolf al II-lea să-și reconsidere poziția față de Mihai Viteazul și să-l primească în audiență la începutul lui martie 1601, cu speranța că având ajutorul său va putea recuceri Transilvania.

Îmbunătățirea relațiilor dintre domnitorul român și imperiali s-a repercutat imediat și asupra relațiilor sale cu Spania. La 16 martie 1601, San Clemente își anunța regele că Mihai Viteazul l-a vizitat și i-a declarat că are multă încredere în ajutorul lui, la care el i-a răspuns, conform cu dorința miniștrilor imperiali, că regele Spaniei îl va ajuta în măsura în care și împăratul va dori acest lucru⁹¹.

Încurajat de audiențele de la împărat și de la ambasadorul spaniol, Mihai Viteazul s-a adresat din nou, la 31 martie 1601, direct lui Filip al III-lea. În prima parte a scrisorii el arăta marile sacrificii pe care le-a făcut pentru creștinătate și puținul ajutor pe care l-a primit de la aliații săi, exprimându-și totodată regretul că-i lipsesc forțele necesare pentru a ocupa Constantinopolul și chiar Ierusalimul⁹². În ultima parte a scrisorii, Mihai Viteazul, reamintind Regelui Catolic că a ajutat pe toți cei care au luptat pentru creștinătate, printre care s-a aflat și Sigismund Băthory, îi solicita și el ajutorul cu speranța că îl va primi⁹³.

De data aceasta, San Clementes-a arătat mai expeditiv și, la 14 aprilie, a trimis scrisoarea lui Mihai Viteazul în Spania însoțită de înștiințarea că domnul român a recăpătat încrederea împăratului și banii necesari pentru a-și recruta o armată de mercenari cu care să încerce, alături de Basta, să recucerească Transilvania⁹⁴.

Cu banii primiți de la împărat, Mihai Viteazul a trecut imediat la recrutarea mercenarilor ajungând să aibă la Guruslău o armată de 8-10 000⁹⁵ de mercenari germani, valoni și, probabil, spanioli, la care s-au adăugat unități de cavalerie ușoară și infanterie din Țara Românească și Moldova sub comanda banului Mihalcea⁹⁶. Pentru prezența, destul de

⁹¹ *Ibidem*, p. 183, doc. CCCLXXXVI.

⁹² Mihai, așa cum am mai arătat (a se vedea mai sus nota 80), nu avea astfel de intenții, dar formulându-le el spera să-l poată atrage mai mult pe Regele Catolic la lupta antiotomană.

⁹³ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, pp. 184-185, doc. CCCLXXXVIII.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 186, doc. CCCXCI.

⁹⁵ N. Stoicescu, *art. cit.*, p. 109.

⁹⁶ Hurmuzaki, *Documente*, XII, p. 1211. Stavrinos și Palamed arată că efectivul total al armatei lui Mihai era de 20 000 de oameni (*Doi cântăreți greci ai lui Mihai Viteazul. Stavrinos și Palamed*, ed. N. I. Simache și Tr. Cristescu, București, 1945, pp. 43, 81).

incertă, a spaniolilor în armata sa există o singură informație documentară, scrisoarea trimisă din Košice, la 27 aprilie 1601, de Antonio Costantino către ducele Mantovei, în care se arată că Mihai Viteazul avea adunată o armată de 40 000 de valoni, spanioli și germani⁹⁷. Această cifră, evident exagerată, apare și în anunțul pe care trimisul lui Simion Movilă la Poartă l-a făcut turcilor în legătură cu înțelegerea dintre Mihai și împărat, dar fără să se specifice nimic despre compoziția armatei⁹⁸. Oricum, chiar dacă admitem că Mihai Viteazul nu a avut deloc spanioli în solda sa, el a avut totuși numeroși mercenari valoni care fuseseră și în slujba Spaniei, iar la Guruslău a luptat, așa cum arată Stavrinou⁹⁹, alături de spaniolii din armata lui Basta.

După ce a zdrobit forțele lui Sigismund Báthory în bătălia de la Guruslău (3 august 1601), bătălie care-i deschidea perspectiva redobândirii celor trei Țări Românești, Mihai Viteazul a crezut nimerit să se adreseze din nou ambasadorului San Clemente și, la 5 august 1601, îi trimitea din Zalău o scrisoare în care îl anunța despre victoria obținută cu două zile înainte și despre alungarea lui Simion Movilă din Țara Românească, rugându-l, în același timp, să intervină în favoarea sa pe lângă regele Spaniei pentru trimiterea unor ajutoare bănești¹⁰⁰. O copie după această scrisoare a fost trimisă de San Clemente în Spania, la 18 august, la care a adăugat asigurarea că el îi va răspunde domnitorului român conform cu dorința miniștrilor imperiali¹⁰¹.

Dar nici răspunsul lui San Clemente și nici scrisoarea lui Filip al III-lea, care trebuia să-i fie trimisă lui Mihai Viteazul, împreună cu o spadă valorând 6 000 de ducăți¹⁰², nu au mai ajuns la bravul domnitor, deoarece el căzuse între timp asasinat mișelește pe Câmpia Turzii de chiar fostul său aliat, generalul Basta, la ordinele împăratului.

Din păcate, diplomația spaniolă și curtea de la Madrid și-au însușit foarte repede punctul de vedere al asasinilor marelui domnitor, regele Spaniei exprimându-și chiar satisfacția pentru această odioasă crimă,

⁹⁷ „...quod Michael ipse Vayvoda superit in Valachiam cum copia 40 000 Vallonorum, Hispanorum et Germanorum...”. (A. Veress, *Documente*, VI, p. 360, doc. 340; A. Randa, *op. cit.*, p. 289, n. 15).

⁹⁸ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 187, doc. CCCXCII.

⁹⁹ „Arhiva Someșană”, 1972, p. 117; N. Stoicescu, *art. cit.*, p. 108.

¹⁰⁰ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, pp. 190-191, doc. CCCXCVIII.

¹⁰¹ *Ibidem*, pp. 193-194, doc. CDII.

¹⁰² Consultul Consiliului de Stat din 22 septembrie 1601 a hotărât să se trimită răspunsul la cele două scrisori și spada., în conformitate cu cele hotărâte la 19 iulie 1600, hotărâre ce fusese amânată ca urmare a deteriorării relațiilor dintre Mihai Viteazul și Rudolf al II-lea (*Ibidem*, pp. 200-202, doc. CDLX).

deoarece, spunea el „...intrigile Valahului puteau aduce mari pagube dacă și-ar fi atins ținta...”¹⁰³. Cu alte cuvinte, unirea tuturor românilor ar fi pus o stavilă de netrecut tuturor tendințelor expansioniste, inclusiv celor habsburgice, ceea ce explică și asasinatul.

Iată deci cum înțelegeau Habsburgii, și cei austrieci și cei spanioli, să-și răsplătească aliatul pentru toate sacrificiile pe care le făcuse în folosul cauzei antiotomane. Toate intrigile și trădările de care era acuzat Mihai Viteazul nu constituiau altceva decât o revărsare de ură și venin pe care împăratul și anturajul său le-au aruncat asupra lui tocmai pentru faptul că nu a înțeles să fie o unealtă docilă în mâinile lor și a căutat să-și apere, cu toată puterea, propriile interese care se identificau cu cele ale țării și ale poporului său.

Mihai Viteazul, conștient încă de la început de această crudă realitate, nu a putut însă, la fel ca și Petru Rareș cu o jumătate de secol mai devreme, să evite destinul istoric ce-i era hărăzit. Pentru el, dacă dorea să-și apere țara și poporul de apăsătoarea dominație otomană, nu exista decât o singură posibilitate de politică externă, aceea a alianței cu Habsburgii, care reprezentau singura mare putere a vremii interesată de lupta antiotomană. Pe acest fond s-au putut greșa și relațiile sale cu Spania, principala aliată a împăratului, dar speranțele legate de ajutorul Regelui Catolic s-au dovedit a fi deșarte, deoarece acesta era preocupat de conflictele cu Anglia și Țările de Jos și nu dorea să rupă armistițiul, destul de precar, pe care-l avea cu Poarta. Din această cauză, diplomația spaniolă s-a limitat, în privința problemelor Europei centrale și de sud-est, să urmeze îndeaproape interesele imperiale, optica ei asupra personalității și faptelor lui Mihai Viteazul reflectând, aproape fără nici o excepție, pe cea a cercurilor conducătoare din jurul lui Rudolf al II-lea. În această situație, relațiile lui Mihai Viteazul cu Spania au avut de întâmpinat numeroase piedici și dificultăți și nu s-au putut concretiza niciodată prin trimiterea unor ajutoare pe care domnitorul român avea tot dreptul să le aștepte din partea puterii care-și făcuse un titlu de glorie și o datorie morală din lupta antiotomană.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 203, doc. CDXI.

Capitolul VII

Spania și Țările Române în secolul al XVII-lea

În istoria relațiilor româno-spaniole prima jumătate a secolului al XVII-lea se caracterizează prin continuitatea contactelor directe și a influențelor politice reciproce, pe firul unei adevărate tradiții ale cărui începuturi se plasează la mijlocul secolului al XV-lea, dar, în același timp, și printr-o slăbire relativă a lor în intensitate, generată de cauze diverse, care vor provoca în cea de-a doua jumătate a secolului o întrerupere aproape totală. Practic, după pacea Pirineilor, din noiembrie 1659, și după domnia lui Mihnea al III-lea în Țara Românească (1658-1659), nu mai putem vorbi de relații româno-spaniole în adevăratul înțeles al cuvântului decât o dată cu primele decenii ale veacului următor. Dar în prima jumătate a secolului al XVII-lea relații româno-spaniole există, sunt chiar destul de importante, și de aceea considerăm că merită să ne oprim atenția asupra lor pentru a aduce în discuție, pe această cale, anumite aspecte mai puțin cunoscute ale politicii externe dusă de Țările Române în perioada pe care o avem în vedere.

În prima jumătate a secolului al XVII-lea, evoluția raporturilor bilaterale româno-spaniole a fost determinată de mai mulți factori, principalul dintre ei fiind situația politică a Spaniei, pe de o parte, și cea a Țărilor Române, pe de altă parte. În prima jumătate a acestui secol atât Spania, cât și Țările Române continuă să aibă o situație politică externă destul de bună, ceea ce le permite, este adevărat că într-o măsură mult mai mică decât în trecut, să stabilească anumite contacte care, în esență, vizau continuarea luptei antiotomane. Spania a rămas, până la pacea Pirineilor, principala putere din Europa apuseană, iar Țările Române, după marea ridicare la luptă condusă de Mihai Viteazul, căpătaseră un grad mai mare de autonomie în relațiile lor cu Poarta. Oricum, trebuie remarcat de la început că interesul comun al luptei antiotomane, care a stat la baza relațiilor româno-spaniole și în prima jumătate a secolului al XVII-lea, la fel ca și în perioadele anterioare, era comun în forma de manifestare și nu în esența lui. Dacă pentru Țările Române lupta antiotomană era defensivă, având ca obiectiv final apărarea libertății și a integrității lor teritoriale, pentru Spania ea avea un caracter ofensiv, care se încadra în politica expansionistă promovată de cercurile politice conducătoare de la Madrid în Marea Mediterană și Europa, la fel ca și în alte părți ale lumii.

Conjunctura aceasta favorabilă, care ar fi putut să ducă la o relansare pe scară largă a ofensivei antiotomane, nu a durat, din păcate, decât câțiva ani la începutul secolului, fiind curmată brusc de declanșarea războiului de treizeci de ani (1618), război care a polarizat atenția tuturor puterilor creștine și a dus la prăbușirea definitivă a preponderenței spaniole în Europa apuseană.

Dar până la declanșarea acestui pustiitor război, în ultimii ani ai secolului al XVI-lea și la începutul celui următor s-a putut constata o tendință generală spre pace manifestată în Europa apuseană, tendință materializată prin păcile de la Vervins (1598), Londra (1604) și armistițiul de la Haga (1609), care au eliberat Spania, pentru moment, de rivalitățile din cadrul lumii creștine cu Franța, Anglia și Țările de Jos, lăsând deschisă doar problema luptei antiotomane.

În ceea ce privește politica mediteraneană a Spaniei, trebuie remarcat faptul că Filip al III-lea (1598-1621) a încercat să depășească strategia așteptării și a nonangajării care se impusese în ultimii ani de domnie ai predecesorului său, cu o alta nouă, mai energică și bazată pe ofensivă¹. În acest scop, în 1602, el a reușit să încheie o alianță cu regele algerian din Cuco², iar apoi chiar cu șahul Persiei, Abbas (1586-1625)³, dar această alianță, care viza prinderea Imperiului otoman între două focuri, nu a funcționat, deoarece acțiunile spaniolilor s-au limitat doar la atacarea câtorva puncte din Mediterana Orientală, cum ar fi Zante, Pathmos și Durazzo (1603)⁴.

În anii care au urmat, ciocnirile turco-spaniole din Mediterana s-au intensificat, dar majoritatea lor au avut loc în partea occidentală, numai în două rânduri spaniolii reușind să ajungă în apele otomane⁵, în 1616, când căpitanul toledan Francisco de Ribera a devastat coastele Caramaniei și a înfrânt pe turci în trei lupte și, tot în același an, când Simón Costa a pătruns până în Dardanele.

Deși aceste ciocniri erau reduse ca amploare și nu prevesteau o reluare apropiată, la scară mare, a ostilităților dintre cele două puteri, ele au continuat să alimenteze speranțele popoarelor balcanice supuse dominației

¹ Giancarlo Sorgia, *Problemi difensivi spagnoli nel Mediterraneo centro-occidentale nella prima metà del secolo XVII*, în culegerea de studii *Spagna e problemi mediterranei nell'età moderna*, Padova, 1973, p. 6.

² F. Soledivila, *Historia de España*, tomo IV, Barcelona, 1955, p. 207.

³ *Ibidem*; *Diccionario de historia de España*, dirigido por Germán Bleiberg, tomo I, Madrid, 1968, pp. 162-163.

⁴ A. Ballesteros y Beretta, *Historia de España y su influencia en la historia universal*, ed. a II-a, vol. VI, Barcelona, 1950, p. 523.

⁵ *Ibidem*, pp. 523-525.

otomane, din această zonă ajungând la curtea spaniolă numeroase chemări de ajutor și proiecte de colaborare antiotomană⁶ dar, din păcate, toate au rămas fără un răspuns hotărât din partea Spaniei. Mai mult decât atât, politica spaniolă din Balcani a avut uneori consecințe nefaste, deoarece a încurajat tendințele spre revoltă fără a le sprijini însă până la capăt, ceea ce a provocat represii sângeroase și inutile din partea autorităților otomane⁷.

Oricum, interesul pe care Spania a continuat să-l manifeste pentru lupta antiotomană, cel puțin în primele două decenii ale secolului al XVII-lea, a facilitat, într-o oarecare măsură, menținerea contactelor cu factori politici din spațiul românesc. Acest interes este reflectat și de corespondența diplomatică spaniolă care, până la declanșarea războiului de treizeci de ani, conține numeroase referiri cu privire la situația Țărilor Române, la poziția lor în cadrul ciocnirilor de interese dintre otomani, imperiali și poloni.

Numeroase rapoarte de la sfârșitul lui 1601 și începutul lui 1602, provenite de la agenții din Constantinopol⁸, informau curtea spaniolă în legătură cu situația foarte tulbure din Țara Românească provocată de lupta pentru tron dintre Simion Movilă și Radu Mihnea, luptă care amenința să ducă la o deteriorare rapidă a relațiilor dintre Poarta otomană și Polonia ca urmare a sprijinului pe care aceste două puteri îl acordau celor doi pretendenți.

În același timp, imperialii aveau și ei un candidat la tronul Țării Românești în persoana lui Radu Șerban (1602-1611), fost colaborator al lui Mihai Viteazul și adept al liniei politice antiotomane inițiată de acesta, candidat care s-a bucurat, prin urmare, și de sprijinul diplomației spaniole și al cercurilor conducătoare de la Madrid. Principalul element care a hotărât, în cele din urmă, victoria lui Radu Șerban asupra celorlalți doi pretendenți nu a fost însă sprijinul extern, pe care adversarii săi îl aveau în și mai mare măsură, ci azeziunea forțelor interne, care și-au afirmat fidelitatea față de el încă din octombrie 1601, la adunarea de la Cârstienești.

⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, XX, București, 1911, pp. 395-396; Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese în arhivele din Simancas* (în continuare se va cita *Documente Simancas*), București, 1940, pp. 219-221, 229-232, doc. CDXLIX și CDLXXVII; *Diccionario de historia de España*, tomo II, p. 28; Petr Bartl, *Der Westbalkan Zwischen Spanischer Monarchie und Osmanischen Reich. Zur Türkenkriegsproblematic am der Vende von 16. Zum 17. Jahrhundert*, Wiesbaden, 1974, pp. 235-243, doc. 13-19.

⁷ A se vedea, în acest sens, raportul bailului venețian din Constantinopol, Simone Contarini, din octombrie 1611, în Hurmuzaki, *Documente*, IV,2, pp. 327-328, doc. CCCXXXIX.

⁸ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, pp. 203-213, doc. CDXIII-CDXXV.

Totuși, în tendința sa de a ocupa tronul Țării Românești, Radu Șerban a apelat și la ajutorul comandantului armatelor habsburgice din Transilvania, generalul Gheorghe Basta, care nu a ezitat să i-l ofere. Astfel, în martie 1602, Radu Șerban a trecut Carpații având cu sine și 3 000 de mercenari valoni, conduși de Boulet⁹, între care este posibil să se fi numărat și câțiva spanioli, dar încercarea sa se va încheia cu un eșec și abia în august el va reuși să ocupe tronul țării. Informația despre acest eveniment a fost transmisă cu promptitudine și în Spania, de către ambadorul spaniol de la Praga, același don Guillén de San Clemente, care în scrisoarea sa nu a uitat să arate legăturile existente între împăratul Rudolf al II-lea și noul domnitor¹⁰.

În septembrie 1602, atunci când Radu Șerban a fost atacat de o puternică grupare moldo-tătară pe care a învins-o la Ogretin și Teiușani, a primit din nou sprijin militar din partea lui Basta, și anume 1 000 de călăreți valoni conduși de contele Tommaso Cavrioli¹¹.

Constatăm prin urmare, că sprijinul pe care Radu Șerban l-a primit din partea imperialilor a fost format, în principal, din unități de mercenari valoni, unități pe care Spania le-a pus la dispoziția împăratului¹², la fel cum l-a pus și pe comandantul lor, generalul Gheorghe Basta, care își câștigase experiența și renumele în crâncenul război din Țările de Jos. Este posibil ca printre acești mercenari valoni să se fi numărat și câțiva spanioli, așa cum a fost cazul locotenentului Domenico d'Erasso (Domingo de Erazo)¹³, care, în martie 1604, a înmănat lui Radu Șerban un steag trimis de Basta în numele împăratului.

Chiar dacă numărul spaniolilor care au luptat în această perioadă alături de Radu Șerban a fost foarte redus, important pentru noi este faptul că el, primind ajutorul împăratului, s-a bucurat, indirect, și de sprijinul regelui Spaniei, iar prin politica pe care a dus-o, de confruntare cu otomanii, a sprijinit interesele Habsburgilor în această parte a Europei, deci și pe cele ale Spaniei.

Acest lucru explică de ce informațiile agenților spanioli din Constantinopol, precum și rapoartele diplomatice din Viena și Praga urmăresc îndeaproape faptele domnitorului român. Astfel, la 31 august

⁹ Traian Mutașcu, *Radu Șerban*, București, 1978, p. 32.

¹⁰ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 215, doc. CDXXXVI.

¹¹ *Ibidem*, p. 215, doc. CDXXXIX; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, București, 1902, p. XIX.

¹² Giorgio Tomasi, *Delle guerre et rivolgimenti del Regno d'Ungaria e della Transilvania, con successi d'altre parti*, Venetia, MDCXXI (1621), pp. 18-51 și 92.

¹³ V. Motogna, *Războaiele lui Radu Șerban (1602-1611)*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. III, t. VI, 1927, p. 278.

1602, deci aproape imediat după ce Radu Șerban preluase tronul Țării Românești, informații spaniole din Viena anunțau că haiducii săi atacaseră Belgradul și-i distruseseră împrejurimile provocând panică în rândul turcilor¹⁴, iar la 25 martie 1603, se anunța din Constantinopol că muntenii atacaseră Silistra, capturând mulți prizonieri și multe vite¹⁵. La 17 iulie 1603, Radu Șerban zdrobea, lângă Brașov, armata lui Moise Székely, știrea despre această victorie fiind trimisă în Spania de San Clemente¹⁶, care scotea în evidență importanța pe care ea o avea pentru interesele împăratului în Transilvania.

Dar Habsburgii nu s-au putut menține în Transilvania, pe de o parte datorită propriilor slăbiciuni, iar pe de altă parte deoarece ocupația, exploatarea și distrugerile provocate de război la care a fost supus principatul au dus la o puternică criză economică însoțită de foamete și epidemii¹⁷, ceea ce a intensificat opoziția față de prezența lor și, în final, i-a obligat să se retragă.

În aceste condiții și Radu Șerban a fost obligat să caute o apropiere față de turci cu care a încheiat pace, obținând în schimb recunoașterea sa în domnie din partea sultanului (decembrie 1604-ianuarie 1605). Se pare că această reorientare a politicii sale s-a făcut cu acordul lui Rudolf al II-lea¹⁸, care era el însuși în căutarea unei păci cu Poarta, pace pe care o va obține în 1606, la Zsitvatorök¹⁹, fapt ce explică atitudinea foarte moderată a diplomației spaniole la adresa lui Radu Șerban²⁰, ceea ce nu se întâmplase în cazul lui Mihai Viteazul.

¹⁴ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 214, doc. CDXXXIV.

¹⁵ *Ibidem*, p. 217, doc. CDXLIII.

¹⁶ *Ibidem*, p. 218, doc. CDXLVI.

¹⁷ M. M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, *Aspects de la crise de la domination des Habsbourg en Transilvanie au début du XVII^e siècle*, în „Nouvelles Etudes d'Histoire”, VI, București, 1980, pp. 117-118.

¹⁸ Constantin Rezachevici, *Radu Șerban și epoca sa*, rezumatul tezei de doctorat, București, 1978, p. 12.

¹⁹ Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 221; Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, București, 1978, pp. 297-298; Philippe Erlanger, Eric Neweklowsky, *L'empereur insolite. Rodolphe II de Habsbourg (1552-1612)*, Paris, 1971, p. 204.

²⁰ Știrea despre reconcilierea dintre Radu Șerban și turci a fost transmisă în Spania în februarie 1605, din Constantinopol, arătându-se și faptul că mulți prizonieri munteni au fost eliberați (Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 222, doc. CDLIV și CDLV). În martie același an, San Clemente arăta că, datorită situației din Transilvania, Radu Șerban a fost obligat să se împace cu turcii (*Ibidem*, pp. 223-224, doc. CDLVIII).

Realizarea păcii în centrul și sud-estul Europei a făcut să scadă mult interesul pentru aceste zone manifestat de ambasadorii și agenții Spaniei, astfel încât, timp de câțiva ani, în rapoartele lor nu mai apar informații privitoare la Radu Șerban. Abia în 1609 șirul lor este reluat, pe de o parte datorită complicațiilor create în zonă de politica expansionistă a principelui transilvan Gabriel Báthory, care urmărea să-și impună autoritatea și în Țara Românească și Moldova, iar pe de altă parte de apropierea tot mai evidentă dintre imperiali și domnitorii celor trei Țări Românești, apropiere care va culmina cu încheierea tratatului de la Roman, din 20 februarie 1611²¹.

Din păcate, ajutorul imperialilor nu a fost suficient pentru a menține domnia lui Radu Șerban, iar reacția Spaniei la informațiile destul de numeroase provenite din Țările Române s-a caracterizat printr-o extremă pasivitate. Obligat să-și părăsească țara, Radu Șerban a apelat la ajutorul aliaților săi, dar aceștia nu s-au grăbit deloc să i-l acorde, promisiunile pe care le-au făcut²² rămânând doar vorbe goale.

Atitudinea plină de răceală a Habsburgilor austrieci, care nu mai vedeau în aliatul lor decât un pribeag în căutare de ajutor, l-a făcut pe acesta să apeleze direct la Filip al III-lea, regele Spaniei. În scrisoarea pe care a trimis-o regelui, la 7 septembrie 1612, din Tymau (Țimava), locul unde și-a petrecut o mare parte a exilului, Radu Șerban arăta marile servicii aduse de el creștinătății și îl ruga pe acesta să intervină pe lângă împărat pentru a i se acorda sprijinul necesar în vederea reocupării domniei, adăugând că și în viitor nu va precupeți nici un efort în lupta împotriva necredincioșilor²³.

Se pare că această scrisoare a rămas mult timp fără nici un ecou în Spania, deoarece abia în martie și aprilie 1614, ambasadorul spaniol de la Praga, don Baltasar de Zúñiga, a primit mai multe scrisori din partea suveranului său, printre care se afla și copia uneia trimisă lui Radu Șerban, al cărui conținut, din păcate, ne-a rămas necunoscut, scrisori în care era solicitat să dea amănunte în legătură cu situația fostului domn al Țării Românești²⁴. În răspunsul său, ambasadorul arăta că el l-a ajutat deja, din când în când, pe Radu Șerban, ceea ce va face și în viitor, dar nu specifica în ce consta acest ajutor²⁵.

În această perioadă, Habsburgii erau dispuși să exercite anumite presiuni asupra turcilor, dar nu pentru a-și susține fostul aliat, ci numai

²¹ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. LXXXIX; C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 15.

²² Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 245, doc. DXIV și DXV.

²³ *Ibidem*, pp. 249-250, doc. DXXVII.

²⁴ *Ibidem*, p. 254, doc. DXXXIX.

²⁵ *Ibidem*.

cu scopul de a obține o prelungire a păcii din 1606. În acest sens, acțiunea lor a fost favorizată de schimbarea de atitudine a Poloniei față de Poartă și de pretențiile pe care Radu Șerban, Gheorghe Homonnai și Movileștii le aveau la tronurile Țărilor Române.

În septembrie 1615, Radu Șerban și Gheorghe Homonnai au încheiat un tratat care prevedea declanșarea unei campanii pentru înlocuirea lui Gabriel Bethlen, Radu Mihnea și Ștefan Tomșa²⁶, dar încercarea lor va eșua la hotarele Transilvaniei, deoarece Habsburgii încheiaseră, între timp, convenția de la Viena cu turcii, care prevedea prelungirea păcii de la Zsitvatorök pentru încă 20 de ani²⁷, și, prin urmare, reușita expediției nu-i mai interesa în aceeași măsură ca înainte. Din această cauză ea va continua numai în Moldova și numai datorită sprijinului polon pentru Alexandru Movilă, și se va încheia abia în 1616, odată cu dezastrul de la Drăcșani (2 august)²⁸.

Cu toate acestea, intervenția polonilor din 1615 și 1616 făcea parte dintr-un plan mai larg, bazat pe colaborarea cu Habsburgii și vizând restabilirea influenței lor în Țările Române prin înscăunarea lui Gheorghe Homonnai, Radu Șerban și Alexandru Movilă²⁹, ceea ce a făcut ca relațiile polono-otomane să capete un caracter conflictual și a suscitat din nou atenția Spaniei asupra evenimentelor din Țările Române.

După înfrângerea de la Drăcșani, care a dat o puternică lovitură pretențiilor Poloniei asupra Moldovei, factorii politici poloni și-au îndreptat privirile asupra Transilvaniei, unde prezența pe tron a lui Gabriel Bethlen (1613-1629), principe de religie calvină și aliat al turcilor, oferea destule pretexte pentru o intervenție catolică din afară.

Schimbând orientarea politică tradițională a Poloniei din secolul al XVI-lea și apropiindu-se de Habsburgi, cu care se și înrudea, regele Sigismund al III-lea Wasa (1587-1632) a hotărât să se adreseze și lui Filip al III-lea cu scopul de a obține din partea acestuia sprijin pentru politica sa față de Țările Române. În acest sens, la 29 august 1616, el îi scria recomandându-l călduros pe Gheorghe Homonnai, arătând că acesta face parte dintr-o familie foarte nobilă, este un catolic zelos, se bucură de favorurile împăratului și și-a asumat misiunea de a-l alunga pe

²⁶ C. Rezachevici, *op. cit.*, pp. 17-18.

²⁷ Théophile Lavallé, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Paris, 1855, p. 282.

²⁸ *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 131.

²⁹ A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IX, București, 1937, pp. 6-7, 10-11, doc. 8 și 12; Tahsin Gemil, *Țările Române în contextul politic internațional (1621-1672)*, București, 1979, p. 36.

Gabriel Bethlen, fapt pentru care ar fi foarte necesară și trimiterea unor ajutoare din Spania³⁰.

Având sprijinul Poloniei, însuși Gheorghe Homonnai s-a încumetat să-i scrie lui Filip al III-lea, la 19 noiembrie 1616³¹, cerându-i ajutor împotriva lui Bethlen acuzat de erezie și de alianță cu turcii.

Cele două scrisori au fost luate în discuție de către Consiliul de Stat al Spaniei la 6 mai 1617, consultul elaborat cu această ocazie recomandând regelui să ceară contelui de Oñate, ambasadorul de la curtea imperială, să culeagă mai multe informații despre situația pretendentului și despre ajutoarele pe care împăratul era dispus să i le pună la dispoziție, pentru ca, pe această bază, să poată fi adoptate măsurile necesare³². Spania evita, prin urmare, din nou să se angajeze în problemele Europei răsăritene și prefera să urmeze în continuare cu fidelitate interesele împăratului în această zonă, fără a întreprinde nimic care, în prealabil, să nu aibă și încuviințarea acestuia.

În primele două decenii ale secolului al XVII-lea, până la declanșarea războiului de treizeci de ani, rapoartele diplomatice spaniole au avut în vedere și alți pretendenți la tronurile Țărilor Române.

Unul dintre aceștia, a cărui viață ar putea umple paginile unui roman, a fost Ștefan Bogdan, fiul fostului domn al Moldovei, Iancu Sasul (1579-1582). El a străbătut multe țări ale Europei și s-a străduit vreme îndelungată, dar fără noroc, să capete unul din scaunele domnești pe care intrigile de la Constantinopol i le puteau oferi. În majoritatea tentativelor sale, principala putere europeană care i-a oferit sprijinul a fost Anglia³³, dar Ștefan Bogdan nu s-a sfiit să apeleze și la ajutorul altor principii creștini, printre care s-a numărat și regele Spaniei, Filip al III-lea.

Primele informații în legătură cu acest pretendent pe care ni le furnizează rapoartele diplomatice spaniole datează din 1602³⁴, după care el va reapare, cu intermitențe, până în 1613, când aflăm că Ștefan Bogdan se turcise și plecase să-și ia în primire sangiacatul care-i fusese dat la hotarele

³⁰ *Elementa ad fontium editiones*, XIX, *Documenta Polonica ex archivo generali Hispaniae in Simancas*, IV pars, editit Valerianus Meysztowicz, Romae, 1968, pp. 129-130, doc. 116.

³¹ *Ibidem*, pp. 131-132, doc. 117.

³² *Ibidem*, pp. 133-134, doc. 118.

³³ Ludovic Demeny, Paul Cernovodeanu, *Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI-XVIII*, București, 1974, pp. 44-51; Paul Cernovodeanu, *Un principe moldovean la curtea regelui Iacob I Stuart*, în „Magazin Istoric”, IX, nr. 3 (96), martie 1975, pp. 21-24 și nr. 4 (97), aprilie 1975, pp. 51-55.

³⁴ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 215, doc. CDXXXVIII.

Persiei³⁵. În acest interval de timp el a avut ocazia să stabilească legături directe cu diplomați spanioli de la Praga, Neapole și Londra.

Astfel, în vara anului 1607, aflat în capitala Imperiului habsburgic, principele moldovean a avut o întrevedere cu ambasadorul San Clemente căruia i-a exprimat dorința de a merge personal în Spania și i-a expus planurile sale himerice cu privire la o campanie antiotomană, planuri pe care le făcuse cunoscute și lui don Juan Alfonso Pimentel de Herrera, viceregele spaniol din Neapole, cel pe care-l considera în măsură să le și pună în aplicare³⁶. San Clemente și-a informat prompt suveranul despre această întâlnire și, mai mult, l-a recomandat pe Ștefan Bogdan ca pe un fidel slujitor al Casei de Austria³⁷.

În ciuda acestei recomandări favorabile, Ștefan Bogdan a preferat să plece în Anglia, deoarece acolo avea mai multe cunoștințe și, prin urmare, speranțe mai mari de ajutor. Aflat la Londra în toamna anului 1607, el a luat legătura și cu ambasadorul regelui Spaniei de la curtea Angliei, don Pedro de Zúñiga, căruia, amintindu-i de propunerile înaintate colegului său de la Praga, a revenit asupra lor cu rugămintea de a le susține în fața lui Filip al III-lea. Pretendentul se arăta dispus ca, în cazul în care i se puneau la dispoziție 10 000 de soldați și 20 000 de spade, arcebuze și muschete, să debarce la Larissa și să cucerească Grecia, unde imediat, considera el, ar fi izbucnit o răscoală împotriva turcilor. El arăta, de asemenea, că avea acolo oameni săi de legătură. Diplomatul spaniol, fără a-și asuma nici un angajament, s-a mărginit doar să transmită propunerea la Madrid, în scrisoarea trimisă la 20 noiembrie, urmând ca răspunsul să parvină lui Ștefan Bogdan la Veneția³⁸.

Demersurile lui Ștefan Bogdan au avut un oarecare răsunet în Spania, deoarece, la 8 ianuarie 1608, deci foarte repede, propunerile sale au fost luate în discuția Consiliului de Stat care s-a arătat de acord cu maniera de a proceda a ambasadorului de la Londra și a recomandat să se ceară ambasadorului de la Veneția, don Alfonso de la Cueva, să afle care sunt bazele reale ale ofertei principelui moldovean³⁹. Bineînțeles că aceste baze reale nu existau și de aceea Spania nu va considera oportun să acorde vreun sprijin lui Ștefan Bogdan, cu toate că peripețiile sale se vor regăsi în corespondența diplomatică spaniolă, așa cum am mai arătat, până în 1613.

³⁵ *Ibidem*, p. 252, doc. DXXXIV.

³⁶ *Ibidem*, pp. 224-225, doc. CDLXI; P. Cernovodeanu, *art. cit.*, p. 51.

³⁷ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 224, doc. CDLXI.

³⁸ *Ibidem*, pp. 225-226, doc. CDLXV; P. Cernovodeanu, *art. cit.*, p. 51.

³⁹ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 227, doc. CDLXVIII.

Tot în primii ani ai acestui secol reapare, pentru scurt timp, în atenția factorilor politici spanioli, Sigismund Báthory, cel care fusese de patru ori principe al Transilvaniei și cumnat al regelui Filip al III-lea. În 1609, aflându-se la Praga, Sigismund i-a scris fostului său confesor, iezuitul spaniol Alfonso Carrillo, exprimându-și dorința de a veni în Spania, dar acesta se pare că a reușit să-l convingă să nu întreprindă această călătorie. Consiliul de Stat, întrunit la Madrid, la 19 aprilie 1609, a aprobat acțiunea lui Carrillo și a cerut ambasadorului spaniol de la Praga, don Baltasar de Zúñiga, să arate fostului principe că ceea ce regele Spaniei poate să facă pentru el, o va face și fără proiectata sa călătorie în Spania⁴⁰.

Peste doi ani, la 1 iunie 1611, Sigismund îi scria din nou lui Carrillo arătându-i că a fost arestat și întemnițat pe nedrept timp de 14 luni și doar intervenția lui don Baltasar de Zúñiga i-a ameliorat oarecum situația⁴¹. În continuare, el se plângea de lipsa de cuvânt a împăratului, care l-a depozat de Transilvania fără a-i acorda compensațiile promise, și cerea lui Carrillo să intervină la curtea spaniolă pentru a i se acorda cel puțin o anumită sumă de bani și sprijin diplomatic pe lângă regele Mathias al Ungariei.

De data aceasta lui Carrillo i s-a făcut, probabil, milă de fostul discipol și, la 28 iulie, i-a scris lui Filip al III-lea și altor înalte personaje de la curte, insistând ca cererile lui Sigismund să primească un răspuns favorabil⁴². Din nou însă Consiliul de Stat al Spaniei s-a arătat foarte reținut și, în consultul său din 27 august, a recomandat ca fostului principe să i se promită tot sprijinul posibil, în afară de bani, căci „...visteria regală nu este făcută pentru a fi împrăștiată”⁴³.

Din toate cele spuse până aici rezultă faptul că Spania a evitat sistematic și la începutul secolului al XVII-lea, la fel ca și în ultimele decenii ale secolului anterior, să se angajeze direct și hotărât în problemele complicate ale Europei de sud-est și ale Mediteranei Orientale. În aceste zone ea a preferat să lase inițiativa principalului său aliat, împăratul, care avea puternice interese aici, sprijinindu-l, mai ales, financiar, dar fără să se implice niciodată direct într-o confruntare de amploare cu turcii, confruntare ce ar fi putut duce la ruperea armistițiului încheiat în 1581 între ea și Poartă. Această situație este ușor de explicat dacă avem în vedere că interesele majore ale Spaniei erau legate de problemele Europei apusene

⁴⁰ A. Veress, *Carrillo Alfons jesuita atya levelezése és iratai (1591-1618)*, (Scrisorile și actele părintelui iezuit Alfonso Carrillo), în *Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria*, vol. XXXII, Budapesta, 1906, pp. 620-621, doc. 543.

⁴¹ *Ibidem*, pp. 394-397, doc. 319.

⁴² *Ibidem*, pp. 401-405, doc. 321-324.

⁴³ *Ibidem*, p. 622, doc. 544.

și ale Atlanticului, de confruntările cu Franța, Anglia și Țările de Jos, a căror reluare era inevitabilă și chiar foarte apropiată.

În această situație, legăturile Spaniei cu Țările Române au scăzut în intensitate, devenind din ce în ce mai sporadice, interesul pentru personalitățile și evenimentele din spațiul locuit de români fiind provocat doar în măsura în care acestea puteau influența raporturile de forță dintre turci și imperiali. În primele decenii ale secolului al XVII-lea, relațiile româno-spaniole s-au caracterizat, la fel ca și în secolul precedent, dar într-o măsură și mai mare, prin faptul că inițiativa a pornit, aproape de fiecare dată, din Țările Române, a fost receptată în Spania, dar răspunsurile au întârziat mereu și nu au avut niciodată, atunci când au venit, darul să satisfacă pe cei care le așteptau.

Declanșarea războiului de treizeci de ani în care au fost implicate, mai mult sau mai puțin, aproape toate puterile creștine, a diminuat considerabil posibilitatea stabilirii unor contacte româno-spaniole, iar participarea Transilvaniei la acest război alături de tabăra antihabsburgică a adus un element nou, de ostilitate și antagonism, care nu existase până atunci în aceste raporturi.

Pentru Spania, dorința de a rezolva definitiv și favorabil rivalitățile din Occident a devenit obiectivul principal și, de aceea, a abandonat orice gând de confruntare cu imperiul otoman și a încercat să obțină încheierea unei păci, chiar a unui acord de colaborare cu turcii dacă acest lucru ar fi fost posibil. În acest scop ea a intrat în tratative cu dregătorii otomani, printre intermediarii folosiți aflându-se și Gaspar Grațiani, viitorul domn al Moldovei (1620-1621)⁴⁴, dar toate încercările au rămas fără nici un rezultat⁴⁵.

La rândul ei, Poarta, deși a respins orice încercare de amplificare a armistițiului cu Spania din 1581, nu a avut capacitatea necesară de a interveni direct împotriva Habsburgilor, deoarece era confruntată cu grave tulburări interne și cu permanenta amenințare persană de la hotarele răsăritene⁴⁶. În această situație, intervenția otomană în cadrul războiului de treizeci de ani s-a limitat doar la expediția de la Hotin, din 1621, care a vizat eliminarea definitivă a influenței polone din Țările Române și a oprit Polonia de la o alianță activă cu Habsburgii, precum și la sprijinul

⁴⁴ Hurmuzaki, *Documente*, IV,2, p. 375, doc. CCCCVI; N. Iorga, *Studii și documente*, XX, p. 49 și XXIII, pp. 116-117.

⁴⁵ Momentul culminant al ofensivei diplomatice spaniole la Constantinopol l-a reprezentat misiunea lui Giovanni Battista Motalbano din 1625, care a propus Porții un tratat în cinci puncte, respins însă de dregătorii otomani (J. de Hammer, *Histoire de L'Empire ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours*, tome IX, Paris, 1837, pp. 115-116).

⁴⁶ Mustafa Ali Mehmed, *op. cit.*, pp. 221-222.

diplomatic și militar acordat principilor Transilvaniei în luptele lor cu Habsburgii⁴⁷.

Primul care a încercat să profite de această dispoziție favorabilă a Porții a fost Gabriel Bethlen. El considera că trebuie să elibereze de sub dominația Habsburgilor și acea parte a fostului regat ungar deținută de aceștia și, cu acest scop, a organizat între 1619 și 1626 mai multe campanii în Ungaria, Austria și Cehia, în cea mai mare parte încheiate cu victorii de răsunet. În timpul acestor lupte, armatele transilvănene s-au ciocnit și cu trupe de mercenari conduse de generalul Buquoy⁴⁸, aflate în solda Spaniei, dar puse la dispoziția împăratului Ferdinand al II-lea (1619-1637).

Victoriile lui Bethlen din Ungaria au provocat îngrijorare în Spania, astfel încât, la 20 martie 1620, consilierul don Godofredo Ríquez îi scria lui Filip al III-lea arătându-i cât de necesară ar fi trimiterea unei sume de bani regelui Poloniei, care ar putea cu ajutorul lor să intervină în Ungaria și să-l alunge pe Bethlen⁴⁹. Această propunere a fost luată în discuție și aprobată de Consiliul de Stat la 15 aprilie⁵⁰. Nu știm dacă regele Poloniei, Sigismund al III-lea, a primit bani din Spania, dar este sigur că atacul otoman de la Hotin, din 1621, a obligat Polonia ca, de teama unei confruntări majore cu turcii, să nu intervină în războiul de treizeci de ani de partea împăratului.

Dar Gabriel Bethlen, la fel ca și alți principii și domnitori ai Țărilor Române, a înțeles să ducă totuși o politică de echilibru între marile puteri ale vremii și, mai ales, între imperiile otoman și habsburgic. Astfel, prin păcile de la Mikulov (1622), Viena (1624) și Bratislava (1626) el a obținut de la imperiali în stăpânire viageră șapte comitate: Borsod, Abauj, Zemplén, Szabolcs, Ugocsa, Bereg și Satu Mare, precum și plata unei sume anuale de 50 000 de florini, dar a introdus, de asemenea, în tratate și o clauză prin care, în cazul unei eventuale amenințări venite din partea turcilor, el putea obține ajutor de la împărat, de la regele Spaniei și de la alți principii creștini, cu singura condiție de a cere acest ajutor și de a anunța la timp profilarea pericolului otoman⁵¹. Iată deci că se deschidea, pe această cale, posibilitatea

⁴⁷ I. Hudiță, *Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVII^e siècle (1635-1683)*, Paris, 1927, p. 77; M. A. Mehmed, L. Demeny, *Noi documente turcești privitoare la istoria Transilvaniei din secolul al XVII-lea*, în „Revista arhivelor”, XLVII, vol. XXXII, nr. 1, 1970, pp. 209-236, doc. 3-36; Petre Bunta, *Gabriel Bethlen*, București, 1981, p. 183.

⁴⁸ P. Bunta, *op. cit.*, pp. 185, 191.

⁴⁹ *Elementa ad fontium editiones*, XIX, pp. 136-137, doc. 120.

⁵⁰ *Ibidem*, pp. 137-138, doc. 121.

⁵¹ Iată această clauză așa cum apare ea în tratatul de la Mikulov, din ianuarie 1622, clauză care, așa cum am arătat, va reapare și în tratatele de la Viena și Bratislava,

234

unei colaborări cu puterile creștine catolice și, ceea ce ne interesează pe noi mai mult, posibilitatea unei colaborări politice și militare cu Spania. Trebuie subliniat însă faptul că toate aceste posibilități au fost doar simple tentative, fără nici o urmare practică, politica promovată de Gabriel Bethlen situându-se în permanență de partea blocului opus Habsburgilor și, prin urmare, Spaniei. Legăturile lui Gabriel Bethlen cu Spania nu s-au limitat însă numai la confruntările din Europa Centrală sau la aceste tentative eșuate de apropiere, ci au îmbrăcat aspecte mai variate. Astfel, pe lângă anumite legături economice⁵², în timpul domniei sale au venit în Transilvania, din Imperiul otoman, evrei sefarzi refugiați din Spania, cărora principele le-a dat un privilegiu în 1623, acordându-le libertăți egale cu cele ale habanilor (anabapțiști refugiați din Moravia)⁵³.

Se pare că Bethlen a întreținut cu Spania și anumite legături economice, despre care aminteam ceva mai sus, deoarece misiunea pe care a trimis-o în anii 1626 și 1627 în mai multe țări apusene, condusă de nepotul său, Petru Bethlen, și care avea ca scop „...de a face legături de prietenie și negustorie cu regii, principii și domnii din aceste țări, precum și de a se socoti cu câțiva negustori din aceste țări care lucrau pentru el...”, a trecut și prin Spania⁵⁴. Așa cum arătam într-un alt capitol al acestei lucrări, este posibil ca Bethlen să fi vândut în Spania cantități de aramă necesară pentru baterea monedei de mică valoare, dar cu mare putere de circulație, numită billon sau vellon⁵⁵.

Misiunea transilvană, pe drumul de întoarcere, a recrutat la Padova, pentru serviciul principelui, un cavaler spaniol, don Diego Duque de

având aceeași esență, dar cu mici modificări de formă: „Et licet pax cum Turca, utriunque observanda sit, quod si tamen ipse D. Princeps ad pacem hanc initiam, aliqua confinia, et fines aliquos editionibus D. Principis sibi dari postularet, quod illi omnino denegabitur, et ob hoc contra eundem Principem bellum moverit, ex tunc sua M. tam suis, quam etiam S. R. Imperii, Catholici Hispaniarum regis, aliorumque stranorum Regum, et Principum viribus, ac auxiliis impetratis, D. Principi auxiliabitur tempestive, dummodo idem Princeps ea de re suam M. mature edoceat, sicut etiam hoc ipsum apud Principes, et Ordines Imperii, regemque Catholicum promovare, et de voluntate, auxiliisque eorum, D. Principem quantocius cartificare, non intermitteret”. (Georgius Pray, *Gabrielis Bethlenii Principatus Transilvaniae coaevs documentis*, tomus I, Pestini, 1816, p. 255, doc. XLV și p. 269, doc. XLVI, tomus II, Pestini, 1816, p. 16, doc. I).

⁵² A se vedea capitolul III al acestei lucrări.

⁵³ P. Bunta, *op. cit.*, p. 117.

⁵⁴ Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei (1608-1665)*, traducere de Gh. Duzinchevici și E. Reus-Mîrza, București, 1965, p. 64.

⁵⁵ Pierre Chaunu, *Séville et l'Atlantique (1504-1650)*, tome VIII,2, Paris, 1959, pp. 971-972.

Estrada care, pentru o soldă de 500 de scuzi pe an, un cal și întreținerea pentru sine și doi slujitori a venit în Transilvania unde a rămas ceva mai mult de doi ani⁵⁶. Se pare că aducerea lui Duque de Estrada aici a fost făcută și în scopuri artistice, deoarece el avea voce, știa să cânte la ghitara spaniolă și se pricepea să pună în scenă diferite comedii⁵⁷. Oricum, răstimpul petrecut aici s-a reflectat în textul amintirilor sale, intitulate *Comentarios de el desengañado de si mismo*⁵⁸, care, deși sunt un amestec de fantezie și de adevăr, au contribuit la pătrunderea imaginii Transilvaniei și, implicit, a poporului român și a spațiului locuit de el în cultura și spiritualitatea spaniolă.

Politica lui Gabriel Bethlen a fost continuată de urmașul său Gheorghe Rákóczi I (1630-1648), dar acțiunile antihabsburgice ale acestuia s-au limitat la anii 1644 și 1645, deoarece declanșarea războiului turco-venețian pentru insula Creta, l-a făcut pe sultan să-i ceară încetarea ostilităților și încheierea unui acord cu Habsburgii⁵⁹.

Interesant de remarcat este faptul că, atunci când a declanșat lupta antihabsburgică, Rákóczi I a comparat ridicarea sa, în manifestul lansat la 17 februarie 1644 din Kallo, cu cea a portughezilor și catalanilor împotriva dominației spaniole⁶⁰, ceea ce este o indicație clară a ostilității sale față de această putere.

În condițiile în care, pe de o parte, Spania căuta să menajeze cât mai mult Imperiul otoman pentru a nu provoca o intrare a acestuia în războiul de treizeci de ani, iar pe de altă parte, principii Transilvaniei duceau o politică antihabsburgică, implicit antispagnolă, relațiile româno-spaniole au încetat, practic, la mijlocul secolului al XVII-lea. O ultimă încercare de colaborare a avut loc, probabil, în 1655, când viitorul domn al Țării Românești, Mihnea al III-lea (1658-1659) îi declara secretarului ambasadei venețiene de la Poartă, Giovanni Ballarino, că avusese întrevederi cu agenți ai Spaniei care-i promisese ajutorul Regelui Catolic⁶¹. Aceste promisiuni, chiar dacă fuseseră făcute cu adevărat, nu aveau nici o bază reală, la fel

⁵⁶ Andrei Pippidi, *Imagini spaniole ale Transilvaniei: Lope de Vega și Duque de Estrada*, în vol. *Stat, societate, națiune. Interpretări istorice*, Cluj-Napoca, 1982, pp. 182-183.

⁵⁷ G. Kraus, *op. cit.*, p. 45.

⁵⁸ A. Pippidi, *art. cit.*, p. 182. Pentru detalii despre prezența acestui cavaler spaniol la curtea principelui Bethlen a se vedea capitolul II al acestei lucrări.

⁵⁹ I. Hudiță, *op. cit.*, p. 120.

⁶⁰ Eugène Pavelesco, *La participation de la principauté de Transylvanie à la guerre de trente ans devant l'opinion publique française de 1643-1645*, extras din „Arhiva”, vol. XXXVIII, 1938, p. 17.

⁶¹ Hurmuzaki, *Documente*, V,2, p. 22, doc. XXXII; Al. Ciorănescu, *Domnia lui Mihnea III (Mihail Radu). 1658-1659*, București, 1936, pp. 46-47.

cum nu aveau nici speranțele pe care venețienii le exprimau în toamna anului 1659 solului lui Mihnea al III-lea, Grigore de la Chiprovăț, cu privire la posibilitatea de a obține sprijinul Franței și Spaniei împotriva turcilor⁶².

Pacea Pirineilor din noiembrie 1659, deși eliberase Spania de povara războiului cu Franța, dăduse lovitura de grație preponderenței sale politice și militare din apusul Europei și rezolvase problema conflictului cu Portugalia. În această situație, atunci când papa Alexandru al VII-lea (1655-1667) a încercat să realizeze o ligă antiotomană, ambasadorul spaniol de la Roma a declarat, în aprilie 1662, că "...regele Spaniei nu dorea nici un fel de ligă și că dacă s-ar realiza una ea ar trebui îndreptată împotriva Portugaliei"⁶³. Această atitudine față de lupta antiotomană a continuat să se manifeste până la sfârșitul secolului, diplomația spaniolă încercând să-l determine chiar și pe împăratul Leopold I (1658-1705) să evite războiul cu turcii și să-și concentreze toate forțele în apus, împotriva Franței⁶⁴.

Abia la începutul secolului al XVIII-lea, odată cu schimbarea de dinastie intervenită în Spania și datorită puternicei ostilități manifestată de populația Transilvaniei față de instaurarea dominației habsburgice, va reapare posibilitatea reluării legăturilor româno-spaniole, de data aceasta însă nu pe fondul luptei antiotomane, ci pe cel al luptei antihabsburgice.

⁶² Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la domnia lui Mihail Radu (1658-1659) culese mai cu seamă din arhivele Veneției*, București, 1934, p. 73, doc. LXXXIII.

⁶³ Ch. Guerin, *Louis XIV el le Sint Siège*, vol. I, Paris, 1894, p. 234.

⁶⁴ I. Hudiță, *op. cit.*, pp. 381-382; Ioan Moga, *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul secolului XVII*, Cluj, 1933, p. 110.

Capitolul VIII

Relațiile româno-spaniole în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea

Sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea a fost o perioadă caracterizată, pe planul relațiilor internaționale, de ascuțirea luptei dintre marile puteri pentru hegemonie continentală și mondială. Pe de o parte, apar contradicții între puterile capitalist-comerciale, Anglia și Olanda, și principala putere feudală continentală, Franța, iar pe de altă parte, continuă să se manifeste contradicțiile dintre Habsburgi și Burboni, primii consolidându-și pozițiile datorită unor importante victorii obținute împotriva turcilor. În răsăritul și nordul Europei, situația politică a cunoscut, de asemenea, importante modificări, profilându-se tot mai clar, ascensiunea Rusiei simultan cu accentuarea procesului de decădere a puterilor tradiționale din aceste zone: Imperiul otoman, Polonia și Suedia. Contradicțiile dintre principalele puteri europene au generat o permanentă stare conflictuală materializată, în primele două decenii ale secolului al XVIII-lea, prin războaie îndelungate și devastatoare, care au cuprins întregul continent: războiul de succesiune la tronul Spaniei (1700-1714), războiul nordic (1700-1721), războaiele dintre Rusia și Turcia (1710-1711), dintre Turcia, Veneția și Austria (1714-1718), dintre Spania și Austria (1717-1720).

Pe fondul acestor relații internaționale conflictuale, Spania atinge punctul culminant al procesului ei de decădere¹, iar în primăvara anului 1703 s-a declanșat puternica răscoală a curuților condusă de Francisc al II-lea Rákóczi, răscoală care a cuprins Transilvania și Ungaria, a avut un pronunțat caracter social și național și a fost o expresie a luptei unite a românilor, ungurilor și secuilor pentru dreptate și libertate².

¹ Pentru procesul de decădere a Spaniei în secolul al XVII-lea a se vedea, din vasta bibliografie pe această temă, V. Palacio Atard, *Derrota, agotamiento, decadencia en la España del siglo XVII*, Madrid, 1956; A. Domínguez Ortiz, *Crisis y decadencia de la España de los Austrias*, Barcelona, 1971.

² Pentru desfășurarea răscoalei curuților și rolul lui Francisc al II-lea Rákóczi a se vedea Márki Sándor, *II. Rákóczi Ferencz*, 3 vol., Budapesta, 1907-1910; Emile Pillias, *Etudes sur François II Rákóczi, Prince de Transylvanie*, Paris, 1939; Béla Köpeczi, R. Várkonyi Agnes, *II. Rákóczi Ferencz*, Budapesta, 1955; *Istoria României*, vol. III,

Datorită situației internaționale deosebit de complexe, răsculații curuți nu au putut să spere la ajutor decât din partea Franței și a aliaților ei, Spania și electoratele de Bavaria și Köln. Pentru Francisc al II-lea Rákóczi, alianța cu gruparea burbonică apărea ca singura posibilă și era necesară nu numai pentru ajutorul direct pe care-l putea primi, ci și pentru influența franceză în Polonia și Imperiul otoman, care îi putea furniza un important sprijin din partea acestor puteri. La rândul ei, Franța a încercat să folosească de la început răscoala curuților ca o puternică diversiune creată în spatele principalului ei adversar din Europa, Casa de Austria, și l-a sprijinit pe Rákóczi cu subsidii, instructori militari și intervenții diplomatice la Constantinopol și Varșovia³.

În cadrul acestor relații internaționale se înscriu și legăturile lui Francisc al II-lea Rákóczi cu Spania, legături care au cunoscut două etape principale și anume, o primă etapă cuprinzând perioada răscoalei propriu-zise și primii ani de exil ai principelui, până în 1717, și o a doua etapă, care se întinde până în 1731, având punctul culminant în anii 1717 și 1718.

În prima etapă, legăturile lui Rákóczi cu Spania au avut o importanță destul de limitată și s-au realizat, aproape în exclusivitate, prin intermediul Franței, care avea interese foarte apropiate de cele ale Spaniei și era principala putere a grupării burbonice. Prima mențiune despre intenția stabilirii unor contacte directe cu Spania apare în 1701, atunci când principalul colaborator al lui Rákóczi, Nicolae Bercsényi, refugiindu-se în Polonia, a intrat în legătură cu ambasadorul Francez, marchizul du Heron. Prin intermediul acestuia, el a trimis un memoriu lui Ludovic al XIV-lea (1643-1715), în care expunea principalele nemulțumiri ale curuților din Transilvania și Ungaria și cerea regelui francez „...să intervină pe lângă regele Spaniei ca acesta să-i ia sub protecția lui”⁴.

În anii care au urmat, problema stabilirii unor legături directe cu Spania a pierdut foarte mult din importanță, fiind, practic, înlocuită cu cea a realizării unei colaborări cât mai strânse cu Franța, colaborare care implica, la modul general, și o participare a Spaniei. Documentele din această perioadă amintesc destul de rar de Spania și o subordonează sistematic relațiilor existente cu Franța.

București, 1964, pp. 244-252; Carol Göllner, Paul Abrudan, *Francisc Rákóczi al II-lea. 1704-1711*, București, 1983.

³ B. Köpeczi, *La France et la Hongrie au début du XVIII^e siècle*, Budapesta, 1971, pp. 338-340; Louis Rousseau, *Les relations diplomatiques de la France et de la Turquie au XVIII^e siècle*, vol. I, Paris, 1908, pp. 64-68, 123-124, 135, 177-178 etc.; Henry Kamen, *La guerra de sucesión en España (1700-1715)*, Barcelona, Buenos Aires, México, 1974, p. 88.

⁴ B. Köpeczi, *op. cit.*, p. 41.

Astfel, în 1704, atunci când se punea problema unei colaborări militare directe între curuți și aliații lor fie în Europa Centrală, fie în Marea Adriatică, Rákóczi în scria, la 15 iunie, lui Ludovic al XIV-lea, informându-l despre intenția sa de a ocupa porturile de pe țărmul croat al Adriaticii și de a stabili, pe această cale, o legătură directă cu Spania, acțiune pentru care cerea un ajutor militar de 4 000 de soldați și o intervenție diplomatică la Poartă⁵. Diplomația franceză a tergiversat însă răspunsul și intenția lui Rákóczi nu s-a putut concretiza.

Peste câțiva ani, în iulie 1707, Kökényesdi, baron de Vetésy, întors dintr-o misiune diplomatică de pe lângă Maximilian Emanuel, electorul Bavariei, arăta în memoriul înaintat principelui că soarta răscoalei depindea, într-o măsură importantă, de „...alianțele solide mai ales cu Franța, cu Spania și cu electorii de Colonia și Bavaria, care sunt în prezent aliați cu toții împotriva aceluiași dușman...”, iar primul pas care trebuia făcut pe această cale era încheierea unui tratat cu Franța urmat, la scurt timp, de unul asemănător cu Spania⁶. Refuzul sistematic al Franței de a încheia un astfel de tratat cu Rákóczi a eliminat, automat, și posibilitatea realizării lui cu Spania. În schimb, pentru a atenua într-o oarecare măsură amărăciunea provocată de acest refuz, Franța a început încă din același an, 1707, demersuri pe lângă curtea de la Madrid, pentru acordarea ordinului Lânei de Aur lui Francisc al II-lea Rákóczi, demersuri încheiate cu succes în anul următor⁷ și reprezentând o recunoaștere oficială a importanței pe care răscoala curuților o avea în cadrul războiului de succesiune la tronul Spaniei⁸.

O recunoaștere asemănătoare, dar destul de tardivă, a fost făcută de însuși regele Spaniei, Filip al V-lea (1700-1746), care, la 16 ianuarie 1712, în scria lui Rákóczi, aflat în Polonia, asigurându-l de protecția sa și garantându-i sprijinul diplomatic la viitoarele tratative pentru realizarea

⁵ *Ibidem*, p. 85; Joseph Fiedler, *Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczy's und seiner verbindungen mit den auslande. Aus den Papieren Johann Michael Klemet's seines Agenten in Preussen, Angland, Holland und bei dem Utrecher Congresse. 1708-1715. Nebs Einem nachtrage zum erstem Bande (1703-1726)*, vol. II, Wien, 1858, p. 446.

⁶ B. Köpeczi, *op. cit.*, pp. 192-194.

⁷ *Archivum Rákócziánium. II. Rákóczi Ferencz levéltára, bel és külföldi irattárakból bövitne*, ed. Thaly Kálmán, vol. V, Budapest, 1877, p. 641.

⁸ Pentru locul ocupat de răscoala curuților în cadrul războiului de succesiune la tronul spaniol și pentru proiectele de cooperare militară ale lui Rákóczi cu aliații săi a se vedea Árpád Markó, *Rákóczi et la guerre de la succession d'Espagne*, în „Nouvelle Revue de Hongrie”, XXIV (V), nr. VI, 1936, pp. 523-535.

unei păci generale⁹. Aceste garanții, pe care și Franța le dăduse în repetate rânduri, nu se vor concretiza însă niciodată, problema curuților fiind adusă în discuție numai la tratativele de la Rastadt, în timpul cărora mareșalul Villars a folosit-o ca o contrapondere la problema răsculaților catalani¹⁰ ridicată de partea austriacă dar, de comun acord, ambele au fost abandonate¹¹.

După înfrângerea răscoalei curuților în primăvara lui 1711, Francisc al II-lea Rákóczi a fost obligat să apuce drumul amar al exilului, refugiindu-se mai întâi în Polonia, iar de la începutul anului 1713, în Franța, unde continua să-și pună mari speranțe în ajutorul promis de Ludovic al XIV-lea. Primit foarte bine la curtea franceză, principele Transilvaniei a considerat necesar să stabilească un contact direct și cu regele Spaniei, la care a trimis, în martie 1713, pe colonelul d’Absac, un ofițer francez din anturajul său¹². Acesta a fost foarte bine primit la Madrid, de unde s-a întors abia în septembrie, aducând scrisori de la Regele Catolic în care Rákóczi era numit înalt și puternic principe, însoțite de o sumă de 10 000 de scuzi cu explicațiile de rigoare pentru faptul că nu i se putea trimite, deocamdată, mai mult¹³. În acei ani, Spania nu putea oferi mai mult și nici Rákóczi nu putea aștepta altceva din partea ei, speranțele sale fiind legate, în continuare, de eventualul sprijin al lui Ludovic al XIV-lea.

Această sumară trecere în revistă a legăturilor lui Rákóczi cu Spania în timpul răscoalei și a primilor ani de exil ne demonstrează faptul că ele au jucat un rol secundar în ansamblul relațiilor externe ale principelui transilvan și au fost permanent mediate și subordonate relațiilor cu Franța, țară de la care se aștepta principalul sprijin împotriva expansionismului habsburgic. Situația se va schimba însă radical după încheierea tratatelor de la Utrecht (1713), Rastadt (1714) și Baden (1714) și după moartea „regelui soare” (1 septembrie 1715), evenimente care au adus o modificare importantă în atitudinea Franței față de Austria și, mai ales, față de Spania.

⁹ Arhivele naționale Istorice Centrale (în continuare ANIC), microfilme Spania, r. 5, c. 41, 81.

¹⁰ În legătură cu răscoala din Catalonia a se vedea Juan Mercader Riba, *Felipe V i Catalunya*, Barcelona, 1968, pp. 141-156; Pedro Voltes Bou, *El archiduque Carlos de Austria, rey de los catalanes*, Barcelona, 1953, pp. 82-105.

¹¹ B. Köpeczi, *op. cit.*, p. 319.

¹² E. Pillias, *Lettres inédites de François II Rákóczi au baron de Besenval, ambassadeur de France à Dantzic (1712-1713)*, în „Revue des Etudes Hongroises”, XIII (1935), no. 1-4, p. 22.

¹³ Marquis de Dangeau, *Journal*, ed. E. Soulié, L. Dussieux, tome XIV, Paris, 1858, p. 480.

Moartea marelui monarh francez a provocat o răcire bruscă în relațiile franco-spaniole, generată de antagonismul de interese dinastice dintre Filip al V-lea și ducele d'Orléans, regentul Franței, antagonism care-l va determina pe ultimul să se îndepărteze de Spania și să se apropie, în aceeași măsură, de Anglia și Austria. În această nouă situație, Rákóczi nu mai putea spera nimic din partea Franței, singura țară care mai putea să-i ofere ceva rămânând Spania.

Pentru această țară, războiul de succesiune, desfășurat în mare parte pe teritoriul ei, și tratatele de pace care i-au pus capăt au avut un caracter dezastruos, obligând-o să cedeze toate posesiunile pe care le avea în Europa și aruncând-o în rândul puterilor europene de rang inferior. Din această cauză, Filip al V-lea a refuzat să încheie orice tratat direct cu împăratul Carol al VI-lea (1711-1740) și a continuat să nutrească permanent speranța unei revanșe, speranță continuu alimentată de anturajul italian preponderent la curtea spaniolă și, mai ales, de soția sa, Isabela Farnese și de abilul cardinal Alberoni.

În concepția lui Alberoni, deținătorul real al puterii în Spania între 1714 și 1719, problema principală care se punea era refacerea cât mai rapidă a potențialului economic și militar al Spaniei pentru ca, pe această bază, să poată fi realizată expediția de alungare a austriecilor din Italia, patria sa. În acest scop, el a desfășurat o intensă activitate reformatoare în interior, reușind să obțină o redresare economică rapidă, să creeze o armată permanentă de 100 000 de soldați și o flotă de 60 de nave de luptă¹⁴. Acțiunea internă a fost dublată de o susținută activitate diplomatică pe plan extern, activitate care urmărea modificarea, în defavoarea Austriei, a raportului de forțe stabilit la Utrecht și Rastadt, obiectiv pentru atingerea căruia Alberoni nu a ezitat să folosească orice mijloace și metode, chiar și pe acelea care frizau aventura și puteau părea oricui ca fiind himerice și contradictorii. Astfel, Alberoni a căutat la început să atragă de partea sa Anglia, prin încheierea unui dezastruos tratat comercial în decembrie 1715¹⁵, și papalitatea, prin trimiterea unei flote împotriva turcilor, în august 1716¹⁶. Apoi a încercat să realizeze o apropiere față de Poartă, aflată în război cu Austria, a încercat să realizeze o alianță între Rusia, Prusia și Suedia pe care să o opună triplei alianțe de la Haga încheiată între Franța, Anglia și Olanda, a încercat să destabilizeze situația din Anglia, prin

¹⁴ Marques de Lozoya, *Historia de España*, tomo V, Barcelona, 1977, p. 179.

¹⁵ Jean-Paul Le Flem, Joseph Pérez, Jean-Marc Pelorson, José María López Piñero, Janine Fayard, *La frustración de un imperio (1476-1714)*, în *Historia de España*, dirijida por el profesor Manuel Tuñón de Lara, tomo V, Barcelona, 1989, p. 478.

¹⁶ J. Fernández Alonso, *Un período de las relaciones entre Felipe V y la Santa Sede (1707-1717)*, în „*Anthologica Annua*”, tomo 3, 1955, pp. 76-79.

sprijinirea grupării iacobite, și din Franța, prin conjurația lui Cellamare și printr-o tentativă de răscoală în Bretania¹⁷. Multe dintre aceste acțiuni, care au dus la o rapidă izolare a Spaniei pe plan internațional și, în final, la căderea lui Alberoni, au fost întreprinse în disperare de cauză și au fost neglijent pregătite, deoarece declanșarea războiului cu Austria, în vara anului 1717, s-a făcut împotriva voinței ministrului spaniol¹⁸ și l-a obligat să apeleze la orice posibilitate pentru a-i asigura succesul.

Pe acest fond, deosebit de complex, al situației politice internaționale, dominat de conflictele militare dintre Burbonii spanioli și Habsburgi și dintre Habsburgi, venețieni și turci, s-a deschis cea de-a doua etapă a relațiilor lui Francisc al II-lea Rákóczi cu Spania, relații directe și mult mai intense decât în trecut. Pe de o parte, Rákóczi vedea renăscându-se speranțele de a recăpăta Transilvania datorită faptului că Austria era obligată să susțină un dificil război pe două fronturi, în Balcani și în Italia, iar pe de altă parte, Alberoni, în vastele sale planuri, a considerat necesar să apeleze la sprijinul lui Rákóczi, care putea crea, la fel ca la începutul secolului, o puternică diversiune în Transilvania și Ungaria și putea realiza o legătură directă între Spania și Turcia în vederea unei colaborări militare. La acești factori s-a adăugat și interesul crescând al Porții față de principele transilvan pe care, încurajându-i speranțele, căuta să-l folosească ca un posibil element de presiune și, eventual, de diversiune împotriva Habsburgilor.

În mai 1717, Rákóczi a primit la Camaldules de Grosbois, locul pe care și-l alesese pentru a trăi retras în Franța, vizita agentului său de la Poartă, János Pápai, care era purtătorul unei scrisori din partea sultanului Ahmed al III-lea (1703-1730). În scrisoare, sultanul îi cerea să vină în Turcia pentru a comanda o armată formată din creștini, i se promitea acordarea unui principat format din Banat și Țara Românească, un subsidiu anual de 2,5 milioane de ducăți, dintre care un milion plătit imediat, și faptul că pacea nu va fi încheiată fără consimțământul său ¹⁹

¹⁷ Pentru politica externă a lui Alberoni a se vedea, printre altele, Ernest Lavisse, Alfred Rambaud, *Histoire générale du IX^e siècle à nos jours*, tome VII, Paris, 1896, pp. 41-42;

F. Soldevila, *Historia de España*, tomo V, Barcelona, 1956, pp. 337-338; Antonio Ballesteros y Beretta, *Historia de España y su influencia en la historia universal*, ed. a II-a, vol. VIII, Barcelona, 1964, p. 72; M. de Lozoya, *op. cit.*, V, pp. 179-180; M. A. Alonso, *La conquista y el dominio español en Cerdeña. 1717-1720*, Valladolid, 1978; Juan María Oliva Melgar, *La política exterior en el siglo XVIII*, în *Historia de España*, dirigida por A. Domínguez Ortiz, vol. VII, Barcelona, 1989, p. 330 și urm.

¹⁸ E. Lavisse, A. Rambaud, *op. cit.*, p. 63.

¹⁹ François Rákóczi II. *Esquisse biographique*, Paris, 1906, pp. 52-53.

În fața acestor tentante propuneri venite din partea celei mai înalte autorități otomane, la care se adăugau informații primite de la ambasadorul spaniol la Paris, prințul Cellamare, despre intensele pregătiri militare ale Spaniei²⁰, Rákóczi a căpătat ferma convingere că împăratul nu va putea rezista unui atac pe două fronturi și s-a pregătit de plecare cu speranța că va putea realiza o alianță turco-spaniolă și va recăpăta Transilvania.

Înainte însă de a părăsi Franța, Rákóczi a trimis în Spania pe omul său de încredere, colonelul d'Absac²¹, care avea, probabil, misiunea să informeze curtea de la Madrid despre intenția lui de a mijloci o alianță turco-spaniolă. Primit cordial de Filip al V-lea și căpătând asigurarea că Spania este de acord cu încercarea principelui²², d'Absac revine în Franța și se întâlnește cu acesta la Marsilia, cu puține zile înainte de îmbarcarea lui pentru Gallipoli. Aflând de dispoziția binevoitoare a curții spaniole față de proiectele sale, Rákóczi l-a trimis imediat pe d'Absac în Spania cu misiunea de a arăta foarte concret, de data aceasta, care erau speranțele sale în ajutorul Porții și faptul că războiul cu aceasta va bloca numeroase forțe ale imperialilor în Balcani. De asemenea, trebuia să ceară trimiterea unei misiuni spaniole în Imperiul otoman acreditată pe lângă persoana principelui și să propună încheierea unei alianțe antihabsburgice turco-spaniole care să-l includă și pe el²³. Cu câteva zile înainte de a pleca, la 13 septembrie 1717, Rákóczi a trimis din Marsilia și agentului său care rămânea în Franța, abatele Dominique Brenner, instrucțiuni precise în care îi cerea să întrețină relații strânse cu prințul Cellamare și să-l informeze cu regularitate despre atitudinea Spaniei la adresa sa²⁴.

Ferm convins că poate conta pe sprijinul diplomatic și militar al Spaniei și încrezător în promisiunile exagerate ale Porții, principele a plecat, la 16 septembrie 1717, din Marsilia, și după o călătorie de mai bine de trei săptămâni, a debarcat, la 10 octombrie, la Gallipoli²⁵, de unde s-a îndreptat spre Adrianopol. Ajuns în Turcia, el a găsit însă o situație cu totul alta decât cea pe care și-o imaginase și s-a văzut obligat să înceapă o intensă activitate diplomatică pentru a o schimba conform planurilor sale. Despre această situație și despre primele sale acțiuni a încercat să-l informeze pe prințul Cellamare printr-o scrisoare trimisă, la 26 noiembrie 1717, din Adrianopol, în care descrie felul în care a fost primit, starea de adevărată spaimă care

²⁰ B. Köpeczi, R. Várkonyi Ágnes, *op. cit.*, p. 352.

²¹ Gyula Szekfű, *A száműzött Rákóczi*, Budapesta, 1913, p. 357, n. 83.

²² Márki Sándor, *op. cit.*, vol. III, p. 492.

²³ G. Szekfű, *op. cit.*, pp. 122-123.

²⁴ E. Pillias, *Instructions secrètes de Rákóczi à l'abbé Brenner, son ministre en France (1717-1720)*, în „Revue des Etudes Hongroises”, XIII, 1935, no. 1-4, p. 48.

²⁵ François Rákóczi II. *Esquisse biographique*, p. 55.

domnea la Poartă ca urmare a marilor victorii imperiale și lupta dintre gruparea pacifistă, condusă de muftiu, și gruparea războinică, condusă de marele vizir, Mehmed Pașa, ultima, victorioasă pentru moment, reușind să impună intensificarea pregătirilor militare în vederea campaniei din anul următor.

De asemenea, Rákóczi arăta că poarta era dispusă să încheie o alianță cu Spania și ar accepta realizarea unei păci separate cu Venetia, pace pe care Spania ar putea încerca să o medieze²⁶.

Din păcate, această scrisoare a fost interceptată la 10 ianuarie 1718, transformându-se într-o puternică armă propagandistică pentru curtea din Viena, dar informațiile conținute în ea au reușit să ajungă în Spania, deoarece, așa cum rezultă din chiar conținutul scrisorii, Rákóczi informase pe larg despre toate aceste lucruri și pe cardinalul Alberoni, spunându-i că împrejurările nu au fost niciodată atât de favorabile pentru încheierea unei alianțe cu turcii²⁷.

Politica ministrului spaniol nu urmărea însă încheierea unui tratat cu turcii și nici cu Rákóczi, ci viza doar menținerea stării de război între Poartă și Habsburgi și, eventual, realizarea unei diversiuni în Transilvania și Ungaria. Pentru atingerea acestor obiective el a considerat, totuși, necesară expedierea unui trimis extraordinar în Imperiul otoman, dar acreditat numai pe lângă persoana principelui, trimis care trebuia să folosească întreaga influență a lui Rákóczi la Poartă și să stabilească o legătură directă cu oficialitățile otomane în vederea continuării războiului cu imperialii.

Îndeplinirea acestei misiuni a fost încredințată cavalerului francez Jacques de Boissiméne care, după primirea instrucțiunilor necesare și a scrisorilor de acreditare din partea regelui Filip al V-lea și a cardinalului Alberoni, a părăsit Madridul, la 30 noiembrie 1717, fiind însoțit și de colonelul d'Absac, agentul lui Rákóczi în Spania²⁸.

Alegându-l însă pe Boissiméne, se pare că Alberoni ori nu a știut, ori, mai probabil, nu a luat în considerare faptul că acesta era un adevărat „mercenar diplomatic”, care în acel moment servea, în egală măsură, atât interesele Spaniei, cât și interesele Franței și, prin urmare, implicit pe cele

²⁶ Hurmuzaki, *Documente*, VI, pp. 205-206, doc. CXXXVI.

²⁷ *Ibidem*, p. 206; Márki Sándor, *op. cit.*, III, p. 486.

²⁸ Raportul întocmit de Boissiméne la sfârșitul misiunii sale, intitulat *Mémoire de la Commission dont Sa Majesté Catholique m'honnora sous le caractère de son envoyé auprès de S. A. S. le Prince de Transilvanie pour lors résident à Adrianople vers la fin de l'année 1717, après que les Turcs perdirent la bataille et la place de Belgrade*, se află în copie microfilmată la ANIC, microfilme Spania, r. 5, c. 108-126.

ale Austriei²⁹. Duplicitatea sa este dovedită, printre altele, de lungimea exagerată a călătoriei (plecat din Madrid la 30 noiembrie 1717, ajunge abia la 27 ianuarie 1718 la Marsilia, apoi la 13 februarie debarcă în Dardanele, pentru ca să se întâlnească cu Rákóczi tocmai la 15 martie la Adrianopol)³⁰, de permanenta scurgere de informații despre misiunea sa și despre legăturile agenților din Franța ai principelui cu ambasada spaniolă³¹ și de legăturile strânse pe care le-a stabilit în Imperiul otoman cu marchizul de Bonnac³², ambasadorul Franței la Constantinopol.

Sigur că în aceste condiții misiunea lui Boissiméne avea foarte puține șanse de reușită dar, considerăm noi, factorul care a contribuit cel mai mult la eșecul ei final a fost lipsa unor împuterniciri speciale, pe care Alberoni a refuzat să le acorde, în vederea încheierii unei alianțe cu Poarta. Instrucțiunile scrise pe care el le-a dat trimisului prevedeau ca acesta să aleagă drumul cel mai sigur care să-l ducă la destinație, îi cereau să-și prezinte scrisorile de acreditare principelui Rákóczi și să-i exprime dorința Spaniei pentru realizarea intereselor comune, să țină permanent la curent pe rege despre situația de la Poartă, să însoțească peste tot pe principe, să-și scrie mesajele numai în cifru și să procedeze cu rezerva și prudența necesară pentru a nu prejudicia în nici un moment interesele Regelui Catolic³³.

Pe lângă aceste instrucțiuni oficiale, puțin semnificative, Alberoni i-a trasat lui Boissiméne, verbal, adevăratele obiective secrete ale misiunii sale, care trebuiau îndeplinite prin intermediul lui Rákóczi. Astfel, Boissiméne trebuia să-l determine pe principe să ceară Porții continuarea războiului cu Austria și lansarea unei declarații în care să se arate că lupta sa nu era îndreptată împotriva creștinătății, ci urmărea doar eliberarea Transilvaniei și Ungariei și realizarea, pe această bază, a unei zone tampon între cele două imperii, să ceară încheierea unei păci separate sau, cel puțin, a unui armistițiu cu Veneția prin mijlocirea Spaniei și să insiste pentru

²⁹ G. Szekfű, *op. cit.*, p. 149, n. 77.

³⁰ ANIC, microfilme Spania, r. 5, c. 110.

³¹ A se vedea în acest sens scrisorile expediate din Paris de baronul Vetéșy către Gallas, ambasadorul imperial de la Roma, publicate de G. Szekfű, *op. cit.*, pp. 357-359, n.83. Vinovat, în mare măsură de această scurgere de informații a fost și abatele Brenner.

³² Boissiméne însuși recunoaște contactul permanent pe care l-a avut cu marchizul de Bonnac, contact pe care încearcă să-l explice prin autoritatea pe care Franța o avea la Poartă și prin faptul că a încercat să facă credibilă vestea despre realizarea unei alianțe franco-spaniole, inexistentă în realitate (ANIC, microfilme Spania, r. 5, c. 117).

³³ *Ibidem*, c. 109-110.

realizarea unui tratat cu Poarta în sensul celor de mai sus. În același timp, trimisul nu trebuia să semneze absolut nimic cu Rákóczi înainte de împlinirea tuturor acestor condiții și de primirea unor ordine speciale de la Madrid³⁴.

Din simpla trecere în revistă a tuturor acestor instrucțiuni oficiale și neoficiale, se poate ușor observa că Alberoni nu numai că excludea posibilitatea realizării unui tratat cu turcii, care i-ar fi șubrezit considerabil prestigiul în Europa, dar refuza până și ideea unui tratat cu Rákóczi, probabil din același motiv, dacă ținem seama de sprijinul politic pe care acesta îl avea din partea Porții. În schimb, el dorea ca Rákóczi și turcii să-i accepte propunerile de colaborare doar pe baza unor garanții verbale, lipsite de orice acoperire și făcute în numele unei țări cu care Imperiul otoman nu avusese, până în acel moment, decât legături conflictuale și de suspiciune, ceea ce era imposibil de realizat și anula de la început șansele de reușită ale misiunii spaniole.

În timp ce Boissiméne nu se grăbea deloc să ajungă la locul de destinație al misiunii sale, Francisc al II-lea Rákóczi făcea mari eforturi la Adrianopol pentru a opri tratativele de pace care se desfășurau între turci și imperiali. La 17 decembrie 1717, el a avut o întrevedere cu marele vizir, Mehmed Pașa, în timpul căreia a expus pe larg avantajele unei colaborări militare cu Spania și necesitatea încheierii unui tratat între cele două țări, dar vizirul, deși favorabil unei astfel de idei, a răspuns că nu poate, sub nici o formă, să întrerupă tratativele cu imperialii³⁵. La 4 ianuarie 1718, Rákóczi a fost primit într-o audiență solemnă, cu tot fastul oriental, de însuși sultanul Ahmed al III-lea, dar și rezultatele acestei întrevederi au fost, practic, nule, deoarece sultanul, în ciuda asigurărilor de sprijin pe care le-a dat, nu a amintit nimic de posibilitatea încheierii unui tratat cu principele și nici de înarmarea adepților acestuia care se aflau pe teritoriul otoman³⁶.

Importanța pe care Rákóczi o avusese pentru turci atunci când se aflase în Franța, scăzuse brusc și iremediabil din cauza marilor victorii imperiale, chiar din momentul venirii sale la Adrianopol, dintre toate promisiunile care i se făcuseră nemairămânând decât audiențele fastuoase, speranțele deșarte și un subsidiu lunar de numai 2 000 de scuzi³⁷, ceea ce i-a obligat pe mulți dintre francezii care-l însoțeau să apeleze la sprijinul ambadorului de Bonnac³⁸.

³⁴ *Ibidem*, c. 111-112.

³⁵ Márki Sándor, *op. cit.*, pp. 484-486; B. Köpeczi, R. Várkonyi Agnes, *op. cit.*, p. 355.

³⁶ *Ibidem*, pp. 489-490; *ibidem*, p. 356.

³⁷ Hurmuzaki, *Documente*, VI, p. 255, doc. CLXXIII.

³⁸ *Ibidem*, p. 249, doc. CLXXIII.

În ciuda acestor evidențe, principele continua să spere în reușita planurilor sale întemeindu-se, mai ales, pe legăturile cu Spania, care credea că, în cele din urmă, va putea determina Poarta să continue războiul și să satisfacă, cel puțin parțial, promisiunile pe care i le făcuse și, trebuie să recunoaștem, în primele luni ale anului 1718 speranțele sale aveau un fundament real destul de solid. Astfel, agenții săi din Franța, abatele Brenner și și Kisfaludy, întrețineau un permanent contact cu prințul Cellamare și cu alți membri ai ambasadei spaniole, principalul rezultat al activității lor fiind cumpărarea, cu ajutorul banilor veniți din Spania, a 20 000 de arme și angajarea unui număr de ofițeri și soldați francezi care, în ianuarie 1718, au fost trimiși prin Toulon către Constantinopol³⁹. Pe de altă parte, tot în această perioadă Rákóczi a primit, probabil, scrisoarea pe care d'Absac i-o trimisese în noiembrie din Madrid⁴⁰ și în care îl anunța de apropiata sosire a misiunii lui Boissiméne.

Aceste elemente explică optimismul și încrederea cu care el scria abatelui Brenner, la 19 ianuarie și 1 martie 1718, spunându-i că așteaptă cu nerăbdare sosirea trimisului spaniol și că realizase tot ceea ce și-a propus în negocierile cu Spania, ideile sale cu privire la problemele Europei fiind aproape identice cu cele ale cardinalului ministru Alberoni⁴¹.

Optimismul exagerat și dorința de a demonstra Porții trecerea și considerația de care se bucură în Spania, l-au făcut pe Rákóczi să pregătească cu mult zgomot primirea lui Boissiméne, să alerteze în acest sens pe dregătorii otomani, dar să uite cu desăvârșire măsurile de precauție care se impuneau. Lipsa aproape totală de discreție, manifestată atât de principe, cât și de Boissiméne, l-a mirat foarte mult pe ambasadorul francez, care scria la 24 iunie 1718⁴² că, departe de a mări stima turcilor pentru Rákóczi, ea a provocat o reacție imediată din partea imperialilor și a cauzat eșecul misiunii spaniole care nu a putut obține absolut nimic.

Revenind la misiunea lui Boissiméne, constatăm că acesta a ajuns la Adrianopol abia la 13 martie 1718 și, peste două zile, a fost primit de principe într-o audiență publică fastuoasă în timpul căreia l-a informat despre stima deosebită pe care i-o purta Regele Catolic și despre dorința pe care o avea de a continua lupta cu Austria și a-l ajuta să recupereze Transilvania, ca recunoștință pentru diversiunea sa, atât de folositoare, din timpul războiului de succesiune. În același timp, i-a înmănat scrisorile de

³⁹ G. Szekfü, *op. cit.*, p. 358.

⁴⁰ ANIC, microfilme Spania, r. 5, c. 110.

⁴¹ E. Pillias, *Instructions secrètes de Rákóczi à l'abbé Brenner...*, pp. 48-50.

⁴² Hurmuzaki, *Documente*, VI, pp. 256-257, doc. CLXXIII.

recomandare din partea lui Alberoni și a lui Filip al V-lea care repetau, în esență, aceleași asigurări și promisiuni⁴³.

Cu toate vorbele frumoase care s-au spus și dintr-o parte și din cealaltă, rezultatele acestei prime întrevederi au fost foarte modeste, Boissiméne aflând cu surprindere de tratativele de pace dintre turci și imperiali și ajungând foarte repede la concluzia, pe care la 17 martie i-a împărtășit-o și marchizului de Bonnac⁴⁴, că procesul de pace nu va putea fi oprit și deci misiunea sa va eșua. Mai mult decât atât, observând evidenta schimbare de atitudine a turcilor față de Rákóczi și temându-se, în cazul încheierii păcii, pentru propria sa viață, el nu a ezitat să-i scrie lui Alberoni pentru a-i cere rechemarea⁴⁵.

Între timp, ambasadorul imperial de la Roma, Gallas, ținut permanent la curent de către baronul Vetézy, de la Paris, cu legăturile existente între Francisc al II-lea Rákóczi și Spania, a înaintat, la 16 martie 1718, un memoriu Sacrului Colegiu al cardinalilor și papei, în care-l acuza pe Alberoni că întreține legături nepermise cu Poarta și că încearcă, prin intermediul principelui rebel, să-i determine pe turci la continuarea războiului⁴⁶. În ciuda dezmințirii categorice pe care prințul Cellamare a dat-o aproape imediat la Paris⁴⁷, argumentele și detaliile foarte precise din memoriul ambasadorului imperial au avut un ecou puternic la Roma și în alte țări europene și au întărit sentimentele de animozitate și suspiciune pe care puterile triplei alianțe le aveau față de Spania, ceea ce-l va obliga pe Alberoni să-și recheme foarte curând trimisul din Imperiul otoman.

La Adrianopol, Boissiméne, cu toată neîncrederea în succesul misiunii sale, a încercat, totuși, să oprească tratativele de pace dintre turci și imperiali, sugerând lui Rákóczi să insinueze demnitarilor Porții că ar fi bine să ceară ca puterilor mediatore, Anglia și Olanda, să li se adauge și alte puteri europene cum ar fi Franța, Rusia, Prusia, Suedia și Polonia, ceea ce ar fi dus la complicarea și prelungirea excesivă a discuțiilor⁴⁸. Deși turcii nu au respins această idee și, la 22 aprilie, l-au invitat să vină la Adrianopol

⁴³ ANIC, microfilme Spania, r. 5, c. 113. Scrisoarea lui Filip al V-lea se află în același loc, c. 47-48.

⁴⁴ G. Szekfü, *op. cit.*, p. 155.

⁴⁵ ANIC, microfilme Spania, r. 5, c. 114.

⁴⁶ *Histoire du cardinal Alberoni depuis sa naissance jusqu'au commencement de l'année 1719*, La Haye, MDCCXIX (1719), pp. 161-163; *Histoire publique et secrète de la Cour de Madrid des l'avenement du roi Philippe V à la couronne. Avec des considérations sur l'état présent de la monarchie espagnole*, Cologne, 1719, pp. 311-314.

⁴⁷ M. de Dangeau, *op. cit.*, XIV, p. 292.

⁴⁸ ANIC, microfilme Spania, r. 5, c. 113-114.

pe marchizul de Bonnac⁴⁹, tratativele de pace nu au putut fi oprite, deoarece intervențiile ambasadurii franceze au fost lipsite de vigoarea necesară, el temându-se de o eventuală deteriorare a relațiilor Franței cu Poarta și cu Austria⁵⁰. Mai mult decât atât, schimbarea marelui vizir Mehmed Pașa cu Ibrahim Pașa, intervenită la 10 mai 1718, a fost o expresie evidentă a dorinței de pace a Porții și, din acel moment, bruma de considerație pe care Rákóczi o mai avea din partea demnitarilor otomani a dispărut definitiv.

O ultimă posibilitate, mai mult teoretică decât practică, de a opri procesul de pace a fost oferită lui Rákóczi și lui Boissiméne de primirea, după 10 mai, a unei scrisori expediate de cardinalul Alberoni la 24 ianuarie 1718. În scrisoare, Alberoni arăta că principele poate conta și în viitor pe sprijinul Spaniei, care era hotărâtă să-l atace pe împărat cu importante forțe concentrate în Sardinia⁵¹, însumând 33 000 de combatanți, 124 de tunuri și 30 de nave de luptă. De asemenea, se repeta cererea ca Poarta să lanseze o declarație în care să arate că luptă numai pentru eliberarea Transilvaniei și Ungariei și să accepte încheierea unei păci separate sau a unui armistițiu cu Venetia prin intermediul Spaniei, se anunța realizarea unei alianțe între Spania, Franța și Savoia care, de fapt, nu exista în realitate, ci reprezenta un fel de formă de intoxicare, iar Rákóczi primea asigurarea că Regele Catolic va continua lupta până la capăt, orice propunere de pace urmând a-i fi comunicată și lui⁵².

Impulsionat, oarecum, de această scrisoare, Boissiméne a cerut, prin intermediul marchizului de Bonnac, o audiență la marele vizir Ibrahim Pașa, care i-a fost acordată la 13 mai 1718⁵³. Întrevederea care a avut loc cu acest prilej s-a desfășurat într-o atmosferă cordială, trimisul spaniol încercând, prin exagerarea potențialului militar al Spaniei, să-l determine pe marele vizir să accepte propunerile formulate de Alberoni. Impedimentul principal a fost însă lipsa împuternicirilor speciale pe care acesta refuzase să le acorde trimisului său, ceea ce l-a făcut pe Ibrahim Pașa

⁴⁹ Hurmuzaki, *Documente*, VI, p. 252, doc. CLXXIII.

⁵⁰ *Ibidem*, pp. 250-251, doc. CLXXIII.

⁵¹ Sardinia fusese ocupată în august 1717 de armatele spaniole comandate de marchizul de Lede (M. A. Alonso, *op. cit.*, pp. 56-63).

⁵² Hurmuzaki, *Documente*, VI, pp. 207-208, doc. CXXXVIII; ANIC, microfilme Spania, r. 5, c. 114-116.

⁵³ Relatarea dragomanului ambasadei franceze, Fonton, care a participat la această audiență în Hurmuzaki, *Documente*, VI, pp. 252-253, doc. CLXXIII. În raportul său, Boissiméne arată că marele vizir a insistat să-l primească și el a acceptat acest lucru numai la rugămințile lui Francisc al II-lea Rákóczi (ANIC, microfilme Spania, r. 5, c. 118-119).

să răspundă foarte politicos, dar și foarte evaziv⁵⁴, audiența încheindu-se fără nici un rezultat concret.

Eșecul final al misiunii lui Boissiméne, marcat de audiența la marele vizir, a hotărât definitiv Poarta să caute o grabnică încheiere a păcii, pe care a obținut-o la 21 iulie, la Passarowitz, și a contribuit la evidenta deteriorare a relațiilor dintre Francisc al II-lea Rákóczi și Spania. Această deteriorare a fost accentuată de scrisoarea de rechemare pe care Boissiméne a primit-o la 11 iunie 1718, în care i se cerea, fără prea multe explicații, să-l părăsească imediat pe principe și să revină la Madrid⁵⁵, Alberoni temându-se, probabil, de reacția puterilor din tripla alianță în fața tentativei sale de colaborare cu turcii. Rákóczi, jignit de rechemarea precipitată a trimisului, făcută într-o formulă care încălca uzanțele diplomatice ale vremii, și de termenul de „persoană” cu care era desemnat în scrisoare⁵⁶, a încercat să intervină pe lângă autoritățile otomane pentru a-i împiedica plecarea și s-a gândit, un moment, să ceară chiar arestarea sa⁵⁷ dar, foarte curând, pentru a nu distruge orice punte de legătură cu Spania, a revenit asupra acestor intenții, obținând, la 4 iulie, permisiunea marelui vizir ca trimisul spaniol să poată pleca⁵⁸.

Profitând de această ocazie, Boissiméne l-a părăsit pe Rákóczi la 7 iulie și, la 12 august, a reușit să se îmbarce pe un vas cu destinația Marsilia⁵⁹. Înainte de a pleca, el a primit din partea principelui două memorii conținând ideile sale referitoare la situația politică din Europa și la campania spaniolă din Italia, în care se justificau propriile acțiuni și revendicări, iar Spania era îndemnată să continue cu hotărâre lupta împotriva Habsburgilor ⁶⁰, precum și o scrisoare adresată regelui Filip al V-lea la 6 iulie⁶¹, pe un ton destul de rece și de protocolar, din care se desprinde amărăciunea și dezamăgirea pentru neîndeplinirea promisiunilor repetate de atâtea ori.

⁵⁴ *Ibidem*, c. 120-121.

⁵⁵ *Ibidem*, c. 121.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ B. Köpeczi, R. Várkonyi Agnes, *op. cit.*, p. 357.

⁵⁸ J. de Hammer, *Histoire de L'Empire Ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours*, tome XIII, Paris, 1839, p. 340.

⁵⁹ ANIC, microfilme Spania, r. 5, c. 122.

⁶⁰ Este vorba de *Reflexions sur l'état present des affaires de l'Europe et sur les moyens d'établir la juste balance entre les puissances pour conserver son repos et sa tranquillité faites par M. le Prince Ragotzi și Raisonement sur l'entreprise d'Italie de l'année 1718 dans la suposition d'une Ligue entre l'Espagne, la France et Sicile, fait par S. A. S.^{me}, le Prince de Transilvanie* (*Ibidem*, c. 58-67).

⁶¹ *Ibidem*, c. 35.

În ciuda eșecului pe care l-a înregistrat, misiunea lui Boissiméne pe lângă Francisc al II-lea Rákóczi, cu toată lipsa de pregătire și de prevedere care a însoțit-o, a avut, indiscutabil, și importante șanse de succes dar, din păcate, nici una din părțile interesate nu a putut sau nu a vrut să le transforme în realitate. Oricum, datorită caracterului și obiectivelor sale, ea s-a înscris ca un moment de vârf în istoria relațiilor principelui transilvan cu Spania și, implicit, a relațiilor româno-spaniole.

În anii care au urmat, relațiile lui Rákóczi cu Spania au scăzut mult în intensitate, devenind tot mai sporadice și fragmentare, determinate în mod esențial de fluctuațiile politice europene.

Imediat după eșuarea speranțelor sale legate de promisiunile turcilor și de sprijinul Spaniei în vederea recuperării Transilvaniei, Francisc al II-lea Rákóczi a încercat să plece din Imperiul otoman și, cum nu putea să se reîntoarcă în Franța datorită apropierii dintre aceasta și Austria, ambele fiind membre ale cuadruplei alianțe⁶², a cerut Spaniei permisiunea de a se stabili fie pe teritoriul ei, fie, cel puțin, în Sardinia. Refuzul categoric pe care l-a primit⁶³, i-a arătat încă o dată că, pentru moment, nu mai putea aștepta nimic concret din partea acestei țări, angajată într-un crâncen război cu Franța, Anglia și Austria și pusă în situația de a-și apăra propriul teritoriu, nicidecum de a fi în stare să-și ajute aliații.

Abia în momentul în care Spania a fost înfrântă și obligată să renunțe la serviciile cardinalului Alberoni (5 decembrie 1719) și să accepte prevederile cuadruplei alianțe (26 ianuarie 1720), Rákóczi a putut spera la o reluare, cât de cât eficientă, a legăturilor sale cu Regele Catolic, aceasta cu atât mai mult datorită faptului că puterile europene hotărâseră convocarea unui congres internațional la Cambrai, care trebuia să încerce o aplanare a diferendelor dintre Burbonii spanioli și Habsburgi.

Cu speranțele renăscute, principele scria abatelui Brenner, la 10 iunie 1720, exprimându-și încrederea că Spania ar putea să-l sprijine în timpul congresului, pe baza articolului 8 al cuadruplei alianțe, care prevedea luarea în discuție și a intereselor aliaților celor două părți sau, în caz de nereușită, să-î acorde un viceregal în posesiunile sale⁶⁴. Pentru atingerea acestui scop, el a hotărât, la sfârșitul aceleiași an, să trimită la

⁶² Cuadrupla alianță s-a format la 2 august 1718, la Cockpit, lângă Londra, prin aderarea Austriei la tripla alianță din care făceau parte Franța, Anglia și Olanda și avea ca principal obiectiv menținerea echilibrului european stabilit de tratatele de la Utrecht și Rastadt, fiind îndreptată, prin urmare, împotriva tendințelor revizioniste manifestate de Spania (E. Lavissee, A. Rambaud, *op. cit.*, p. 68).

⁶³ David Angyal, *Rákóczi: l'homme et le souverain*, în „Revue des Etudes Hongroises”. XIII, 1935, no. 1-4, pp. 71-72.

⁶⁴ E. Pillias, *Instructions secrètes de Rákóczi à l'abbé Brenner...*, p. 58.

curtea spaniolă pe unul din oamenii săi de încredere, colonelul francez de Bon, căruia, pe lângă scrisoarea de acreditare, i-a înmănat și un memoriu conținând argumentarea revendicărilor sale. Scrisoarea de acreditare, adresată lui Filip al V-lea din Rodosto la data de 25 septembrie 1720, explică tăcerea îndelungată, de mai bine de doi ani, prin vicisitudinile războiului care a bântuit în Marea Mediterană și a întrerupt orice legătură cu Spania, solicită înalta protecție a Regelui Catolic și recomandă pe de Bon⁶⁵. Memoriul⁶⁶, adresat de asemenea lui Filip al V-lea, conține 18 puncte și, în esență, amintește credința permanentă manifestată de Rákóczi față de Spania și de regele său, protecția care i s-a promis încă din 1712, combate toate suspiciunile care puteau exista în Europa cu privire la încercarea de apropiere turco-spaniolă din 1718, atacă cu vehemență politica expansionistă a Austriei, care amenința libertatea tuturor vecinilor și interesele puterilor maritime, Anglia și Olanda, și cere Spaniei, asigurând-o că are deja sprijinul Franței, să propună puterilor întrunite la Cambrai ca, în numele echilibrului european, Transilvania să fie redată stăpânului ei legitim, alungat prin forța armelor străine și nu din voința supușilor săi.

Demersurile lui de Bon la curtea de la Madrid nu au avut însă succesul așteptat, ceea ce l-a făcut pe Rákóczi să adreseze, în februarie și mai 1722, două memorii cardinalului Dubois și ducelui d'Orléans în care, solicitându-le protecția Franței, îi ruga să intervină în favoarea sa și pe lângă regele Spaniei⁶⁷. Speranțele lui Rákóczi se întemeiau pe apropierea existentă în acel moment între Franța și Spania, apropiere determinată de tratatul încheiat în martie 1721 și de proiectele de alianță matrimonială dintre casa d'Orléans și Bourbonii spanioli, și ele au fost parțial satisfăcute prin intervenția lui Dubois. Pe această bază, principele a trimis din nou pe de Bon, în 1723, în Spania, cu misiunea de a prezenta lui Filip al V-lea alte două memorii care, în esență, nu se deosebesc cu nimic de cele anterioare⁶⁸. Ele repetă asigurările de credință și reamintesc contribuția importantă pe care lupta răsculaților curuți a avut-o la victoria lui Filip al V-lea în Spania, arată că Spania și Franța, deși puternice, au nevoie de aliați îndepărtați care ar putea fi Rusia, Imperiul otoman și Transilvania redată stăpânului său legitim și se încheie printr-o cerere de subsidii care să-i permită menținerea demnității princiare și a influenței la Poartă.

Și de data aceasta, insistențele principelui transilvan nu au căpătat un răspuns favorabil din partea Spaniei, ceea ce l-a făcut să-și exprime

⁶⁵ ANIC, microfilme Spania, r. 5, c. 56-57.

⁶⁶ Ibidem, c. 39-46.

⁶⁷ J. Fiedler, *op. cit.*, pp. 511, 513-522.

⁶⁸ ANIC, microfilme Spania, r. 5, c. 83-100.

dezamăgirea pentru acest nou refuz în scrisoarea trimisă, la 3 martie 1724⁶⁹, ducelui de Morville, ministrul de externe al Franței, în care se plânge că promisiunile curții de la Madrid de a-l sprijini la congresul de la Cambrai nu s-au materializat în nici un fel, intervenția cardinalului Dubois în favoarea sa a fost foarte palidă și inefficientă, iar războiul îndelungat pe care l-a purtat împotriva imperialilor a fost, în ultimă instanță, mai folositor Franței și Spaniei decât lui și țării sale.

În mare măsură, Rákóczi avea dreptate să fie nemulțumit de aliații săi occidentali, care-i promiseseră foarte mult, dar nu îndepliniseră aproape nimic. Cu toate acestea, Spania a avut și ea anumite motive puternice care au împiedicat-o sistematic să acorde sprijinul promis aliatului ei din Imperiul otoman, motivul principal fiind lipsa totală de încredere în capacitatea principelui de a mai obține ceva de la turci și de a reaprinde flacăra răscoalei în Transilvania, la care se adăuga situația foarte complicată existentă în relațiile dintre Spania și puterile quadruplei alianțe.

În ciuda tratatelor pe care le încheiase în 1721 cu Franța și Anglia, Spania vedea că lucrările congresului de la Cambrai băteau pasul pe loc, iar promisiunile noilor săi aliați nu aveau tăria necesară pentru a determina Austria să accepte pretențiile ei asupra ducatelor italiene Parma, Piacenza și Toscana. Mai mult decât atât, după moartea ducelui d'Orléans, între Spania și Franța a apărut din nou o stare de încordare generată de ruperea proiectelor matrimoniale realizate anterior. Toți acești factori au determinat curtea de la Madrid să încerce satisfacerea pretențiilor ei italiene pe calea tratativelor directe și a apropierei față de Austria și, în acest scop, lucrările congresului au fost abandonate fiind trimisă la Viena o misiune diplomatică în frunte cu baronul de Ripperdá. Ambasada lui Ripperdá a avut un succes deplin, între 30 aprilie și 5 noiembrie 1725 fiind semnate mai multe tratate⁷⁰, de pace și prietenie, de alianță, comercial și de navigație, care au pus bazele unei strânse colaborări hispano-austriece și au mărit speranțele Spaniei în privința ducatelor italiene.

Tratativele de la Viena au produs o adevărată răsturnare în sistemul de alianțe europene din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, obligând Franța, Anglia și Prusia să reacționeze imediat prin încheierea alianței de la Hanovra (23 septembrie 1725)⁷¹ și, în același timp, au anulat orice posibilitate, reală sau ipotetică, de ajutor din partea Spaniei pentru Rákóczi. Cu toate acestea, Rákóczi a văzut lucrurile dintr-un punct de vedere total

⁶⁹ J. Fiedler, *op. cit.*, pp. 533-542.

⁷⁰ A. Ballesteros y Beretta, *op. cit.*, pp. 86-87; *Diccionario de historia de España*, vol. III, Madrid, 1969, p. 990.

⁷¹ E. Lavisse, A. Rambaud, *op. cit.*, p. 94.

deosebit, mult mai optimist, deoarece pleca de la premisa că Spania, continuând să-l considere principe al Transilvaniei și să-i acorde titulatura de Alteță Serenisimă, va putea interveni pe cale diplomatică la Viena pentru restituirea Transilvaniei. El își exprima aceste speranțe în scrisoarea trimisă, în noiembrie 1726, marchizului d'O, în care arăta că Franța niciodată nu va interveni la Viena în favoarea sa, pe când Spania, datorită apropierii de Austria, va putea face acest lucru și solicita acordarea unui pașaport pentru colonelul de Bon pe care intenționa să-l trimită din nou în Spania⁷². Despre această misiune a lui de Bon nu avem nici un fel de amănunte concrete, dar putem afirma fără teama de a greși că, la fel ca și în misiunile anterioare, el nu a reușit să obțină nimic concret din partea Regelui Catolic.

În anii următori, legăturile lui Rákóczi cu Spania s-au întrerupt din nou, pe de o parte datorită eșecului misiunii lui de Bon, iar pe de altă parte datorită stării conflictuale dintre Spania, Franța și Anglia, care a culminat cu războiul anglo-spaniol din 1726-1727. Părăsită de Austria și copleșită de superioritatea militară a Angliei, Spania a fost obligată să accepte, după îndelungate discuții, tratatul de la Sevilla (9 noiembrie 1729)⁷³, prin care Franța și Anglia se angajau să obțină din partea împăratului cedarea ducatelor italiene în favoarea infantelui don Carlos, dar în condițiile menținerii caracterului lor de feude ale Imperiului.

Cum între semnarea tratatului și punerea lui în aplicare au trecut mai bine de doi ani, Rákóczi a încercat să folosească această ocazie pentru a adresa un ultim apel la protecția Regelui Catolic. În scrisoarea pe care a trimis-o lui Filip al V-lea, la 26 august 1730, din Rodosto, el insistă asupra prevederilor nefavorabile Spaniei conținute în tratatul de la Sevilla, arăta că infantele don Carlos nu va fi niciodată în siguranță în calitatea sa de vasal al împăratului și propunea organizarea unei expediții spaniole împotriva Habsburgilor nu în Italia, ci în Marea Adriatică, expediție pe care se angaja să o sprijine din toate puterile⁷⁴. Pentru susținerea acestor propuneri a fost trimis în Spania, încă o dată, același colonel de Bon care, la 13 aprilie și 2 octombrie 1731, s-a adresat în scis regelui și marchizului de la Paz în sensul ideilor lui Rákóczi⁷⁵ dar, din nou, nu s-a putut obține absolut nimic.

În ciuda eșecurilor repetate care le-au însoțit, relațiile lui Francisc al II-lea Rákóczi cu Spania au ocupat un loc de cea mai mare importanță în cadrul vastelor legături internaționale pe care principele

⁷² J. Fiedler, *op. cit.*, pp. 543-546.

⁷³ E. Lavissee, A. Rambaud, *op. cit.*, p. 98; A. Ballesteros y Beretta, *op. cit.*, pp. 98-99.

⁷⁴ ANIC, microfilme Spania, r. 5, c. 52-55.

⁷⁵ *Ibidem*, c. 33-38.

transilvan le-a întreținut cu aproape toate marile puteri ale epocii sale și au constituit o expresie elocventă a poziției și rolului pe care Transilvania, implicit poporul român, le-a dobândit pe arena internațională la începutul secolului al XVIII-lea ca urmare a luptei pline de eroism pentru libertate și independență, pentru integritate statală.

În afara acestor legături, relațiile româno-spaniole din secolul al XVIII-lea și de la începutul celui următor au avut un caracter sporadic și întâmplător, în ciuda numeroaselor informații care pot fi întâlnite în arhivele spaniole despre români și spațiul românesc⁷⁶. Acest lucru se explică prin situația politică și economică atât a Țărilor Române, cât și a Spaniei. Pe de o parte, Țările Române străbat o perioadă de maximă intensificare a dominației străine, regimul turco-fanariot din Moldova și Țara Românească și cel habsburgic din Transilvania reducând drastic posibilitățile de stabilire a unor relații externe, politice și economice, cu alte țări și încercând să le canalizeze în mod exclusiv către Constantinopol și Viena, iar pe de altă parte Spania se transformă într-o putere europeană de rang inferior, subordonată, în multe privințe și în marea majoritate a timpului, politicii externe a Franței.

În această situație, majoritatea contactelor româno-spaniole, pe lângă caracterul lor sporadic și întâmplător, au fost în general, rezultatul legăturilor pe care Țările Române le-au avut cu marile puteri ale vremii.

Astfel, evreul de origine spaniolă Daniel Fonseca a stat la București între 1719 și 1722 și a fost mulți ani în serviciul domnitorilor Nicolae Mavrocordat și Grigore Ghica, dar nu în calitate de reprezentant al Spaniei, ci în aceea de medic și interpret al ambasadei franceze din Constantinopol⁷⁷.

În deceniul al patrulea al secolului al XVIII-lea a avut loc în Banat colonizarea unor grupuri de spanioli, în general partizani ai împăratului Carol al VI-lea și adversari ai noului Rege Catolic, Filip al V-lea⁷⁸, dar venirea lor nu a fost rezultatul unor relații cu Spania, ci acela al politicii de colonizare duse de Habsburgi în acest teritoriu.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea contactele româno-spaniole păstrează aceleași caracteristici. În 1762, misionarul catolic Giovanni Hrisostomo de Giovanni menționează prezența la Iași a unor

⁷⁶ Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele din Simancas*, București, 1940, pp. 263-336, doc. DLX-DCCLXV.

⁷⁷ V. Mihordea, *Un agent politic al țărilor noastre. Daniel Fonseca*, în „Revista Istorică”, XXIX, nr. 1-6, 1943, pp. 93-131.

⁷⁸ Iosif E. Naghiu, *Coloniști spanioli la Becicherecul Mare*, în „Revista arhivelor”, VI, 1944-1945, pp. 315-316; Aurel Țintă, *Colonizările habsburgice în Banat. 1716-1740*, Timișoara, 1972, pp. 141-148.

dezertori spanioli⁷⁹, proveniți, probabil, din rândul dezertorilor din armatele habsburgice. Pe la 1766 se afla în Transilvania contele spaniol Ignacio de Ibarra, dar în serviciul Habsburgilor, în calitate de director al minelor de stat de aici⁸⁰. Peste alți câțiva ani, în 1772 și 1773, s-a aflat în Moldova și Țara Românească, fratele ambasadorului spaniol de la Viena, colonelul don Luis de Las Casas, care era în serviciul țarinei Ecaterina a II-a (1762-1796)⁸¹, iar pe la 1782-1783 se găsea în Țările Române un aventurier spaniol, fostul iezuit Manuel Arrieta y Berrio, care spera să primească o misiune oficială la Viena din partea domnului Alexandru Mavrocordat⁸².

Totuși, au existat și în această perioadă câteva legături directe româno-spaniole, este adevărat, de mică importanță și având un caracter mai mult protocolar. Astfel, în 1781, Ienăchiță Văcărescu a fost trimis la Viena cu misiunea delicată de a stăruii personal pe lângă împăratul Iosif al II-lea (1780-1790) pentru trimiterea acasă a fiilor lui Alexandru Ipsilanti a căror fugă în Transilvania, trezind suspiciunile Porții, pune în primejdie tronul tatălui lor⁸³. Aici el a fost bine primit de cercurile diplomatice și a putut să stabilească un contact direct cu ambasadorul Spaniei, contele Aguilar, din partea căruia a primit invitația de a participa la un bal dat la ambasadă. Iată, de altfel, ce ne spune chiar Ienăchiță Văcărescu în legătură cu acest moment al misiunii sale în capitala imperială: „...făcui cunoștință cu toți și mă întâmpinară cu libov și cu cinste, atâta încât ambasadorul Spaniei mă și pohti ca să merg la balul ce vrea să dea a doua seară el, după obiceiul ce au la carnavaluri...”⁸⁴.

Peste douăzeci de ani, în 1801, trecea prin Țara Românească diplomatul spaniol don Ignacio María del Corral y Aguirre, numit însărcinat cu afaceri al țării sale la Constantinopol, care în București a fost

⁷⁹ Gh. Călinescu, *Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia dei secoli XVII e XVIII*, în *Diplomatarum italicum*, I, 1925, p. 204.

⁸⁰ *Itinéraire ou voyage de Mr. l'abbé de Feller en diverses parties de l'Europe: en Hongrie, en Transylvanie...*, vol. I, Liège, Paris, 1820, p. 257.

⁸¹ Al. Ciorănescu, *op. cit.*, pp. 295, 297, 299-300, 304-305, doc. DCL, DCLIV, DCLX, DCLXX și DCLXXII.

⁸² N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. I-II, București, 1901, p. 327; Hurmuzaki, *Documente*, XIX,1, p. 36, doc. XXXVII.

⁸³ Virgil Cândea, Dinu C. Giurescu, Mircea Malița, *Pagini din trecutul diplomației românești*, București, 1966, pp. 202-203; Alexandru Elian, *Ienăchiță Văcărescu la Viena*, în „Almanahul parohiei ortodoxe române din Viena pe anul 1965”, Viena, 1966, pp. 65-74.

⁸⁴ Ienăchiță Văcărescu, *Istorie a preaputernicilor împărați othomani adunată și alcătuită pe scurt alcătuită de dumnealui...*, în Al. Papiu-Ilarian, *Tesaur de monumente istorice pentru România*, tom II, București, 1863, pp. 288-289.

primit de domnitorul Alexandru Moruzi cu tot fastul obișnuit în asemenea ocazii⁸⁵, iar la sfârșitul anului 1807 ajungea, tot pe pământul Țării Românești, un alt spaniol, Ali Bey el Abassi, pe adevăratul său nume Domingo Badia y Lablicht, care ne-a lăsat și o interesantă descriere a orașului București⁸⁶.

Aceste contacte sporadice și, de cele mai multe ori, realizate prin intermediul altor țări, nu ne permit să vorbim de existența unor relații româno-spaniole în adevăratul înțeles al acestui termen în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea. Atunci când se vor pune bazele statului național modern român, iar poporul nostru își va cuceri independența, relațiile româno-spaniole vor fi reluate la un alt nivel, într-un alt context politic internațional, dar având la bază tradițiile stabilite încă din perioada secolelor al XV-lea și al XVI-lea.



⁸⁵ Valeriu Papahagi, *Un diplomat spaniol la București în 1801: don Ignacio María del Corral y Aguirre*, București, 1947, pp. 32-33, anexe, doc. XIII.

⁸⁶ *Voyages d'Ali Bey el Abassi en Afrique et en Asie pendant les années 1803, 1804, 1805, 1806 et 1807*, tome III, Paris, 1814, pp. 405-406; Al. Ciorănescu, *Le voyage à Bucarest d'Ali Bey el Abassi*, în „Revue Historique du Sud-Est Européen”, tome XII, no. 4-6, 1935, pp. 150-153.



ISBN (10) 973-7925-91-2
ISBN (13) 978-973-7925-91-6